STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03544

YUDISHE GESHIKHTE

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע

נײַ בעאַרבײַט

נאָך פּראָפעסאָר **גרעץ**

און אַנדערע קוועלען

מיט אַ פאָררעדע פון הלל צייטלין.

דריטער באַנד:

פון די אדומער ביז'ן אונטערגאַנג פון יהודה.

David Dawson

דריטע פערבעסערטע אויפלאַגע.

פערלאַג / ב. שימין / וואַרשאַ.

פערקויף: געז. „צענטראַל" וואַרשאַ.

Printed in Poland.

Copyright by S. Sreberk, New-York U. S. A. 1924.

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA, NOWOLIPKI 6.

ערשטעס קאַפּיטעל.

הורדוס.

4—37.

דריי און דרייסיג יאָהר האָט זיך דאָס לאַנד געפונען אין דעם צו-
שטאַנד פון אייביגע איבערקעהרענישען, בירגער־מלחמות און בלוטיגע
אונרוהען — דאָס זענען געווען די גסיסה-יאָהרען פון דער יהודה'שער
זעלבסטשטענדיגקייט און פון דעם חשמונאי'שער דינאַסטיע. אין דעם
פערלויף פון דער בלוטיגער עפּאָכע האָט דאָס פאָלק פערלוירען הונדער־
טער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאַמף מיט
די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה'ס גורל איז שוין אָבער
לאַנג בעשלאָסען געווען: צוזאַמען מיט'ן גאַנצען מזרח איז זי אויך אַרונ-
טערגעפאַלען אונטער דעם פּראָטעקטאָראַט (אויבערשטע הערשאַפט) פון
דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאַנדען און
נישט-לאָיאַלע אַרויסטרעטונגען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, איז
דעם אדומי'שען יועץ פון חשמונאי'שען הויף, אַנטיפּאַטאָר'ן, גאַנץ לייכט
געווען, זיך צו געווינען די סימפּאַטיע פון די רוימישע בעלי-בתים. און
ביי דער סימפּאַטיע אַליין האָט זיך דער געשיקטער אַנטיפּאַטאָר נישט
אָבגעשטעלט—אַלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ־

מיטרעסען געלינגט עס איהם, ארייַנצונעהמען ביסליכוויַיז אין זיַינע הענד
די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע
בלוטיגע איבערקעהרענישען און ברודער-מלחמות בעקומט ענדליך זייַן
זוהן הורדוס די מעגליכקייַט, זיך אוועקצוזעצען אויף דעם יהודה'שען
טראָן.

הורדוס האָט איַינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע
סאָלדאַטען, און אין די גאנצע פיער און דרייַסיג יאָהר פון זייַן הערשען
האָט דאָס פאָלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א
פיינדליכער מאכט, וואָס האָט זיך אַרייַנגעריסען אין הארצען פון יהודה,
און פערשוועכט איהרע הייליגסטע טראַדיציעס; פון די אלע איבערגע-
לעבטע אונרוהען און בלוטפערגיעסונגען איז אָבער דאָס פאָלק ש'עקליך
אויסגעמאַטערט געווען און האָט אראָבגעבויגען דעם קאָפּ פאַר דער
רוימישער מאכט, וואָס איז געשטאַנען הינטער די פלייצעס פון זיַין
אדומי'שען הערשער. הורדוס ווידער, פון זייַן זייַט, האָט זיך איצט
אויך גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאָלק, און זייַן
גאַנצע ארבייט איז געווען נאָר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאַכט
אין זיַינע הענד און צו דערווייטערן פון פאָלק יענע אלע עלעמענטען
און פערזאָנען, וואָס האָבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אָדער
פרעטענדירען אויף זייַן גרויסקייַט.

הורדוס'עס ערשטער שריט, גלייך נאָך זייַן גלענצענדען נצחון
איבערן „שונא", איז געווען, אויסצוראָטען דעם לעצטען שפור פון די
פערבליעבענע פאטריאָטען און פאָלקס-פיהרער. ער האָט בעפוילען,
צו בעוואכען אלע ארויסגאַנגס-טויערן פון שטאָדט און צו פערהאַלטען
דאָרט די אַנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעה-
מען א גאַנצע מחנה אַנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען
וועלכע עס האָבען זיך געפונען אויך פינף און פיערציג מאן פון די אַנגע-
זעהענסטע יהודה'עאישע פאַמיליעס, און אויף זייַן בעפעהל זענען זיי אלע
געטוידט געוואָרען; דערבייַ האָט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאָדע פון
זיַינע רביים, די רוימער, און קאָנפיסקירט דאָס גאנצע פערמעגען פון
די פעראורטיילטע. פון די דאָזיגע קאָנפיסקירטע רייַכטימער האָבען זיך
אָנגעזאַמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאָס האָט דער אדומי ביסליכ-
וויַיז און כסדר אונטערגעטראָגען זייַן רוימישען בעשיצער, אנטאָניוס, די
פערשווענדערייַען פון וועלכען עס האָבען פאר זיך קיין גרענעץ נישט
געהאַט. פון די דערמאָהנטע אומגעקומענע אריסטאָקראַטען האָט זיך גע-

ראַטעוועט נאָר די אײנציגע פאַמיליע בני=בבא, וועלכע איז, ווי ס'ווײַזט
אוים, געווען פערוואַנדט מיט די חשמונאים. די דאָזיגע פאַמיליע האָט
אַרויסגעוויזען אַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד בײַ הורדוס'עס בעלאַגע=
רונג פון ירושלים, און גערעטעוועט האָט זי זיך איצט, אַ דאַנק דער
געהײמער הילף פון זײַן וואַך=קאָמאַנדיר, קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט
איהר געגעבען די מעגליכקײַט צו אַנטלויפען און זיך אויסצובעהאַלטען.
נישט פערגעסען האָט הורדוס אויך זײַנע אַמאָליגע שופטים, די מיט=
גליעדער פון סנהדרין, וועלכע האָבען איהם מיט צוויי יאָהר צוריק
געוואָלט פערמשפט'ן אַלס רוצח; זיי זענען איצט אַלע פערטריבען
געוואָרען פון לאַנד, און געבליבען פון זיי זענען נאָר די צוויי בע=
ריהמטע פרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האָבען בעת דער בע=
לאַגערונג פון ירושלים געראַטען, צו עפנען פאַר די רוימער די טוי=
ערן פון שטאָדט.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער דער אדומי'שער הערשער
נאָך אַלץ נישט זיכער געפיהלט אויף דעם טראָן פון יהודה — עס
האָבען נאָך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בע=
ליעבטער דינאַסטיע, און בײדע האָבען פאַר איהם מיט דער צײַט
געקענט ווערן געפעהרליך. דער אַלטער געוועזענער קעניג און כהן
גדול, הורקנוס III, וועלכען די פּאַרטאַנער האָבען געהאַט מיט=
געפיהרט מיט זיך אַלס געפאַנגענער, האָט זיך געפונען אין בבל, און
דאָ, מיט איהם צוזאַמען אין הויף, האָט געלעבט זײַן שוויגער אַלעק=
סאַנדראַ, די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען הורקנוס, מיט איהר
יונגען זוהן, אַריסטאָבול. דער אַלטער הורקנוס איז בעפרײַט גע=
וואָרען פון זײַן געפאַנגענשאַפט און האָט זיך אָבגעשטעלט אין בבל,
וואו די יהודה'עאישע קאָלאָניע האָט איהם אויפגענומען מיט קעניגלי=
כען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הער=
שער און כהן גדול פון דער יהודה'שער אומה. דאָס האָט אָבער דעם
אַלטען חשמונאי נישט בעפריעדיגט, און ער האָט דורכאויס געוואָלט
זיך אומקעהרען אין זײַן לאַנד. הורדוס, ווידער, האָט מורא געהאַט
צו לאָזען דעם געזעצליכען קעניג אין אַ פרעמדען לאַנד, צווישען אי=
בערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאָך אײַנפאַלען, זיך אָנ=
צונעהמען פאַר איהם און צו פועל'ן בײַ די פּאַרטאַנער, זיי זאָלען איהם
צוריק אומקעהרען דעם טראָן, פון וועלכען זיי האָבען איהם אַראָבגענ=
נומען; ער האָט דעריבער געפונען פאַר פּאַסענדער דער געפאַהר

אנטקעגען צו קומען. דורך זיין פריינד סאראמאלא פון אנטיוכיא האט ער אליין איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען קעניג, און ווען יענער איז אנגעקומען אין ירושלים (36), האט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקייט. ער האט איהם גערופען „פא־טער“, און אלס אזעלכען האט ער איהם אבגעגעבען דעם אויבען־אן ביים טיש און אין די ראטס־פערזאמלונגען; דאס האט דעם לייכטגלוי־ביגען הורקנוס אזוי פערפיהרט, אז ער האט גארנישט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ׳ער האט איהם נאכגעשפירט, און איז פאר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאנצען אונשעדליך געווארען. דאגעגען אבער איז הורדוס׳ען פיעל שווערער אנגעקומען צו פאראליזירען די געפאהר פאר איהם, וואס עס האט פארגעשטעלט מיט זיך דער צווייטער חשמונאי, אריסטאבול. א זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אלעקסאנדער און א ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיעבעצעהן־יעהריגער און וואונדער־שענער חשמונאים־פרינץ געוועזען דער ליעבלינג פון פאלק, און דאס האט א שרעק אנגעווארפען אויף דעם אדומ׳ישען אוזורפאטאר. וועלנדיג איהם וואס מעהר דערווייטערן פון דער עפענטליכקייט און פון וועלכען ס׳איז איינפלוס אויף דער געזעלשאפטליכער מיינונג, האט הורדוס איהם אויך געהאלטען ביי זיך אין הויף, וואו ער האט מיט׳ן פאלק קיינע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאט, און ווען ס׳איז געקומען די צייט צו בעשטי־מען א כהן גדול, האט ער זיך אבגעשטעלט אויף א געוויסען חננאל פון בבל, אויסמיידענדיג אינגאנצען זיין שוואגער, וועלכער איז איצט געוועזען דער איינציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה־גדולה.

מיט דעם איינפאל האט הורדוס אבער גאנץ ווייניג אויפגעטאן. אריסטאבול׳ס מוטער, די קעניגין־אלמנה אלעקסנדרא, האט גוט פער־שטאנען די אלע בעהאלטענע כונות פון איהר איידים׳ס מעשים, און די איצטיגע בעליידיגונג האט איהר געגעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען געגען איהם אין א אפענעם דיפלאמאטישען קאמפף. זי האט זיך גע־ווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא מיט דער בקשה, יענע זאל ווירקען אויף דעם רוימישען געביטער, אנטאניוס, און זעהען, אז הורדוס זאל בעשטימען איהר זוהן פאר א כהן־גדול. קלעאפאטרא, וועלכע האט שוין לאנג געהאט אויסזיכטען אויף געוויסע טיילען פון דער פאלעסטינישער ערד, האט איצט מיט צופריעדענהייט גענומען אויף זיך, צו פער׳מסר׳ן הורדוס׳ען פאר זיין הערשער, און דער לעצטער האט זיך

שטארק פערזאינטערעסירט מיט דעם גורל פון דעם יונגען חשמונאי'שען
פרינץ. די קעניגין אלעקסאנדרא האט דאן בעזארגט אנטאניוס'ען די
פארטרעטען פון איהרע צוויי קינדער, דעם פרינץ אריסטאבול און דער
קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפאטאר איז אויף אזוי וויט
ענטציקט געווארען פון זייער שענהייט, אז ער האט פערלאנגט צו זע-
הען אריסטאבול'ן ביי זיך. הורדוס האט זיך דאן געזעהען געצוואונגען
נאכצוגעבען: ער האט אבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פון חננאל'ן
(געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האט מען א כהן גדול נישט גע-
טארט מעביר זיין פון זיין אמט) און בעשטימט אויף זיין ארט פאר א
כהן גדול דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ (35).

דאס איז געווען אלעקסאנדרא'ס ערשטער נצחון; זי האט זיך אבער
ביי איהם אליין נישט אבגעשטעלט. שטילערהייד האט זי אויך ווייטער נישט
אויפגעהערט צו פיהרען איהר דיפלאמאטישען קאמפף, האבענדיג פאר זיך
דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פון דער אלטער דינאס-
טיע. הורדוס האט אבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פון איין זייט האט
ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאי'שער פרינץ, אין
דער ראליע פון א כהן גדול, דרינגט אלץ טיעפער און טיעפער אריין אין
הארצען פון פאלק און ווערט וואס ווייטער אלץ מעהר בעליעבט און
געעהרט, און פון דער צווייטער זייט האט ער זיך געפיהלט מאכטלאז
געגען די אלע דיפלאמאטישע בעציהונגען, וואס זיין שוויגער האט גע-
האט מיט דעם עגיפטישען הויף, וויסענדיג, אז קלעאפאטרא, און
ממילא אויך אנטאניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האט דאז
בעשלאסען אנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפאהר, אויף וויפיעל
דאס איז מעגליך, און האט בעפויהלען זיין וואך, נאכצושפיאנירען דער
קעניגין-אלמנה, איהר נישט ארויסצולאזען פון פאלאץ און צו זעהען אין
אלגעמיין, אז זי זאל נישט שטעהן אין קיינע פערדעכטיגע בעציהונגען
מיט קיינעם.

די דאזיגע „אויפזיכט" האט אבער דער שטאלצער קעניגין נאכ-
מעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים, און זי האט בעקלערט א פלאן,
זיך ארויסצוגנב'ענען פון פאלאץ צוזאמען מיט אריסטאבול'ן, און צו
אנטלויפען מיט איהם קיין אלעקסאנדריע, צו דער קעניגין קלעאפאטרא.
דער פלאן איז אויסגעארבייט געווארען מיט אלע איינצעלהייטען, און
אלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, ארויסצוטראגען ביינאכט דער קעניגין
מיט איהר זוהן און זיי צו בעזארגען צו דער שיף, וואס האט געזאלט

גלייך אָבגעהן קיין עגיפּטען; דאָ האָט זיך אָבער הורדוס דערוואוסט פון דער פערשווערונג, און פון דער גאַנצער זאַך איז, נאַטירליך, גאָרנישט געהאָרען. מורא האָבענדיג, די מַעֲשֶׂה זאָל נישט דערגעהן צו קלעאָפּאַטראַ'ן, האָט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאַקט אַ צופעליגען, אונשולדיגען כאַראַקטער, און האָט זיך בעצויגען אָפען גאַנץ פריינדליך צו זיין דיפּלאָמאַטישער שוויגער; טיעף אין האַרצען האָט ער אָבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אָן איהר און ווי אַזוי איהר אונשעדליך צו מאַכען, און אין אַ גאַנץ קורצע צייט אַרום האָט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאָס איז געווען אין פינף און דרייסיגסטען יאָהר. דער פרעהליכער יום-טוב סוכות האָט זיך נאָר וואָס געענדיגט, און ווידער האָט די פערגיפטעטע איינגענליעבע פון דעם אדום'ישען הערשער אַ טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית-המקדש האָט בעגייסטערט דעם פערזאַמעלטען פאָלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד-שענעם און בליהענד-יונגען חשמונאי אין זיינע פּרעכטיגע כהן גדול-קליידער, האָט זיך די בעגייסטערונג אַרויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געוואָרען פון ענטוזיאַסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים-בוים. הורדוס'ען האָט די דאָזיגע בעגייסטערטע דעמאָנסטראַציע טיעף אָנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליעבענע חשמונאים האָט זיך נאָך שטאַרקער צופלאַקערט; ער האָט אָבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט אַרויסגעוויזען דאָס, וואָס ער האָט אין האַרצען געטראָגען. ער האָט זיך בעטייליגט אין אַלע יום-טוב'דיגע פאָלקס-פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאַנץ גערן אָנגענומען די איינלאַדונג אויף דעם פאַמיליען-באַל פון דער קעניגין אַלעקסאַנדראַ. דאָ האָט הורדוס גאַנץ מונטער פערבראַכט און געפלוידערט מיט אַריסטאָבול'ן און מיט די איבריגע הויפלייט, און ווען די גאַנצע פרעהליכע געזעלשאַפט האָט זיך אַוועקגעלאָזען באָדען, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאַנגען. אַלע האָבען זיך גענומען באָדען און אַרויסווייזען פערשידענע קונסט-שטיק אין שווימען, און דאָס זעלבע האָט אויך אַריסטאָבול געטאָן; דאָ האָבען זיך אָבער אונטערגעחאַפּט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און בלומר'שט שטיפענדיג, האָבען זיי דעם יונגען פּרינץ אַזוי לאַנג געהאַלטען אונטער'ן וואַסער, ביז ער איז דערשטיקט געוואָרען.

אַ טיעפער טרויער האָט דעם גאַנצען פאָלק אַרומגענומען, ווען

ס'האָט זיך פערשפּרייט איבער'ן לאַנד די ידיעה וועגען דעם אונגליקליכען „צופאַל". הורדוס אַליין האָט כלומר'שט בעוויינט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטיגען טוידט פון זיין געליבטען שוואָגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פאָרגעקומען מיט אַ אונגעוועהנליכער פייערליכקייט ; די דאָזיגע טרערען האָבען אָבער קיינעם נישט אָבגענאַרט. אַלע האָבע געוואוסט, ווער עס איז דער אמת'ער שולדיגער אינ'ם „צופעליגען" טוידט פון דעם בעליבטען אַריסטאָבול, און אויב קיינער האָט נישט געוואַגט דאָס אָפען אַרויסצוזאָגען, האָט דאָס די ערשטע געטאָן אַלעקסאַנדראַ, דעם אומגעקומענעמ'ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געוואָרען די מאָס פון געדולד, און זי האָט זיך נאָכאַמאָל געווענדעט צו דער עגיפּטישער קעניגין, פער'מסר'נדיג הורדוס'ען אַלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאָפּאַטראַ, וועלכע האָט נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען פערגרעסערן איהר לאַנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האָט גלייך איבערגעגעבען די דאָזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאַף, אַנטאָניוס'ען, און דער לעצטער האָט איהר צוגעזאָגט, צו פאָדער'ן ביי הורדוס'ען אַנ'ערקלערונג וועגען דער גאַנצער געשיכטע. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבען דער רוימישער קאַמפּף מיט די אַרמעניער און אַנטאָניוס איז אָנגעקומען אין דער סירישער שטאָדט לאַאָדיצעאַ. דאָ האָט ער אַרויסגערופען צו זיך דעם יהודה'עאישען קעניג, און, ווערלנדיג נישט וועלנדיג, — דער אונטערטעניגער הערשער האָט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאָהרען. און געוואוסט האָט ער, אַז די איצטיגע לאַגע זיינע איז זעהר אַ קריטישע — זיין שוויגער האָט איהם פער'מסר'ט פאַר קלעאָפּאַטראַ'ן, און איהר שקלאַף, אַנטאָניוס, וועט זיך געוויס אָן איהם נוקם זיין פאַר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האָט דעריבער בעשטימט פאַר'ן אָבפאָהרען זיין שוואָגער יוסף אַלס פיהרער פון אַלע מלוכה-אַנגעלעגענהייטען, און דערביי האָט ער איהם נאָך בעפוילען, שטרענג אַכטונג צו געבען אויף די פאַמיליען-מיטגליעדער פון הויף, און אים פאַל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאָגען עטוואָס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאָטיוו פון דעם דאָזיגען אייגענאַרטיגען בעפעהל ; עס לאָזט זיך אָבער אָננעהמען די השערה, אַז דאָס איז פּשוט געווען אַ רעזולטאַט פון זיין ליידענשאַפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין,

וואס האט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאנק, אז נאך זיין טויט וועט זי אנ'אנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אנטא־ניוס אליין.

נאך די אלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האט זיך הורדוס, בעלאדען מיט פערשידענע טייערע מתנות, אוועקגעלאָזען קיין לאאדי־צעא, און געגען זיין איינענער ערוואַרטונג, האט איהם דא אויך דאס גליק נישט פערלאזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאלשע חניפות איז איהם געלונגען אינגאנצען צו געווינען פאר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האט אויף ווייטער אויך איבערגעלאָזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאכט פון יהודה (34).

א פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאנג פון זיין רייזע האט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דא האט איהם אבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאן, וואס האט איהם דערנאך זיין גאנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געווען, איז אין הויף פארגעקומען א גאנצע איבערקעהרעניש. ס'האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז הור־דוס איז פון אנטאניוס'ען געטוידט געווארען און — מורא האבענדיג פאר א הויף־רעוואלוציע — אלעקסאנדרא מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געווען צו אנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאן, וואס האט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאדט. געהאלפען אויספיהרען דעם פלאן האט דער רעגענט יוסף אליין, וועלכער האט נישט געקענט בייסטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאגט דעם אינהאלט פון קעניג'ס בעפעהל. דאס אלץ איז הורדוס געוואהר געווארען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאלאמעא), וועלכע האט פון אנהויב אן געהאסט דער שטאלצער חשמונאי'ערין פאר איהר גרויס האלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאכט געווען פאר דער צערטליכער אויפמערקזאמקייט, וואס זי, מרים, האט ארויסגערופען ביי איהר מאן, יוסף. די דאזיגע האלב־פאלשע ענטדעקונג פון דער איינפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים'ס גרייטקייט צו אנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף'ן, האט אויף הורדוס'ן געמאכט א גע־וואלטיגען איינדרוק. דעם שוואגער, יוסף'ן, לאזט ער טוידטען; דער שוויגער אלעקסאנדרא האט ער מורא צו שטארק אנצוגרייפען, וויסענ־דיג, אז זי געפינט זיך אונטער קלעאפאטרא'ס שוץ, און ער בע־

פֿעהלט איהר צו האלטען אונטער אַ שטרענגער אויפֿזיכט ; און אויך די קעניגין וואלט פֿון איהם איהר בלוטיגע שטראָף בעקומען, ווען זיין ליעבע וואלט דאס מאל נישט גובר זיין אין איהם ד״ם כעס און די פֿערביטערונג.

אויסער די גרענעצען פֿון דער פֿאַמיליע האט הורדוס געהאט אין יענער צייט אויסצושטעהן פֿערשידענע אונרוהען און אָנפֿאַלען פֿון נאך פֿערשידענע זייטען. אַ איבערגעבליבענע שוועסטער פֿון דעם לעצטען חשמונאים-קעניג אַנטיגאָן איז געגאַנגען זיך נוקם זיין פֿאַר איהר ברודער און פֿאַר איהר דינאַסטיע, און — מ׳ווייסט נישט ווי אזוי — האט בעקומען אין איהר מאַכט די פֿעסטונג הירקאַניום (32) ; קלעאָפּאַטראַ, ווידער, האט אַזוי לאַנג געוועבט די נעץ פֿון איהרע אינטריגען און איינפֿאַלען, ביז זי האט ענדליך אויסגעפֿיהרט איהר׳ס: אַנטאָניוס האט איהר אוועקגעשענקט די גאַנצע יהודה׳עאישע געגענד פֿון יריחו, וואס איז געווען בערימט מיט איהרע טייערע באַלזאַם-פּלאַנצונגען און שענע פּאַלמען, און צוזאַמען דערמיט האט ער איבערגעגעבען אין איהר רשות אַ בעדייטענדען טייל לאַנד אויפ׳ן ברעג פֿון מיטעללענדישען ים. נישט וועלענדיג פֿערליערען די גרויסע הכנסות פֿון דעם פּרוכטבאַרען באָדען, האט איהם הורדוס געמוזט אָבדינגען פֿון דער קעניגין און צאָהלען דערפֿאַר צוויי הונדערט טאַלענטען יעהרליך.

און דערמיט אַליין האָבען זיך נאך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האט זיך אַ נייער שטורם איבערגעטראָגען, און אַ ציטערניש איז אָנגעפֿאַלען אויף אַלע איהרע אונטערטעניגע פּראָווינצען. עס האט אויסגעבראָכען די גרויסע קריעג צווישען ביידע מעכטיגע טריאומווירען — אַנטאָניוס און אָקטאַוויאַן, און דער איבערגעגעבענער הורדוס וויל לויפֿען קיין רוים מיט אַנ׳אַרמעע, צו העלפֿען זיין בעשיצער ; דאַ מישט זיך אָבער ווידער אַריין די עגיפּטישע קעניגין, און אויף איהר פֿערלאַנג, בעפֿעהלט אַנטאָניוס דעם יהודה׳עאישען הערשער, ער זאָל אַרויסטרעטען אין אַ קאַמפּף געגען דעם אַראַבישען קעניג, מאַליך, דערפֿאַר, וואס ער האט איהר נישט פּינקטליך איינגעצאָהלט די שטייערן פֿאַר די טיילען פֿון זיין לאַנד, וואס אַנטאָניוס האט איהר געהאַט אוועקגעשענקט.

הורדוס האט נאך דאן געמוזט פֿאָלגען, און געגען זיין אייגענעם ווילען האט ער אָנגעהויבען צו פֿיהרען די קריעג מיט דער

שלני׳שער נאַבאַטעאַ (אַראַביען). געצויגען האָט זיך אָט די קריעג אַ לאַנגע צייט און האָט איינגעשלונגען אַ אונגעהויערע צאָהל קרבנות; געענדיגט האָט זי זיך אָבער מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון דער יהודה׳עאישער אַרמעע (31). די אַראַבער האָבען זיך פערפליכטעט צו צאָהלען יהודה אַ יעהרליכען מס און זענען כמעט אינגאַנצען אַרונטער־געפאַלען אונטער איהר פראָטעקטאָראַט.

צו יענער צייט האָט יהודה איבערגעלעבט אַ שטאַרקע נאַטור־קאַטאַסטראָפע: אַ שרעקליכע ערד־ציטערניש האָט אָנגעמאַכט געוואַל־דיגע חורבנות אין גאַנצען לאַנד און בעגראָבען אונטער די חורבות פון די איינגעפאַלענע בנינים מאַסען מענשען און אַנדערע בעלי חיים.

און אינ׳ם צענטר פון דער וועלט־פאָליטיק, אין רוים, איז דער־ווייל ווידער פאָרגעקומען אַ בעדייטענדע, היסטאָרישע געשעהעניש. אין דער בעריהמטער שלאַכט ביי אַקציום איז אַנטאָניוס אינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען, און נאָכדעם ווי ער איז אַנטלאָפען קיין עגיפּטען, איז זיין גע־וועזענער מיטהערשער אָקטאַוויאַן אויגוסט צעזאַר געוואָרען דער איינציגער האַר און געביטער פון דער גרויסער רוימישער אימ־פעריע. הורדוס האָט זיך דאַן ווידער געפונען אין דעם צושטאַנד פון אַ פערצווייפעלטען וואַסאַל, וועלכער ווייס נישט, צי זיין איצטיגער סויוועריען (איבער־הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען ביז אַהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האָט דעריבער קודם־כל בעשלאָסען אַרויסצווייזען דערווייל מיט וואָס ס׳איז זיין לאָיאַליטעט (אונטערטעניגקייט) דעם איצטיגען מעכטיגען טרי־אומפאַטאָר, און אַזאַ געלעגענהייט האָט זיך איהם גלייך געמאַכט אין דער געשטאַלט פון אַ באַנדע סירישע גלאַדיאַטאָרען (קעמפפער אויף דער אַרענע מיט ווילדע אָקסען), וואָס האָט געוואָלט צוקומען ביז עגיפּ־טען, און דאַן, צוזאַמען מיט׳ן האַר אַנטאָניוס, זיך אַוועקלאָזען קיין רוים געגען אָקטאַוויאַנ׳ען. הורדוס האָט פלינק אָנגעביטען זיין שטיצע אָקטאַוו־יאַנ׳ם סירישען שטעלפערטרעטער, דידיוס׳ען, און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאַמען צוצושלאָגען די „רעוואָלוציאָנערען".

די דאָזיגע שטיצע אַליין האָט הורדוס נאָך געפונען פאַר װעניג, אום צו געווינען פאַר זיך דעם צוטרוי און די צונויגונג פונ׳ם נייעם הערשער, און ער האָט בעשלאָסען, זיך פערזענליך פאָרצושטעלען פאַר איהם. דאָ איז אָבער ווידער פאָרגעקומען דאָס, וואָס עס קומט געוועהנליך פאָר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפּיזען און שווערדען; מיט דער הילף

פון סאָלדאַטען, פֿײַניגונגען און טוידט־שטראָפֿען איז הורדוס׳ען געלונגען פֿעסט צו האַלטען זײַן טראָן אין ירושלים, װעלכער האָט נאָך פֿאַר זיך קײן שום טראַדיציע ניט געהאַט, װעלכער איז פֿערהאַסט געװען בײַם פֿאָלק, און אויף װעלכען ער אַלײן האָט אויך געקוקט, װי אויף עטװאָס גע׳גזל׳טעס, פֿערחאַפּטעס; דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, אַז ער זאָל ציטערן צו פֿערלאָזען זײַן רעזידענץ חאָטש אויף אַ קורצער צײַט, און זעהען אין יעדער פּאָליטישער איבערקעהרעניש — אַן׳אַטענטאַט אויף זײַן קרוין, אויף זײַן טראָן. אויב הורדוס האָט ביז אַהער גאַנץ רוהיג פֿערטראָגען נעבען זיך די אָנװעזענהײַט פֿון דעם אַכציג יעהריגען הורקנוס II, װעלכער האָט װירקליך שוין מעהר קײן שום שיכות ניט געהאַט צו דעם אַרומיגען פּאָליטישען לעבען, האָט ער איצט אָנגעהויבען זעהן אין איהם אַ געװעזענעם קעניג, װאָס האָט נאָך איצט אויך אַלע רעכט אויפ׳ן טראָן און קען זײַ בײַ יעדער פּאַסענדען מאָמענט — אַרויסשטעלען, און אַט דער חשד האָט זיך בײַ איהם נאָכמעהר פֿערשטאַרקט זינט עס האָבען זיך דערטראָגען צו איהם קלאַנגען װעגען געװיסע געהײמע אונטערהאַנדלונגען, װאָס זײַן שװיגער אַלעקסאַנדראַ פֿיהרט אים אַלטען׳ס נאָמען מיט דעם שכני׳שען אַראַבישען קעניג. הורדוס האָט דעריבער בעשלאָסען, זיך אײן מאָל פֿאַר אַלע מאָל אינגאַנצען צו בעפֿרײַען פֿון דעם מענשען, װאָס קען פֿאַר איהם געפֿעהרליך װערן, און אויף זײַן בעפֿעהל איז געטוידט געװאָרען דער אונגליקליכער געװעזענער קעניג און כהן־גדול, װעלכער איז צו־שװאַך געװען צו דערהאַלטען אין זײַנע הענד די גרויסע ירושה פֿון זײַנע מעכטיגע זײדעס, און האָט אַלײן, אויף זײַן אײגענעם שוים, אויסגעהאָדעװעט פֿאַר זיך אַ גיפֿטיגע שלאַנג.

איצט האָט זיך הורדוס אָנגעהויבען גרײטען אין װעג. די פֿיהרונג פֿון דער מלוכה האָט ער אויף דער צײַט איבערגעגעבען זײַן פֿיערטען ברודער, פֿעראָר׳ן, און װעלנדיג פּאַראַליזירען אויך דעם כעס און די נקמה־געפֿיהלען פֿון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האָט ער די לעצטע אַװעקגעשיקט אין דער פֿעסטונג אַלעקסאַנדריום, װאו זײ האָבען זיך געזאָלט געפֿינען די גאַנצע צײַט פֿון זײַן אָבװעזענהײַט אונטער דער שטרענגסטער אויפֿזיכט פֿון דעם איטור׳עער סאָעמי; דעם לעצטען, װי אַמאָל זײַן ברודער, יוסף׳ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געװאָרען דער געהײמער בעפֿעהל, צו טוידטען בײדע פֿרויען, אים פֿאַל, אויב ער װעט זיך ניט אומקעהרען צוריק פֿון דער רײַזע.

הורדוס׳ען האָט אָבער דאָס איצטיגע מאָל אויך אָבגעגליקט. קו־

מענדיג קיין רהאדאס, וואו עס האט דאן אויפגעהאלטען דער מעכטיגער אקטאוויאן אויגוסט, האט הורדוס אמשטארקסטען ארויסגעוויזען די גאנצע דיפלאמאטישע בוינזאמקייט פון זיין נאטור; דער אלמעכטיגער דעספאט ביי זיך אין לאנד איז ווי א אונטערטעניגער שקלאף געשטאנען פאר זיין בעפעהלער און געביטער: ער האט אראבגענומען פון זיך אלע קעניגליכע בעפוצונגען און איז געשטאנען פאר דעם רוימישען הערשער פול מיט איבערגעגעבענער הכנעה, ווי גרייט צו נעהמען אויף זיך יעדען בעפעהל פון זיין געביטערישען מויל. און דערביי אליין האט ער זיך נישט אבגעשטעלט: הורדוס האט זיך בעמיהט צו איבערצייגען אקטאוויאנ'ען, אז ענדערנדיג יעדעס מאל זיינע בעציהונגען צו דעם אדער יענעם פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט, בלייבט ער אבער שטענדיג דער זעלביגער איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און דאס האט אקטאוויאן אליין אויך געמוזט אנערקענען. ער האט דעריבער דעם יהודה'אישען הערשער זעהר פריינדליך בעהאנדעלט, און אויסער דעם, וואס ער האט איהם אומגעקעהרט דאס קעניגליכע דיאדעם, האט ער איהם נאך בעעהרט אויך מיט פערשיעדענע אנדערע כבודים (30).

הורדוס האט זיך דאן, א גליקליכער, אומגעקעהרט אהיים, און נאך איידער ער האט בעוויזען זיך רעכט צו אריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאנד פון די פאמיליען-אנגעלעגענהייטען, איז ער שוין ווידער געלאפען צו זיין נייעם בעשיצער. דער לעצטער האט דאן נאר וואס געהאט איינגענומען קליין אזיען און זיין איצטיגער מארשרוט איז געווען קיין מצרים — אינגאנצען צו בעזיגען די מאכט פון די פטאלאמעער; דאס האט דער געשיקטער הורדוס ווידער אויסגעניצט, אום ארויסצעווייזען אקטאוויאנ'ען זיין איבערגעגעבענקייט. ער איז ארויס דעם רוימישען הערשער אנטקעגען מיט טייערע מתנות און האט פערזארגט דעם לעצטענ'ס ארמעע מיט אלעם נויטיגען, אזוי אז אקטאוויאנ'ען איז שוין דערנאך נישט שווער אנגעקומען צו בעזיגען מצרים און איהר אינגאנצען ארונטערצעווארפען אונטער דער מאכט פון רוים. אומזיסט האט די פערפיהרערישע קלעאפאטרא געפרובט אויך דעם הערשער ארייננציהען אין איהר נעץ, ווי דעם פריהערדיגען אנטאניוס'ען — דער איצטיגער רוימישער זיגער איז צו הארטנעקיג געווען, און פאר איהר איז קיין אנדער אויסוועג נישט געבליבען, ווי נאכטאן אנטאניוס'ען און זיך אויך דאס לעבען נעהמען. דאן האט זיך

דער גרויסמוטיגער זיעגער דערמאָהנט אָן דער שטיצע, וואָס הורדוס האָט איהם אַרויסגעוויזען, און ווען דער לעצטער איז געקומען איהם בּעגריסען, האָט איהם אָקטאַוויאַן אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ס לײַבּוואַך, וואָס איז בּעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעלטען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלע וואַסער-שטעדט און די יריחו-געגענד, וואָס אַנטאָניוס האָט געהאַט אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ן; אויסער דעם האָט ער דערנאָך אײַנגעשלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רײַהע פון די דערבּײַאיגע האַלבּ-גריכישע פרײַשטעדט (יפה, עזה, גדרה, א. נ. א.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון סאַמאַריאַ, וועלכע פּאָמפּעיוס האָט געהאַט אָבּגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַלזאָ געהאַט אין איהר אומפאַנג דעם זעלבּיגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צײַטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט ערריכט די העכסטע שטופע פון זײַן גליק און גרויסקײַט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זײַן הערשער-שטוהל; איהם איז אָבּער נישט בּעשערט געווען פרײַ צו געניסען די פרוכט פון זײַן גליק, און אויבּ נישט פון אויסווענדיג, האָט זיך דאָס אונגליק בּעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זײַן פאַמיליען-קרײַז און דאָרט איהם פערגיפטעט די בּעסטע מינוטען פון זײַן לעבּען.

הורדוס קומט צוריק פון זײַן טריאומף-רײַזע, און שטויסט זיך אָן אָן דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האַס פון זײַן לײַדענשאַפטליך-געליעבּטער קעניגין, מיט וועלכער ס'איז דאָס איצטיגע מאָל ווידער פאָרגעקומען דאָס אײגענע, וואָס בּײַ זײַן אָבּפאָהרען צו אַנטאָניוס'ען: טיעף אָנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבּען זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בּעציהען מיט קײן ליעבּע צו דעם מערדער פון זײערע טײַערסטע און נאָהנטסטע; דאָ איז אָבּער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, וואָס מרים'ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרויסצובּעקומען פון איהר אויפזעהער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ'ס שרעקליכען בּעפעהל, לויט וועלכען זי מיט דער מוטער האָבּען געדאַרפט געטוידט ווערן, אים פאַל, אויבּ ער וואָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי'ערין איז איצט אונמעגליך געוואָרען, גלײַכגילטיג איבּערצוטראָגען די אָנוועזענהײַט פון איהר בּלוטיגען מאַן, און נאָך זײַן צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ אָפען אַרויסגעוויזען. טעג פון גיהנם-פּײַן און העלישע יסורים האָבּען זיך

דאַן אָנגעהויבען פאַר דעם גליקליכען קעניג אין זײַן פּרעכטיגען פּאַלאַץ, און נישט פון קײן אַנדערער, ווי פון זײַן נאָהנטסטער און טײַערסטער — דער קעניגין. דאָ האָט בעקומען שמערצליכע, גיפטיגע וואונדען נישט בלויז דער פערהאַסטער קעניג־קנעכט, וואָס האָט מיט מערדערישער געוואַלט אראָבגעריסען די קרוין מיט די קעפּ צוזאַמען פון איהר ייִדען, פאָטער און ברודער, — דאָ האָט אַ גיפטיגע פײַל דורכגעלעכערט דאָס האַרץ אויך פון דעם פעראַכטעטען מאַן, פון דעם אָבגעשטויסענעם ליעבהאָבער, און דאָס האָט דעם בלוטיגען אדומי אינגאַנצען ווילד געמאַכט. אַ שטורם פון צורײַצטער, וויטענדער אַכזריות האָט געברויזט אין הורדוס'עס האַרץ, און דעם פײַער האָבען געוואָלט נאָכמעהר פונאַנדערצופלאַקערן זײַן שוועסטער סאַלאָמעאַ און זײַן מוטער קיפּראָס. די לעצטע האָבען בעשולדיגט דער שטאָלצער קעניגין אין אַלערלײַ חטאים, און ענדליך זענען זיי דערגאַנגען ביז אַזוי ווײַט, אַז זיי האָבען אונטערגעקויפט אײַנעם פון דער דינערשאַפט און יענער האָט עדות געזאָגט פאַר הורדוס'ען, אַז מרים האָט איהם אָנגערעדט אַרײַנצושיטען סם אין'ם ווײַנבעכער פון קעניג. די צוואַנגס־אויספאָרשונג איבער מרים'ס דינער האָט אָבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאַגעגען האָט דער לעצטער ערקלערט, אַז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאַן שטאַמט פון דעם שרעקליכען געהײַמען בעפעהל, וואָס ער האָט אָבגעגעבען סאָעמי'ן. דאָ האָט זיך אין הורדוס'ן פונאַנדערגעקאָכט דער אײַפערזיכטיגער מאַן — ער האָט געגלויבט, אַז נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונגען, איז איהר געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהם דעם געהײַמען בעפעהל — און אויף זײַן פערלאַנג איז דער איטור'ער גלײַך געטויטעט געוואָרען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געוואָרען אין געריכט. דאָס געריכט איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען פון אַ גרופּע ספּעציעל־בעשטימטע הויף־מקורבים, און זעהענדיג די פײַנדליכע שטימונג פון דעם בייזען הערשער, האָבען זיי איהם צוליעב געטאָן און — אַרויסגעטראָגען אַ טוידט־אורטײַל איבער ציון'ס שענסטער טאָכטער.

פון דעם קלאַפּ איז דער פער'שכור'טער הערשער צו זיך געקומען, און אָנגעהויבען אָבצולעגען די אויספיהרונג פון דער שטראָף פון אײן טאָג אויפ'ן אַנדערן; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אַרײַנגעמישט די גיפטיגע שלאַנגען־טאָכטער סאַלאָמעאַ, און האָט אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערצײַגען איהר ברודער, אַז אויף

ער וועט נאָך אָבהאַלטען די אויספיהרונג פון דער שטראָף, וועט בעשטימט אויסברעכען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד און דאָס פאָלק וועט מיט געוועהר אין האַנד געהן פערטהיידיגען דאָס לעבען פון דער בע־ליעבטער קעניגין. דאָס האָט געווירקט און — די קעניגין מרים איז גע־פיהרט געוואָרען צום עשאַפאָט. שווייגענדיג און פול מיט שטאָלצער פער־אַכטונג האָט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאָפּ אויסגעשטרעקט — ווי אַ אמת'ע טאָכטער פון די קעניגליכע חשמונאים־העלדען (29).

מרים'ס טוידט האָט אָבער דעם פייער אין הורדוס'עס ברוסט נישט געשטילט. שטראָמען בלוט און גאַנצע הויפענס מענשליכע קעפּ האָט שוין דאַן דער בלוטיגער אדומי אויף זיין געוויסען געטראָגען; אָט די אַלע צוזאַמען האָבען אָבער נישט אַזוי געפּייניגט און געקוועלט זיין פערוואונדעטער נשמה, ווי דער פערכשוף'טער אָנבליק פון דער איינציגער בליהענד־יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האָט זיך נישט געקענט שענקען דאָס פערלוירענע גליק, און אַריינפאַלענדיג אין אַ ווילדען כעס, האָט ער געלאָזען טוידטען די אַלע מיטגליעדער פון דעם געריכט, וואָס האָט איהר פעראורטהיילט; מרים'ס שאָטען האָט איהם אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאָלגען, און ער האָט פערטויבט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור'ט־ווילדע מאָלצייטען, טרינקערייען און יאַגד־קאָמפּאַניעס. פון דעם אַלעמען איז זיין אָרגאַניזם רואינירט געוואָרען און ער איז אַריינגעפאַלען אין אַ שווערער, געפעהרליכער קראַנקהייט. געלעגען איז ער נישט אין ירושלים, נאָר אין סאַמאַריא, וואו ער איז פּלוצלונג קראַנק געוואָרען, און אַזוי ווי אין דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער קעניג וועט שוין מעהר פון זיין קראַנקען־בעט נישט אַראָב, האָט די אַלטע קעניגין אַלעקסאַנדראַ ווידער אָנגעהויבען וועבען איהר דיפּלאָמאַטישע נעץ. זי האָט געפּרובט זיך פערזיכערן מיט אַ געוויסער מאַכט, אום צו בעקומען די רעגענטענשאַפט איבער די אונמינדיגע קינדער פון מרים'ען מיט הורדוס'ען, אים פאַל אויב דער לעצטער וועט שטאַרבען; עטליכע פון די פעסטונגס־קאָמענדאַנטען, מיט וועל־כע זי האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען, האָבען אָבער איבערטראָגען די גאַנצע מעשה הורדוס'ען, און אָט די נאָהנטע געפאַהר האָט אין איהם צוריק אויפגעוועקט זיינע לעבענס־כחות. הורדוס בע־פעהלט קראַנקערהייד, גלייך צו בעשטראָפען דער שוויגער, און זיין בעפעהל ווערט פּינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאָס לעצטע צווייַגעל פון דעם שענעם שטאַם — זי איז געוועזען די לעצטע ריין-בלוטיגע טאָכטער פון דעם חשמונאים-געשלעכט. אין אַ קורצע צייַט אַרום זענען געטוידט געוואָרען אויך די לעצטע זייַטיגע קרובים פון דעם חשמונאים-הויז, די פאַמיליע בני-בבא. נאָך אַנטיגאָנ'ס מפלה האָט זיך די דאָזיגע פאַמיליע געראַטעוועט אַ דאַנק דער פרייַנדליכער שטיצע פון דעם הויפּט-מאַן קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען בייַ זיך, אין סאַמאַריאַ. עס האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס'עס שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַנ'אַלמנה נאָך דער בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אָט, ווען זי האָט, אין עטליכע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַנ'אום-חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם פער'מסר'ט פאַר הורדוס'ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער האָט די גאַנצע צייַט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די חשמונאים, וואָס האָבען געוויזען אַזאַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד בייַ דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאָבאַר איז דאַן געטוידט געוואָרען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אָט די לעצטע בלוט-באָד האָט, ווי ס'זעהט אוים, אינגאַנצען בערוהיגט הורדוס'עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייַט הויבט זיך אָן אַ נייַער פעריאָד אין זייַן הערשער-לעבען (14—25). דער אויפגעקומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייַט און פעסטקייַט פון זייַן גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון אַ פער'שכור'טער לעבענס-לוסטיגקייַט, וואָס שפּיעגעלט זיך אָב אויך אויפ'ן פאָלק און אויפ'ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע צייַטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אַרייַנצוברענגען אין לאַנד דעם קולט פון לעבען אַן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פרעהליכקייַט און קערפּערליכען לעבענס-גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנצען אונטער דעם אייַנפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלעניזם, בעקומען אַלע זייַנע אייַנפיהרונגען אין יהודה אויך אַ רוימיש-העלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים אַ טעאַטר לויט דעם גריכישען מוסטער, — אַ טעאַטר אויפ'ן פרייַען פעלד מיט אַ אונגעהויער-גרויסער גאַלעריע פאַר'ן פובליקום, וואָס קומט זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען" אויפ'ן סצענע. דאָ זוכט מען אָבער נישט צו פערפייַנערן דעם געשי-

מאק פון פובליקום און איהם גייסטיג צו ענטוויקלען, ווי דאס איז געוועזן אמאל אינ'ם אלטען גריכענלאנד, — נאר צו רייצען זיינע נידריגסטע אינסטינקטען. אויפ'ן סצענע קומען פאר פערשידענארטיגע גימנאסטישע איבונגען, אטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צווישען מענשען מיט ווילדע חיות און נאך אזעלכע אונטערהאלטענדע בילדער, וואס זענען געווען גאנץ גוט צוגעפאסט צו דעם קריגערישען און אויסגעלאסענעם כאראקטער פון די רוימער, אבער נישט צו דער גאטספארכטיגער פריעדליכקייט און פאמיליענריינקייט פון די יהודה'ער. הורדוס האט, למשל, איינגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמטען יום-טוב לכבוד דעם רוימישען אימפעראטאר אויגוסט, וואס פלעגט געפייערט ווערן יעדע פיער יאהר אין אלע רוימישע פראווינצען; צו דעם יום טוב פלעגען ספעציעל אויפגעשטעלט ווערן פרעכטיגע בנינים מיט סטאטוען און פערציערונגען און דאן פלעגען פארקומען רייכע, ווילד-פרעהליכע פאלקס-פערוויילונגען. הורדוס האט זיך צו דעם יום-טוב בעצויגען מיט א בעזונדער איבערגעגעבענקייט, און אויף זיין בעפעהל זענען צונויפגעזאמעלט געווארען טויזענדער מענשען פון גאנץ יהודה און אויך פון אנדערע לענדער, אום מיטצופייערן די גרויסע שמחה און זיך צו בעטייליגען אין די גלאדיאטאר-שפיעלען און אטלעטען-שלעגערייען, וואס זענען אויסגעפיהרט געווארען דורך ספעציעל אנגאזשירטע ארטיסטען.

אט די וואכעדיגע, טעמפע פרעהליכקייט אין דער הייליגער הויפט-שטאדט האט געמוזט ארויסרופען א שטארקען פראטעסט פון דער זייט פון די גייסטיגע פאלקס-פיהרער און אויך פון די פאלקס-מאסען, וועלכע זענען דורכגענומען געווען מיט גאנץ אנדערע לעבענס-בעגריפען און א גאנץ אנדער וועלט-אנשויאונג. לויט די דאזיגע בעגריפען האבען אט די אלע שפילערייען און פערוויילונגען אין אלגעמיין געמוזט בעטראכט ווערן, ווי נארישע עולם-הזה-זאכען, וואס זענען פערבונדען מיט הונדערטער קליינע עבירות געגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האבען די פריעדליכע און וויכהארציגע יהודה'ער נאך בעזונדער געזעהען א שרעקליכע אכזריות אין אזא שפיעל, למשל, ווי דער גלאדיאטארען-קאמפף, וואו „מענשען ווערן צוריסען פון ווילדע חיות, אום צו דערפרעהען דערמיט אנדערע מענשען". און נישט בלויז דער יודישער מאראל — די דאזיגע פערוויילונגען האבען גאנץ אפט אנגעגריפען אויך דעם עצם יסוד פון דעם יהודה'עאישען מאנאטעאיזם; אזוי איז, צום ביי-

שפיעל, פארגעקומען עטליכע מאל, אז הורדוס האט געלאזען ארויס-שטעלען אין א עפענטליכען פערוויילונגס-פלאץ זיינע טראפעען (קריעגס-רויב, שלל-מלחמה) אין דער געשטאלט פון פערשידענע בעוואפענטע פי-גורען, און די יהודה'עאישע בעפעלקערונג האט אין דעם געזעהען — עבודה-זרה-בילדער. ביי אזא פאל איז די אויפרעגונג פון פאלק אמאל אזוי גרויס געווען, אז הורדוס האט געפונען פאר נויטיג, איינצולאדען אין טעאטער די אנגעזעהענסטע שטאדט-בעלי-בתים און פאר זיי אין די אויגען געלאזען אראבנעהמען די קליידונג פון די „טראפעען", אום אויף אזא אופן זיי צו איבערציינגען, אז דאס זענען נישט קיין געצען-בילדער, נאר פשוט'ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אזעלכע איינצעלנע פאקטען און איבערציינגונגען האבען אבער גאנץ ווייניג געקאנט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאלק, וועלכע האבען געמוזט זיין געגען דעם עצם מהות פון די אלע פערוויילונגען אין אלגעמיין; געגען דער גאנצער שיטה פון מא-כען דאס לעבען וואכעדיג און ברוטאל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אלוייטיגע קערפערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאלען, און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואס ווערט זיך אנהויבען ערשט נאכ'ן טוידט. און אט די פיינדליכע שטימונג האט ארויסגערופען הייסע פאנאטיקער, וואס האבען בעשלאסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצובריינגען דעם „געבילדעטען דעספאט", וועלכער פיהרט דעם פאלק אויפ'ן וועג פון צוזאמענלעבען זיך מיט דער ארומיגער געצענדיענערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אריינגעגאנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאטער מיט בעהאלטענע קינזשאלען אונטער די פאלעס; די אונטערנעהמונג איז אבער אויסגעגעבען געווארען נאך פאר דעם אנפאל, און די אנפאלער, וועלכע האבען זיך ביי דער אויספארשונג בערימט מיט זייער פאטריאטישער פערשווערונג און זי איינגאנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געווארען אונטער אכזריות'-דיגע ענויים. דאס פאלק, וואס האט געקוקט אויף די פערשוואורענע, ווי אויף ווירקליכע פאטריאטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האט זיך שפעטער נוקם געווען פאר זייער טוידט: דער „מסור", וואס האט די פערשווערונג ארויסגעגעבען, איז פון פאלק צוריסען געווארען אויף שטיקער.

אט די אלע ארויסטרעטונגען פון פערשידענע פאלקס-שיכטען געגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האבען אין הורדוס'ען ארויסגערופען

דעם פערלאַנג זיך נאָכמעהר צו רייצען מיט'ן פאָלק און צו טאָן אַלץ אַזוי, אַז דאָס רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק זאָל זיך פיהלען בעליידיגט. הורדוס האָט ליעב געהאַט צו בויען שטעדט, און די אַלע שטעדט, וואָס זענען דורך איהם ענטשטאַנען, האָט ער אָנגערופען מיט נעמען פון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אָדער פון זיין אייגענער דינאַסטיע; דאָס איז נאָך אָבער גאָרנישט געווען געגען דעם, וואָס ער האָט זיך גענומען מיט אַ מין צו=להכעיס'דיגער פלייסיגקייט אָבבויען צוריק די אַמאָליגע האַלב=געצענדיענערישע שטאָדט סאַמאַריאַ, — די שטאָדט, וואָס איז פון אייביג=אָן פערהאַסט געווען אין יהודה און איז אַמאָל דורך דעם חשמונאים=קעניג יוחנן=הורקנוס אַראָבגעטראָגען געוואָרען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטויראַציע (צוריק=אויפשטעלונג) פון סאַמאַריאַ האָט געלעגט פאָמפעיוס, און הורדוס האָט איצט נישט בלויז געלאָזען פערגרעסערן דעם שטח פון שטאָדט אויף אַ האַלבען מייל, נאָר זי אויך בעפוצט מיט די שענסטע בנינים און געמאַכט פאַר זיין צווייטער רעזידענץ. ער האָט געלאָזען דאָרט אויסבויען אַ שטאַרקע פעסטונג און אַ געצענדיענערישען טעמפעל לכבוד דעם רוימישען הערשער אויגוסט, און אויך די שטאָדט אַליין האָט געטראָגען אויף זיך דעם לעצטענס נאָמען (אויף גריכיש: „סעבאַסטאַ" — היייליגער, ווי אויף לאַטייניש: אויגוסט). דאָס האָט געזאָלט זיין אַ מין קאָנקורענטין דער פערהייליגטער הויפטשטאָדט ירושלים, מיט איהרע אַלטע זכרונות און טראַדיציעס. —

אין ירושלים גופא האָט ער אויך אַ סך געבויט און איבערגעבויט. אין דעם העכערן טייל פון שטאָדט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר זיך אַ פּאַלאַץ, וואָס איז בעשטאַנען כמעט אינגאַנצען פון מאַרמאָר און גאָלד, און האָט בעצוובערט מיט זיין פּרעכטיגער שענקייט. דער פּאַלאַץ איז אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט שטאַרקע פעסטונגס=וואַלען, און צו דעם צוועק פון שיצען דעם טייל שטאָדט איז איבערגעבויט געוואָרען אויך דער טורעם פון בית=המקדש, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון הורדוס'עס פריהערדיגען בעשיצער — אַנטאָניוס.

אויסער די הויפטשטעדט, האָט הורדוס געגרינדעט אַ גרויסע האַפענשטאָדט ביים ברעג פון ים, וואו עס האָט זיך פריהער געפונען דער אַזוי גערופענער סטראַטאָן=טורעם (נישט וויט פון יפה), און צו דער שטאָדט, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען קסריה (קעסאַר=קיסר, צעזאַר), האָט ער צוגעבויט אויך אַ גלענצענדען האַפען, וועלכער האָט אָבגע=

קאַסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געווען בעריהמט אַרום מיט זיינע בעקוועמע איינריכטונגען; אין שטאָדט זענען אויפגעשטעלט געווא־רען צוויי ריעזיגע טורעם־זיילען מיט די אָבבילדונגען פון דעם רוימישען הערשער אויגוסט און דער שטאָדט רוים, אזוי אז די נאַציאָנאַליסטען האָבען געקוקט אויף דער שטאָדט, ווי אויף א „קליינע רוים" און אזוי האָבען זיי זי אויך גערופען. שפּעטער איז קסריה געוואָרען דער צענטער פון דער רוימישער מאַכט אין איהר קאַמפּף מיט יהודה, און אין פאָלק איז געשאַפען געוואָרען דאָס שפּריכוואָרט, אז „קסריה האָט שטענ־דיג טריאומפירט, ווען ירושלים האָט געוויינט".

צוזאַמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האָט הורדוס זיך אַליין אויך נישט פערגעסען, און ער האָט געלאָזען פעראייביגען זיין נאָמען און די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאַמיליענמיטגליעדער אין א גאַנצער רייהע מאָנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צוויי מייל צו דרום־מערב זייט פון ירושלים, אויף א בערגעל, וואו ער האָט אַמאָל אָבגעהאַלטען א גלענצענדען נצחון איבערן פאָלק, האָט ער איצט אויפגעשטעלט א לוקסוס־פּאַלאַץ אונטערן נאָמען הערָאָדיום. דאָס איז געווען א פּרעכ־טיגער שלאָס מיט הויכע טורעמס, וואו ס'איז געזאָרגט געוואָרען פאַר לוקסוס און פערגניגען; צוויי הונדערט טרעפּ פון ווייסען, ריינסטען מראַמאָר האָבען אַרויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאַזשען, און נאָך אונגעהויערע אויסגאַבען און אָנשטרענגונגען איז הערָאָדיום ענדליך בע־זאָרגט געוואָרען אויך מיט א גוט אײנגעריכטעטער וואַסער־לייטונג. אין דער זעלביגער געגענד האָבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אַנטי־פּאַטרידאַ און פּאַזאַעלידאַ, און די פעסטונג קיפּראָס.

און נישט נאָר אין יהודה אַליין — דער עהרגייציגער הורדוס האָט גוט געוואוסט, אז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאָלק קען ער קיין סך נישט רעכענען, און ער האָט זיך געוואָלט בעליעבט מאַכען ביי אַנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבאַרע אוצרות, וואָס ער האָט אַרויס־געפּרעסט פון פאָלק, אין דער פאָרם פון פערשידענע שטייערן, האָט דער יהודה'עאישער דעספּאָט זיך פּאָפּולער געמאַכט אין דער גאַנ־צער אַרומיגער וועלט. הורדוס האָט געלאָזען אויף זיינע קאָסטען בויען גימנאַזיומס אין טריפּאָליס און דמשק, אויפשטעלען פעסטונגען אין ביבלאָס, איינאָרדנען טעאַטערן, צירקען, עפענטליכע פּלעצער און טעמפּלען אין צידון, רהאָדאָס, אַנטיוכיא, אשקלון און נאָך אַנדערע פּונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאָזיגע גרויסטוטיגע רייכע נדבות

האָבען הורדוס׳ען בעליעבט און בעריהמט געמאכט צווישען די שכני׳שע סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אליין איז אויך געווען פון איהם העכסט צופריעדען. ער האט זיך זאגאר אויסגעדריקט, אז הורדוס פערדיענט צו טראגען אויף׳ן קאפ די קרוין פון גאנץ סיריען און עגיפטען. און האט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט א בעדייטענדער ממשות׳דיגער מתנה: אויגוסט האט געשענקט הורדוס׳ען די געגענדען בשן, אויראניטיס און דאס וואולקאנישע צוריסענע, ווילדע טראכאניטיס, ווייל דארט האבען זיך אויפגעהאלטען מאסען רויבער-באנדעס, און קיינער אויסער הורדוס׳ען איז נישט אימשטאנד געווען זיי אויסצוראטען. דאס לעצטע איז הורדוס׳ען אויך נישט לייכט אנגעקומען, און ער האט א לאנגע צייט זיך געמוזט ארומשלאגען מיט דער איינגעבוירענער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאזען דארטין, אלס שטענדיגע וואך, א מחנה פון דריי טויזענד אדום׳ער. און די טראכאניטען האבען זיך פאר דער וואך אויך נישט איבריג דערשראקען — דאס איז צו זעהען פון דעם פאקט, וואס שוין אין די לעצטע יאהרען פאר זיין טוידט האט נאך הורדוס געפונען פאר נויטיג צו זוכען א בעזונדערע מאכט אויף צו פאראליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האט דאן בעוואויגען א געוויסען בבל׳ניש-יהודה׳עאישען הויפטמאן, מיט׳ן נאמען צמרית, וועלכער האט מיט הונדערט פאמיליען-מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואפענטע בעגלייטער אריבערגעוואנדערט איבער׳ן טייך פרת, — זיך צו בעזעצען אין בשן, אום צו האלטען אין צוים די דארטיגע טראכאניטען.

אויף ווי ווייט הורדוס האט קיין צוטרוי נישט געהאט צו דעם יהודה׳עאישען פאלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך דערפון, וואס דער גאנצער שטאט פון זיינע הויף-מענשען און נאהנטע מקורבים איז בעשטאנען פון פרעמדע. א געוויסער אין זיין צייט בעריהמטער פילאזאפישער רעדנער און געשיכטע-שרייבער, ניקאלאאוס פון דמשק, איז געווען זיין נאהנטסטער פריינד און ראטגעבער, און האט איהם אפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה-ארבייטען; דער ווייניג געבילדעטער הורדוס האט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנטען געוואלט אויסלערנען די אלע השלמות און ידיעות, וואס זענען נויטיג געווען אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין א אינטעליגענטער גריכישער געזעלשאפט; און דאגעגען האט דער זעלביגער ניקאלאאוס אנגעשריעבען א אלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און פערציג טיילען, וואו ער האט געלויבט אין הימעל אריין זיין קעניגלי-

כען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט, פטאלא־מעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ־מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער נעמעלוס זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער כסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען נישט פון דעם פאלק, אי־בער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ וועניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם ריינעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגעדריקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'ער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיעפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס אייגענע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פעראכטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ וועניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער־יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווייליע דאנקבאר געוועזען; באלד אבער האט עס ווידער נעזע־העך פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור־לעבען. די יהודה'ער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה־גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה־גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג", אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מער־דערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן־גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן פאבי דער האט אבער נישט בעוויזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בלייב־

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ וועניג שולדיג געווען. דא איז פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים'ס טוידט האט דער קע-ניג זיך געפונען א טרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדריני-שען כהן'ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט'ן נא-מען שמעון בן ביתוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן-גדול. דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבע-נעם אנהענגער פון הורדוס'עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער פון דעם יהודה'שען פאלק האט גאנץ אפט געשטיצט די אונטערנעהמו-נגען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהדר, איז האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי פיעל בעגרענעצט, אז עס האט איינגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג'ס א ראטס-פער-זאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשיעדענע הויף-מקורבים און נאך אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט'ען אזוי, ווי הורדוס'ען האט געפאסט. פון די פאלקס-פיהרענדע פארטייען, וויעדער, האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט-זאכען, און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס'ען אלס וואסאל, און נישט אויגוסט'ען אלס אויבערשטען הערשער. ווען הורדוס'ען איז איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי דיענען איהם און אויגוסט'ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפרייט פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרע-קען זיך פאר אנ'אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען, האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען גע-דארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע טועכצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך ארייג'גנב'ענען פערקליי-דעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און ווער איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען דעם יהודה'שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווא-רען אין דער פעסטונג הירקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות'-

דיגע שטראף. „אין שטאדט, ווי איבער די וועגען זענען ארומגעגאנגען שפיאנען" און די בירגער האבען נישט געטארט זיך צוזאמענקומען און געהן אדער רעדען קאמפאניעס־ווייז

דאס אלץ האט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ'ישען דעספאט, אונטערצוקויפען, פון דער צווייטער זייט, דעם פאלק און צו זוכען זיין ליעבע. נאך דער טריקעניש, וואס האט זיך געצויגען עטליכע יאהר כסדר, האט הורדוס בעפרייט דאס לאנד פון א דריטעל שטייערן, און אין דער זעלביגער צייט איז ער צוגעטרעטען צו א גראנדיעזער אונטערנעהמונג, וואס האט אי ווירקליך ארויסגערופען די טיעפסטע דאנקבארקייט צו איהם פון אלע פאלקס־שיכטען, אי בעפריעדיגט זיין ליידענשאפטליכע תאוה צו בויען. הורדוס האט זיך גענומען איינגאנצען רעסטאוירירען און בענייען דעם פערנאכלעסיגטען בית־המקדש, וואס איז געשטאנען פון זרובבל'ס צייטען אן, און האט אויסגעזעהען עלענד און ארים צווישען די רייך־פערפוצטע שלעסער און פאלאצען פון דער בענייטער ירושלים.

די פאלקס־פערטרעטער, פאר וועלכע הורדוס האט אויסגעדריקט זיין ווילען, צו צוטרעטען צו דער בענייאונג פון בית־המקדש, האבען זיך אין אנהויב בעצויגען צו דער זאך מיט שרעק און פערצווייפלונג; זיי האבען געגלויבט, אז הורדוס מיינט דא נאר אבצונארען דעם פאלק, און זיין אמת'ע כונה איז — צו פערניכטען אינגאנצען דעם רעליגיעזען צענטר פון דער אומה און אזוי אדער אויף אנ'אנדער אויפן איהם צו בערויבען. הורדוס האט זיי אבער בערוהיגט און פערזיכערט, אז דער אלטער בית המקדש וועט נישט אנגעריהרט ווערן אזוי לאנג, ווי דאס גאנצע בוי־מאטעריאל און דער גאנצער ארבייטער־שטאט וועט זיך נישט געפינען אויפ'ן פלאץ. אום אינגאנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, האט הורדוס אוועקגעשטעלט די ארבייט אונטער דער השגחה פון די בעדייטענדסטע כהנים און פרושים, וועלכע האבען געדארפט זעהען, אז אלץ זאל געמאכט ווערן לויט די געזעצען פון דער תורה, און באלד נאכדעם, אויף דעם אכצעהנטען יאהר פון זיין הערשען, האט זיך די ארבייט אנגעהויבען. א קאראוואן פון טויזענדער משא־פוהרען, בעלאדען מיט טייערע קוואדראט־שטיינער און מארמאר־זיילען, האט זיך כסדר געצויגען אויפ'ן וועג קיין ירושלים, און גאנצע צעהן טויזענד ארבייטער־ספעציאליסטען זענען אוועקגעשטעלט געווארען ביי דער ארבייט. די אינוועניגסטע איינריכטונגען

און פערצירונגען האָבען פערנומען צוויי יאָהר, און דאַן האָט זיך ערשט אָנגעהויבען די רעכטע בוי־אַרבייט פון די אויסווענינגסטע מויערן, הויפען, זאַלען, געוועלבטע קולואַרען און פערשידענע זיילען, וואָס האָט זיך געצויגען גאַנצע אַכט יאָהר — כמעט ביז'ן חורבן פון דעם זעלבינען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האָט הורדוס אַריינגעלעגט נישט בלויז אונגעהויערע אוצרות גאָלד, נאָר אויך זיין גאַנצען שעפערישען גייסט, זיין גאַנצען קונסט־געשמאַק, און איהם איז ווירקליך געלונגען צו בעשאַפען עטוואָס פרעכטיג־שענעס, בעצויבערנדעס. דאָס איז געווען אַ מייסטער־ווערק, וואָס האָט אַרויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער גאַנצער אַלטער וועלט, און ווי דאָס יהודה'שע פאָלק אַליין האָט זיך שפּעטער אויסגעדריקט, האָט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען, ווער עס האָט נישט געזעהן הורדוס'עס בית המקדש". דער גאַנצער אומפאַנג פון דעם בית המקדש־באַרג, וועלכער איז געווען אַרומגענומען מיט אַ פעסטער און הויכער מויער־וואַנט, האָט בעטראָפען זעקס סטאַדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואַנציג מעטער, און דער צענטר פון דעם קאָלאָסאַלען בנין האָט זיך געזעהען אין אַלע זייטען אויף דעם שטח פון אַ סך מיילען. דער הויכער דאַך פון דעם בית המקדש איז געווען בעפּוצט מיט פערגולדטע שפּיצען, וואָס האָבען געפינקעלט און געשטראַהלט אונטער דעם גלאַנץ פון דער גאָלדענער מזרח־זון; אונבעוואוסטזיניג האָבען אָבער הורדוס'עס אינזשינירען אויפגעטאָן מיט די דאָזיגע דאַך־שפּיצען נאָך אַ וויכטיגע זאַך: די לעצטע האָבען געדיענט אויך אַלס בליץ־אָבציהער און האָבען פערהיט דעם בית המקדש פון די עלעקטרישע וואָלקענשטראָמען.

דער יום־טוב פון בעניַיען דעם בית המקדש איז געפייערט געוואָרען מיט אַ אונגעוועהנליכען פּאַראַד און מיט רייכע פאָלקס־פערוויילונגען; די גרויסע שמחה האָט אָבער געהאַט אין זיך אויך אַ גרויסע מאָס טרויער פאַר די בעסערע זיהן פון פאָלק. אויף די לעצטע האָט געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאָס אַליין, וואָס אויף הורדוס'עס בעפעהל איז אָט דער פאָלקס־יום־טוב פעראייניגט געוואָרען מיט דער פייערונג פון זיין אייגענעם נ צ ח ו ן א י ב ע ר 'ן פ אָ ל ק: דאָס חנוכת הבית פון בית המקדש איז געפייערט געוואָרען אין דעם זעלבינען טאָג, ווען הורדוס האָט זיך, מיט צוואַנציג יאָהר, אַוועקגעזעצט אויף דעם פערבלוטיגטען טראָן פון יהודה; און דערצו איז נאָך צוגעקומען נאָך

אַ פאַקט, וואָס האָט בעזונדער שטאַרק אָנגעגריפען אין דעם רעליגיע=
זען, אין דעם נאַציאָנאַלען געפיהל פון די איבערגעגעבענע יהודה'עאי=
שע פאַטריאָטען: דער אדומי'שער הערשער האָט דעם ניי=אויפגעבויטען
בית המקדש גלייך אַוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און
האָט געלאָזען אויפשלאָגען איבער דעם אויסווענינסטען הויפט=אַריינגאַנג
פון בית המקדש אַ אָדלער=בילד — דאָס עמבלעם פון דער רוימישער
קריעגס=מאַכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע
פלאַסטישע אָבבילדונג איבערהויפט פערבאָטען געווען אַלס עטוואָס
אַזוינס, וואָס אַ שייכות צו עבודה=זרה, און אַזאַ עמבלעם אויפ'ן טויער
פון בית המקדש האָט געמוזט אָנפילען מיט אַ טיעפען טרויער די
הערצער פון די אמת'ע פאָלקס=פריינד. הורדוס האָט אויך איינגעפיהרט
אַלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאָג אַ קרבן פאַר זיין רוימישען בע=
שיצער, אויגוסט, וועלכער האָט דאָס דאַן אפשר גאָרנישט פער=
לאַנגט; שפּעטער האָט דער קרבן אָנגעהויבען צו דיענען אַלס אויס=
דריק פון אונטערטעניגקייט, און האָט קיינמאָל נישט געטאָרט פערמי=
טען ווערן.

גענדיגט מיט דער אַרבייט פון בית=המקדש, וואָס האָט איהם
אינגאַנצען בעהערשט, האָט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע
פערזענליכע אונטערהאַלטונגען און פערגניגענס. אַלס האַלב=אָבהענגיגער
וואַסאַל האָט הורדוס אין יענער צייט גאַנץ ווענין געשפירט די אויבער=
שטע מאַכט פון רוים; ער האָט געהאַט דאָס רעכט צו לאָזען אויסגיעסען
אייגענע מטבעות, אַרויפצולעגען אויף דער בעפעלקערונג פערשידענע
שטייערן און אויסצוניצען זיין מאַכט אין די גרענעצען פון לאַנד אָהן אַ
שום קאָנטראָל. דאָס אַלץ האָט צוגעגעבען הורדוס'ען אַ בעדייטענדען אָנ=
זעהען אין אַלע שכני'שע לענדער, און זאָגאַר אויך אין רוים גופא האָט
מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אַכטונג און ליעבע. זענענדיג עטליכע
מאָל אין רוים, האָט ער זיך אויפגעהאַלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז,
און דאָרט האָט ער בעוויזען נאָהנט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט
דעם בעריהמטען מאַרק אַגריפּאַ, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער
איז שפּעטער געקומען אַלס גאַסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האָט
געפונען פאַר אַ פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפּעס זיין אַכטונג
דעם יהודה'עאישען פאָלק; ער האָט געלאָזען מקריב זיין אויף זיין רעכ=
נונג אַ גרויסע צאָהל קרבנות אין בית=המקדש, און דאָס פאָלק איז פון
דער העפליכקייט אַזוי גערירהט געווען, אַז עס האָט איהם אַרויסבעגלייט

פון שטאָדט ביז'ן שיף, בעשיטענדיג דעם וועג מיט בלומען (15).

וועגען דער פערזענליכער פרײַנדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען דער פאַמיליע פון דעם רוימישען אימפּעראַטאָר און דעם יהודה'עאישען וואַסאַל, רעדט זיך פיעל אין די היסטאָרישע קוועלען פון דער רוימישער זײַט, און לויט דעם אויסדריק פון אַ געוויסען רוימישען היסטאָריקער, האָט אויגוסט נאָך זײַן אייגענעם (אַגריפּאַ'ן) אַממעהרסטען ליעב געהאַט הורדוס'ען, און בײַ אַגריפּאַ'ן אין הארצען האָט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ נאָך אויגוסט'ען. ווען אַגריפּאַ האָט געמאַכט זײַן רײַזע איבער קליין־אַזיען האָט איהם הורדוס בעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דאָרטיגע יהודה'עאישע קאָלאָניעס האָבען זיך בעקלאָגט פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער אויף די פערשיעדענע דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האָט זיך הורדוס אויך אָנגענומען פאַר זיי און אַגריפּאַ האָט בעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאָזיגע שטיצע, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען די יהודה'ער אין דער פרעמד, האָט הורדוס גלײַך אויסגענוצט אַלס רעקלאַמע פאַר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רײַזע קיין ירושלים, האָט ער געלאָזען צונויפרופען אַ גרויסע פאָלקס־פערזאַמלונג, פאַר וועלכער ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואָס ער האָט דאָ געטאָן די דערווײַטערטע יהודה'ער; בײַ דער געלעגענהײַט האָט ער געשענקט דעם פאָלק אויך אַ פיערטעל פון די שטײַער־חובות, וואָס זענען געבליבען שטעהן פון פערגאַנגענעם יאָהר.

אַזוי האָט הורדוס זיך בעמיהט מיט פערשיעדענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערדײַכען — זיך צו ערווערבען די ליעבע פון זײַן אייגענעם פאָלק. און ער האָט ווירקליך געקענט רעכנען אויף אַ געוויסען ערפאָלג אין דער הינזיכט; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אָנגעהויבען פאַר איהם אַ צײַט (4—14) פון פאַמיליען־אונרוהען און בעשטראָפונגען, וואָס האָט צושטערט די רוהיגקײַט פון זײַן גליק און נישט געלאָזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זײַנע אַרומיגע נצחונות ביז די לעצטע טעג פון זײַן לעבען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט־שטראָפען אין דעם ענגען קרײַז פון זײַן פאַמיליע, האָבען זיך ווי אַ שווערע לאַסט אַרויפגעלעגט אויף די פלייצעס פון דעם זעכציג־יעהריגען דעספּאָט, און דאָס האָט איהם ווידער אַרײַנגעבראַכט אין יענעם צושטאַנד פון טעמפּער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עס הויבט זיך אָן די חיה.

הורדוס האָט געהאַט אַרום זיך אַ גרויסע, פֿיעלצאָהליגע פֿאַמיל=
יע, און אָנשטאָט דער מאָנאָגאַמישער אָרדנונג, וואָס האָט זיך די גאַנ=
צע צייט פּראַקטיצירט אין דעם חשמונאי'שען הויף, האָט ער דער
ערשטער אָנגעהויבען צו לעבען מיט אַ סך פֿרויען. אין דער יוגענד
נאָך האָט הורדוס חתונה געהאַט מיט אַ בירגער=מיידעל, דאָרידאַ,
וואָס האָט איהם געבוירען אַ זוהן אַנטיפּאַטאָר; שפּעטער אָבער,
ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער חשמונאי'אישער פּרינצעסין,
האָט ער זיין ערשטער פֿרוי מיט'ן זוהן אַוועקגעשיקט ווייט אין דער
פּראָווינץ, און אַנטיפּאַטאָרן איז ערלויבט געוואָרען צו קומען אין הויף
נאָר אויף די גרעסערע יום=טובים. די חשמונאי'אישע פּרינצעסין האָט
געלאָזען הורדוס'ען פֿינף קינדער, פֿון וועלכע עס זענען פֿערבליעבען
אין דער געשיכטע נאָר די צוויי זיהן — אַלעקסאַנדער און אַריס=
טאָבול; נאָך איהר טוידט האָט ער אָבער געלעבט מיט נאָך אַנדע=
רע אַכט פֿרויען, פֿון וועלכע עס זענען בעוואוסט די אויבען=דער=
מאָהנטע אַלעקסאַנדרינישע כהן=טאָכטער, מרים II, די שומרון'ערין
מאַלטאַקאַ און קלעאָפּאַטראַ פֿון ירושלים. די לעצטע צוויי
האָבען איהם געבוירען דריי זיהן: אַרכעלעאוס, הורדוס=אַנ=
טיפּאַ און פֿיליפּ.

אין דעם ערשטער צייט נאָך מרים'ס טוידט האָט הורדוס בעש=
טימט אַלס יורשים פֿון דער מלוכה די צוויי זיהן, וואָס זענען איהם
געבליעבען פֿון איהר, אַלעקסאַנדער'ן און אַריסטאָבול'ן. ער האָט זיי
אַוועקגעשיקט קיין רוים, וואו זיי האָבען זיך ערצויגען אין הויז פֿון אַזינ=
יוס פּאָלאָניוס, איינער פֿון אָנגעזעהענסטע פּערזענליכקייטען אינ'ם רוימי=
שען הויף און אַ נאָהנטער בעקאַנטער פֿון די גרויסע דיכטער וויר=
גיליוס און האָראַציוס. אויגוסט צעזאַר אַליין האָט זיך אויך זעהר
פֿריינדליך בעצויגען צו די צוויי יהודה'עאישע פּרינצען, און זיי אַריינ=
גענומען אינ'ם קרייז פֿון זיין הויף=געזעלשאַפֿט. אַזוי האָבען זיי פֿער=
בראַכט אין רוים פֿינף יאָהר; דאַן איז הורדוס אַליין געפֿאָהרען נאָך
זיי און זיי געבראַכט קיין ירושלים. דאָ האָט ער די יונגע זיהן גלייך
חתונה געמאַכט: דעם עלטערן, אַלעקסאַנדערן, האָט ער געגע=
בען פֿאַר אַ פֿרוי דער פּרינצעסין גלאַפֿירא, דעם קאַפּאַדאָקייאישען
קעניג'ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך דעריבער מגייר געווען; און
דער יונגערער, אַריסטאָבול, האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכ=

בער פון הורדוס׳עס שוועסטער — בערעניקא.

געוואָלט האָט הורדוס דערמיט ווייטער צונויפבינדען די ביידע משפחות, זיינע מיט דער חשמונאי׳שער, אום עס זאָל מיט דער צייט איינגאַנצען פערשוואונדען ווערן די אייזערנע וואַנט, וואָס איז ביז אַהער געשטאַנען צווישען זיי; איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען. דער אונשולדיגער טוידט פון זייער קעניגליכער מוטער האָט געלאָזען אַ טיפען איינדריק אין די הערצער פון די שטאָלצע פרינצען, און זיי האָבען נאָך איצט אויך נישט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט אַ געוויסער פעראַכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פון דער גאַנצער פאַמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס׳ען אַליין. — שטאַרקער פון אַנדערע האָט עס געשפירט די טאָכטער פון דער אדומי׳שער סאַלאָמעאַ, און נאָכדעם ווי זי האָט זיך איינמאָל געקלאָגט פאַר דער מוטער, אַז אַריסטאָבול בעציהט זיך צו איהר גרינגשעצענד, ווי צו אַ פרוי פון אַ נידריגען געשלעכט, האָט די שלאַנגענפרוי סאַלאָמעאַ, די צווייטע מערדערין פון דער געוועזענער חשמונאי׳שער קעניגין, ווידער גענומען בעקלערען אַ פּלאַן געגען די פערבליבענע חשמונאים (נאָר פון דער מוטער׳ס זייט), זיך נישט אָבשטעלנדיג אויך פאַר דעם, וואָס איינער פון די צוויי זיהן איז דער מאַן פון איהר טאָכטער. זי האָט זיך פעראייניגט אין דער אַרבייט מיט איהר ברודער פעראָר, און צוזאַמען איז ביי זיי געבליבען, אויסצוניצען צו דעם צוועק הורדוס׳עס ערשטגעבוירענעם זוהן אַנטיפּאַטאָר׳ן. זיי האָבען דאַן גענומען איינרעדען הורדוס׳ען און איהם איבערצייגען, אַז דאָס פאָלק וויַזט אַרויס אַ בעזונדער ליעבע צו די קינדער פון דער געטוידטער חשמונאי׳ערין און אַז די לעצטע טראָגען אין הערצען אַ טיפע שנאה צו איהם און זוכען פּלענער, ווי אַזוי אָבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאָס האָט דעם אַלטען אדומי אויפגעקאָכט, און ער איז שוין גרייט געווען זיי צו בעשטראָפען, איהם איז אָבער געלונגען זיך איינצוהאַלטען, און דאָס מאָל האָט ער זיך בעגנוגענט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגענומען זיין שוועסטער׳ס עצה און געלאָזען אַראָבברענגען אין הויף אַנטיפּאַטאָר׳ן. בלוטיגע שונאים איינע די אַנדערע, האָבען זיך אָט די דריי — סאַלאָמעאַ, פעראָר און אַנטיפּאַטאָר — דאָך פעראייניגט אין זייער האַס צו די חשמונאי׳שע פּרינצען; דער לעצטער, אַנטיפּאַטאָר, האָט גלייך נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים אָנגעהויבען צו שפּיעלען פאַר׳ן פאָטער די ראָליע פון אַ איבערגעגעבענעם זוהן, וועהרענד ער האָט איהם אין דער אמת׳ען נישט וועניגער געהאַסט

פון זײַנע חשמונאי'שע קאָנקורענטען. דער פאַלשער און גיפטיגער אַנטיפּאַטער האָט זיך וואָס ווײַטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צום אַלטען הערשער, און אין דער זעלביגער צײַט נישט אויפגעהערט אָנצושיקען פערשידענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צוויי חשמונאי'שע קרוין־יורשים, צו וועלכע הורדוס האָט זיך שוין אַזוי אויך בעצויגען מיט חשד און שנאה. יעדע בעוועגונג פון איינעם פון די פּרינצען, יעדעס וואָרט און יעדע בעגריסונג פון פאָלק, וואָס איז געוועזען געווענדעט צו זיי, — איז אין הויף אויסגעטײַטשט געוואָרען אַלס אַקט פון שנאה צום קעניג אָדער אַלס הכנה צו אַ פערשווערונג, און דאָס אַלץ האָט אַנטיפּאַטער געטאָן נישט אַליין, נאָר מיט'ן מויל פון אַנדערע ווײַטיגע, אַזוי אַז הורדוס האָט נישט געקענט זעהען אין די אַלע בעשולדיגונגען קיין שום פּניה פון אַנטיפּאַטער'ס זײַט; דאָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג, ביז דער לעצטער האָט ענדליך זײַן ציעל ערײַכט: הורדוס האָט איהם אַנערקענט אַלס יורש פון דער מלוכה, און ווען אַגריפּא האָט זיך אומגעקעהרט פון זײַן אַזיען־רײַזע צוריק קיין רוים, האָט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אַהין אַנטיפּאַטער'ן — אַלס טראָן־יורש פון יהודה.

אָט דער שריט פון דעם אַלטען הערשער האָט געמוזט נאָכמעהר אויפרײַצען די זיהן פון דער חשמונאי'שער מוטער, און זיי האָבען אָפען אויסגעדריקט זייער אונצופרידענהײַט מיט דעם פאָטער'ס מעשים. דאָס איז ווידער אויסגענוצט געוואָרען פון אַנטיפּאַטער'ס חברה, און ער אַליין, אין זײַנע בריעף פון רוים, האָט אויך אונטערגעהאַלטען די דאָזיגע שטימונג, מיט פערשידענע, כלומר'שט־ווײַטיגע פאַקטען. דאָס אַלץ האָט זיך געענדיגט דערווײַל דערמיט, אַז הורדוס האָט גענומען די ביידע פּרינצען מיט זיך און אַלע דרײַ האָבען זיך פאָרגעשטעלט דעם רוימישען הערשער; דער לעצטער האָט אויסגעהערט די טענות פון ביידע זײַטען, און געראַטען הורדוס'ען, שלום צו ווערן מיט זײַנע קינדער און זיך מעהר נישט אַרומצוקריגען מיט זיי.

דאָס האָט אָבער געווירקט נאָר אויף אַ קורצע צײַט. דער פאַלשער אַנטיפּאַטער האָט דאָס געוועהר פון האַנד נישט אַוועקגעלעגט, און איהם צו הילף זענען געשטאַנען סאַלאָמעאַ מיט פעראָר'ן, וועלכע האָבען אויסגענוצט יעדען שריט פון זייערע געגנער, אום צו בעשאַפען אַ נײַע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאַלשקײַטען. די לאַגע פון די ביידע ברידער איז וואָס אַ טאָג ווײַטער געוואָרען אַלץ מעהר אונ־

רטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפּלאָמאַטישע פאַרזיכטיגקייט און איינגעהאַלטענקייט פון זייער אדומ׳ישען ברודער, האָבען זיי ווידער אָפען אויסגעדריקט זייער פעראַכטונג דער גאַנצער פּאַטערליכער פאַמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס׳ען דערטראָגען געוואָרען, אז זיי האָבען געזאָגט: אויב מיר וועלן בעקומען די מאַכט, וועלן מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאַמיליע מאַכען פאַר דאָרפס־שרייבער׳ס און די פרויען, — וואָס רופען זיך פּרינצעסינס, — וועלן מיר אויספּוצען אין זעק און אַוועקזעצען ביי׳ן שפּין־רעדעל.

אַזוי האָט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאָכט פון רכילות און פאַלשקייטען. עס האָט גע׳מסר׳ט איין פּאַרטיי אויף דער צווייטער, אַ מאַן אויף אַ ווייב, אַ ברודער אויף אַ שוועסטער, און דערביי זענען ענטדעקט געוואָרען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאָס האָט שטאַרק געווירקט אויף דעם קראַנקהאַפט־צורייצטען הורדוס, און זיין אַכזריות האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. ער האָט בעשטימט אַ צוואַנגס־אויספאָרשונג איבער דער דינערשאַפט פון די פּרינצען, און נאָך אַ גאַנצער רייהע שרעקליכע ענויים און פּייניגונגען, האָבען זיי געזאָגט דאָס, וואָס מ׳האָט געוואָלט, אַז זיי זאָלען זאָגען. עס איז איבערגענומען געוואָרען אויך אַלעקסאַנדער׳ס אַ בריעף, אין וועלכען ער האָט זיך געקלאָגט אויף דער עולה, וואָס דער פאָטער איז געגען איהם בעגאַנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אַנטיפּאַטער׳ן, און זיך שטיצענדיג אויף די בעשולדיגונגען, האָט הורדוס בעפעהלען צו אַרעסטירען אַלעקסאַנדער׳ן. דאַן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטענ׳ס שווער, דער קאַפּידאָקיי׳שער קעניג, אַרכעלאַאוס, און אַ דאַנק זיין דיפּלאָמאַטישער האַלטונג איז איהם געלונגען צו בערוהיגען הורדוס׳ען און ווידער צו שליסען שלום צווישען דעם פאָטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאָזיגע אַלע אינווענייגסטע סכסוכים און פאַמיליען־אינטריגעס, האָט זיך אָנגערוקט אויף הורדוס׳ען אַ פינסטערער וואָלקען גאָר פון אַנ׳אַנדער זייט. דער שכנ׳ישער אַראַבישער הערשער סילעאוס, האָט געטראָגען אַ כעס אויף הורדוס׳ען דערפאַר, וואָס דער לעצטער האָט איהם נישט געוואָלט געבען זיין שוועסטער סאַלאָמעאַ פאַר אַ ווייב אַנדערש, סיידען ער זאָל זיך מגייר זיין; ווען עס האָט זיך דעריבער איצט געמאַכט, אַז אַ באַנדע פון די רויבערישע טראַכאָניטען איז אַנטלאָפען פון הורדוס׳עס מאַכט און האָט געזוכט שוץ ביי איהם אין לאַנד, האָט ער זי אויפגענומען און נישט

בעוואלם ארויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האט דאן אוועקגע־שיקט א מיליטער־עקספעדיציע קיין אראביען, וועלכע האט צושלאגען סילעאוס'עס מחנה, אנגעמאכט א חורבן אין לאנד און אבגענומען די טראכאניטען. דאס האט נאך שטארקער אויפגעקאכט דעם אראבישען הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האט איהם פער'מסר'ט פאר אוי־גוסטען. און דער לעצטער האט די מסירה אנגענומען — ער האט אנגעשריעבען הורדוס'ען א בייזען בריעף, אין וועלכען ער האט איהם מודיע געוועזען, אז פון איצט אן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט ווי צו א פריינד, נאר ווי צו א אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האט זיך שטארק דערשראקען, און געשיקט שלוחים צו צוזאר'ן, זיך צו פערענטפערן; דער לעצטער האט זיי אבער נישט אנגענומען, און ערשט דאן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראט־געבער, דער בעקאנטער ניקאלאאוס פון דמשק, און האט אויפ־געוויזען דעם הערשער, אז הורדוס איז נישט אריבערגעטרעטען די גרענעצען פון זיין מאכט, — האט זיך אויגוסט בעפריעדיגט און אנ־געשריעבען הורדוס'ען א פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האבען זיך די הויפישע אינטריגעס און פאלש־קייטען אלץ ווייטער פערפלאנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז צו הורדוס'ען דערגאנגען א נייע מסירה אויף די חשמונאישע פרינצען,— א נייע מסירה וועגען א פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואנגס־אויספארשונגען, ביי דעם גאנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אליין האבען ערקלערט, אז אין קיין פערשווערונג האבען זיי זיך נישט בע־טייליגט און זיי האבען נאר געוואלט אנטלויפען פון פאטער'ס הויז, ווייל זיי האבען נישט געקענט מעהר איבערטראגען די פיינדליכע בע־ציהונג צו זיי. הורדוס האט דאן געלאזען ארעסטירען די בעשולדיג־טע זיהן און אוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה, ער זאל ערלויבען, זיי צו בעשטראפען. אויף דעם האט אויגוסט צע־זאגט געענטפערט הורדוס'ען, אז ער ערלויבט איהם צו בעהאנדלען די פרינצען, ווי ער אליין פערשטעהט, נאר ער ראט איהם, צו בעש־טימען וועגען דער גאנצער זאך א בעזונדער געריכט, מיט דער בע־טייליגונג פון עטליכע העכערע רוימישע בעאמטע. און אזא געריכט איז ווירקליך צוזאמענגעשטעלט געווארען; דא איז אבער אויך פארגע־קומען דאס איינענע, וואס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאס געריכט האט געוואלט צופריעדען שטעלען דעם צוקאכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער זיינע צוויי זיהן. די לעצטע זענען אויף הורדוס׳עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין שומרון און דאָרט, אין דער זעלביגער שטאָדט, וואו ער האָט מיט דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה-פערבינדונג מיט זייער אונגליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעקליכע טוידט-שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אַז ער וועט שוין איצט קענען פריי אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין-יורש אַנטיפּאַטאָר, איז אייגענטליך געווענדעט געוועזען אויך געגען איהם אַליין, און די אויסגעפיהרטע טוידט-שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין רייהע און איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער-גרונד. אַנטיפּאַטאָר איז פון הורדוס׳ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער „איבערגעגעבענער“ זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט האָט ער פאַר איהם שוין צו-לאַנג; אַנטיפּאַטאָר האָט מורא געהאַט פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכאַלעוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען הערשער, און אויספועל׳ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער אדומי׳שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט הורדוס׳עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער פערלאַנג — אומצוברענגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר׳ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פּערזענליכע שנאה, וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך, וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי, און אָט די שנאה האָט אַנטיפּאַטאָר אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגעגען אָבער האָט סאַלאָמעאַ אָבגעטיילט זיך פון פעראָר׳ן און איז געבליבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטאָר׳ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר׳ס פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע-

היימע זיצונגען. די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס'עס לייב-דיענער באַגאָאַס און אויך אַ געוויסען שענעם יונגען מאַן, קאַרוס, מיט וועלכען דער אַלטער בעל עבירה איז געשטאַנען אין אוננאַטירליכע געשלעכטליכע בעציהונגען. און די איצטיגע פערשווערונג וואָלט זיך זיכער איינגעגעבען, ווען נישט די שאַרפע שפּיאָנען-אויגען פון דער איבערגעגעבענער סאַלאָמעאַ, וועלכע האָט אויפמערקזאַם געמאַכט הורדוס'ען אויף דער געפאַהר, וואָס איהם שטעהט פאָר; ווי ס'זעהט אויס איז אָבער צום קעניג נישט דערגאַנגען דער גאַנצער פערשווערונגס-פּלאַן מיט אַלע זיינע איינצעלהייטען, און פעראָר מיט אַנטיפּאַטאָר'ן זענען געבליעבען נישט בעשטראָפט. דער קעניג האָט זיי נאָר צושיידט און אַוועקגעשיקט זיין ברודער אין דער טראַכאָניטען-געגענד הינטערן ירדן, וואו יענער איז שוין לאַנג בעשטימט געוואָרען פון דער רוימישער מאַכט אַלס טעטראַרך; אַנטיפּאַטאָר ווידער האָט דאַן געבעטען זיינע רוימישע פריינד, זיי זאָלען זעהען, אַז הורדוס זאָל איהם שיקען קיין רוים, און דער לעצטער, וועלכער האָט אַנטיפּאַטאָר'ן אין קיין ערנסטער זאַך נישט חושד געווען, האָט איהם ווירקליך ; עקגעשיקט קיין רוים, אום צו בעקומען דאָרט די בעשטעטיגונג פון אויגוסט צעזאַר אויף זיין לעצטער צואה, אין וועלכער ער האָט איהם, אַנטיפּאַטאָר'ן, בעשטימט פאַר זיין טראָן-יורש.

דערווייל אָבער איז דאָ פאָרגעקומען עטוואָס אונערוואַרטעטעס, שרעקליכעס. פעראָר איז פּלוצלונג געשטאָרבען, און אַזוי ווי עס האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז ער איז געשטאָרבען פון אַ פערגיפטונג, האָט הורדוס בעשטימט אַ גענויע אויספאָרשונג וועגען דעם גאַנג פון זיין קראַנקהייט און וועגען די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען. און אַט די אונטערזוכונג האָט ענטדעקט דעם סוד, וועלכען קיינער האָט זיך גאָר נישט געקענט פאָרשטעלען: די בעשולדיגטע פרוי האָט מודה געווען, אַז פעראָר מיט אַנטיפּאַטאָר'ן צוזאַמען האָבען בעשלאָסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און דאָס גיפט איז שוין צוגעגרייט געווען, נאָר צום סוף האָט פעראָר חרטה געהאַט; דאַן זענען שוין געקומען נאָך עדות און אַלע האָבען אויפגעוויזען, אַז אַנטיפּאַטאָר האָט זיך אַ סך מאָל פיינדליך אויסגעדריקט וועגען זיין פאָטער און האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט דעם פּלאַן, איהם צו פערגיפטען.

די דאָזיגע ענטדעקונג האָט הורדוס'ען געטראָפען, ווי אַ דונערשלאָג. הייסט עס, אַז אַט דער זוהן, וועלכען ער האָט אויפגעהויבען פ...

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה׳שען טראן, אז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האט זיין שווערד אויפגעהויבען איבער די צוויי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי׳שער קעניגין, — אז אט דער זוהן האט איהם געוואלט אומברענגען! א שטורם האט אויפגעברויזט אין הורדוס׳עס ברוסט, און ער איז גרייט געווען דעם פערדעטערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צורייסען. ווי קריעגט מען איהם אבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבער געצוואונגען געווען, אבצונארען אנטיפאטאר׳ן און אינגאנצען צו בעהאלטען פון איהם זיין גיפטיגען צארן. און דאס האט געווירקט: אנטיפאטאר האט גארנישט געוואוסט פון פעראר׳ס טוידט און האט זיך געלאזען פאהרען קיין ירושלים, און ווי נאר ער האט איבערגעטרעטען די טהיר פון פאטערס הויף, האט איהם גלייך בעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגעשטרעקטע ארעמס. אויפ׳ן צווייטען טאג נאך זיין אנקומען קיין ירושלים, איז אנטיפאטאר שוין געשטאנען פאר׳ן גרויסען געריכט אונטער דער אנפיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיליום ווארוס, וואס האט זיך דאן געפונען אלס גאסט אין ירושלים. דא איז דורך א גאנצער רייהע עדות קלאר דערוויעזען געווארען אנטיפאטאר׳ס שולד, און איהם איז נישט געבליבען מעהר צו טאן, ווי רחמים צו בעטען ביי זיינע ריכטער. אט די תחנונים האבען אבער אויך קיינעם פון די ריכטער נישט געריהרט, און דער קאלטער, מערדערישער אנטיפאטאר האט זיין בלוטיגע שטראף בעקומען. ער איז דערווייל געשמידט געווארען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אוועקגעשיקט געווארען צו אויגוסט צעזאר קיין רוים, אום צו בעקומען פון דעם לעצטען די בעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטייל, וואס דאס געריכט האט ארויסגעטראגען איבער דעם יהודה׳עאישען קרוין-פרינץ.

די דאזיגע שרעקליכע איבערלעבונגען און גייסטיגע אונרוהען האבען זיך זעהר שלעכט אבגערופען אויפ׳ן געזונדס-צושטאנד פון דעם זיעבציגיעהריגען הערשער, און ער איז ארויף אויף דער בעט, פון וועלכער ער איז שוין מעהר כמעט נישט אראב. הורדוס האט געפיהלט, אז עס רוקען זיך אן זיינע לעצטע טעג, און ער האט קודם-כל זיך געאיילט אנצושרייבען א נייע פאליטישע צואה, אין וועלכער ער האט בעשטימט זיין זוהן הורדוס-אנטיפא אלס מלוכה-יורש. דאס איז אבער נאך נישט געווען זיין לעצטע ארבייט — איהם איז נאך בעשערט געווען צו פערגיעסען דאס בלוט פון נאך א פאר צעהנדליג יהודה׳עאישע פאטריאטען און

אַרױסצורופֿען געגען זיך נאָך טױזענדער גיפֿטיגע קללות, װאָס האָבען איהם שוין בעגלײט ביז'ן קבר. דאָס איז פֿאָרגעקומען אויף דעם פֿאָלגענדען אופֿ'ן: נישט האָבענדיג קײן ריכטיגע ידיעות װעגען הורדוס'עס געזונדס-צושטאַנד, האָבען זיך אין שטאָדט אַרומגעטראָגען ידיעות, אַז דער קעניג האַלט בײם שטאַרבען אָדער איז שוין געשטאָרבען. דאָס האָט צוגעגעבען מוט אַ קלײנעם הײפֿעל בעגײסטערטע פּרושים-פּאַטריאָטען, אונטער דער אָנפֿיהרונג פֿון די צװײ געלעהרנטע און געזעץ-קענער יהודה בן צפּורי און מתתיהו בן מרגלית און זײ האָבען בעשלאָסען אָפֿען צו דעמאָנסטרירען די אונאָבהענגיגקײט פֿון יהודה און די צוגעבונדענקײט פֿון איהרע זיהן צו די געזעצען פֿון דער תורה. צו דעם צװעק האָבען אָט די צװײ געלעהרנטע צוזאַמען מיט זײער גאַנצער מחנה תלמידים זיך אַװעקגעלאָזען אין אַ בעשטימטען טאָג צו די טױערן פֿון בית-המקדש, און אַראָבגעריסען פֿון דאָרטין דעם גאָלדענעם רױמישען אָדלער — דעם סימבאָל פֿון געצענדיענסט און שקלאַפֿערײ. דערבײ האָט זיך דער גאַנצער עולם געפֿונען אין בית-המקדש, און װען אַ מחנה פֿון הורדוס'עס סאָלדאַטען איז געקומען צו לױפֿען אויפֿ'ן פּלאַץ פֿון דער רעװאָלוציאָנערער דעמאָנסטראַציע, האָבען זיך גאַנץ װעניג געפּרובט אַנטלױפֿען און די צװײ אָנפֿיהרער צוזאַמען מיט פֿירציג פֿון די תלמידים זענען געבראַכט געװאָרען פֿאַר דער גסיסה-בעט פֿונ'ם אײזערנעם הערשער. דאָ האָט אין דעם אױסגעהענדען טיראַן נאָך אײן מאָל ערװאַכט דער אינסטינקט פֿון װילדער נקמה צוזאַמען מיט דער לײדענשאַפֿט צו זעהען פֿערגאָסענעם מענשליכעם בלוט; עס האָט זיך אָנגעהױבען דער פֿערהער, און דאָ איז װידער הורדוס'ען אױסגעקומען צו הערען אַזאַ טאָן, װעלכען ער האָט זיך געװיס נישט פֿאָרגעשטעלט צו הערען פֿון אַ גאַנצער גרופּע יהודה'ער, אויף דעם זיבען און דרײסיגסטען יאָהר פֿון זײן הערשען אין לאַנד. אויף הורדוס'עס פֿראַגע, צי זײ האָבען געװאַגט אַראָבצורײסען דעם גאָלדענעם אָדלער? ענטפֿער'ן די בעשולדיגטע פֿרײ און אָפֿען: יאָ! אויף זײן צװײטער פֿראַגע: אויף װעמענס בעפֿעהל? — ענטפֿערן די זעלביגע: „אויף דעם בעפֿעהל פֿון אונזער תורה", און ענדליך אויף זײן דריטער פֿראַגע: פֿאַרװאָס זענען זײ פֿרעהליך, װען זײ שטעהט פֿאַר אַ באַלדיגער טױדט, — האָבען זײ געענטפֿערט: „װײל נאָכ'ן טױדט ערװאַרט אונז דאָס גרעסטע גליק". אַ אױפֿגעקאָכטער האָט ער זײ אַלע געלאָזען אָבפֿיהרען קײן ירחו, װאו זײ זענען פֿערברענט געװאָרען לעבעדיגערהײד, און אויסער דעם האָט ער נאָך אָבגעזאָגט פֿון זײן פּאָסטען

דעם כהן גדול מתתיהו דערפאַר, וואָס ער האָט דערלאָזען די מאַ־ניפעסטאַציע.

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט׳ען אָנגעקומען די ערלויב־ניש, אויסצופיהרען די שטראָף איבער אַנטיפּאַטאַר׳ן. דער קראַנקער דעספּאָט האָט דערשפּירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי נײַ בעלעבט געוואָרען; באַלד האָט איהם אָבער די שרעקליכע קראַנק־הײַט ווידער בעהערשט, און זײַנע יסורים זענען אַזוי גרוים געווען, אַז ער האָט געהאַפּט אַ מעסער און געוואָלט אַלײן זיך דאָס לעבען נעהמען. די נאָהנטע האָבען איהם אָבגעהאַלטען פון דעם שריט, און אין שטאָדט האָבען זיך דערווײַל פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער קעניג איז שוין געשטאָרבען; די דאָזיגע קלאַנגען האָבען זיך דערטראָגען אויך צו אַנטיפּאַטאַר׳ן אין געפענגעניש, און ער האָט געפּרובט אונ־טערקויפען זײַן וועכטער, אום יענער זאָל איהם בעפרײַען; דער וועכ־טער האָט אָבער דעם גאַנצען פּלאַן פון דער פערשווערונג איבערגעגע־בען אין הויף, און דאָס האָט הורדוס׳ען אַזוי אויפגערייצט, אַז ער האָט בעפויהלען גלײַך אויסצופיהרען די טויט־שטראָף איבער דעם געפאַנ־גענעם זוהן, און דאָס לעצטע איז באַלד געשעהען. דער פאַקט פון טויטען דעם דריטען זוהן האָט געמאַכט אַן׳אונגעהויערען אײַנדרוק אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער האָט זיך אויסגעדריקט, אַז ער וואָלט שוין בעסער וועלן זײַן הורדוס׳עס אַ חזיר איידער זײַנער אַ זוהן.

אַלס אַ פּראָדוקט פון די אַלע שוידערהאַפטע רציחות האָבען זיך שפּעטער אויסגעבילדעט פערשידענע לעגענדעס וועגען געוויסע בעפעהלען, וואָס הורדוס זאָל האָבען אַרויסגעגעבען פאַר זײַן טויט. צו די לעצטע געהערט אויך דער כלומר׳שטער בעפעהל, צונויפצוזאַמלען די אָנגעזעהענסטע לײַט פון יהודה אין איין אָרט און זיי אַלע אויס־צו׳הרג׳ענען אין דעם טאָג פון זײַן טויט, כדי דאָס פאָלק זאָל האָבען צו בעווײַנען דעם טויט פון זײַנע בעסטע קינדער און נישט קאָנען דערווײַל אויסדריקען זײַן שמחה איבער דעם, וואָס עס איז בעפרייט געוואָרען פון דעם פערהאַסטען טיראַן.

אויפ׳ן פינפטען טאָג (4 פאַר דער נײַער צײַטרעכנונג) נאָך דער אויסגעפיהרטער טויט־שטראָף איבער אַנטיפּאַטאַר׳ן איז הורדוס געשטאָר־בען (אויפ׳ן נײַן און זעכציגסטען יאָהר פון זײַן לעבען). זײַנע קרובים און מיליטערישע בעאַמטע האָבען מיט אַ אונגעוועהנליכען פּאַראַד אי־

בערגעפיהרט זיין קערפער פון יריחו קיין הערָאדיום, — די פעסטונג וואָס דער פערשטאָרבענער הערשער האָט פאַר זיין לעבען געלאָזען אויפשטעלען אויף זיין נאָמען צו דרום-זייט פון ירושלים; דאָס פאָלק אַליין האָט זיך אָבער אין דעם טרויער נישט בעטייליגט, און אָנשטאָט צו בעוויינען דעם טויט פונ'ם „גרויסען" הערשער, ווי עס האָבען איהם גערופען זיינע נישט-יודישע מקורבים, האָבען זיינע יהודה'עאישע אונ-טערטאַנען זיך געקענט נאָר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי'-שען עבד", וואָס האָט זיך מיט'ן בלוט פון פאָלק און זיינע געזעצלי-כע פיהרער דערשלאָגען צו דעם טראָהן פון יהודה און גאַנצע זיעבען און דרייסיג יאָהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הייליגקייטען.

צווייטעס קאַפּיטעל.

אַרכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס־בעוועגונגען.

(פון 4 פאר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער ערא)

דער לאַנג־ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספאָט האָט פון'ם ניי אויפגעוועקט אין פאָלק זיין גאַנצען פערביטערטען כעס פאַר די אַלע אכזריות'דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זיין הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר'ן לאַנד: אין זיין צייט האָט יהודה פערנומען דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געווען מיט שיפען פון די פערשיעדענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זיין אונגעוועהנליכער, פרעכטיגער שענהייט און האָט דערמאָהנט אָן די גליקליכע צייטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אַליין האָבען אָבער אָט די אַלע גליקען נאָר געדרייצט און פערוואונדעט. אַליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש־רוימישער קולטור מיט איהרע קערפערלי־

לע אויסגעלאַסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס-קולט, האָט דער אדומי'שער הערשער פון יהודה, ביי אַלע זיינע אונטערנעהמונגען פאַר'ן לאַנד, אין זינען געהאַט אייגענטליך נאָר די אַרומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די ר ו י מ ע ר; איהם האָט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אַכטונג צו די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע טראַדיציעס פון דעם יהודה'שען פאָלק, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט-אַנשויאונג; און אַזוי איז אויסגעקומען — אָפטמאָל אויך געגען זיין ווילען — אַז צוזאַמען מיט די נוצען, וואָס ער האָט געבראַכט זיין לאַנד איז געוואַקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האָט רייך געמאַכט יהודה, דערביי האָט ער אָבער אַרויסגעפרעסט פון די יהודה'ער דעם לעצטען טראָפען פון זייער פערהאָרעוועטען פערמעגען, אום צו לאָזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדינערישע טעמפלען אין דער גאַנצער מזרח-וועלט; הורדוס האָט פערשענערט דאָס לאַנד מיט אַ גאַנצער רייהע ניי-אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפלען און פאַלאַצען, די לעצטע האָבען אָבער אַלע געטראָגען די נעהמען פון רוימישע מאַכטהאָבער אָדער פון זיינע אייגענע פאַמיליען-מיטגליעדער, און אויף אַזאַ אופן פערלעצט דאָס נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק; דאָס זעלביגע איז פאָרגעקומען אויך מיט'ן בענייטען ב י ת ה מ ק ד ש, אויף וועלכען הורדוס האָט געלאָזען אויפהענגען אַ צייכען פון דער רוימישער מאַכט. צו דעם אַלעמען איז נאָך צוגעקומען די שנאה פון פאָלק צו זיין דעספאָטישען הערשער, וואָס האָט אומגעבראַכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאָך פריש געוועזן דער רושם פון דעם אכזריות'דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האָט ערשט נישט לאַנג געלאָזען אומברענגען די העלדישע פאַטריאָטען פאַר זייער דעמאָנסטראַציע געגען דעם רוימישען אָדלער.

און אַט, מיט דער שטימונג פון פאָלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, אַ ר כ ע ל אַ ו ס'ען. הורדוס האָט אויסער די זיהן, וואָס ער האָט געלאָזען אומברענגען, געהאַט נאָך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאָך די פערשיעדענע צואות, וועלכע ער האָט שוין געהאַט געשריבען און מבטל געווען האָט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאַכט נאָך איין שריט, וואָס האָט ווידער געפיהרט צו פאַמיליען-סכסוכים און מחלוקת: נישט

געפינענדיג צווישען זײַנע זיהן די אײַנציגע פאַסיגע פערזאָן, וואָס זאָל זיך קענען אַוועקשטעלען בראש פון דער גאַנצער מלוכה, האָט ער זי צוטײַלט אויף דרײַ פראָווינצען און זײַ אײַנגעטײַלט לויט דעם פאָלגענדען סדר: זײַן זוהן פון דער שומרונ'ערין מאַלטאַקאַ, אַרכעלאַאוס'ען, האָט ער איבערגעגעבען יהודה מיט'ן טיטול קעניג; דעם צווײַטען זוהן, הורדוס־אַנטיפאַ — גליל און פערעאַ, מיט'ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפ — די טעטראַרכיע אויף יענער זײַט ירדן, וואָס איז בעשטאַנען פון די ווילד־בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראַכאָניטיס און פאַניאַס. בײַ דער חלוקה פון יהודה האָט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אָן די איבריגע מיטגליעדער פון זײַן פאַמיליע; זײַן געטרײַער שוועסטער, שלומית, האָט ער אָבגעשריעבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די ווײַטערע קרובים — גרויסע אַרענדעס און בעדײַטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צואה איז געבליעבען נאָר אײַן אַרכעלאוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען אויך די דערמאָהנטע שלומית, האָבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הערשער, ער זאָל די צואה נישט בעשטעטיגען. דאָס האָט בעוואויגען אַרכעלאַוס'ען, זיך צו פערזאָרגען מיט דער שטיצע פון פאָלק, און גלײַך נאָכדעם, ווי די אַרמעע האָט איהם בעגריסט אַלס קעניג, איז ער געקומען קײַן ירושלים. דאָ איז ער אָבגעזעסען „שבעה", און קומענדיג אויפ'ן אַכטען טאָג אין בית־המקדש, האָט ער זיך געווענדעט צום פערזאַמעלטען פאָלק מיט אַ בעגריסונגס־רעדע, אין וועלכער ער האָט איהם צוגעזאָגט אַלערלײַ פרײַהײַטען און גליקען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון די הבטחות נישט געלאָזען פערפיהרען, און האָט אַרויסגעשטעלט דעם קרוין־יורש אַ רײַהע קלאָר־פאָרמולירטע פאָדערונגען, וועלכע האָבען געזאָלט אינגאַנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגירונגס־סיסטעם און עפענטליך אַנערקענען די רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט, זיך אַלײַן צו בעשטימען זײַנע געזעצען און לעבענס־פאָרמען. אין דער רײַהע פאָדערונגען האָבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהרליכע שטײַערן; צו בעפרײַען פון יעדען אָבצאָהל די נויטווענדיגסטע לעבענס־פראָדוקטען; פרײַצולאָזען אַלע פאָליטישע געפאַנגענע, וואָס געפינען זיך אין די ציטאַדעלען און געפענגנישען; שטרענג צו בעשטראָפען די ריכטער, וואָס האָבען אַרויסגעטראָגען אַ טויט־אורטײַל איבער די פאַטריאָטישע צושטערער פון דעם רוימישען אָדלער און

אראבצוזעצען פון זיין אמט דעם פערהאסטען כהן־גדול יועזר .

ארכעלאוס האט אויסגעהערט די טענות פון פאלק און געפרובט פערציהען די זאך אויף א געוויסע צייט ; ער האט ערקלערט די פערזאמעלטע , אז ער וועט די אלע פאדערונגען בעטראכטען , ווען די רוימישע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס הערשער פון יהודה, און דערוויל זאל דאס פאלק רוהיג בלייבען . דאס פאלק האט אבער נישט געוואלט און נישט געקענט בלייבען רוהיג : עס האט געהאסט די אדומ׳ער און זיך געוואלט בעפרייען פון זייער גזלני׳שער הערשאפט , און ווען די שלוחים פון דעם נייען הערשער זענען געקומען צום פאלק מיט דער דיפלאמאטישער תשובה , זענען זיי בעגעגענט געווארען מיט הילכיגע פיינדליכע געשרייען געגען דער גאנצער דינאסטיע פון די אדומי׳שע שקלאפען . אלע אכזריות׳דיגע דריקונגען , א רייהע גראבע פערלעצונגען פון די הייליגסטע יהודה׳שע געפיהלען , די גאנצע פרעמדקייט און פעראכטונג בנוגע צו דעם יהודה׳שען פאלק און זיין נאציאנאלען גייסט, וואס האט זיך געשפירט אין יעדען שריט פון דעם אדומי׳שען הויף , — אלץ האט איצט אויפגעוואכט אינ׳ם זכרון פון די פאטריאטיש צופלאמטע פאלקס־מאסען , און דער דאזיגער פאלקס־צארן איז געווארען וואס וויי־טער אלץ דראהענדער צוזאמען דערמיט , ווי עס האבען אנגעהויבען אנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי־רגל (פיליגרימען) פון אלע עקען לאנד צוליעב דעם יום־טוב פסח

עס האט געשמעקט מיט א פאלקס־אויפשטאנד , און ארכעלאוס האט זיך גענומען פאר׳ן געוועהר . דער ערשטער בלוטיגער צוזאמענשטויס איז פארגעקומען ערב פסח , ווען די אונאויפהערליך־וואקסענדע פאלקס־מאסע האט אויסגעדריקט איהר פראטעסט געגען די אדומ׳ער אין א פייערליכער מאניפעסטאציע . ארכעלאוס האט דאן ארויסגעשיקט געגען די מאניפעסטאנטען א מחנה סאלדאטען ; דאס האט אבער נאכמעהר אויפגערייצט די פאטריאטען , און זיי האבען בעגעגענט די סאלדאטען מיט שטיינער. פון די לעצטע זענען א סך פערוואונדעט געווארען און די איבריגע זענען זיך צולאפען; דערמיט האט זיך אבער דער צוזאמענשטויס נאך נישט געענדיגט . די מאניפעסטאנטען האבען זיך פערזאמעלט אין בית־המקדש , וואו זיי האבען אויף א ווילע געשטילט זייער צארן און זענען צוגעטרעטען צו דער פייערונג פון דעם „קרבן־פסח" ; דאס האט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאמענגענומען ארום בית־המקדש דאס גאנצע מיליטער , וואס האט זיך געפונען אין דער

הויפטשטאדט. א מחנה רייטער-סאלדאטען האט בעוואלט די ארויסגאנגס-טויערן און געטויט די אנטלאפענע, און אין דער זעלביגער צייט האט זיך דאס פוס-מיליטער אריינגעריסען אין בית-המקדש און אויסגעהרג'עט פון דעם פערזאמעלטען פאלק ביז דריי טויזענד מאן. גלייך נאך דער שחיטה האט ארכעלאוס בעפעהלען, נישט צו פייערן דאס יאהר (4) אינ-גאנצען דעם יום-טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אנגעקומענע עולי-רגל זענען געצוואונגען געווארען, צו פערלאזען די היילינגע שטאדט. אזוי האט דער זוהן פון דעם אדומי'שען טראן-רויבער געמאכט זיין ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה; דאס פאלק האט זיך דאן נאכמעהר איבערצייגט, אז עס האט נישט צו ערווארטען קיין גוטס פון הורדוס'עס יורשים, און ארכעלאוס האט אויך געזעהען, אז ער האט גאנץ וועניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאלק אין זיין קאמפף מיט די איבריגע יורשים.

און די לעצטע האבען נישט געשוויגען. די שחיטה אין ירושלים האט זיי געדיענט אלס שטאף פאר א בעשולדיגונג געגען ארכעלאוס'ען, און זיי זענען דערמיט אוועק קיין רוים, אום צו ווירקען אויף אויגוסטען. דאס האט געצוואונגען ארכעלאוס'ען זיך צו פאהרען פערטיידיגען, און ער האט געמוזט פערלאזען די יהודה'שע הויפטשטאדט. איבערלאזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאנד אהן א בעדייטענדער שמירה האט ער אבער מורא געהאט, און אויף זיין פערלאנג האט דער רוימישער לעגאט אין סיריען, קווינטיליוס וארוס, אריינגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דריי לעגיאנען, וואס ער האט געהאט אין זיין רשות. דערביי איז וארוס אליין געבליבען אין אנטיוכיא, וואו ער האט געהאט זיין הויפט-קווארטיר, נישט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה'שער בעפעלקערונג קיין געפאהר פאר דער רוימישער מאכט. דער-וויל זענען אבער אין רוים דערגאנגען ידיעות וועגען א אויפשטאנד אין ירושלים געגען די הערארדיאנער און רוימער, און אויגוסט האט געפונען פאר נויטיג צו שיקען קיין יהודה א ספעציעלען פראקוראטאר אויף צו-ריקצושטעלען די ארדנונג אין לאנד. דער לעצטער, א געלדגיעריגער און אכזריות'דיגער אדמיניסטראטאר מיט'ן נאמען סאבינוס, איז אנגע-קומען קיין ירושלים גלייך נאך ארכעלאוס'עס אבפאהרען; דא האט ער פערנומען דעם קעניגליכען פאלאץ און געוואלט בעקומען אין זיינע הענד די קעניגליכע רייכטימער און די אוצרות פון בית המקדש, און אזוי ווי דאס האט זיך איהם נישט לייכט איינגעגעבען, האט ער געזוכט פער-

שידענע מיטלען, ארויסצורופען חאטש וועלכען ס'איז אויפשטאנד פון פאלק. און אויף דעם האט ער נישט געדארפט לאנגווארטען: זיין אכזריות'דיגע בעציהונג צו דער בעפעלקערונג פון יהודה איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז ביים פאלק איז ענדליך רעלט געווארען ארויסצוטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען דעם מעלטיגען גארניזאן פון די בעדריקער.

דאס איז געוועזן אינ'ם יום־טוב שבועות. מחנות פון טויזענדער עולי־רגל האבען ווידער פערפלייצט די גאסען פון דער היילינער הויפט־שטאדט און ווידער איז דאס הארץ פון פאלק צופלאמט געווארען פון די דריקונגען, גזירות און בעליידיגונגען, וואס עס הערט נישט אויף אויסצושטעהן פון דער געצענדיענערישער מאכט. א שטראם פון ווילדער פערצווייפלונג האט בעהערשט דער גאנצער מחנה פאטריאטען און, ווי פון זיך אליין, זענען אויסגעוואקסען פיהרער, וועלכע האבען איינגעטיילט די מאניפעסטאנטען אין דריי אבטיילונגען: איינע האט פערנומען דעם היפאדראם, א צווייטע — דעם בית המקדש און די דריטע האט זיך בעפעסטיגט ארום דעם קעניגליכען פאלאץ אין דעם העכערן טייל פון שטאדט, וואו עס האט זיך געפונען סאבינוס. דער לעצטער האט זיך דאן דערשראקען פאר די יהודה'שע רעוואלוציאנערען, און האט זיך ארויפגעקליבען אויף דעם הויכען פאזאעל־טורעם; זיינע סאלדאטען האט ער אבער בעפעהלען אבצושלאגען די אטאקע פון די פאטריאטען, און ביי די ווענט פון בית המקדש איז פארגעקומען א בלוטיגע שלאכט. די פאטריאטען חאבען פערנומען די דעכער פון די אויסערליכע בית המקדש־גאלערעען און פון דארטין באמבארדירט די רוימער מיט קוילען און שטיינער; דאן האבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאנצע קאלאנאדע און באלד איז די אויסערליכע געביידע פון בית המקדש געשטאנען אינגאנצען אין פלאמען. העלדישע קעמפפער זענען פערברענט געווארען אונטער די פאלענדע חורבות, און יענע, וואס האבען זיך געראטעוועט פון פייער, זענען אומגעקומען פון די רוימער. און מעהר האבען די לעצטע נישט געדארפט: זיי האבען זיך גלייך אריינגעריסען אין בית המקדש, וואו זיי האבען גערויבט און געגנב'עט אונגעשטערט, און דער „העלדישער" סאבינוס, וועלכער האט איצט אויך שוין געוואגט זיך צו בעטייליגען אין דער „קריעגס־אפעראציע", האט אוועקגערויבט פאר זיך אליין פון דער בית־המקדש־קאסע — פיער הונדערט טאלאנטען.

די דאָזיגע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפעל האָט אַריינגעגעבען נאָכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבליבענע פאַטריאָטישע קעמפפער. זיי האָבען בעלאַגערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס, האָבען זיי געדראָהעט די בעלאַגערטע, (צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען אויך סאַבינוס) און זיי געוואָרענט, זיך אונטערצוגעבען. צו די רעוואָלוציאָנערען איז צוגעשטאַנען אויך אַ טייל פון הורדוס'עס אַרמעע, און סאַבינוס'ען איז צוגעזאָגט געוואָרען פאָלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט, אויב ער וועט אַרויסגעהן מיט זיינע סאָלדאַטען און פערלאָזען ירושלים. ער האָט אָבער מורא געהאַט זיך אָנצופערטרויען די, וואָס האָבען פון איהם אַזוי פיעל געליטען, און בעשלאָסען זיך צו בעפעסטיגען אין דעם ציטאַדעל פון פּאַלאַץ, ביז וואַרוס וועט איהם קומען צו הילף.

און אין גאַנצען לאַנד האָט דערווייל געהערשט אַ פאָלשטענדיגע אַנאַרכיע. די מאַכט פון די רוימער איז אויף אַ קורצע צייט אָבגעשוואַכט געוואָרען, און ביי דער פערביטערטער שנאה, וואָס די פאָלקס-מאַסען האָבען געטראָגען אין האַרצען צו די רוימער און צו דער העראָדיאַנישער דינאַסטיע, איז גאַנץ לייכט אָננעקומען פערשיעדענע „העלדען", צונויפצוזאַמלען אַרום זיך גאַנצע מחנות „אונצופריעדענע"; און אַזוי האָט כמעט יעדער ווינקעל פון לאַנד געהאַט אַ בעזונדער אויפשטאַנד, מיט אַ בעזונדער אָנפיהרער און אויך — מיט גאַנץ בעזונדערע ציעלען. הורדוס'עס אַ געוועזענער שקלאַף, אַ געוויסער שענער און העלדישער מאַן מיט'ן נאָמען שמעון, איז געשטאַנען בראש פון אַ מחנה קעמפפער, וואָס האָט איהם אַנערקענט פאַר אַ קעניג, און ער האָט פערברענט דעם שענעם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואָס הורדוס האָט געלאָזען אויפבויען אין יריחו. אַ צווייטען קעניגליכען פּאַלאַץ אין ליוויאַס, נישט ווייט פון ירדן, האָט פערברענט אַן אַנדער אָנפיהרער, וואָס איז אויך געשטאַנען בראש פון אַ אייגענער מחנה. אַ דריטע גרופּע, וואָס איז בעשטאַנען פון דעם געוועזענעם פּאַסטוך אַ ט ר אָ נ ג ע ס מיט זיינע פיער ברידער, האָט אויך אָרגאַניזירט אַ קאַמפפס-מחנה, וואָס איז בעפאַלען די רוימער און האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט זיי. און אַזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד פאָרגעשטעלט מיך זיך איין גרויסע שלאַכט-פעלד; שטעדט זענען חרוב געוואָרען, בלוט האָט זיך געגאָסען טייכען-ווייז, דאָס גאַנצע פריעד-

ליכע לעבען איז געשטערט געווארען, און אין דעם אלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געווען — די אנארכיע האט געוועלטיגט.

אין דעם כאאס פון איינגענוציגע אויפשטאנדען און ווילדע מהומות האט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליבע צום פאלק נאר איינער פון די אלע פראווינציעלע רעוואלוציאנערען. דאס איז געווען א זוהן פון דעם גאליל'ער הזקיה, וועלכען הורדוס האט געהאט געטויט פאר זיין אויפשטאנד געגען די רוימער, מיט'ן נאמען יהודה. אט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האט צוזאמענגענומען ארום זיך א מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פאטריאטען און מיט זיינע אנפאלען אויף די רוימישע און הערארדיאנישע סאלדאטען האט ער די לעצטע נישט וועניג שאדען געבראכט. בעפאלענדיג די שטאדט צפורה, האט ער פערנומען דאס גאנצע געוועהר, וואס האט זיך געפונען אין דעם דארטיגען קעניגליכען ארסענאל און דערמיט בעוואפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאג צו טאג גרעסער און פאפולערער געווארען.

ענדליך האט זיך אבער ווארוס דערוואוסט פון די אלע אונרוהען, און ער האט מאבילוזירט דאס גאנצע רוימישע מיליטער, וואס ער האט געהאט אין זיין רשות (איבער צוואנציג טויזענד מאן). צו דער מחנה איז נאך צוגעקומען א גרויסע צאהל אראבישע סאלדאטען פון דעם שכנ'ישען נאבאטעא'ישען קעניג, וועלכער האט איצט בעקומען א גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אן יהודה פאר דער מפלה, וואס ער האט געהאט, זיך שלאגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מארשרוט פון ווארוס'עס ארמעע איז געווען דורך גליל; דא האט זיך צופלאקערט א בלוטיגע שלאכט צווישען די רוימישע סאלדאטען און א מחנה פאטריאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאר דער שטאדט צפורה; דער קאמפף האט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אנטלאפען, די שטאדט איז אינגאנצען פערברענט געווארען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געווארען פאר שקלאפען. דעם זעלביגען גורל האט געהאט אויך די שטאדט חמת (עמאוס), וואו עס האט געהערשט דער אנפיהרער אנטראנגעס, און אויך דער לעצטער איז אנטלאפען מיט א גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דארטין האט זיך ווארוס אוועקגעלאזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האט זיך איינגענטליך

נישט בעטייליגט אין קיין אויפשטאַנד; די רוימישע סאָלדאַטען האָבען דאָ דעריבער קיינעם פון דער בעפעלקערונג נישט געריהרט, נאָר דער אַראַבישער וואַנגאַרד האָט גערויבט און חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס ער האָט בעגעגענט אויף זיין וועג.

אין ירושלים גופא האָט וואַרום שוין קיין סך אַרבייט נישט געהאַט. דערזעהענדיג די אונגעהויערע מאַכט פון דעם רוימישען לעגאַט האָבען זיך די פּאַטריאָטישע קעמפער דערשראָקען און אינגאַנצען אויפגעגעבען די בעלאַגערונג. די אָנגעקומענע רעוואָלוציאָנערען פון דער פּראָווינץ זענען זיך צולאָפען יעדערער אין זיין היים און די איינוואוינער פון דער הויפשטאָדט האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דער רעוואָלוציע. דאָס האָט פון דעסטוועגען נישט אָבגעהאַלטען דעם זיעגער פון בעשטראָפען די בעזיעגטע; וואַרום האָט פונאַנדערגעשיקט קליינע מיליטער-אָבטיילונגען איבער'ן גאַנצען לאַנד, און אויף אַזאַ אופן איז איהם געלונגען צו פאַנגען אַרום צוויי טויזענד פּאַטריאָטען, וועלכע ער האָט געלאָזען אויפהענגען. דער בעפרייטער סאַבינוס איז אויך אַנטלאָפען גלייך פון ירושלים — ער האָט מורא געהאַט, וואַרום זאָל איהם נישט בעשטראָפען פאַר זיינע אונגעזעצליכקייטען

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער ערשטער אויסברוך פון דעם יהודה'שען פאָלקס-צאָרן, — דער אויסברוך, וואָס איז געווען ווילד און סטיכיש, ווי דער צאָרן פון פאָלק אַליין, און האָט מעהר פון אַלעמען נוצען געבראַכט דער רוימישער מאַכט. די רוימער האָבען איצט נאָכמעהר בעפעסטיגט זייער פּאָזיציע אין יהודה, אַזוי אַז דאָס לאַנד האָט זיך שוין פאַקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבאַרער הערשאַפט פון רוים.

דאָס לעצטע האָט, איבריגענס, דעם פאָלק איצט וועניג געשראָקען — אַזוי טיעף איז געווען די שנאה, וואָס עס האָט געטראָגען אין האַרצען צו דער דינאַסטיע פון די בלוטיגע אדום'ער. זאָלען שוין בעסער די רוימער אַליין הערשען איבער'ן לאַנד, אַבי נישט די אדומי'שע „עבדים" (קנעכט) — אַזוי האָבען אין יענער צייט געטראַכט די בעסטע קינדער פון פאָלק, און וויסענדיג, אַז אין רוים ווערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם סכסוך איבער הורדוס'עס צואה, האָט דאָס פאָלק אַוועקגעשיקט אַהין אַ דעפּוטאַציע פון פופציג אָנגעזעהענע יהודה'ער. די לעצטע האָבען זיך משתדל געווען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, אַז ער זאָל ערקלערן יהודה פאַר איינער פון די סירישע פּראָווינצען, וואָס געפינען זיך אונטער דער אויבערשטער הערשאַפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאלק אליין. דאס איז פארגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אמאלא=פאלאץ, וואו די יורשים פון דעם „גרויסען" הורדוס זענען געשטאנען פאר'ן טראן פון דעם רוימישען הערשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה; פאר דעם צווייטען יורש, הורדוס=אנטיפא, איז ארויסגעטרעטען מיט א שענער פערטהיידיגונגס=רעדע דער יונגער אנטיפאטאר, שלומית'עס זוהן. ער האט בעשולדיגט ארכעלאוס'ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פארגעווארפען אויך דאס, וואס ער האט זיך שוין ערלויבט צו שפילען אין יהודה די ראליע פון א דעספאטישען הערשער און געלאזען אויס'הרג'ענען דריי טויזענד מאן, נאך איידער די רוימישע מאכט האט איהם בעשטעטיגט אלס קעניג. דאן איז ארויסגעטרעטען ארכעלאוס'עס פערטהיידיגער, דער בעקאנטער ניקאלאוס פון דמשק, און האט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטארבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאכט; ער האט אויך בעשטעטיגט, אז הורדוס האט געשריבען די לעצטע צואה מיט'ן פולען פערשטאנד. און ווען דער פערטהיידיגטער ארכעלאוס האט זיך נאך דער רעדע אראבגעלאזען פאר'ן הערשער אויף די קניע, האט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאגט, אז ער אנערקענט איהם פאר ווירדיג צו טראגען א הערשער=טיטול. דערמיט איז אבער דער ירושה=ספק נאך אלץ נישט אויסגעגליכט געווארען, און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג, וואס איז ווידער פארגעקומען אין דעם זעלביגען פאלאץ, זענען ארויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה'שען פאלק. זיי האבען זיך געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט אויף דעם גאנצען סיסטעם פון הורדוס'עס הערשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה: הורדוס האט טיראניזירט דאס לאנד, די בעסטע זיהן פון פאלק אומגעבראכט, דאס גאנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג ארויסגעפרעסט, די היילינגסטע טראדיציעס פון דער נאציאן אויסגעלאכט און פערלעצט, און דערצו נאך אריינגעבראכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאסענקייט און אפיקורסות; און דער יורש פון דעם אדומי'שען דעספאט, ארכעלאוס, האט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעווייקט מיט'ן בלוט פון פאלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית=המקדש איז נאך איבערגעגאנגען הורדוס'עס אכזריות'ען; זאל=זשע דער רוימישער הערשער אינגאנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאסטער נישט=יהודה'שער דינאסטיע און דאס פאלק וועט זיך אליין איינ=

אָרדנען זײַנע אינערליכע אָנגעלעגענהײַטען, אונטער דער אויבערשטער השגחה פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר.

געגן די טענות פון די יהודה׳שע פאָלקפערטרעטער איז װיעדער אַרויסגעטרעטען דער דערמאָהנטער סיריש־גריכישער בעזיצער פון דעם אדומי׳שען טראָן־יורש. ער האָט פערזיכערט די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, אַז די געגנער פון הורדוס׳עס דינאַסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער אויבער־הערשאַפט און אַז דאָס יהודה׳שע פאָלק װעט כסדר מאַכען רעװאָלוציעס און איבערקערעגישען, אום אַראָבצעװאַרפען פון זיך אינגאַנצען דעם רוימישען יאָך; דער רוימישער אָדלער אין יהודה מוז דעריבער האָבען אַזאַ איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראַפט, װי עס איז הורדוס׳עס בעסטער זוהן, אַרכעלאַוס.

און די פערטײַדיגונג האָט געװירקט: אויגוסט האָט אויך אַנערקענט, אַז הורדוס׳עס יורשים קענען װירקליך דיענען אַלס איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און האָט בעשטעטיגט דעם לעצטענם צואה (3). לויט דעם בעשלוס זענען אַרכעלאַוס׳ען איבערגעגעבען געװאָרען די געביעטען יהודה, שומרון און אדום מיט׳ן טיטול עטנאַרך (נישט קעניג); דעם צװײטען יורש, הורדוס־אַנטיפּאַ — די געביטען גליל און פערעאַ מיט׳ן טיטול טעטראַרך. און דער דריטער, פיליפּ, האָט בעקומען די טעטראַכיע, װאָס איז בעשטאַנען פון די געגענדען טראַכאָניטים און בשן. די הכנסות פון די שטעדט: יבנה, עזה און פאַזאַעליד זענען אויך בעשטעטיגט געװאָרען פון קײזער פאר הורדוס׳עס שװעסטער.

די האָפנונג פון פאָלק, בעפרײַט צו װערען פון דער פײַנדליכער דינאַסטיע, איז אַלזאָ װיעדער צושװאומען געװאָרען, און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדום׳ער, אַרכעלאַוס, איז אַװעקגעשטעלט געװאָרען אָן דער שפּיץ פון יהודה. דאָס איז געװען הורדוס׳עס אַ זוהן מיט אַלע פעהלערן פון פאָטער, נאָר אָהן זײַן גרויסקײַט און דיפּלאָמאַטישער געשיקטקײַט; װי הורדוס, האָט ער אויך אויף יעדען טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפיהלען פון פאָלק, און אויך זײַן בליק איז שטענדיג געװען געװענדעט נאָר אין דער זײַט פון רוים. נײַן יאָהר האָט אַרכעלאַוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער צײַטרעכנונג) און פאַר דער קורצער צײַט האָט ער בעשטימט און אַראָבגעזעצט דרײַ כהנים גדולים; צוליעב פּאָליטישער נישט־כשר׳קײַט איז דער כהן גדול יועזר פערביטען געװאָ־

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האָט ווידער גע־מוזט אָבטרעטען זיין פּלאַץ אַ געוויסען יהושע פון דער פאַמיליע שת. אַרכעלאַוס האָט טיעף פערוואונדעט דאָע רעליגיעזע געפיהל פון פאָלק אויך מיט אַ אַקט פון זיין פריוואַט־לעבען: ער האָט חתונה געהאַט מיט דער קאפּאַדאָקיישער פּרינצעסין גלאַפירא, די אלמנה פון זיין גע־הרג׳עטען שטיף־ברודער אלעקסאַנדער (דעם זוהן פון הורדוס׳ען מיט דער חשמונאי׳שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האָט געהאַט קינדער, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס לויט דעם יהודה׳שען געזעץ איז אַזאַ פערבינדונג שטרענג פערבאָטען. דאָס פאָלק האָט איהם די עבי־רה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאַפירא איז אין אַ קורצע צייט אַרום געשטאָרבען, איז עס אויסגעטייטשט געוואָרען פון די ברייטע מאַסען אַלס אַ צייכען פון הימעל: פאַר׳ן טויט איז געקומען צו איהר אין חלום דער געשטאָרבענער אַלעקסאַנדער, האָט איהר געמוסר׳ט דערפאַר, וואָס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברו־דער, און אָנגעזאָגט, אַז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך, אויף יענער וועלט.

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואַקסען די שנאה פון פאָלק צו דעם אדומי׳שען הערשער; דער לעצטער האָט זיך אָבער דערמיט גאַנץ ווייניג גערעכענט. ער האָט נישט אויפגעהערט צו דריי־קען דאָס פאָלק און אַרויסצופּרעסען פון איהם וואָס מעהר שטייערן, אום צו קענען בעפריעדיגען זיין לײדענשאַפט צו בויען, וואָס ער האָט געירשנ׳ט פון פאָטער צוזאַמען מיט זיינע איבריגע איינענשאַפ־טען. ער האָט געלאָזען צוריק אויפשטעלען אַ פּרעכטיגען פּאַלאַץ אין יריחו, אָנשטאָט דעם, וואָס די רעוואָלוציאָנערען האָבען געהאַט פער־ברענט, דער פּאַלאַץ איז אַרומגעפלאַנצט געוואָרען מיט פיניקישע פּאַלמען און מיט דער צייט האָט זיך דאָ אויסגעבילדעט אַ נייער ישוב אונטערן נאָמען אַרכעלאַאיד.

דאָס פאָלק האָט אָבער דערווייל נישט אויפגעהערט צו בויען פערשיעדענע פּלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאַסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה׳ער זענען צו־געשטאַנען די שומרונ׳ער, וועלכע האָבען אויך געקרעכצט אונטער׳ן שווערען יאָך פון דעם אדומי׳שען דעספּאָט, איז ביי ביידע בעפעלקע־רונגען בעשלאָסען געוואָרען, זיך געמיינזאַם צו בעקלאָגען אויף איהם פאַר זיין רוימישען געביטער. עס איז אַוועקגעשיקט געוואָרען אַ דעפּוטאַציע פון

יהודה'עאישע און שומרונישע בירגער, און זייערע טענות זענען געוועזען אַזוי איבערצייגענד, אַז דער רוימישער הערשער האָט גלייך ארויסגערופען אַרכעלאַוס'ען צו זיך. דער לעצטער איז געקומען; ער איז אָבער נישט אימשטאַנד געווען, זיך ריין צו וואַשען פון די אַלע בעשולדיגונגען, וואָס די פֿאָלקס־שלוחים האָבען איהם אין פנים געשליידערט, און — האָט זיין שטראָף בעקומען: דער נעכטיגער הערשער פון יהודה איז פערטריבען געוואָרען, ווי אַ פערברעכער, אין דער גאַלישער שטאָדט וויענאַ (6 נאָך קריסט.). אין דער זעלביגער צייט האָט יהודה דערלעבט אַ נקמה אויך אָן איהר צווייטען „בערוהיגער“, וואַרום; ער איז אויף אויגוסט'ס בעפעהל אַוועקגעשיקט געוואָרען קיין גערמאַניע, און דאָרט איז ער, צוזאַמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאָנען, אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאַכט מיט גערמאַנ'ען.

אַזוי האָט יהודה עררייכט דעם פערלאַנגטען „נצחון“, — דעם נצחון, וואָס האָט אייגענטליך נאָר פערענדיגט דעם פּראָצעס פון איהר אונטערגאַנג. יהודה האָט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון איהר פּאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאַנצען פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פּראָווינץ, וואָס ווערט פערוואַלטעט פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר. די טעטראַרכיעס פון הורדוס־אַנטיפּאַ (גליל און פּעריאַ) און פיליפ (טראַכאָניטים און בשן) זענען דערווייל פערבליבען אין זייער ביזהעריגער לאַגע; נאָר די שטעדט, וועלכע האָבען לויט דער צוואה, אָנגעהערט צו הורדוס'עס שוועסטער, זענען איצט פערדרעכענט געוואָרען אַלס פּריוואַט־אייגענטום פון דעם רוימישען הערשער, ווייל שלומית אַליין האָט זיי פאַר איהר טויט אָבגעשריבען דער קייזערין ליוויאַ.

דריטעם קאַפּיטעל.

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(פון 6 ביז 38 נאָך קריסט.)

עס הויבט זיך אָן אַ נייע, שרעקליכע צייט פאַר יהודה — דער גוסס האָט פלוצלונג דערשפּירט, אַז זיינע לעצטע שעה'ען האָבען געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און פּרובט זיך ראַנג־לען מיט'ן טויט. יהודה האָט זיך אַליין אַריינגעוואָרפען אין די אָרעמס פון איהר רוימישען בעשיצער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ אַנדערע בעגריפען פון שוץ און רעכט, און בעשיצען יהודה האָט ביי איהם געהייסען — זי דערשטיקען. די יהודה'ער פון יענער עפּאָכע זענען, ווי ס'ווייזט אויס, גאַנץ ווייניג בעקאַנט געווען מיט דעם גרונד־כאַראַקטער פון דעם רוימישען מלוכה־וועזען, און זיי האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמיט, ווי יהודה וועט אַרונטערפאַלען אונטער דער צענטראַלער רוימישער מאַכט, וועלען אַלע פונקציעס פון דער אינערליכער פאָלקס־פערוואַלטונג איבערגעהן צום פאָלק אין די הענד, און רוים וועט זיך איבערלאָזען נאָר די אויבערשטע השגחה איבער'ן לאַנד, וואָס וועט זיך ווייניג אָנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס איז אָבער געווען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפט פון רוים האָט זיך ווירקליך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּירט אין אַלע איהרע

איבעריגע אונטערגעוואָרפענע פּראָווינצען, און זי האָט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאָנאָמיע; פאַר דער אונטערגעוואָרפענער יהודה האָט זי אָבער געמוזט האָבען אַ גאַנץ בעזונדער מאַסשטאַב, ווייל די יהודה'שע בעפעלקערונג האָט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאַראַקטער, ניט געקענט אַרויסווייזען בנוגע צו דער געצענדיענערישער מאַכט די אָפיציעלע לאָיאַליטעט (אונטערטעניגקייט), וואָס עס האָבען איהר אַרויסגעוויזען אַלע אַנדערע פעלקער. דאָס יהודה'שע פאָלק, אַלס אַ אָבגעשלאָסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע איינגענשאַפטען, מיט אַ בעזונדער גייסט און מיט אַ איינענער געטליך-אידעאַלער וועלט-אַנשויאונג. — האָט זיך געמוזט בעציהען מיט אַ געוויסער פעראַכטונג צו דער גאַנצער געצענדיענערישער גרויסקייט פון די זיעגער און מאַכטהאָבער, און אין דער צייט, ווען אַלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפעריע האָבען זיך כמעט אָהן אַ שום קאַמפף אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האָט יעדע פּראָבע פון אַזאַ מין איינפלוס אין יהודה אַרויסגערופען אַ בלוטיגען אויפשטאַנד און איז בעטראַכט געוואָרען אַלס אַ געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער אומה. ביי אַזאַ פערהאַלטען זיך פון דעם אונטערגעוואָרפענעם פאָלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאַפט זענען די קאָנפליקטען געווען אונפערמיידליך, און דאָס האָט דעם פערטרעטער פון דער מאַכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פּאַקטיש אויסצואיבען אַלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערן פאַר'ן לאַנד — אַ זעלבסטהערשענדער דיקטאַטאָר.

דער צענטר פון דער יהודה'שער פערוואַלטונג איז איצט געוואָרען קסריה, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער רוימישער פּראָקוראַטאָר. דער לעצטער האָט געהאַט די אויפגאַבע, צו האַלטען די אָרדנונג אין לאַנד, איינצומאָהנען די פערשיעדענע שטייערן און צו קאָנטראָלירען די טעטיגקייט פון די יהודה'שע געריכטס-אַנשטאַלטען, — אַ פונקציע, וואָס האָט כמעט אינגאַנצען פּאַראַליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה'שער יוסטיץ און פערקלענערט די פּאָליטישע בעדייטונג פונ'ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעוואָרפענער פּראָווינץ האָט דער פּראָקוראַטאָר געהאַט אין זיין רשות אַ בעדייטענדע מיליטערישע מאַכט, וואָס איז געווען צושפּרייט איבער'ן גאַנצען לאַנד. אין ירושלים האָט זיך דער שטענדיגער רוי-

מישער גאַרניזאָן אויפגעהאַלטען אין דער פעסטונג אַנטאָניום אויפ׳ן הר הבית (בית־המקדש־באַרג), און אין די גרעסערע יום־טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען אַ סך עולי רגל אין דער הויפטשטאָדט און די מאַכט האָט מורא געהאַט פאַר אונרוהען, איז דער פּראָקוראַטאָר אַליין אויך געקומען קיין ירושלים מיט זיין מיליטערישער סוויטע. אין אַזעלכע טעג פלעגען די רוימישע סאָלדאַטען פערנעהמען די גאַלערעען אַרום בית־המקדש, כדי אויף אַזאַ אופן צו היטען די „אָרדנונג", און גאַנץ אָפט האָט די ערשיינונג גופא פון בעוואָפענטע געצענדיענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאַציאָנאַלען טעמפּעל — אַרויסגערופען בלוטיגע אונרוהען און צוזאַמענשטויסען.

נאָך מעהר דריקענד און שרעקליך פאַר׳ן פאָלק איז געווען די פונקציע פון איינמאָהנען די שטייערן. לויט דעם רוימישען סיסטעם זענען די שטייערן געווען דאָפּעלע: ערד־שטייערן און קאָפּ־שטייערן. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַ מאַסע אינדירעקטע אָבצאָהלונגען, וואָס פלעגען אויפגעמאָהנט ווערן נישט דורכ׳ן פּראָקוראַטאָר און זיינע אַגענטען, נאָר דורך אַרענדאַטאָרען, וואָס פלעגען דאָס אָבדינגען פון דער רעגירונג און נעהמען פאַר זיך אין מאָנאָפּאָל די אָבגע־צאָהלטע לעבענס־פּראָדוקטען. פון די דאָזיגע דאָפּעלע שווערע אָב־צאָהלונגען האָט די בעפעלקערונג ביז אהער גאַרנישט געוואוסט, און זי האָט זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דעם גאַנצען צענז־סיסטעם, ווי צו אַ געוויסער פאָרם פון שקלאַפעריי: קיינער איז נישט קיין בעל־הבית איבער זיך, און די קעפּ, די ערד און דאָס פערמעגען פון אַלע בירגער געהערען צום רוימישען קייזער, וועלכער קען מיט זיי טאָן, וואָס ער וויל. די חוכרים (אַרענדאַטאָרען, מוכס׳ניקעס) זענען ביים פאָלק שרעקליך פערהאַסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אַלס די שענדליכסטע בעשעפעניש׳ען און דאָס געזעץ האָט זאָגאַר נישט אַנערקענט זייער עדות־זאָגען און זייער שווערען.

וויסענדיג די בעדייטונג פון דער כהונה־גדולה, וועלכע האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך דעם צענטער פון דער יהודה׳שער גייסטיגער מאַכט, האָט די רוימישע מלוכה געלאָזען פאַר זיך אויך דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן־גדול. דער פּראָקוראַטאָר פלעגט זיך, נאַטירליך, רעכנען דערביי מיט די אינטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין אין זיין רעכט, האָט ער אַלע כהונה־גדולה־קליידער און די אַנדערע מיטיגע מכשירים פון דער יום־טוב׳דיגער עבודה אין בית־המקדש

איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פעסטונגס=קאָמענדאַנט אין ירושלים, וואָס האָט זיי געדאַרפט אַרויסגעבען אויף יעדען יום=טוב און גלייך נאָך יום=טוב — צוריק אַרעסטירען.

דאָס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האָט זיך אויסגעדריקט די איבערשטע הערשאַפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער יהודה. דאָס פאָלק האָט נישט געוואוסט אין אָנהויב אָבצושאַצען די אמת'ע בעדייטונג פון די זכיות, וואָס די רוימישע מאַכט האָט זיך איבערגעלאָזען, און האָט זיך בעצויגען צו זיי נאָכגיביג; גלייך אָבער ביי דעם ערשטען שריט, וואָס רוים האָט געמאַכט צו רעאַליזירען איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האָט דאָס פאָלק אַ ציטער געטאָן. אויגוסט האָט בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען קאָפּאָניוס, און אין דער זעלבער צייט האָט ער בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, סולפּיציוס קוויריניוס, ער זאָל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישען צענז, ד. ה. איינאָרדנען אַ אַלגעמיינע פאָלקס=צעהלונג און אַ אויספיהרליכע אָבשאַצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאַנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאָך די קאָפּ= און ערד=שטייערן, וואָס דאַרפען פון איצט אָן איינגעמאָהנט ווערן פאַר דער רוימישער מלוכה=קאַסע. און אָט, ביי דער דאָזיגער פאָלקס=צעהלונג, וואָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישען געזעץ, איז גלייך פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען די ברייטע יהודה'שע פאָלקס=מאַסען און דער רוימישער מאַכט. די יהודה'ער האָבען נישט געוואָלט מיט'ן גוטען ווילען פערשקלאַפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישען הערשער, און די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען אָנגעווענדט אַ סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאַסען און זיי אָבצוהאַלטען פון אַקטיווע אַרויסטרעטונגען געגען די מאַכטהאָבער. אין ירושלים גופא האָט דאָס געטאָן דער כהן=גדול יועזר, און איהם האָט זיך ווי ס'איז איינגעגעבען, דאָס פאָלק צו בערוהיגען; אין דער פּראָווינץ איז אָבער די אויפרעגונג געוואַקסען פון טאָג צו טאָג, און בעזונדער האָבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל'ער, וועלכע האָבען די גאַנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון פאָטערלאַנד.

דאָ האָט דער בעריהמטער פּאַטריאָטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פּרושים=קנאים, צדוק, און צוזאַמען

האבען זיי געגרינדעט די פארטיי **זעלאטען** (קנאים, פאנאטיקער), וואס האט זיך געשטעלט פאר א אויפגאבע, אקטיוו צו קעמפפען מיט דער רוימישער מאכט פאר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפפט האבען אט די קנאים-רעוואלוציאנערען אין גאט'ס נאמען; זיי האבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אז נאר גאט אליין בעזיצט די הערשאפט און נאר איהם אליין דארף מען אונטערטעניג זין. יעדערער איז דעריבער פערפליכטעט צו אפפערן אלץ, וואס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאמיליע און זאגאר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפפען יענע קראפט, וואס פאדערט פון יהודה, אז זי זאל איהר אונטערטעניג זיין. גאט איז דער האר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה'שע קאנסטיטוציע — דאס איז געוועזן דער דעוויז פון די זעלאטען, און זייער איינפלוס איז געוואקסען צוזאמען דערמיט, ווי דער יאך פון די רוימער האט זיך אנגעהויבען שטארקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אלטעגליכען לעבען פון פאלק.

צו אונז זענען נישט דערגאנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואס עס האט זיך געענדיגט דער קאנפליקט צווישען קוויריניוס'ען און די רעוואלוציאנערען פון גליל, און בכלל וויסען מיר גאנץ וועניג, וואס עס איז פארגעקומען אין יהודה פאר יענער צייט; עס איז בעקאנט נאר דער פאקט, אז פאר קאפאניוס'ען האבען די אלטע יהודה'שע שונאים, די שומרונים, געפונען א געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אן יהודה דערפאר, וואס דער חשמונאי יוחנן הורקנוס האט געלאזען אמאל צושטערן זייער טעמפעל אויפ'ן בארג גריזים. דאס איז פארגעקומען פסח ביי נאכט, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען אינגאנצען אפען געוועזן, האבען זיך אריינגעריסען אהין עטליכע שומרונים און פונאנדערגעווארפען אין די אינוועניגסטע עזרות ביינער פון א טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאן אן האבען די כהנים פערשטארקט די שמירה ארום בית המקדש און געזארגט דערפאר, אז קיין זייטיגע מענשען זאלען אהין נישט אריינדרינגען.

נאך קאפאניוס'ען האט פערנומען די שטעל פון א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסער **מארק אמביוויוס** (9) און דער האט אבגעטרעטען זיין פלאץ איינעם מיט'ן נאמען **אניוס רופוס** (12—15).

אין 14-טען יאהר נאך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אויגוסט געשטארבען, און יהודה צוזאמען מיט צעהנדליגער אנדערע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע, איז געלעגען פאר די פיס

פון זיין אַדאָפּטירטען זוהן — טיבעריוס. אונטער זיין הערשאַפט האָט יהודה עטוואָס פריַיער אָבגעאָטעמט: ער האָט פערלייַכטערט די משא פון די שווערע אָבצאָהלונגען און בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען וואַלעריוס גראַטוס, וועלכען ער האָט איבערגעלאָזען אויף דעם פּאָסטען גאַנצע עלף יאָהר (15—26). טיבעריוס האָט גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון די רוימישע פּראָווינציעלע מושלים, און פלעגט זאָגען: „טרייַב נישט אָב די פליעג, וואָס האָט זיך שוין זאַט אָנגעטרונקען מיט דיין בלוט — עס וועלן קומען אַנדערע, הונגעריגע פליעגען און זיך נעהמען אויפ׳ס ניי זויגען און אויסזויגען דיין בלוט ביז׳ן לעצטען טראָפּען". ער האָט דעריבער מבטל געווען דעם סיסטעם פון בייַטען אָפט די „פליעגען", און שיקענדיג אַ נייַעם פּראָקוראַטאָר אין דער פּראָווינץ, האָט ער איהם עטליכע מאָל איבערגע׳חזר׳ט, אַז „אַ גוטער פּאַסטוך שערט זיינע שעפּסען, אָבער שינדט נישט אַראָב די פעל פון זיי".

פאַר די עלף יאָהר פון גראַטוס׳עס הערשען אין יהודה זענען דאָרט, ווי ס׳ווייַזט אויס, קיין בעזונדערע געשעהענישען נישט פאָרגעקומען; דער רוימישער פּראָקוראַטאָר האָט נאָר ברייט אויסגענוצט זיין רעכט, צו בעשטימען אַ כהן גדול און פאַר זיין צייַט האָבען זיך געביטען גאַנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פבי, אליעזר (ענן׳ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האָט פערנומען דעם פּאָסטען אַ לאַנגע צייַט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראָד צוליעב דעם — וואָס ער איז פערהאַסט געווען ביים פאָלק פאַר זיין שטרענגקייַט און האַרטהערציגקייַט.

אין יענער צייַט איז פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען יהודה׳עער און דער רוימישער מאַכט אויף דעם באָדען פון גלויבען. דאָס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו שפּירען די ווירקונג פון דער יהודה׳עאיש-העלעניזשער ליטעראַטור; אין דער לעצטער זענען הויים פּראָפּאַגאַנדירט געוואָרען די עטיש-מאָנאָטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אַנדערע רעליגיעזע אַנשויאונגען פון דער מזרח-וועלט האָט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאַז פון דעם יהודה׳עאישען קולט געמאַכט אַ בעזונדער שטאַרקען אייַנדריק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאַפט. רוימישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען אַרויס-

ווייזען שטארקע נייגונגען צו דעם יהודה׳עאישען גלויבען, און ווען עס איז פארגעקומען אזא פאל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאטאר סאטורנינוס, פולוויא, און זי האט דורך עטליכע רוימישע יהודה׳ער געשיקט זאגאר רייכע מתנות פאר׳ן בית-המקדש אין ירושלים, — האט טיבעריוס געזעהען אין דעם א רעזולטאט פון דער אגיטאציע, וואס עס פיהרט די יהודה׳עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אפיציעלען רוימישען קולט. ער האט דאן געלאזען ארויסטרייבען פון רוים אלע יהודה׳עאישע איינוואוינער צוזאמען מיט די גרים, און א דאנק דער עצה פון זיין מיניסטער סעיאן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה׳ער פער-שיקט געווארען אויף דער אינזעל סארדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דארטיגע רויבער-באנדעס (19). דאס איז געוועזען די ערשטע פערפאלגונג, וואס די יהודה׳ער האבען געהאט איבערצוטראגען אויסער די גרענעצען פון זייער לאנד ספעציעל פאר זייער גלויבען.

גראטום׳ס נאכפאלגער איז געוועזען פאנטיוס פילאטוס, א מענש מיט א אונגעוועהנליך אכזריות׳דיגער נאטור, וואס זיין נאמען איז פערשריבען געווארען מיט שאנד און פעראכטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אלע פראקוראטארען, וואס האבען געהערשט איבער יהודה פאר איהם, איז ער געוועזען דער ערשטער, וואס האט געוואגט אנצוגרייפען די עמפפינדליכסטע זייט פון דעם יהודה׳שען נאציאנאלען גייסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האבען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט זיך גערעכענט מיט די פערהייליגטע בעגריפען פון דעם יהודה׳עאישען פאלק, און וויסענדיג ווי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה׳שען גלויבען פערבאטען יעדע זאך, וואס האט נאר עפעס א שיכות צו דער פערעהרונג פון א מענשען אדער א מענשליכע אבבילדונג, — האבען זיי זייערע סאלדאטען-אבטיילונגען פערבאטען צו טראגען איבער די גאסען פון ירושלים די מיליטערישע פאהנען, אויף וועלכע עס האט זיך געפונען די אבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאלקס-געפיהל האט זיך פראקטיצירט אין דער גאנצער צייט, זינט יהודה איז ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, און זאגאר די מטבעות, וואס זענען דא גע-גאסען געווארען, האבען אויך געהאט אויף זיך נאר דעם נאמען פון קייזער, אבער נישט זיין בילד — אויף אזוי פיעל איז פאר אלעמען קלאר געוועזען, אז אפילו דער מינדעסטער אויסדרוק פון דעם רוימישען

„קייזער־קולט” האָט קיין פּלאַץ נישט דאָרט, וואו ס'הערשט דער קולט פון אַ אַבסאָלוטען, איין־איינציגען גאָט.

פּילאַטוס האָט אָבער גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען זיין אויפגאַבע אַלס פּראָקוראַטאָר. ער האָט איבערגענומען דעם פּאָסטען אין דער צייט, ווען דער קייזער מיט'ן סענאַט צוזאַמען האָבען געצייכענט פאַר דעם דערמאָהנטען יהודה'ער־פיינד סעיאַן, און ער האָט אויסגעטייטשט זיין אויפגאַבע אין דעם זין, אַז יהודה מוז איינגאַנצען בעזיעגט ווערן. נישט שוינען דאַרף מען דאָס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ'טע יהודה'ער, נאָר רייצען, און דערביי מוז מען דאָס גאַנצע לאַנד אין דער מורא האַלטען. און ער האָט זיך גענומען דורכפיהרען אָט די אויפגאַבע מיט דער גאַנצער גרויזאַמקייט פון זיין נאַטור; באַלד איז איהם אָבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אַז עס איז לייכטער צו בעזיעגען צעהן שטאַרקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם איינציגען גייסט פון די דאָזיגע „באַרבאַרישע” יהודה'ער.

אין אַ געוויסער נאַכט האָט פּילאַטוס געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים אַ מיליטער־אָבטיילונג מיט דער פאָהן, אויף וועלכער ס'האָט זיך געפונען דאָס קייזער־בילד. ווען די איינוואוינער פון שטאָדט האָבען דערזעהן די פאָהן, זענען זיי פערצייטערט געוואָרען; שלוחים פון פאָלק זענען גלייך אַוועקגעלאָפען קיין קסריה, און האָבען געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, ער זאָל צונעהמען די בילדער פון דער הייליגער הויפּטשטאָדט. גאַנצע פינף טעג זענען זיי נישט אָבגעטרעטען פון זיין פּאַלאַץ און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זייער בקשה; ער האָט זיי אָבער אָבגעזאָגט און ערקלערט, אַז צונעהמען די קייזער־בילדער פון דער הויפּטשטאָדט, וואָלט הייסען: בעליידיגען דעם קייזער. אויפ'ן זעקסטען טאָג, ווען ער האָט געזעהען, אַז די יהודה'ער טרעטען נישט אָב פון זיין פּאַלאַץ, האָט ער זיי צוזאַמענגענומען אויף איין פּלאַץ און אָבשליסענדיג איהם פון אַלע זייטען מיט סאָלדאַטען, האָט ער געדראָהעט די בעלאַגערטע מיט'ן טויט, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער פערלאַנג; אַ שטורם פון הייסע פּראָטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זיין פאָדערונג, און ווען די סאָלדאַטען זענען שוין גרייט געווען זיך אַרויפצוואַרפען אויף די „ווילדע” יהודה'ער, האָבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר'ערד און אויסגעשטרעקט די חעלזער, ערקלערנדיג, אַז זיי ווילען גיכער שטאַרבען, איידער צו־

זעהן, ווי די היילינע שטאָדט ווערט פערשוועכט. די דאָזיגע גייסטיגע שטאַרקייט האָט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פילאַטוס האָט בעפעהלען, אַרויסצופיהרען די קייזער־בילדער פון ירושלים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך פילאַטוס ווידער געפרובט צוטרעטען צו דעם זעלביגען פונקט, נאָר פון אַנ'אַנדער זייט. ער האָט געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים די גאָלדענע פאַנצירען, אויף וועלכע ס'איז געווען אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאָמען, און זיי אַוועקגעשטעלט אינ'ם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואו דער פּראָקוראַטאָר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאַלטען, קומענדיג אין דער הויפּטשטאָדט. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרען נאָר כדי צו רייצען דאָס פאָלק, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון דער העכערער געזעלשאַפט האָט איהם געבעטען, ער זאָל די פאַנצירען צונעהמען פון ירושלים, האָט ער זי אָבגעזאָגט. די לעצטע האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף פילאַט'ן פאַר טיבעריוס'ן אַליין, און ער האָט בעפעהלען, מ'זאָל די פאַנצירען צוריק אַוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דאָרטיגען אויגוסטטעמפּעל.

אַ שטאַרקערער צוזאַמענשטויס צווישען פילאַטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען ביי אַ דריטען צופאַל. פילאַטוס האָט געוואָלט צוציהען וואַסער קיין ירושלים פון אַ טייך, וואָס האָט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאַדיען ווייט פון שטאָדט, און געלד אויף דעם אַלעמען האָט ער גענומען פון דער — בית המקדש־קאַסע. דאָס פאָלק האָט איהם דאָס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אַליין מיט די אַרבייטער פון דער וואַסער־לייטונג אָנגעקומען קיין ירושלים, איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון אַ גרויסער פאָלקסמאַסע, וואָס האָט הויך פּראָטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אָבשטעלען די אַרבייט. פילאַטוס האָט דאַן בעפעהלען אַ גרויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאַמעלטער מאַסע האָבען די סאָלדאַטען גענומען שלאָגען די שוצלאָזע יהודה'ער. פון די לעצטע זענען דערביי אַ סך געטויט און פערוואונדעט געוואָרען.

נאָך צעהן יאָהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געוואָרען פון דעם מערדערישען פּראָקוראַטאָר, און ווידער איז דאָס געשעהען אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס ער האָט זיך פערטשעפּעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטאַ-

נען א געוויסער משיח אדער נביא, וואס האט צוזאמענגענומען א גרויסע צאהל שומרונים אין דעם דארף טיראט אבא, און האט זיי צוגעזאגט, אויסצוגעפינען אויפ׳ן בארג גריזים די היילינע כלים פון דעם משכן, וואס האט עקזיסטירט אין משה׳ס צייטען. פילאטוס, וועלכער האט אין יעדער גרעסערער פאלקס־פערזאמלונג גלייך געזעהען א אויפשטאנד געגען רוים, האט ארומגערינגעלט די פערזאמעלטע מיט סאלדאטען און געלאזען הרג׳ענען די פארנעהמסטע פון זיי (36); דאס האט אויפגערעגט געגען איהם אלע שומרונים און זיי האבען זיך געקלאגט אויף איהם פאר דעם רוימישען לעגאט אין סיריען, וויטעליום. דער לעצטער האט דאן אוועקגעשיקט פילאטוס׳ן ען קיין רוים, זיך פערטיידיגען פאר טיבעריוס׳ען, און פון דארטין איז ער שוין מעהר צוריק נישט געקומען.

וויטעליום האט ארויסגעוויזען א בעזונדער געניגטקייט צו יהודה, און האט נישט בלויז געשוינט די געפיהלען פון פאלק, נאר אויך זיך בעצויגען צו זיי מיט א געוויסער אכטונג. קומענדיג קיין ירושלים האט ער אליין געלאזען ברענגען א קרבן אין בית המקדש, און אויסער די קלענערע פערלייכטערונגען, וואס ער האט געמאכט דעם פאלק בנוגע צו שטייערן און נאך אזעלכע זאכען, האט ער בעפרייט יהודה פון א שווערער בעליידיגונג, וואס האט אנגעגריפען אי איהר נאציאנאלען כבוד, אי איהר רעליגיעזען געפיהל: ער האט צוריק איבערגעגעבען אין בית־המקדש די כהונה־גדולה־קליידער און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה, וועלכע זענען ביז אהער געלעגען אונטער׳ן שלאס אין דער פעסטונג אנטאניום און פלעגען ארויסגעגעבען ווערן פון דעם רוימישען קאמענדאנט נאר אויף איבער יום־טוב. וויטעליום האט אויך אראבגעזעצט פון זיין אמט דעם פאלקס־פערהאסטען כהן־גדול יוסף כיפא און בעשטימט אויף זיין פלאץ א געוויסען יהונתן פון דער משפחה ענן.

דאס אלץ איז פארגעקומען אין יהודה גופא, דאס הייסט אין דעם טייל לאנד, וועלכען די רוימער אליין האבען בעהערשט; אין די קאנט־פראווינצען דאנעגען, דארט וואו עס האבען נאך געהערשט די יורשים פון דעם אדומי׳שען קעניג, האט זיך דער בעפעלקערונג פיעל רוהיגער געלעבט. ביידע טעטראַרכען, הורדוס־אנטיפא אין גליל און פעראַ און פיליפ אין טראכאניטים און בשן, זענען, ווי בעוואוסט, געוועזן אונטערגעווארפען דער רוימישער מאכט; דארט

האט זיך אָבער די דאָזיגע מאַכט גאַנץ שוואַך געשפירט און די פּראָ-
ווינצען זענען כמעט אין אַלע הינזיכטען געווען פאָלקאָם אונאָבהענגיג
פון דער צענטראַלער פערוואַלטונג. דאָס איז געשטאַנען אין א ענגען
צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס די טעטראַרכען אַליין זענען געווען מעהר
רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אַדמיניסטראַטיווער טעטיגקייט
האָבען זיי שטענדיג אין זינען געהאַט די אינטערעסען נישט פון דעם
בעהערשטען פאָלק, נאָר פון דער רוימישער מאַכט. די בעפעלקע-
רונג פון די דאָזיגע פראָווינצען איז אויך נישט אומעטום געווען א
יהודה'עאישע; אַזוי איז פיליפּ'ס טעטראַרכיע, וואָס איז בעשטאַנען
פון די געביטען: בשן, טראַכאָניטיס, גולן און פּאַנעאַס,
כמעט אינגאַנצען געווען בעזעצט מיט סירער און גריכען.

פיליפּ האָט אויך גע'ירשה'נט פון פאָטער די ליידענשאַפט צו
בויען, און פאַר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קליינער
מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פּאַנעאַס, ביים
ירדן, האָט ער געלאָזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האָט
איהם א נאָמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די
שטאָדט פון דער האַפענשטאָדט קסריה, וואָס הורדוס האָט גע-
לאָזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געוואָרען קסריה-פיליפי.
ער האָט איבערגעבויט אויך די שטאָדט בית-צידה און זי אָנגע-
רופען יוליאַדאַ, אויפ'ן נאָמען פון אויגוסט'ס טאָכטער.

אין דער הינזיכט פון קעמפפען און בלוט פערגיסען איז אָבער
פיליפּ גאָרנישט עהנליך געווען צו זיין פאָטער. גאַנצע זיבען און
דרייסיג יאָהר האָט ער געהערשט איבער דער פראָווינץ, וואָס די
רוימישע מאַכט האָט איהם אָנפערטרויט, און אין דער גאַנצער צייט
איז די מנוחה פון די דאָרטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאָל נישט גע-
שטערט געוואָרען. אַרומפאָהרענדיג איבער'ן לאַנד האָט ער מיטגעפיהרט
מיט זיך זיין ריכטער-שטוהל, און ווען מ'האָט זיך צו איהם אין וועג
געווענדעט מיט וועלכען ס'איז סכסוך, האָט ער זיך גלייך אוועקגעזעצט
אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי-דברים און
אַרויסגעטראָגען זיין אורטייל. געשטאָרבען איז ער אין 34-טען יאָהר נאָך
דער נייער צייט-רעכנונג, און אַזוי ווי ער האָט נאָך זיך קיין יורש נישט
איבערגעלאָזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געוואָרען, לויט
טיבעריוס'עס בעפעהל, אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער אין
סיריען, אַלס א טייל פון דעם סירישען געביעט

מעהר יהודה'עאיש לויט איהר געאגראפישער לאגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס'עס צווייטען יורש, הורדוס־אנטיפא. אין זיין טעטראַרכיע זענען אריינגעגאנגען די פראווינצען גליל און פערעא; פון זיי איז די ערשטע געווען איינגאַנצען בעפעלקערט מיט פאטריאָטישע יהודה'עער, וועלכע האבען אפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און האָבען געשטיצט יעדע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון דעם פעראייניגטען לאנד

ווי זיין פאטער און זיינע ברידער, האט אויך אנטיפא געהאט אין זיך גאַנץ ווייניג יהודה'עאישעס, און אויך זיין אידעאל איז געווען, וואס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע ארבייט איז געווען, אבצובויען צוריק די שטאדט צפורי, וועלכע וואָרום האט געהאט צושטערט און זיין קאמפף מיט יהודה הגלילי. ער האט די שטאדט פערגרעסערט און בעפעסטיגט און געמאכט פאר זיין רעזידענץ; באלד אבער האט ער אנגעהויבען בויען א נייע שטאדט אויף דעם וואונדער־שענעם ברעג פונ'ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן, האט ער די שטאדט אנגערופען אויף זיין נאמען: טיבעריאס (טבריה) און געוואלט אהין איבערטראגען זיין הויפט־קווארטיר. ער האט געוואלט אריבערציהען אין דער נייער הויפטשטאדט וואס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה'עער האבען אבער אהין נישט געוואלט אריינקומען, ווייל זיי האבען דארט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפער'ס און דאס האט געהייסען, אז זיי ווערן אלע טמא און קענען נישט אבהיטען די טהרה ביים עסען („חולין בטהרה"). דער טעטראַרך האט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפט־שטאדט מיט א פרעמדער, אנגעלאפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאדט איז ענדליך בעוואוינט געווארען, האט ער דארט געלאזען אויפשטעלען פאר זיך א פרעכטיגען פאלאץ, וואס איז געווען בעפוצט מיט פערשיעדענע פיגורען, — א אקט, וואס האט אויך שטארק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק.

מיט דער רוימישער מאכט איז אנטיפא געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פארגעקומען אמאל, אז דער נאבאטעאישער קעניג איז ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואך זיך צו שיצען, האט טיבעריוס בעפוהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, וויטעליוס'ען, ער זאל מיט זיין גאנצער מיליטערישער מאכט ארויסטרעטען צו היל... דעם טעטראַרך פון

גליל . פאַרגעקומען איז דער צוזאַמענשטויס איבער אַ ראָמאַנטישען צופאַל : אנטיפּאַ'ס ערשטע ווייב אין געוועזן די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען נאַבאַטעאישען קעניג ; ער האָט אָבער מיט איהר נישט לאַנג געלעבט בשלום; און פאָהרענדיג איינמאָל קיין רוים, האָט ער זיך אויפ'ן וועג פערליבט אין דער פרוי פון זיין שטיף-ברידער הורדוס , וועלכער האָט געלעבט אין קסריה אַלס פריוואַט-מאַן . די פרוי , הורדיה , אַ טאָכטער פון דעם געהרג'טען אַריסטאָבול , האָט איהם אויך געליעבט , און אויף זיין פערלאַנג האָט זי פערלאָזען דעם מאַן, פון וועלכען זי האָט שוין געהאַט געבוירען אַ טאָכטער, און חתונה געהאַט—געגען דעם יהודה'שען געזעץ — מיט'ן געליעבטען . דאַן איז אַנטיפּאַ'ס ערשטע ווייב אַנטלאָפען צו איהר פאָטער אַרעט , און אין גיכען איז פאָרגעקומען אַ בלוטיגער קאַמפף צווישען די מחנות פון דעם אַראַבישען שווער מיט זיין יהודה'עאישען איידים , — אַ קאַמפף, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט אַנטיפאַ'ס מפלה . ער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען און געבעטען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער , און אַלס ענטפער אויף דעם , האָט וויטעליוס בעקומען דעם בעפעהל , אַרויסצוטרעטען מיט זיין מיליטער געגען אַרעט'ן . וויטעליוס האָט בעשטימט דעם מאַרשרוט פאַר זיינע לעגיאָנען פון עכו (פטאָלאָמעאום) דורך יהודה קיין גליל ; דאָ האָט ער זיך אָבער ווידער אָנגעשטויסען אָן דער פראַגע וועגען די פאָהנען מיט די קייזער-בילדער , און ווען אַ דעפוטאַציע פון יהודה האָט זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאָל דאָס מאָל אויך שוינען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק , — האָט ער געענדערט דעם מאַרשרוט און געפיהרט זיינע סאָלדאַטען פון יענער זייט ירדן , נישט אַריינקומענדיג מיט זיי אין יהודה גופא .

פון דער מיליטערישער עקספּעדיציע איז, איבריגענס , גאָרנישט געוואָרען. עס איז אָנגעקומען פּלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס'עס טויט (37) , און וויטעליוס האָט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אַנטיוכיא .

David Dawson

פיערטעס קאַפּיטעל

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער.

יהודה האָט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פראָווינץ מיט אַ רוימישער פערוואַלטונג (פריהער אין דער געשטאַלט פון דער אדומי'שער דינאַסטיע און דערנאָך — פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר). און די פרעמדע מאַכט האָט זיך מיט דעם נאָמען אַליין נישט בענוגענט: זי האָט אַריינגענומען אין איהרע הענד אַלע געביעטען פון דעם יהודה'שען פאָלקס-לעבען און זיך בעמיהט אַרויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפעל. די יהודה'שע געריכטס-טעטיגקייט איז אַרונטערגעפאַלען אונטער אַ רוימישער קאָנטראָלע; פאַר אַ כהן גדול איז בעשטימט געוואָרען נישט דער, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פון פאָלק, נאָר יענער, וואָס האָט נושא חן געווען ביי דעם רוימישען מאַכטהאָבער; די יהודה'שע שטעדט זענען פערפוצט געוואָרען מיט מאָנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די נייע אויפגעשטעלטע הייזער און פאַלאַצען זענען געבויט געוואָרען אינ'ם רוימישען סטיל און דער גאַנצער טאָן פון לעבען אין די ספערען, וואָס זענען געשטאַנען נעהנטער צו דער מאַכט, איז געוואָרען אַ רוימישער.

די דאָזיגע נייע לאַגע, וואָס האָט פון איין זייט מיטגעבראַכט מיט זיך פערשיעדענע ממשות'דיגע רעפרעסיעס געגען פאָלק, אין

דער געשטאַלט פון נייע פערפליכטונגען, שטייערן און אַנדערע דריקונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאַהר די אייגענאַרטיגע גייסטיגע פיזיאָגנאָמיע פון דער אומה, — האָט אַרויסגערופען אַ בעזונדער שטאַרקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען פון דער פאָפולערער פאָלקס-פאַרטיי, די פרושים. פון די איבריגע צוויי פאַרטייען, די צדוקים און די איסיים, האָבען די ערשטע, די צדוקים, איינגאַנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס פאַרטיי מיט בעשטימטע לאָזונגען און מיט אַ געוויסען איינפלוס אויפ'ן פאָלק, צוזאַמען דערמיט, ווי הורדוס האָט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'שען טראָן. די דאָזיגע וועלטליכע יהודה'עאישע אַריסטאָקראַטען, מיט זייער שטאַרקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס-פאָרמען פון דער גריכיש-רוימישער וועלט, האָבען געקעמפפט פאַר די געבליבענע פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאַסטיע, אַזוי לאַנג ווי עס איז נאָך געווען וועלכע ס'איז האָפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער מאַכט; קוים איז אָבער די לעצטע האָפנונג פערשוואונדען געוואָרען (נאָך אַנטיגאָנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען פעסט און זיכער אויף דעם טראָן פון יהודה, האָבען זיך בעדייטענדע טיילען פון דער פאַרטיי אונטערגעגעבען, און זיך צופאַסענדיג צו די נייע בעדינגונגען, האָבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגירונג, געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס פריהער — אין דער חשמונאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, ווידער, פון די צדוקים, די איסיים האָבען אויך נישט געהאַט קיין דירעקטען איינפלוס אויף די ברייטע מאַסען פון פאָלק. זייער נעגאַטיווע בעציהונג צו יעדער פאָרם פון מאַכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפּט, האָט קיינמאָל נישט אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון וועלכען ס'איז אַקטיווען אַרויסטריט געגען דער מאַכט מיט איהרע איינפיהרונגען. די איסיים האָבען נאָר איין מאַכט אַנערקענט — די מאַכט פון גאָט, און פאַר דער מאַכט עקסיסטירען נאָר אינדיווידואומען, איינציגע מענשען, וועלכע דאַרפען זיך וואָס מעהר דערווייטערן פון דעם ערדישען און וועלטליכען לעבען, וועלכע דאַרפען זיך הייליגען, רייניגען און געטליך זיין. ווען הורדוס האָט (אין 20-טען יאָהר) געצוואונגען דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאָל דורך אַ שבועה אייסדריקען זיין טראָן און דער רוימישער איבער-הערשאַפט איהר טרייע אונטער-

טעניגקייט, האָבען די איסיים נישט געוואָלט שווערען ; דער קלוגער אדומי האָט אָבער גאַנץ גוט פערשטאַנען, אַז אַזעלכע „רעוואָלוציאָנערען" זענען פאַר איהם נישט געפעהרליך, און ער האָט געגען זייערע רעפּרעסיעס נישט אָנגעווענדט. דער דאָזיגער בלוטיגער טיראַן, וואָס זיין גאַנץ לעבען איז געווען איין לאַנגע קייט פון אכזריות און רציחות, האָט זיך בכלל בעצויגען מיט אַ טיפער עהרפורכט צו די הייליגע איסיים און גאַנץ אָפט האָט ער זיי זאָגאַר אַרויסגעוויזען אַ בעזונדערע צוגענויגטקייט ; דאָס האָט זיך גענומען — ווי ס'האָט זיך אין פאָלק שפּעטער דערצעהלט — פון דעם פאָלגענדען פאַקט : ווען הורדוס איז נאָך אַ קינד געווען, האָט איינער פון די הייליגסטע איסיים, מיט'ן נאָמען מנחם, אויף איהם נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אַמאָל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און — וועט אַ סך זינד בעגעהן געגען גאָט און זיינע געבאָטען ; שפּעטער, ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געוואָרען און אַנטיפּאַטאָר'ס יורש האָט זיך שוין גאַנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראָן, האָט ער געשיקט נאָך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל יאָהר ער וועט קעניגען. מנחם האָט אָבער געשוויגען און נישט געוואָלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראַגע ; דאַן האָט הורדוס אַליין אָנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג : צעהן יאָהר? צוואַנציג? דרייסיג? און ווען דער הייליגער האָט מיט קיין צייכען זיך נישט אַרויסגעזאָגט געגען אָט די אָנגעגעבענע צאָהלען, האָט הורדוס דערפון אַרויסגעדרונגען, אַז ער וועט רעגירען איבערן לאַנד נישט וועניגער פון דרייסיג יאָהר. דאָס האָט איהם שטאַרק הנאה געטאָן און ער האָט געטראָגען אין הארצען אַ געוויסען געפיהל פון דאַנקבאַרקייט צו דעם הייליגען איסיי און זיין אָרדען.

די איינציגע, וואָס האָבען זיך אַנטקעגענגעשטעלט דער מאַכט און געזוכט צו שיצען דעם פאָלק פון איהר שעדליכען איינפלוס, זענען געווען די פּרושים. אָט די נאַציאָנאַל-גייסטיגע פּאַרטיי, וואָס האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער אומה, האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל : דאָס פאָלק מוז דערהאַלטען ווערן, אַלס גאַנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער גייסטיגער פיזיאָנאָמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאָט. און ווייל די פרעמדע מאַכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען גייסט און ברענגט מיט מיט זיך נייע נאָרמען, נייע פערפליכטונגען

און גאַנץ אָפט אויך שווערע רעפּרעסיעס, דאַרף מען קעמפּפען געגען איהר מיט די זעלביגע מיטלען, וואָס זי אַליין שטעלט אַרויס — מיט דער פּשוט'ער קראַפט; דאָס איז געווען דער געדאַנקען=גאַנג פון אַ געוויסען טייל פון דער פּאַרטיי, פון די אַזוי גערופענע קנאים, פון וועלכע ס'האָט זיך אויסגעבילדעט די אַקטיווע אָפּאָזיציע.

פון די רייהען פון די דאָזיגע בעגייסטערטע פּאַטריאָטען האָבען געשטאַמט די אַלע אויפשטאַנדען און רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין לאַנד אין דעם פערלויף פון דער גאַנצער צייט, דאָס הייסט: זינט פּאָמפּעיוס האָט איינגענומען יהודה. דער אָנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האָט געקעמפּפט, נאָך איידער ער איז געוואָרען הערשער פון יהודה, חזקיה, האָט אָנגעהערט צו דער גרופּע; די גרויסע פאָלקס=מאַניפעסטאַציע פאַר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, בײַ וועלכער ס'איז אַראָבגעריסען געוואָרען דער רוימישער אָדלער פון בית המקדש, איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון די בעריהמטע פּרושים יהודה און מתתיהו, און אויך די לעצטע פּאַטריאָטישע קעמפּפער, יהודה הגלילי און צדוק, וועלכע האָבען אָרגאַניזירט די העלדישע קאַמפּפס=גרופּען אונטער דעם נאָמען זעלאָטען (קנאים, פאַנאַטיקער), — זענען געווען פּרושים.

אָט די אַלע אַקטיווע רעוואָלוציאָנערען האָבען אָבער אויסגעמאַכט צוזאַמען נישט מעהר, ווי אַ קליינער טייל פון דער גרויסער פאָלקס=פּאַרטיי; די מעהרהייט אונטער די פּרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האָבען זיך גאַנץ אַנדערש בעצויגען צו דער אויפגאַבע פון בעשיצען דעם פאָלק. פריעדליכע גייסט=מענשען בכלל און דערצו אויך ווייטזיכטיגע פאָלקס=פריינד, האָבען אָט די דירעקטע נאָכפאָלגער פון די אַמאָליגע סופרים געפיהלט און פערשטאַנען, אַז דאָס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אַזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פּראַקטישער פרעמדער הערשאַפט, און זיי האָבען גענומען בויען פעסטונגען אַרום דעם יהודה'שען פאָלק, פערשטאַרקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און אַרויפלעגענדיג אַ ספּעציפיש=יהודה'שען שטעמפּעל אויף יעדען טריט פון זיין אַלטעגליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאַנד איז אונטערגעגאַנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאָלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטאַרקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד", פון זיין אייגענאַרטיגער וועלט=אויפפאַסונג — דאָס איז געווען דער דעוויז פון די

פאסיווע, פריעדליכע פרושים, וועלכע האבען זיך אינגאנצען אוועקגעשטעלט אן א זייט פון דער מאכט און נישט ארויסגעוויזען עפענטליך קיין שום אפאזיציע בנוגע צו איהרע איינפיהרונגען און ארדנונגען. די מאכט האט געקאנט דערפון נאר צופריעדען זיין, און האט זיך בעצויגען דערפאר מיט א געוויסער נאכגיביגקייט צו די גרויסע גייסטער פון פאלק, און דאס האבען די לעצטע אויסגענוצט, אום א נייע מאכט צו ענטוויקלען, — די מאכט פון דעם געטליכען ווארט, פון דער תורה. עס האט זיך ענטוויקעלט א אינטענסיווע טעטיגקייט, וואס האט זיך געשטעלט פאר א ציעל, צו בעלייכטען פון אלע זייטען די יהודה'שע געזעצגעבונג און זי אזוי אוועקצושטעלען, אז זי זאל ארומנעהמען דעם גאנצען אלטעגליכען לעבען פון פאלק; צוזאמען דערמיט, ווי די פראקטישע געזעצגעבונג איז אלץ מעהר און מעהר קאנצענטרירט געווארען אין די הענד פון דעם אדומי'שען אדער רוימישען מאכטהאבער, איז געוואקסען די צאהל פון די פרושים-געזעצגעבער, וואס האבען טעארעטיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט א גאנצע רייהע פון נייע לאגישע מעגליכקייטען און שלום-פאלגערונגען.

די ערשטע פארשטעהער פון דער דאזיגער נייער ריכטונג זענען געווען שמעיה און אבטליון. די דאזיגע „פאר" האט אין סנהדרין פאר הורקנוס דעם II-טען געשפיעלט די זעלביגע ראליע, וואס די פריהערדיגע פארזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס איז פארגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם יונגען הורדוס, וואס האט אונגעזעצליך בעשטראפט די גליל'עאישע פאטריאטען, האט שמעיה ארויסגעוויזען א בעזונדער מוט און איז ארויסגעטרעטען אלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער, וואס איז געקומען צו דעם משפט מיט א סוויטע פון רוימישע סאלדאטען; דער זעלביגער שמ[illegible] האט אבער שפעטער איינגעזעהען, אז דאס פאלק האט קיין האפנונג נישט צו בעקעמפפען דעם שונא, און ער האט געראטען, צו עפנען פאר הורדוס'ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האט דערפאר איבערגעלאזען די ביידע פאלקס-פיהרער אין לאנד, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האבען נישט געוואלט געבען די דערמאהנטע שבועה, וועגען דיענען טריי דעם אדומישען טראן און די רוימער. פון סנהדרין — וואס האט פאר הורדוס'עס צייט אינגאנצען פערלוירען זיין חשיבות און זיין אויטאריטעט — האבען זיי אבער מיט דער צייט, ווי

ס'ווייזט אוים, געמוזט בעזייטיגט ווערן, און דאן האבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האט זיך אין א געוויסען זין דערהאלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האט דערהאלטען מיט זיך אויך די גאנצקייט פון דער אומה; זיי האבען געשאפען א מין אקאדעמיע פאר דער יהודה'שער געזעצגעבונג, א מין ישיבה, וואו ס'זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געווארען די פערשידענע מסורות (טראדיציעס) וועגען יענע פארמען פון דעם רעליגיעז-געזעלשאפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאר" גייסטיגע פאלקספיהרער זענען פערבליבען די פאלגענדע לעבענס-רעגעלן, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער זאמלונג פון די זעלבע אונטער'ן נאמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאגט: האב ליעב די ארבייט און האב פיינד די רבנות און גיעב זיך נישט צו דערקענען דער מאכט"

אבטליון זאגט: איהר חכמים! זייט פארזיכטיג אין אייערע רייד, טאמער וועט איהר בעשטראפט ווערן מיט דער שטראף פון גלות, און איהר וועט פערטריבען ווערן אין אזא ארט, וואו ס'איז דא שלעכט וואסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואסער) די תלמידים, וואס געהען אייך נאך, און וועלן שטארבען, און עס וועט אויסקומען, אז גאט'ס נאמען איז פערשוועכט געווא[ר]ען".

נאכמעהר בעדייטענד און מיט א טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געוועזען די טעטיגקייט פון דער שפעטערדיגער „פאר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאר ביז 5 נאך דער קריסט. צייטרעכנונג) האט אליין געשטאמט פון בבל, וואו ער האט אנגעהערט צו א מיוחס'דיגער פאמיליע, וואס האט געצויגען איהר שטאם-בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האט ער, ווי ס'שיינט, איינגעוואנדערט צוזאמען מיט'ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאהר, און דא איז ער געווארען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בעריהמטע רביים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך-רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האט זיך דערהאלטען אין זכרון פון פאלק, ווי א ליכטיג בילד, וואס בעווייזט זיך איינמאל אין הונדערטער יאהרען. דאס איז געוועזען א לעבעדיגע פערקערפערונג פון אידעאלער מענשענליעבע, בעצויבערנ-

דער עניוות און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און אַ דאַנק איהם זענען אָט די אַלע איינגענשאַפטען אַרייגגענומען געוואָרען אין׳ם עצם מהות פון יודענטום אַלס פּרינציפּ, אַלס יסוד און צענטר פון דער גאַנצער יודישער לעבענס=לעהרע. ווען אַ געוויסער געצענדיענער האָט זיך אַמאָל געווענדעט צו איהם, הלל׳ן, מיט דעם פערלאַנג, ער זאָל איהם צוזאַמענפאַסען דעם גאַנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאַץ, האָט איהם הלל געענטפערט:

„וואָס דיר איז נישט אַנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאָס איז די גאַנצע תורה, און אַלעס איבעריגעס איז נישט מעהר, ווי אַנ׳ערקלערונג דערצו. געה, לעהרן!"

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבריגע לעבענס=רעגעלן, וואָס זענען פערבליבען פון איהם אין די פרקי אבות:

„הלל זאָגט: זיי פון אהרן׳ס תלמידים: ער האָט ליעב שלום (פריעדען) און יאָגט נאָך דעם שלום; ער האָט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה".

לעהרנען די תורה אַליין און זי מיט ליעבע איבערגעבען אַנדערע — דאָס איז ביי הלל׳ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאָגען: ווער עס זוכט צו פערשפרייטען זיין נאָמען, פערליערט זיין נאָמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זיינע קענטעניסען), פערמינדערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואָס בענוצט זיך מיט דער טאָגאָ (מאַנטעל פון אַ תלמיד חכם) — געהט אונטער".

ער האָט אויך געזאָגט: „אויב איך אַליין בין נישט פאַר מיר — ווער איז פאַר מיר? און ווען איך בין אַליין פאַר זיך — וואָס בין איך (וואָס׳רע ווערט האָב איך)? און אויב נישט איצט — טאָ ווען דען?"

הלל׳ס ווייכקייט, עניוות און מענשענפריינדליכקייט האָט געהאַט דעם כאַראַקטער פון עטוואָס איבערמענשליכעס, איבערנאַטירליכעס, און גאַנץ אָפט האָבען זיך אָבגעשפּיעלט אויף דעם באָדען פערשיעדענע סצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האָבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, אַרויסצוברענגען הלל׳ן פון געדולד און איהם צו פערבייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פרייטאג פארנאכט, ווען ער האט זיך געהאלטען אין וואשען און רייניגען לכבוד שבת, און האט איהם ארויסגערופען צו זיך. הלל האט איבערגעריסען זיין ארבייט און איז ארויסגעקומען צו דעם חוצפה'־דיגען בעזוכער מיט דער פראגע: „וואס ווילסטו, מיין קינד?" דאן האט איהם יענער פארגעלעגט עפעס א נארישע פראגע (פארוואס זע־נען די פיס פון דער און דער בעפעלקערונג גראב און בריים?) און הלל האט איהם אויף איהר געענטפערט; אין עטליכע מינוט ארום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט א נייער נארישער פראגע, און אזוי עטליכע מאל כסדר; ער האט אבער גארנישט געפועל'ט — הלל האט איהם יעדעס מאל גאנץ העפליך געענטפערט, דאן האט דער בעזוכער, ענדליך, פערלוירען די געדולד און אויסגעשריעגען: אזעלכע ווי דו, הלל, זאלען קיין סך נישט זיין ביי יודען! אויף דעם האט איהם הלל מילד געפרעגט: „פארוואס, מיין זוהן?" „ווייל איך האב צוליעב דיר דעם געוועט פערשפיעלט" — האט איהם יענער גע־ענטפערט, און הלל האט געזאגט: „בעסער זאלסטו פערשפיע־לען דעם געוועט, איידער איך זאל פערליערען די געדולד".

ביי דעם אלעמען איז אבער הלל דאך קיין אסקעט נישט גע־ווען; ער האט נאר געזוכט אריינצוברענגען וואס מעהר ליעבע און מילדקייט אין דער בעציהונג פון איין מענשען צום אנדערן. הלל האט געלעהרנט: דו זאלסט דיך נישט אבשיידען פון דער געזעלשאפט; זאלסט זיך אליין נישט גלויבען, ביז דעם טאג פון דיין שטארבען; זאלסט נישט אורטיילען דיין חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זיין ארט; זאלסט נישט זאגען אזוינס, וואס מ'קען עס נישט פער־שטעהן, מיט דער האפנונג, אז מ'וועט עס פערשטעהן, און זאלסט נישט זאגען: ווען איך וועל פריי ווערן וועל איך לעהרנען — טאמער וועסטו נישט פריי ווערן.

הלל האט שטארק מקפיד געווען אויף דער ריינקייט פון קער־פער. דער מענש איז געשאפען געווארען — האט ער געלעהרנט — אין גאט'ס געשטאלט, און ער דארף היטען דעם דאזיגען צלם אלהים און איהם ריין האלטען.

וועגען הלל'ס פלייסיגקייט אין לעהרנען אלס תלמיד פון די בע־ריהמטע שמעיה און אבטליון האט זיך אין פאלק דערצעהלט פאלגענ־דעס: דער יונגער הלל איז געוועזן זעהר ארים. איינמאל האט זיך געמאכט, אז ער האט נישט געהאט צו בעצאהלען די קליינע סומע

פאַר׳ן איינטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האָבען געלעהרנט מיט זייערע תלמידים; הלל איז דאַן אַרויפגעקראָכען אויפ׳ן פענסטער, און דאָ איז ער אַזוי לאַנג געלעגען מיט צוגעפרעסטע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האָט איהם אינגאַנצען פערדעקט. אין אַזאַ צושטאַנד האָט מען איהם געפונען אויף צומאָרגענס אין דער פריה, ווען ער האָט פערשטעלט מיט זיך די שיין פון פענסטער, און געפונען האָט מען איהם אַזוי פערטיעפט אין די געדאַנקען פון לעהרנען, אַז ער האָט גאָרנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאָג.

ביי אַזאַ אונגעוועהנליכער התמדה איז הלל׳ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זיינע חברים; געוואוסט האָבען אָבער דערפון נאָר געצעהלטע תלמידים, און נאָך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאַנץ אונבעדייטענדע פרושים פון דער פאַמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האָבען, ווי ס׳שיינט, פערטרעטען דעם פאָסטען נאָר אַ קורצע צייט, און זייער שטעלפערטרעטער איז געוועזען הלל. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאַלען אין יענעם יאָהר שבת ערב פסח, און די געזעץ־לעהרער האָבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשיידען דעם דין וועגען קרבן־פסח: צי מעג מען איהם מקריב זיין אום שבת, צי נישט? עס האָבען נישט געגעבען קיין קלאָרען ענטפער וועגען דער פראַגע אויך די פאָריזיצענדע פון דער אַקאַדעמיע, די בני בתירה. דאַן האָט איינער זיך אָבגערופען: דאָ געפינט זיך איינער פון בבל, מיט׳ן נאָמען הלל, וועלכער האָט געלעהרנט תורה ביי שמעיה און אבטליון, און ווייסט, ווי מ׳דאַרף זיך בעגעהן אין אַזאַ פאַל; און ווען מ׳האָט הלל׳ן געפרעגט, צי האָט ער נישט געהערט ווען ס׳איז פון די רביים, וואָס מ׳דאַרף טאָן מיט׳ן קרבן פסח, ווען עס פאַלט אויס ערב פסח אום שבת,—האָט ער געענטפערט, אַז דער קרבן פסח, ווי יעדער קרבן תמיד, איז דוחה שבת און מ׳דאַרף איהם מקריב זיין. דאַן האָט זיך ענטוויקעלט אַ היציגער וכוח וועגען דער פראַגע, און הלל האָט בעפעסטיגט זיין מיינונג מיט אַ קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט׳ן

*) אַ געוויסע לאָגישע בעגרינדונג, וואָס דרינגט אַרויס די האַרבערע זאַך (חומר) פון דער לייכטערער (קל).

קרבן תמיד (אַלטעגליכער קרבן), ביידע זענען נישט קיין פּריוואַטע, נאָר געזעלשאַפטליכע קרבנות, און ביי ביידען גלייך בענוצט זיך די תורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צייט); היינט מה=דאָך דער קרבן תמיד (פאַר וועלכען עס קומט אַ פיעל לייכטערע שטראָף, אויב מ׳ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאָך אַ פּשיטא=שוין דער קרבן פסח (פאַר וועלכען די תורה זאָגט צו אַ פיעל האַרבערע שטראָף)

די דאָזיגע בעגרינדונג האָט אָבער אַרויסגערופען אויך אַ סך געגען=בעגרינדונגען, וואָס האָבען געדרונגען פּונקט דעם היפך דערפון; דאַן האָט הלל אויסגערופען: „אַזוי האָב איך געהערט פון שמעיה און אַבטליון!" — און דער גאַנצער קאָלעגיום האָט זיך אונטערגעגעבען. הלל׳ס נאָמען האָט דאַן אָנגעהויבען צו וואַקסען, און ענדליך האָבען די בני בתירה איהם אַליין אָבגעטרעטען זייער פּלאַץ אַלס פאָרזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האָט געשפּיעלט איצט אין דער בעניייאונג פון יודענטום די זעלבּיגע ראָליע, וואָס עס האָט געשפּיעלט מיט הונדערט יאָהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האָט קודם כל איבערגעגעבען זיינע תלמידים דעם רייכען מאַטעריאַל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פה), וועלכען ער האָט זיך ערוואָרבען אַלס תלמיד פון שמעיה און אַבטליון; אָט דער פערדיענסט איז נאָך אָבער גאַנץ קליין, אים פערגלייך מיט דעם אַנדערן, וואָס האָט געשאַפען אַ נייעם, פעסטען באָדען פאַר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האָט אונטערגעבראַכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאָריטעטען, און האָט אַריינגעבראַכט אַ בעשטימטען סיסטעם פון געוויסע לאָגישע פערבינדונגען און שלום=פאָלגערונגען אין דעם ווילדען כאַאָס פון געשריבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, חומרות), וועלכע זענען זיך פונאַנדערגעוואַקסען אין דעם פערלויף פון די אַלטע פערגאַנגענע דורות. ער האָט אַריינגעבראַכט אין דעם פערפלאָנטערטען געזעצען=קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, וואָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקייט, זיך אַליין אויפצופלאָנטערן און קלאָר צו ווערן, נישט אָנקומענדיג צו דעם אויטאָריטעט פון געצעהלטע פערזאָנען.

יעדעס געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תורה, אויפ׳ן פסוק; די בעגרינדונג אָבער פון געזעץ און דער גאַנצער פּראָצעס פון צופאַסען דעם איצטיגען לעבענס=פאַל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פֿון דער תּורה — דאָס זאָל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פֿון דעם אָדער יענעם איבערבּרענגער פֿון דער מסורה, נאָר אויף בעשטימטע לאָגישע יסודות. הלל האָט אויסגעאַרבּייט זיבּען לאָגישע פֿאָרמולען (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פֿון וועלכע יעדעם געזעץ האָט געקאָנט אַרויסגעדרונגען ווערן פֿון דער תּורה, און אַט די אַרויסגעדרונגענע געזעצען האָבען בעקומען דעם זעלבּיגען אויטאָריטעט, וואָס עס האָבען פֿריהער געהאַט די צוגעגעבּענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלבּיגע געטליכע קראַפֿט, וואָס עס האָבען אין זיך די בּפירוש'ע געזעצען פֿון דער תּורה גופֿא. די דאָזיגע פֿאָרמולען, וועלכע זענען שפּעטער פֿערדאָפּעלט און נאָך טיפֿער אויסגעאַרבּייט געוואָרען, האָבען געדינט אַלס פֿעסטען יסוד פֿאַר דעם אונגעהויערען בּנין פֿון דער יודישער (יהודה'עאיש־יודיש) געזעצלעהרע, וואָס איז בעקאָנט אונטערן נאָמען תּלמוד.

הלל'ס סיסטעם פֿון אויסטײַטשען דעם זין פֿון געשריבּענעם געזעץ און לאָגיש אַרויסדרינגען פֿון איהם די פֿאָרמען און לעבּענס־פֿאַקטען, וואָס לאָזען זיך אין איהם אײַנפּאַסען — האָט בעדײַטענד אָבגעשוואַכט אויך דעם אַלטען אַנטאַגאָניזם צווישען די פּרושים און די צדוקים, ווײַל די אַלע מסורות, וואָס האָבען זיך בּיז אַהער געשטיצט נאָר אויף דעם אויטאָריטעט פֿון געוויסע פּערזאָנען, האָבען איצט בעקומען די סאַנקציע פֿון דער תּורה אַליין. און די פֿאָלגען פֿון דעם נײַעם סיסטעם האָבען זיך גלײַך אַרויסגעוויזען אַלס זעהר גינסטיג פֿאַר די פּראַקטישע לעבּענס־אינטערעסען פֿון פֿאָלק. לויט דעם געזעץ פֿון דער תּורה האָבען אין דעם יאָהר פֿון שמיטה (דאָס זיבּעטע יאָהר, ווען קיין זאַך האָט נישט געטאָרט געאַקערט און געזײַהט ווערן) אַלע חובות געזאָלט פֿערלירען זײַער קראַפֿט; מיט דער לאַגע האָבען זיך אָבער בענוצט אַ סך בעלי־חובות, וועלכע האָבען אָבּגעצויגען דעם צאָהלונגס־טערמין בּיז'ן שמיטה־יאָהר, כּדי דאַן אינגאַנצען נישט צו דאַרפֿען צאָהלען, און דאָס האָט זיך געמוזט זעהר שלעכט אָבּרופֿען אויף דעם גאַנצען צושטאַנד פֿון האַנדעל אין לאַנד, ווײַל קיינער האָט דעם אַנדערן קיין זאַך נישט געוואָלט לײַהען. כּדי צו בעזײַטיגען די דאָזיגע ערשײַנונג, האָט הלל דאַן מתקן געווען אַ נײַע תּקנה: ער האָט פֿעראָרדענט, אַז פֿאַר דעם שמיטה־יאָהר זאָל דער מלוה (קרעדיטאָר) אַרײַנגעבּען אין געריכט אַ שריפֿטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אַלע זײַנע חובות געהען איבּער אין'ם רשות פֿון דער געריכטס־

מאַכט און די לעצטע איז מחויב, זיי פאַר איהם אויפצומאָהנען אין אַלע צייטען. די דאָזיגע נוצליכע תקנה, וואָס האָט זיך זעהר גוט אָבגערופען אי אויף דער האַנדעלס־טעטיגקייט פון לאַנד, אי אויף דעם זיטליכען צושטאַנד פון דער בעפעלקערונג, — האָט בעקומען דעם גריכישען נאָמען פרוזבול (פּראָזבאָל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראַנג נאָך הלל'ן האָט פערנומען אַ בעריהמטער געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאָמען מנחם; דער לעצטער איז אָבער ניט צופריעדען געוועזען פון הלל'ס נייע איינפיהרונגען, און ער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זיין פּאָסטען. דעם פּלאַץ האָט דאַן פערנומען שמאי, אַ שטרענגער און האַרטער מענש, וואָס איז געוועזען פונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך ניט דעם לעבעדיגען מענשען, נאָר דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צייט, ווען הלל האָט געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאַכען די תורה אויפ'ן פאָלק און צוצופּאַסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון לעבען, — האָט שמאי ניט צוגעלאָזען קיין שום פערלייכטערונגען בנוגע צו די געבאָטען פון דער תורה, און זיינע אויסטייטשונגען אין דער הינזיכט זענען כמעט אַלע געוועזען דורכגעדרונגען מיט איין בעשטימטען לאָזונג: „מ'טאָר ניט". ניט די תורה איז געגעבען געוואָרען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פאָרמען פון לעבען, נאָר דאָס גאַנצע לעבען איז געשאַפען געוואָרען דערפאַר, אום דער מענש זאָל קאָנען היטען די געבאָטען פון דער תורה; דאָס געזעץ דאַרף זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זיינע לעבענס־בעדינגונגען גאָר ניט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די פשוט'ע נאַטירליכע מעגליכקייט איז געגען דעם.

די דאָזיגע אונגעוועהנליך־שטרענגע בעציהונג צו די געבאָטען פון דער תורה האָט אַרויסגערופען אין פאָלק פערשיעדענע איראָנישע מעשיות וועגען שמאי'ס פּריוואַט־לעבען. מ'האָט דערצעהלט, אַז שמאי האָט געצוואונגען זיינעם אַ קליינעם יונגעל צו פאַסטען די בעשטימטע תעניתים; אַז ווען ביי איהם איז געבוירען געוואָרען אַ אייניקעל, אַ יונגעל, אום סוכות, האָט ער אַראָבגענומען דעם סופיט פון צימער, וואו די קינפּעטאָרין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך, כדי דאָס נייגעבוירענע קינד זאָל ערפילען די פליכט פון זיצען אין סוכה, און נאָך אַזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער־

שיעד צווישען הלל׳ס גוטסקייט און שמאי׳ס האַרטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אַז דער זעלביגער געצענדיענער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל׳ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליכע ווערטער), איז געוועזען פריהער ביי שמאי׳ן און ער האָט איהם אַרויסגעטריבען .

ווי ס׳ווייזט אויס, איז שמאי אין אַלגעמיין געוועזען געגען אָננעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אַז איינער איז געקומען צו שמאי׳ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג האָט זיך דער שטרענגער יהודה׳שער געזעצלעהרער אויך שאַרף אָבגעזאָגט, און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיענער צום יודענטום. נאָך דעם אַלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געוועזען קיין פינסטערע, מענשענפיינדליכע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דיין תורה פאַר אַ קביעות (אַ שטענדיגע זאַך), רעד ווייניג און טו אַ סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט אַ פ ר י י נ ד ל י כ ע ן פ נ י ם".

אָט די אַלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשידענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אַזוי וויכטיג געוועזען, ווי די מיינונגס-פערשידענהייט, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אַלטעגליכען לעבען. די „מדות" אויף צו „דרשה׳נען" די תורה (מדות שהתורה נדרשת בהן), וואָס הלל האָט איינגעפיהרט, האָבען געמוזט פיהרען צו געגענזייטיגע טעאָרעטישע פשט׳לעך און דרינגענישען, און אַזוי איז אויסגעקומען, אַז איין פסוק אין דער תורה איז פון איינעם אויסגעטייטשט געוואָרען אַזוי און פון דעם צווייטען פונקט פערקעהרט. אויף אַזאַ אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס׳איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף ה ל ל ׳ ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף ש מ א י ׳ ס (בית שמאי). די ראַזיגע בײדע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פּאַסיוו צו די מאַכטהאָבער און זיין בעציהונג צו די געצענדיענער פון

דער אַרומיגער וועלט איז אויך געווען אַ מילדע, אַ צוגעלאָזענע. דאַגעגען אָבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט אַ הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פון לאַנד און צו אַלע געצענדיענער, און אָט די שנאה איז פון איהם איבערגעגאַנגען אויך צו זיינע תלמידים און נאָכפאָלגער. די לעצטע זענען געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאָטען", וואָס זענען אָנגעפיהרט געוואָרען פון דעם פאַנאַטישען רוימערפיינד יהודה הגלילי; דערביי איז כאַראַקטעריסטיש דער פאַקט, אַז די נאָכפאָלגער פון דעם שטרענגען שמאי האָבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט פון דער פרושים־פּאַרטיי, און זיי האָבען געקענט דורכפיהרען אַלע זייערע געזעצען און איינפיהרונגען.

אין יענער צייט האָבען זיך שטאַרק פערגרעסערט די יהודה'שע קאָלאָניעס אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה; יודען האָבען זיך צושפּרייט איבער אַלע פּראָווינצען פון דער רוימישער מלוכה און בכלל האָט זיך זיי דאָרט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האָבען געלעבט אַ סך יודען, וועלכע זענען פאַר יוליוס צעזאַר פערגלייכט געוואָרען אין אַלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פון לאַנד; שפּעטער, אין די יאָהרען פון אויגוסט צעזאַר, איז די לאַגע פון די רוימישע יהודה'ער געווען נאָך פעסטער און זיי האָבען שוין פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ בעדייטענדע צאָהל. ווען די דעפּוטאַציע פון יהודה איז געקומען צו אויגוסטען בעטען, ער זאָל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואה און איבערלאָזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאַפט פון רוים,— האָבען זיך גאַנצע אַכט טויזענד רוימישע יהודה'ער משתדל געווען דערפאַר, און געשטיצט די שלוחים פון דער אומה אין זייער אַרבייט. פאַר טיבעריוס'ען האָבען די רוימישע יהודה'ער דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבען פיהלען דעם טעם פון רעליגיעזע פערפאָלגונגען: צוליעב דעם צופאַל מיט דער אַריסטאָקראַטישער פרוי (פולוויאַ), וואָס האָט זיך מגייר געווען, האָט טיבעריוס בעפעהלען אַרויסצוטרייבען אַלע יהודה'ער פון גאַנץ איטאַליען, אויב זיי ווילען זיך נישט אָבזאָגען פון זייער אמונה; די דאָזיגע רדיפות האָבען זיך אָבער נישט לאַנג געצויגען, און אין זיינע לעצטע יאָהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געוואָרען בעסער געניגט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האָט זיך פאַר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין מצרים. נאָך דער מפּלה פון דער בעריהמטער קלעאָפּאַטראַ, ווען

מצרים איז אויך אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, האָבען די דאָרטיגע יהודה'ער בעקומען די אַלע רעכט, וואָס זיי האָבען געהאַט פריהער. דער רוימישער זיגער, אָקטאַוויאַן, האָט זיך זאָגאַר אַרויסגעוויזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בעפעהל איז דער נשיא (אַראַבאַרך) פון די יהודה'ער אין מצרים בעשטימט געוואָרען פאַר אַ ממונה איבער די שטייער־קאַמערן פון עטליכע האַפענס. די דאָזיגע גוטע לאַגע פון די יודען אין מצרים האָט זיך געצויגען ביז אַ געוויסער צייט נאָך הורדוס'עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש־העלעניסטע) האָט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אַנדערע לענדער האָט זיך דאַן בעמערקט די זעלביגע אייגענאַרטיגע ערשיינונג: די אייגענע יהודה'ער, וואָס ביי זיך אין דערהיים האָבען זיי געקעמפפט געגען דער רוימישער מאַכט און נישט געוואָלט אַרויסווייזען געגען איהר קיין שום צייכען פון אונטערטעניגקייט, — די זעלביגע האָבען אין די רוימישע פראָווינצען אויסער יהודה פאָרגעשטעלט מיט זיך גאָר, פערקעהרט, דעם לאָיאַלסטען (אונטערטעניגסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די אָרטיגע סיריש־גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאַכט האָט זיי דערפאַר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אַזאַ פאַל איז פאָרגעקומען אין סיריען און קליין אַזיען; יודען האָבען דאָרט געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אַרומיגער געצענדיענערישער בעפעלקערונג און האָבען געהיט די אייגענע געזעצען און מנהגים. די דאָזיגע אָבגעזונדערטקייט האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקען פערדרוס ביי די אָרטיגע העלענישע אָדער העלעניזירטע פאָלקס־מאַסען, און די שטאָדט־פערוואַלטונגען האָבען זיך גאַנץ אָפט געפרובט בעגרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאַכט, און די לעצטע האָט אַרויסגעגעבען בעפעהלען, וואָס האָבען ענטהאַלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאַר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אַזאַ בעפעהל זאָגט זיך:

„יוליוס גאַי, דער רוימישער פרעטאָר און קאָנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלייט, דעם ראַט און דעם פאָלק פון (דער אינזעל) פאַראָס. אין דער אָנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האָבען זיך צו מיר געמאָלדען דעפוטאַטען פון די דעלאָס'ער יהודה'ער און עטליכע פון די יהודה'עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אַז איהר שטערט זיי, דורך פערשיעדענע פערפליכטונגען און פעראָרדנונגען,

אבצוהיטען זייערע אייגענע מנהגים , צו זאמלען געלד פאר זייערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפעניששען , — וועהרענד אפילו אין רוים גופא איז זיי דאס אויך נישט פערוועהרט . אין זיין בעפעהל וועגען פערבאטען אין שטאדט יעדען מין פערזאמלונג , האט אונזער פרעטאר און קאנסול גאי צעזאר ארויסגענומען נאר די יהודה׳ער פון דעם אלגעמיינעם כלל און האט זיי ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אליין צונויפצוקומען אויף זייערע בעראטונגען . דאס זעלבע בעפעהל איך אויך , און פערבאטענדיג אלע מיני פערזאמלונגען און צוזאמענקומעניששען , ערלויב איך אויסשליסליך נאר די יהודה׳ער זיך צונויפצוקומען און אבצוהאלטען זייערע בעראטונגען , לויט די איינפיהרונגען און געזעצען פון זייער גלויבען . איהר דארפט דעריבער אבשאפען די אלע פערארדנונגען , וואס איהר האט ארויסגעגעבען געגען אונזערע פריינד און גענאסען , צוליעב דעם אויסגעצייכענטען און לויבווירדיגען פערהאלטען זיך פון די יהודה׳ער".

אזעלכע „פריי=בריעף" זענען מיט דער צייט ארויסגעגעבען געוואָרען א גאנצער רייהע יהודה׳עאישע קאלאניעס אין פערשיעדענע קליין=אזיאטישע שטעדט . און די „בריעף" האט די רוימישע מאכט גאראנטירט די יהודה׳ער דאס רעכט , צו לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און מנהגים , עפענטליך אבצוהאלטען זייערע גאטעסדיענסטען , צו בויען שוהלען , צו היטען זייערע שבתים און יום=טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צייט אהן א שום שטערונג . אין געוויסע ערטער איז שוין דאן אויך דערוועקט געוואָרען די פראגע וועגען דער בעטייליגונג פון יהודה׳ער אינ׳ם רוימישען מיליטער=דיענסט , ווייל די יהודה׳עאישע סאלדאטען האבען דאך נישט געקאנט ערפילען זייערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאכלים פון דער ארמעע ; עס האבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קליין אזיען , וואו די יודען זענען אינגאנצען בעפרייט געוואָרען פון מיליטער=דיענסט .

צוליעב דעם , וואס געוויסע פראווינציעלע בעאמטע האבען געפרובט שטערן די יהודה׳ער פון די ארומיגע לענדער צו שטעהן אין אזא לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט=שטאדט פון יהודה און צו שיקען גרויסע סומעס געלד פאר דעם דארטיגען בית=המקדש , — האבען די יהודה׳עאישע קאלאניעס אויסגעפועלט ביי דער צענטראלער מאכט , זי זאל זיי גאראנטירען אויך די פרייהייט . דער ערשטער , וואס האט ארויסגעגעבען א בעפעהל וועגען דעם , איז געוועזען יוליוס צעזאר , און

נאָך איהם איז געקומען אויגוסט און האָט די דאָזיגע גאראַנטיע נאָכ־מעהר בעפעסטיגט. ער האָט ארויסגעגעבען וועגען דער פראַגע עטליכע ספּעציעלע עדיקטען (בעפעהלען), פון וועלכע מיר ברענגען דאָ איין כאראַקטעריסטישען מוסטער:

„צעזאַר אויגוסט, דער העכסטער גייסטליכער, וואָס בעזיצט די מאַכט פון אַ פאָלקס־טריבון, ערקלערט. אַזוי ווי די יהודה׳עאישע אומה האָט זיך ארויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט, נאָר אויך פון די פערגאַנגענע צייטען (און בעזונדער פון די יאָהרען, ווען עס האָט געהערשט מיין פאַטער, דער אימפּעראַטאָר צעזאַר און הורקנוס איז געוועזען דער כהן־גדול) פאַר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאָלק, האָב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים, לויט דעם בעשלוס פונ׳ם רוימישען פאָלק, בעשלאָסען, אַז די יהודה׳עער זאָלען האָבען דאָס פולע רעכט, צו לעבען אונגעשטערט לויט זייערע געזעצען, ווי דאָס איז געוועזען פאַר דעם כהן־גדול פון אַלערהעכסטען גאָט, הורקנוס; אַז די הייליגע געלדער זאָלען זיין אונבעריהרבאַר: זיי זאָלען כסדר בעזאָרגט ווערען קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערן אין די הענד פון די דאָרטיגע גבאים; אַז די יהודה׳עער זאָלען נישט גערופען ווערן צו קיין געריכטס־זיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב־שבת פון דער נײנטער שעה. ווער עס וועט האָבען אויף זיך דעם חשד, אַז ער האָט ארויסגעגנב׳עט הייליגע ספרים אָדער הייליג געלד פון אַ יהודה׳עאישער שוהל אָדער פון אַ יהודה׳עאישען פערזאַמלונגס־זאַל, יענער וועט אַנגעקלאָגט ווערן פאַר גאָט׳ס־לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאָנפיסקירט ווערן פאַר דעם רוימישען אוצר המלוכה״.

אַ בעזונדער פלאַץ האָט פערנומען די יהודה׳עאישע קאָלאָניע אין בבל, וואָס איז געלעגען אינגאַנצען אויסער דער ספּערע פון דער רוימישער מאַכט. דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די פּאַרטאַנער, און יודען האָבען דאָ געלעבט אין אַ גרויסער צאָהל נאָך פון די צייטען פון דער פּערסישער דינאַסטיע. דאָ האָט געלעבט עטליכע יאָהר אַלס געפאַנגענער דער חשמונאי׳שער קעניג און כהן־גדול הורקנוס II און די יהודה׳עער האָבען איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד; אַ געבוירענער פון בבל איז געוועזען אויך דער כהן־גדול, וואָס הורדוס האָט געהאַט בעשטימט גלייך נאָך זיין אַרויפטרעטען אויף דעם טראָן פון יהודה, מיט׳ן נאָמען חננאל, און ווען הורקנוס II האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים, איז מיט איהם, ווי ס׳איז צו גלויבען, מיטגע־

גאנגען פון בבל אויך דער בעריהמטער געזעץ-לעהרער הלל, וואס האט געגעבען א נייע ריכטונג דער גאנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האבען יודען געלעבט ווייט פון די גרעסערע קולטור-צענטערן, און א דאנק דעם האט זיך ביי זיי דערהאלטען די נאציאנאלע גייסטיגע פיזיאנאמיע אין איהר גאנצער ריינקייט, ד. ה. קיין א שום איינפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אזוי האבען די יהודה'ער אויסער יהודה זיך איינגעארדענט זייער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש-רוימישער וועלט. די לעצטע האבען יודען נישט ליעב געהאט צוליעב פערשיעדענע טעמים: ערשטענס, האבען די יודישע קאלאניעס פארגעשטעלט מיט זיך אבגעשלאסענע קווארטאלען, וואו די בעפעלקערונג האט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אזעלכע בעגריפען פון גאט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאנצען אנדערש געווען פון די אנגענומענע, איינגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווייטענס, האבען יודען קאנקורירט מיט זייערע שכנים אויף די געביעטען פון האנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דארטין א העכערן פלאץ, אזוי אז זיי האבען אין א געוויסער מאס געקענט שפיעלען די דאמינירענדע, טאן-געבענדע ראליע; און דריטענס, האבע זיך די יודען ארויסגעוויזען פאר פריעדליכע און דאנקבארע אונטערטאנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאכט, וועהרענד די העכערע קלאסען פון די איינגעבוירענע פעלקער האבען געטראגען א טיעפע שנאה אין הארצען צו די בעזיעגער און בעדריקער.

פון דעם דאזיגען אנטאגאניזם האבען יודען א סך מאל שטארק געליטען, און דאס האט אין זיי נאכמעהר פערשטארקט די איבערצייגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פאליטיק, ביי וועלכער זיי דארפען זיך האלטען. דא אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו-שוואך, אום זיך דערהאלטען אלס א גאנצער פאליטישער ארגאניזם, מיט א געוויסער פאליטישער קראפט; מיר דארפען דעריבער קודם כל היטען די אלע גייסטיגע פעדים, וואס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואס מעהר אבגעזונדערט, וואס מעהר אבגעשלאסען פון דער ארומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שטיצען דארפען מיר זיך אויף דער פאקטישער הערשענדער מאכט: איז רוים די הערשערין, וועלן מיר איהר ארויסווייזען אלע סימנים פון אונטערטעניגקייט, אבי זי זאל אונז לאזען דאס רעכט, זיך אליין איינ-

צואָרדנען אונזערע אינווענינגסטע, גײַסטיגע אָנגעלעגענהײַטען — דאָס איז געוועזען דער אונבעוואוסטזיניגער אינהאַלט פון דעם קאַמפּף פאַר'ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבען געפיהרט — אין איין און דער זעלביגער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טײַלען פון'ם פאָלקס־צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס־אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טײַלען פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפּרובט די מעטאָדע פון אויסערליכער אונטערטעניגקײַט און אינערליכער פרײַהײַט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אײַגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאָרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומיגער וועלט געהאַט נאָך איין פונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל בײַ די דערווײַטערטע פאָלקס־טײַלען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פּאָליטישער און גײַסטיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר'ן בית המקדש, פלעגען טויזענדער עולי רגל פון די ווײַטסטע לענדער קומען אויף יעדען יום־טוב קיין ירושלים, „זיך זעהען מיט גאָט" און זיך צוריק פערבינדען מיט'ן פאָלק.

פינפטעס קאפיטעל.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

דאס איז געווען אין די צייטען פון פאנטיוס פילאטוס. יהודה האט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאך פון דער פירטער פרעמדער מאכט (אשור=בבל, פרס, סיריען און רוים), און האט איבערגעטראגען פערשידענע רעפרעסיעס, גזירות און שווערע בעליידיגונגען. נישט אין גלות—דאס פאלק האט זיך דערווייל נאך געפונען אויף זיין אייגענער ערד; צו=שטארק איז אבער די פרעמדע מאכט געווען און צו פיעל האט זי זיך ערלויבט אריינצורייסען אין די היילינגסטע בעהעלטענישען פון דער פאלק׳ס נשמה. האט די בעליידיגטע און דערשלאגענע אומה טיעף אינערליך געפיהלט, אז זי לעבט איבער דעם מיטען פון ס ו ף? האט זי איצט בעגריפען דעם כאראקטער פון דער רוימישער פאליטיק און פערשטאנען, אז יהודה האט שוין נישט מעהר צו האפען אויף א זעלבסטשטענדיגען מלוכה=לעבען? — אויב נישט די ג א נ צ ע אומה, האט עס א בעדייטענדער ט י י ל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאס דאזיגע בעוואוסטזיין פון דער אייגענער שוואכקייט און הילפלאזיגקייט וואלט ווירקליך געפיהרט דעם פאלק אויף דעם וועג פון אונטערגאנג און פערניכטונג, ווען די יהודה׳ער וואלטען נישט זיין א פאלק פון ג ײ ס ט, א פאלק פון ג ל ו י ב ע ן.

אונזער פיין ציהט זיך שוין הונדערטער יאהרען; אין דעם משך

פון א גאנצער רייהע דורות און תקופות ווערן מיר כסדר געפּלאגט און נעדריקט דא פון דער און דא פון דער צווייטער געצענדיגענערישער, ווילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפייניגט און אומגע־בראכט; ווילען מיר היטען די געבאטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאר מיט אונזער בלוט בעצאהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט איין מאל פול געוועזן מיט הויפענ׳ס קעפּ פון מענשען־קרבנות, — מיט הויפענס קעפּ פון יודען־מערטירער, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די שפּיצען פון זייערע אייגענע שווערדען מיט גאט׳ס נאמען אויף די ליפּען; איז נאך ווייניג געוועזן דאס אלץ, האבען מיר איצט דערשפּירט אויף זיך די דריקענדע צוואנג פון דעם אייזערנעם רוימישען יאך. מיט וואס־זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פּונקט, ביי וועלכען אט די אלע צרות וועלן אויפהערן און ס׳וועט זיך אנהויבען א צייט פון מנוחה און פריידען? — אזוי האבען ביטער געטענה׳ט די פערצווייפעלטע זיהן פון דער בע־ליידיגטער אומה; דער נאציאנאלער ערהאלטונגס־אינסטינקט האט שוין אבער פון פריהער געהאט אנגעגרייט אויף דעם א קלארע און בעשטימטע תשובה: וואס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף דר׳ערד, אלץ העכער און העכער דארפען מיר אויפהויבען דעם קאפּ צום הימעל; וואס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאכט פון די מענשליכע הערשער, אלץ הארציגער און שטארקער דארפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער געטליכער מאכט, און וואס ערגער און פּלאגענדער עס איז אונזער לאגע אין דער געגענווארט, אלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שיינען אונזער שטערן אין דער צוקונפט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאלק האט פון אייביג־אן פאראויסגעשפּירט יעדען קריזיס אינ׳ם פאלקס־לעבען און זיך צוגעפּאסט צו איהם, און איצט, פאר דער נאהנטער געפאהר, האט ער ערוייכט די העכסטע מדרגה פון זיין בעצווינגונגס־קראפט, פון זיין אינערליכער ווירקונג; די גאנצע אומה איז ווי בעהערשט געווארען פון איין שטארקער רעליגיעזער בע־גייסטערונג, וואס האט פון איין זייט געמילדערט די ליידען פון יעדען איינצעלנעם, צוזאגענדיג איהם א נייע לעבען נאכ׳ן טויט, און פון דער צווייטער זייט — געגעהרט די פאנטאזיע פונ׳ם כלל, פון פאלק, מיט

די שענסטע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט. די התלהבות׳דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האט ארויסגערופען אין זכרון פון פאלק די אלטע הבטחה פון א גאט־געזאלבטען, פון א משיח, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האבען די איצטיגע גייסטיגע פאלקס־פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאלגענדען געדאנק: דאס פאלק אליין האט פאר זיך נאר איין איינציגע אויפגאבע: עס דארף זיך רעכטפארטיגען פאר גאט, היטען די געבאטען פון דער תורה און דינען אלס מוסטער פון גייסטיגער ריינקייט און מענשליכער הייליגקייט פאר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרייהייט פון לאנד, דער וואוילשטאנד פון פאלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקייטען — דאס וועט שוין קומען דערנאך, אלס בעלוינונג פון גאט דעם בעשיצער. ער וועט ארויסשיקען זיין געזאלבטען פון דוד׳ס הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקייט און אייביגען שלום צווישען אלע אומות

די דאזיגע אבסטראקטע פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האט אבער די ברייטערע מאסען פון פאלק נישט בעפריעדיגט. ביי די ממשות׳דיגע רעפרעסיעס און בעליידיגונגען, וואס דאס פאלק האט איבערגעטראגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראקוראטור, האט זיין פאנטאזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זיין ממשות׳דיג־געגנוי און בעשטימט. דער בעליידיגטער און דערשלאגענער האט געמוזט האבען פאר זיך א קלאר בילד פון זיין בעפרייער און העלפער: ווי ער וועט קומען און וואס׳רע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דא זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פארטייען פונאנדערגעגאנגען.

די נאציאנאלע פרושים האבען אין דעם ערווארטעטען משיח קודם כל געזעהען א נאציאנאלען אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צייטען, וואס יהודה האט איבערגעלעבט, זינט דאס פאלק האט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ׳ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פארברייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעווייזען משיח׳ס אנזאגער (מבשר), אליהו הנביא. אין יענער צייט וועלן אלע צוזייהטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ׳ם הייליגען לאנד, בעלאדען מיט רייכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האבען געוואוינט; און

נישט נאר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית המתים) : עס וועט זיך אנהויבען א מין נייעס לעבען אונטער א נייעם הימעל און אויף א נייער ערד.

דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח'ס צייטען" (ימות המשיח) זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געווארען נאך א גוזמא ליכטיגע שטריכען. די האפנונגען פון כלל האבען זיך צוזאמענגעגאסען מיט די האפנונגען און פערלאנגען פונ'ם יחיד, און די פארשטעלונג פון דעם געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געווארען מיט פערשידענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאטירליכע שענקייטען. די דאזיגע ערווארטעטע ליכטיגע צוקונפט האט געפאדערט א בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענווארט, און דא זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאנדערגעגאנגען. די אקטיווע קנאים, די נאכפאלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האבען געדרונגען: אמת טאקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אן די בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה'שע גרויסקייט, אזוי ווי אין די גאלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערוויייל אבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאנד און גאט'ס נאמען ווערט פערשוועכט, דארף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפפען געגען זיי און ארויסרייסען פון זייערע הענד איין פאזיציע נאך דער אנדערער; די מעהר פאסיווע נאכפאלגער פון דעם שטרענג-פרומען שמאי האבען נאכמעהר איינגעפרעסט און פערהייליגט דאס אלטעגליכע לעבען פון פאלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע חומרות; און די פריעדליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האבען געזארגט דערפאר, אז אט די אנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון דעם וואכענדיגען לעבען זאלען נישט פערטעמפען די מענשליכע געפיהלען פון פאלק, אז די יהודה'שע אומה זאל ווערן די טרעגערין פון גייסטיגער ריינקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאר אלע אומות, און די יהודה'שע תורה זאל זיך וואס מעהר פערשפרייטען אין פאלק און אין דער ארומיגער וועלט.

גאנץ אנדערש אבער האבען זיך פארגעשטעלט די ערשיינונג פון דעם קומענדיגען משיח — די אסקעטישע איסיים. די דאזיגע מיסטישע הימעל-מענשען, וועלכע האבען זיך די גאנצע צייט געפונען אויסער'ן לעבען פון לאנד, אויסער אלע פאלקס-בעוועגונגען און איבערקעה-

רעניִשען און בכלל אויסער יעדער פאָרם פון מלוכה און געזעלשאַפט, האָבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאַנצען דעם געפיהל פון נאַציאָנאַלער אייניגקייט. זאָרגען פאַר׳ן קיום פון דער אומה, קעמפפען פאַר דער אָדער יענער פאָרם פונ׳ם סדר המלוכה, היטען די גאַנצקייט פין דער נאַציאָן, אַלס עטוואָס בעזונדערעס, אָבגעשלאָסענעם — דאָס אַלץ האָט געמוזט אַרויסרופען נאָר אַ טיעפען בטול בײַ די הײליגע נזירים פון די פערוואָרפענע הויהלען און מדבריות. דאָס קלײנליכע ערדישע לעבען האָט געשאַפען די בעגריפען: לאַנד, מלוכה און פאָלק; פאַר גאָט עקסיסטירט אָבער אין דער אמת׳ען נאָר דער יחיד, דער איינצעלנער מענש, און ער דאַרף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אַלע איהרע הבל=הבלים׳דיגע ערשײַנונגען און אינטערעסען. דער מענש דאַרף „לעבען אין גאָט"; זײַן העכסטער אידעאַל דאַרף זײַן, אַראָבצובריִנגען אויף דר׳ערד די „מלוכה פון הימעל" (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווײַלע אָן גאָט און אָן דעם העכערן זין פון זײַן עקסיסטענץ, מאַכט ער דאָס לעבען קלײן, וואַכעדיג, ערדיש. די גאַנצע טויזענד=יעהריגע פערגאַנגענהייט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר, ווי איין לאַנגע קייט פון זינד און פערברעכען: אין דעם משך פון די אַלע הונדערטער דורות האָבען די מיליאָנען יחידים פון פאָלק כסדר געטראַכט וועגען אַזעלכע ערדישע זאַכען, ווי לאַנד און מלוכה. פאַר די זינד פײַניגט גאָט זײַנע אויסדערוועהלטע קינדער, און דער צושטאַנד קאָן שוין לענגער נישט דויערן; עס מוז פאָרקומען אַ גרויסע איבערקעהרעניש, די מלכות=השמים מוז זיך דערנעהנטערן, און צו דעם צוועק שיקט גאָט זײַן געזאַלבטען, משיח׳ן. אַזוי האָבען די איסיים אויסגעטײַטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאַכט פון איהם אַ מיסטישען סימבאָל פאַר אַלע אומות, פאַר אַלע מענשען פון דער ערד.

און דער דאָזיגער סימבאָל האָט באַלד אָנגענומען אַ ממשות׳דיגע, קערפערליכע געשטאַלט. עס האָט זיך בעוויזען אַ אָנזאָגער פון דעם ערוואַרטעטען משיח, און די שוואַכע שטים, וואָס ער האָט אויפגעהויבען אין די מדבריות פון גליל, האָט זיך צוטראָגען ווײַט איבער לענדער און ימים. דאָס איז געווען איינער פון די איסיים מיט׳ן נאָמען יוחנן, וואָס האָט שפּעטער בעקומען דעם בײַנאָמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם, וואָס ער האָט אַלע זינדיגע געהייסען זיך

טובל'ען אין ירדן. געלעבט האָט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אַלע איסיים; ער האָט זיך געשפּייזט מיט קרייטעכצער און ווילדען האָניג, און איז געווען אָנגעקליידט אין אַ קעמעל־פעל מיט אַ לעדערנעם גאַרטעל — ווי דער אַמאָליגער אליהו הנביא. זיין שטענדיגער אָרט איז געווען אין די מדבריות אַרום דעם טויטען ים, וואו עס האָט זיך אויפגעהאַלטען דער גאַנצער אָרדען פון די איסיים, און פון דאָרטין האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פּעראַ. דאָ האָט ער גערופען דעם פאָלק צו תשובה און חרטה, און געהייסען אַלעמען, זיך רייניגען אין ירדן, אָבוואַשען פון זיך די זינד און זיין גרייט צו דעם גרויסען טאָג: — „טוט תשובה, וואָרום עס דערנעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל!"

דאָס פאָלק, וואָס איז אָהן דעם אויך דורכגעדרונגען געווען מיט אַ רעליגיעזער שטימונג און האָט געוואַרט אויף אַ צייכען פון הימעל, האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו די שטראָף־רייד פון דעם היילינגען נזיר. פון דער גאַנצער סביבה אַרום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאָלקס־מענשען צו דעם היילינגען יוחנן, זיך מתודה זיין פאַר איהם און לאָזען זיך פון איהם אָבטובל'ען אין ירדן. אויף דער פראַגע פון די צוהערער: וואָס זאָלען מיר טאָן, אום אויסצומיידען גאָט'ס שטראָף? — האָט דער בעגייסטערטער משיח־אָנזאָגער געענטפערט: טיילט זיך אין אַלץ מיט'ן אָרימאַן, טוט נישט קיין אונרעכט און בעליידיגט נישט קיינעם. די אַלע, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו איהם, האָבען זיך דעריבער נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאַך געגען די געוועהנליכע איסיים, און די פיהרער פון דער הערשענדער פאָלקס־פּאַרטיי, די פּרושים, האָבען נישט געזעהען קיין געפאַהר אין דעם, וואָס גרויסע מאַסען פון פאָלק זענען צוגעשטאַנען צו דעם אָרדען פון די היילינגע אַסקעטען. די צוציהונגס־קראַפט פון יוחנן'ס נביאות און שטראָף־רייד איז אָבער וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען; פון אַלע עקען לאַנד האָבען אָנגעהויבען קומען מאַסען יהודה'ער קיין גליל, כדי צו הערען גאָט'ס וואָרט, און די גאַנצע זאַך האָט ענדליך ארויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אַדמיניסטראַציע. אין גליל האָט דעמאָלט געהערשט הורדוס'עס זוהן, דער טעטראַרך הורדוס־אַנטיפּא, וועלכער איז גאַנץ ווייט געווען פון דעם איסיי'שען אַסקעטיזם און האָט נאָך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה, די פרוי פון זיין ברודער הורדוס. דער בעגייסטערטער מוכיח האָט דעם זינדיגען הערשער

בישט געשוינט, און די פערזאמעלטע פאלקס-מאסען האבען נישט איין מאל געהערט פון איהם, וואס'רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אב אין די אפארטאמענטען פון דעם פירשטליכען פאלאץ און וואס'רע גרויזאמע שטראף עס ערווארט די דאזיגע „פערשכור'טע פון וויין און פון זנות". דער טעטראַרך האט דעריבער בעפעהלען, מ'זאל אויפזוכען דעם נביא און איהם אריינזעצען אין געפענגעניש. צי יוחנן איז דארט לאנג געזעסען און צי ער האט דערלעבט צו זעהען נאך מיט זיינע אויגען דעם ערווארטעטען „משיח" — דאס איז נישט בעוואוסט; זיכער איז אבער, אז הורדוס האט געלאזען אויספיהרען איבער איהם א אכזריות'דיגע שטראף. די עוואנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פון דעם הייליגען משיח-אנזאגער: אין פאלאץ פון דעם גליל'עאי'שען טעטראַרך איז פארגעקומען א פרעכטיגער באל, אויף וועלכען עס זענען געווען פערזאמעלט א סך אנגעזעהענע, יהודה'עאישע און נישט יהודה'עאישע געסט; הורדוס-אנטיפא איז געווען פערשכורט פון שמחה, און האט געבעטען דער יונגער פרינצעסין סאלעמעא, הורדיה'ס טאכטער פון איהר ערשטען מאן, זי זאל טאנצען פאר איהם. סאלאמעא האט דאן מיט א אונגעוועהנליכער גראציע אויסגעפיהרט א רייהע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אזוי ענטציקט געווארען, אז ער האט זיך ארויסגערופען צו ערפילען אלץ, וואס נאר זי וועט ביי איהם בעטען. אויף דעם האט די פרינצעסין געענטפערט, אז זי בעט, מ'זאל איהר דערלאנגען אויף א טאץ... דעם קאפ פון יוחנן המטבל! דער ווילדער פערלאנג זאל זיך האבען גענומען דערפון, וואס יוחנן פלעגט בעזונדער שטארק אנפאלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי בעשולדיגען אין פערשידענע אויסגעלאסענקייטען. און דער טעטראַרך האט זיין צוזאג ערפילט: אין א קורצער ווייַלע ארום איז דער קאפ פון דעם געפאנגענעם הייליגען געלעגען אויף א גאלדענער טאץ פאר דער פערשכור'טער טענצערין, און זי האט עס צוגעטראגען איהר מוטער — דעם קרבן פון זיין שארפער צונג.

נאך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפאנגען געווארען, האבען זיך פערשפרייט איבערן לאנד א גאנצע רייהע פון זיינע תלמידים, וואס האבען פארטגעזעצט זיין אנגעהויבענע ארבייט; און אט, פון די דאזיגע תלמידים איז אויסגעוואקסען איינער, מיט דעם נאמען פון וועלכען עס איז פערבונדען די גאנצע נייע ערא אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אבגעקירצט: ישו) אדער יעזוס (די גריכישע פארם

פון דעם נאמען) פון נ צ ר ת, א שטעדטיל אין גליל צו דרום-זייט פון צפורי, איז געווען דער ערשטער זוהן פון א אונבעקאנטען בעל-מלאכה מיט'ן נאמען יוסף און זיין פרוי מ ר י ם אדער מ א ר י ע, וואס האט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאך געוועזען א כלה. די מוטער האט אויסער איהם געבוירען נאך פיער זיהן: י ע ק ב, י ו ס י, ש מ ע ו ן און י ה ו ד ה, און עטליכע טעכטער; צי ישו'ס עלטערען האבען ווירקליך אבגעשטאמט פון ד ו ד ה מ ל ך, ווי די קריסטליכע לעגענדע גיט אן אלס א פאקט — דאס איז היסטאריש נישט בעוויזען געווארען. פון י ש ו'ס יוגענד איז אויך גארנישט בעוואוסט, און וויל מען זיך מאכען א געוויסע פארשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאר א מאסשטאב דעם קולטורעלען צושטאנד פון זיין געבורטס-לאנד. די גליל'ער זענען געשטאנען א סך ניעדעריגער פון די יהודה'ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצטע האבען געהאט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער יודישער געזעצלעהרע, ווערענד אין גליל האט זיך, ביז'ן חורבן פון בית שני, נישט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפרייטען די יודישע וויסענשאפט. די גליל'לעאישע בעפעלקערונג איז דעריבער געווען פראסטער, עם-הארצי'שער, און דערפאר אויך פינקטליכער און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאטען פון דער תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סיריער, האבען די גליל'ער איבערגענומען א מאסע אבערגלויבערייען: זיי האבען געגלויבט אין בייזע רוחות, דבוקים און אלערליי כשופים. זייער העברעאישער דיאלעקט האט אויך געהאט אין זיך א מאסע אראמעאישע עלעמענטען, און זיי האבען קיינמאל נישט געקענט אויסרעדען ריין די העברעאישע ווערטער — פארוואס די יהודה'ער פלעגען חוזק מאכען פון זיי און קוקען אויף זיי מיט א געוויסען בטול. דאס שטעדטיל נצרת (נאזארעט) אליין האט אויך נישט פארגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאהם: דאס איז געווען א ארים שטעדטיל אין א ארימע געגענד, וואס איז געווען נישט איבריג פרוכטבאר און נישט רייך אין נאטור-שענהייטען.

ווי ס'איז אלזא צו גלויבען האט זיך דער יונגער גליל'ער, י ש ו, אויך נישט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאר האט ער אבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראגען אין הארצען דעם געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און נאטס-פארלטיגער לעבענס-היייליגקייט. נאהנט אין גייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, ה ל ל, און

איננאַנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאַז פון די איסיים, איז דער יונגער ישו געוועזען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך אָבגערופען אויף דער אויפפאָדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאַנט מיט די יסודות פון דער איסיי׳שער לעבענס־לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאַראַקטער פון שטאַרקע איבערצייגונגען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין אַ קאַטעגאָרישען טאָן. „גליקליך זענען די אָרימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל״; „עס איז לייכטער, אַז אַ קעמעל זאָל דורכגעהן דורכ׳ן שפּעלטיל פון אַ נאָדעל, איידער אַז אַ רייכער זאָל אַריינקומען אין הימעל״; „מ׳קען נישט דיענען צוויי הערען — גאָט און דעם מאַמאָן (געלד־גאָט)״. די איסיים זענען געוועזען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האָט געלעהרנט: „שווערט קיינמאָל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפּ, נאָר אייער יאָ זאָל זיין יאָ און אייער ניין זאָל זיין ניין״.

ווען יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען פון הורדוס־אַנטיפּאַ, האָט ישו גענומען אויף זיך, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון דעם היילינגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאָהנט די מלוכה פון הימעל!״ האָט איצט געשריגען צום פאָלק דער, וואָס האָט שפּעטער אליין פערקערפּערט מיט זיך די דאָזיגע „מלוכה פון הימעל״ — משיח׳ס ציַיטען. ישו האָט זיך אָבער נישט געוואָלט בענוגנען מיט דער טעטיגקייט פון אַ מדבר־נביא, וואָס וואַרט, אַז די זינדיגע זאָלען צו איהם קומען; ער האָט אָנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז אַרויסגעטרעטען אין עטליכע גליל׳אישע בתי־מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האָט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינונג. נאָך אַ רייהע אַנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס־שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דאָ האָט ער אָבער קיין ערפאָלג נישט געהאַט: די היימישע בעפעלקערונג האָט חוזק געמאַכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל־מענש, און איראָניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאָליאַר יוסף?״ אַנדערע האָבען זאָגאַר געשריגען צו איהם: „הייל דיך אַליין פריהער אויס, דערנאָך וועסטו היילען אַנדערע.

דאַן האָט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן איננאַנצען פון די היימישע שטעדט, און איננאַנצען צו ווענדען זיין אַגיטאַציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאַס מענשען, וואָס נויטיגט זיך אַממעהרסטען אין דער הילף פון גאָט׳ס וואָרט. ישו האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די

ניעדריגסטע שיכטען פון דער יהודה'שער געזעלשאַפט: אויפ'ן פּראָסטען המון, אויף די זינדיגע (עברינים) און פערשטויסענע, אויף די מוכס'ניקעס און פּראָסטיטוטקעס און אויף יענע אַלע, וואָס האָבען קיין צוטריט נישט געהאַט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה, נישט צו איהרע געבאָטען און אויך נישט צו די טראַדיציעס פון דער אומה בכלל.

צו די דאָזיגע דערשלאָגענע און פערשטויסענע האָט זיך דער שפּעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראָף- און טרייסט-ווערטער. ער האָט געוואָלט „ראַטעווען די פערלוירענע שעפּסעלעך פונ'ם הויז ישראל", ווייל נאָר די קראַנקע, ווי ער האָט זיך אַליין אויסגעדריקט, נויטיגען זיך אין הילף, אום זיי זאָלען נישט פערלוירען געהן, אָבער די געזונטע, די געלעהרנטע און פרומע, דאַרפען קיין דאָקטאָר נישט. אום זיינע ווערטער זאָלען מאַכען דעם געווינשטען איינדריק, האָט ער געמוזט ווייזען פערשיעדענע וואונדער, און אַזוי ווי דאָס האָט זיך די גאַנצע צייט פּראַקטיצירט צווישען די מיטגליעדער פון דעם איסיישען אָרדען, איז ישו אויך נישט אָבגעשטאַנען פון די פריהערדיגע הייליגע: ער האָט געהיילט גייסטיגע און פיזישע קראַנקע, אַרויסגעטריעבען „דבוקים" און בכלל בעוויזען אַלערליי מופתים.

דאָס האָט איהם אין אַ קורצער צייט שטאַרק פּאָפּולער געמאַכט, און ווען ער איז געקומען אין דער שטאָדט כפר נחום (קאַפּערנאַאום) אין דער געגענד פון ים כנרת, האָט ער שוין געפונען פאַר זיך בעגייסטערטע צוהערער. די בעפעלקערונג פון דער דאָזיגער שטאָדט און דער שענער, פרוכטבאַרער געגענד, איז ווי צוגעפּאַסט געווען פאַר די בעגייסטערטע שטראָף-רייד פון דעם גרויסען גליל'ער. דאַ האָבען זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע, מעהר זינדיגע, און דער געגענזאַץ צווישען רייכטום און אָרימקייט האָט זיך דאָ אויך מעהר בולט געזעהען, ווי אין די אַנדערע גליל-שטעדט. ישו האָט דעם גינסטיגען פּלאַץ אויסגענוצט פאַר זיין אַגיטאַציע, און די ניעדריגע שיכטען פון דער בעפעלקערונג זענען טיעף גערירט געוואָרען פון זיינע האַרציגע, בעגייסטערטע רייד; זיי האָבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואָס נייעס, עטוואָס נאָהנטעס און פּשוט'עס. דער עקזאַלטירטער הימעל-מענש האָט הויך און שאַרף פּראָטעסטירט געגען די גרויס-האַלטער'ס, די לומדים און פּרושים, און ווער נאָך האָט אַזוי געפיהלט די גאוה'דיגע פעראַכטונג פון די דאָזיגע מיוחסים, ווי זיי, די עם הארצים, די זינדיגע און פערשטוי-

סענע! און גערופען האט דער בעגייסטערטער טוכיח גאר צו אנאנדער גלויבען, א פערזענליכען, א פשוט׳ען, וואס פאדערט נישט קיין לומדות און קיין פשט׳לעך, נאר הארציגקייט, גוטסקייט און האבען שטענדיג גאט אין הארצען, — דאס האט דעם ערפאלג פון זיינע דרשות נאך גרעסער געמאכט. א סך פון זיינע צוהערער האבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואלט זיך פון איהם אבשיידען. צו די דאזיגע ישו׳ס ערשטע תלמידים פון כפר נחום געהערען: שמעון (מיט׳ן בייגא־מען כפת אדער פעטרוס) און זיין ברודער אנדרעאס, ביידע פי־שער׳ס; נאך צוויי ברידער, יעקב און יוחנן, און איינער א רייכער מוכס׳ניק, מיט׳ן נאמען מתיתיהו (אדער לוי), וואס ישו האט זיך אויפגעהאלטען ביי איהם און הויז. צו זיי זענען צוגעשטאנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאסענע פרויען, פון וועלכע עס איז שפעטער בעריהמט געווארען די שענע מאריא מאגדאלענא (פון דער שטאדט מגדלא ביי טבריה). די דאזיגע פערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם איינפלוס פון ישו׳ס רייד ארויפגעפיהרט געווארען אויף דעם וועג פון ריינקייט און גאטס־פארלטיגקייט; אין יענער צייט איז דאס אבער געוועזען א נישט געהערטע זאך, אז א יהודה׳עאישער הייליגער זאל האבען וועלכע ס׳איז מגע ומשא מיט פרויען, און דערצו נאך מיט אזעלכע.

אין כפר נחום האט זיך ישו אויפגעהאלטען א לענגערע צייט. די צאהל פון זיינע אנהענגער איז געוואקסען, און ער האט כסדר געפלאנצט אין זיי ליעבע צו גאט, הארציגקייט, הייליגקייט און גוטע מדות. ישו האט געשטרעבט אריינצוברענגען אין שטאדט יענע אלע בעגריפען און לעבענספארטען, וואס האבען געהערשט אין די איסיי׳שע הויהלען און מדבריות, און ער האט בעפוילען זיינע תלמידים און אנהענגער, נישט צו טראגען אין זייערע גארטלען קיין גאלד און קיין זילבער, נישט איבערצולאזען פאר זיך מעהר ווי איין מלבוש און נישט צו טראגען קיין שיך אויף די פיס.

„איהר זאלט נישט זארגען פאר אייערע לייבער — האט ישו געלעהרנט — איהר זאלט נישט זארגען און קלערען וואס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואס וועט איהר זיך אנקליידען. דער נפש איז דאך טייערער פון עסען און דער גוף — פונ׳ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פויגעל פון הימעל, וואס זייהען נישט און שניידען נישט און זאמלען נישט צונויף קיין תבואות, און אייער פאטער אין הימעל שפייזט זיי. און איהר זענט דאך פיעל העכער פון זיי". און פאר

אייער קליידונג וואס דאגה'ט איהר? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואס וואקסען און ארבייטען נישט און שפינען נישט. און איך זאג אייך, אז שלמה אין זיין גאנצער פראכט איז נישט געוועזען אזוי שען אנגעקליידט, ווי איינע פון זיי. און אויב גאט קליידט אזוי אן די גראזען פון פעלד, וואס היינט וואקסען זיי און מארגען ווערן זיי אריינגעווארפען אין פייער, איז דאך א פשיטא שוין אייך, קליין גלויביגע. איהר זאלט דעריבער נישט זארגען: וואס וועלן מיר עסען, וואס וועלן מיר טרינקען און אין וואס וועלן מיר זיך אנקליידען—דאס אלץ זוכען די געצענדינער. אייער פאטער אין הימעל ווייסט דאך, אז איהר דארפט דאס אלץ האבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאט'ס קעניגרייך) און זיין גערעכטיגקייט און דאס איבריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאלט נישט קלערען וועגען דעם מארגענדיגען טאג, ווייל דער מארגענדיגער טאג וועט פאר זיך אליין קלערען און יעדער טאג האט גענוג זיינע צרות".

„בעט און עס וועט אייך געגעבען ווערן, — האט ישו נאך אין א ארט געלעהרנט — זוכט נאך און איהר וועט געפינען, קלאפט אן און עס וועט אייך געעפענט ווערן. דען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאך — געפינט, און פאר דעם, וואס קלאפט אן — עפענט זיך די טהיר. אדער ווער געפינט זיך דא פון אייך אזוינער, וואס זיין זוהן האט ביי איהם געבעטען ברויט און ער האט איהם א שטיין געגעבען? און ווען ער בעט ביי איהם פיש — וועט ער איהם דען א שלאנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווייסט דאך אויך, צו געבען גוטע מתנות אייערע קינדער, און אייער פאטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאר גוטס יענע, וואס בעטען ביי איהם". דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין" (ואהבת לרעך כמוך), האט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט-אפפערונג: „דו זאלסט דיך נישט שטעלן אקעגען דעם, וואס קומט דיר שלעכטס טאן. אויב ער שלאגט דיר אין דער רעכטער באק — גיעב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריעגען מיט דיר און אראבנעהמען דאס העמד פון דיין לייב — לאז איהם איבער דיין אויבער-בגד; און דער וואס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם איין שטרעקע וועג — געה מיט איהם צוויי..."

דער יסוד פון די אלע געדאנקען איז דעם דעמאלדיגען יודענטום נישט ניי און נישט פרעמד געוועזען. מענשענליעבע, לעבענס-הייליגקייט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקייט פון דעם

בארימהארציגען גאט אין הימעל — דאס האט זיך פון אייביג אן גע־רעכענט פאר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער מאמרים מיט דעם אינהאלט, וואס זענען דערגאנגען צו אונז אין די תלמודים און מדרשים, שיידען זיך אין תוך גאנץ וועניג אונטער פון די עוואנגעלישע; די לעצטע צייכנען זיך נאר אויס מיט זייער נייער פארם און מיט זייער אנטי-געזעלשאפטליכען און אנטי-נאציאנאלען כאראקטער. אין יודענטום האבען זיך די יסודות פון אמונה, הייליגקייט און מענשען־ליעבע צוגעפאסט צו דעם מהות פון א בעשטימטער געזעלשאפטליכער ארגאניזאציע, פון א בעשטימטען פאלק, וואס האט צו היטען זיין ספעציפישע פיזיאנאמיע. די יודישע תורה האט געזוכט איינצופלאנצען אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאלסטע בעגריפען פון גאט, מענש און וועלט; דערביי איז זי אבער אינגאנצען געשטאנען אויף דעם נאציאנאל-היסטארישען באדען און האט פערפליכטעט דעם זעלביגען יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי א טייל פונ׳ם גאנצען, ווי איינער פון כלל. די אידעאלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום פאלק אין דער געשטאלט פון נארמען און געזעצען, און זיינע גייסטיגע פיהרער האבען כסדר געזארגט דערפאר, אז די לעבענס-פארם פון דער פאלקס-ארגאניזאציע זאל ווערן וואס ווייטער אלץ פעסטער און בעשטימטער.

און אט דעם נאציאנאל-געזעלשאפטליכען באדען פון דער יודישער תורה האט דער גרויסער טרוימער פון נצרת אונטערגעגראבען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס ער האט זיך געשטיצט אויף דער זעלביגער תורה און געפרייזיגט איהרע בעגריפען און איהר מוסר. דער מיסטיש-בעגייסטערטער גליל׳ער האט אוועקגעשטעלט אינ׳ם צענטער פון זיין לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אלס עטוואס בעזונדערעס, וואס האט צו דער גאנצער ארגאניזאציע קיין שיכות נישט, און גערעדט האט ער גראד צו יענע יחידים, וואס די ארגאניזאציע האט זיי אזוי ווי ארויסגעשטויסען פון זיך דערפאר, וואס זיי האבען נישט געוואלט טראגען די משא פון איהרע נארמען און געזע־צען. ער האט דעריבער גערעדט מעהר וועגען די אידעאלע בעגריפען פון דער תורה (און דאס אויך און דער עקסטרעמסטער פארם און אין זיין אייגענעם נאמען), ווי וועגען איהרע נארמען און גע־באטען, און די דאזיגע געטליכע יודישע קאנסטיטוציע, וואס זאגט צו דעם פאלק קודם כל ערדישע גליקען און נאציאנאלע גרויסקייט, — איז ביי

איהם פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ מיסטישען לייטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלן זוכה זיין אַרייַנצוקומען נאָר די אָרימע און דערשלאָגענע. — אויף דער פראַגע פון אַ געוויסען פרוש: „וואָס איז דער עצם מהות פון יודענטום?“ האָט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפערט: „שמע ישראל, אונזער גאָט איז איינציג, און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אַליין“; אין דער צייט אָבער, ווען דער גרויסער געזעץ-לעהרער האָט אויסער דער תשובה נאָך געווידמעט זיינע אַלע יאָהרען אויף צו פערשפּרייטען אין פאָלק די בעשטימטע רעליגיעזע פאָרמען פון זיין אַלטעגליכען, ערדישען לעבען, האָט דער גליל'עאישער הימעל-טרוימער געשאַפען פאַר זיינע תלמידים און אָנהענגער אַ קורצע תפלה (פאָטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאָל קענען אויסגיעסען זיין האַרץ פאַר גאָט אין מינוטען פון הימעל-בענקשאַפט.

ביי דעם אַלעמען איז ישו אין דער גאַנצער צייט נישט אַרויסגעטרעטען אָפען געגען דעם אָפיציעלען יודענטום. ער האָט געזאָגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאָס געזעץ, נאָר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלן גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ“. ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האָט געטראָגען אין זיין קלייד ציצית און האָט זאָגאַר געפיהלט אין האַרצען אַ טיעפע פעראַכטונג צו די געצענדיענער פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט מיט די לעצטע גאָרנישט געוואָלט האָבען צו טאָן, און געזאָגט: „מ'דאַרף נישט וואַרפען קיין הייליגע זאַך פאַר הינט און קיין פערל פאַר חזירים — זיי וועלן עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען“.

און די צאָהל פון זיינע אָנהענגער איז דערווייל געוואַקסען. פון כפר נחום איז ער געגאַנגען אין די אַנדערע גליל'עאישע שטעדט און האָט זיך ערוואָרבען נייע אָנהענגער פון בית צידה (יוליאַדאַ), מגדלא און כאָראַזין. די תלמידים, וואָס האָבען זיך פון איהם נישט געוואָלט אָפּשיידען און זענען איהם אומעטום נאָכגעגאַנגען, האָבען געטאָן אַלץ, וואָס ער האָט זיי בעפעהלען. דאָס פערמעגען איז צוטיילט געוואָרען און אַלע מיטגליעדער פון דער הייליגער משפחה האָבען זיך גלייך געשפּייזט פון איין קאַסע; פון דער גרויסער צאָהל אָנהענגער האָבען זיך אויסגעצייכענט עטליכע, וואָס ישו האָט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפּעטער פערדרעכענט געוואָרען פאַר די ערשטע צוועלף אַפּאָסטאָלען. און אָט, די דאָזיגע גרויסע מחנה פון אָנהענגער-פערגעטערער האָט ענדליך צוגעבראַכט דעם טיעפען מיסטישען חלום בין

צו זיין שטארקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צייטען פון זיין ארויסטרעטען האט ישו געקוקט אויף זיך נאר, ווי אויף א מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף א אנזאגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאכדעם אבער, ווי די צאהל פון זיינע בעגלייטער האט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעס ווארט פון זיין מויל איז בעטראכט געווארען ווי א געטליכע ענטדעקונג און האט ארויסגערופען ביי אלע א שטורם פון רעליגיעזער בעגייסטערונג, — האט אין איהם ביסליכווייז אנגעהויבען זיך פונאנדערצוואקסען דאס געפיהל, אז ער אליין איז עס דער ערווארטעטער משיח, דער געשיקטער פון גאט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. א לאנגע צייט האט ער געטראגען דעם גרויסען סוד איז הארצען, און נישט געוואגט, איהם פאר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אבער איז דער חלום צייטיג געווארען און ער האט געמאכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער־קרוין.

דאס איז פארגעקומען אין דעם אבגעלעגענעם טאל, צו פוסענס פון בארג חרמון, נישט ווייט פון קסריה־פיליפי, די הויפט שטאדט פון דעם טעטראך פיליפ, וואו דער ירדן שטראמט ארויס פון א מעכטיגען פעלזען. אין דעם דאזיגען איינזאמען ווינקעל האט ער געבראכט עטליכע פון זיינע פערטרויטסטע תלמידים, און דארט האט ער זיי ענטדעקט זיין געהיימסטען געדאנק. ישו האט זיי געפרעגט: פאר וועמען האלט איהר מיך? אויף דעם האט שמעון פעטרוס געענטפערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האט דאן שטארק געלויבט פעטרוס'ען און מודה געווען, אז ער איז ווירקליך משיח; דערביי האט ער אבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאלען נאך דערוויילע דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קיינעם וועגען דעם נישט ריידען. דאס איז געווען די געהיימע געבורטס־שעה פון קריסטענטום! ווען דער זעלביגער שמעון פעטרוס און נאך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האבען זיך ערלויבט צו מאכען דעם רבי'ן די בעמערקונג, אז לויט דער מסורה האט דאך פאר משיח'ן געדארפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האט זיי ישו געענטפערט, אז יוחנן המטבל איז זיין מבשר, נאר קיינער האט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האט זיך אליין קיינמאל נישט אנגערופען משיח; דערפאר אבער האט ער אויסגעזוכט פאר זיך פערשידענע בעצייכנונגען, געני־

מען פון בעקאנטע שטעלען אין די הייליגע שריפטען, וואס האבען בעקאנט בעדייטען אז משיח, אז עטוואס אנדערעס. ער האט זיך אנגערופען „מענשענזוהן" (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואלקען פון הימעל קומט א מענשענזוהן און געלאנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאט'ס זוהן" (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאט האט געזאגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האב דיך היינט געבוירען".

ווען ישו האט זיך געלאזען אנערקענען פון זיינע תלמידים פאר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האלטען דאס נאך דערוויילע בסוד, האט ער זיי געטרייסט, אז עס וועט קומען באלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאנען אלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאס, וואס ער האט זיי פערטרויט אין דער פינסטער", ווען זיי „וועלען קאנען פון די דעכער אראבשרייען דאס, וואס זיי האבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן". די נבואה איז אבער נישט מקוים געווארען; די תלמידים האבען דעם סוד לאנג נישט געהאלטען און ווען ס'איז בעקאנט געווארען, אז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאט'ס קעניגרייך, נאר אויך דער געשיקטער משיח אליין, איז זיין פרעסטיזש שטארק געפאלען. דער עולם האט געפאדערט פון איהם די אלע ערווארטעטע נסים, וואס זענען פערבונדען געוועזען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האט זיי נישט געקענט בעווייזען; דאס האט א סך פון זיינע אנהענגער אינגאנצען אבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האבען אויך אנגעהויבען שטארק צו פאדערען, אז ער זאל עפעס „אויפטאן" און ארויסטרעטען אלס משיח אפען, פאר דער גאנצער אומה.

דערווייל האבען זיך די קלאנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האט ווידער בעפעהלען צו פאנגען דעם „פערפיהרער". ישו האט דאן געמוזט אנטלויפען מיט זיינע אנהענגער פון איין ארט אין אנדערן, אום זיך אויסצובעהאלטען פון הורדוס'עס שפיאנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאגט: רבי, איך וועל דיך נאכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האט זיין נארע, די פויגעל פון הימעל האבען זייערע נעסטען, און דער מענשען-זוהן האט נישט קיין ארט, וואו דעם קאפ אנידערצולעגען".

אזוי צוגעדריקט פון אלע זייטען, האט ישו זיך געזעהען גע־צוואונגען, זיך אוועקצולאזען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה.

אנקומענדיג דורך יריחו קיין ירושלים, האט ער זיך אויפגעהאלטען נישט אין מיטען שטאדט, נאר הינטען, נישט וויט פון דער שטאדט־וואנט, אין דארף בית־חנין, וואו ס'האבען זיך דעמאלט אויפגעהאל־טען די מחוץ למחנה'דיגע (קרעציגע און אזוי טמאים, וואס האבען זיך נישט געטארט געפינען אין דער הייליגער הויפט־שטאדט). דא האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויז א געוויסער מחוץ למחנה'די־גער מיט'ן נאמען שמעון, און פון דאנען האבען אויך געשטאמט די בעקאנטע אנהענגער לאצארוס מיט זיינע צווי שוועסטער מאריא און מארטא.

ענדליך איז ישו אנגעקומען אין שטאדט. ווי ער איז דארט אויפגענומען געווארען פון דער בעפעלקערונג — לאזט זיך געשיכטליך נישט דערוויזען; ווי ס'איז אבער צו גלויבען, האבען זיינע אנהענגער ערווארטעט צו זעהען פון איהם דא, אין דער הייליגער הויפטשטאדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגייסטערונג איז אזוי שטארק געווען, אז זיי האבען איהם אריינגעפיהרט אין שטאדט מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט און מיט הייליגע אויסגעשרייען: „משיח", „גאט'ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאזיגע פייערליכע פערעהרונג האט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אליין נאכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האט זיך ערלויבט ארויסצוטרעטען געגען געוויסע איינפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האבען זיך ביז אהער בכלל בעצויגען מיט א געוויסען בטול צו דעם „הייליגען" פון גליל, וואס פיהרט זיך ארום מיט א כנופיא פון עמי הארצים, עברינים, מוכס'ניקעס, פראס־טיטוטקעס און גלאט זינדיגע פרויען; איצט אבער, ווען ס'האבען זיך געטראגען אין דער לופטען אזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האבען זיי זיך אנגעהויבען בעציהען צו דער זאך ערנס־טער. דא האט קיינער נישט געקענט אנערקענען דעם נישט געלעהרנ־טען גליל'ער פאר'ן אמת'ען משיח שוין נאר דערפאר אליין, וואס לויט דער נבואה האט דער ערווארטעטער אויסלייזער דורכאויס גע־מוזט שטאמען פון די מלכי בית דוד, און אנקומען גאר... פון בית־לחם; אויסער דעם האט דער הייליגער פון נצרת בכלל נישט בעפריעדיגט די אלע ליכטיגע, גייסטיגע און מאטעריעלע, האפנונגען,

וואס האבען געלעבט אין דער פארשטעלונג פון פאלק צוזאמען מיט דער פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאט-געזאלבטען. אין די אפיציעלע קרייזען פון יודענטום האט מען דריבער אנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל'עער, ווי אויף א פאלשען משיח, וואס גראבט אונטער די יסודות פון דעם נאציאנאלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטארק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאר, וואס ער האט געלעסטערט גאט, זיך אנגעבענדיג פאר זיינעם א זוהן.

אט די לעצטע בעשולדיגונג האט נאך געמוזט בעזונדער בעשטעטיגט ווערן, ווייל ס'האבען זיך געפונען א סך, וואס האבען געזאגט, אז ישו אליין האלט זיך נישט פאר א זוהן פון גאט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדריק „בן אלהים", ווי מיט א געוויסער מליצה פון תהלים. דא איז דריבער זעהר וויכטיג געווען די עדות פון איינעם פון ישו'ס נאהנטסטע תלמידים, יהודה איש-קריות (איסקאריאט), וועלכער האט בעשטעטיגט דעם פאקט, אז דער נזיר פון גליל האלט זיך פאר א ווירקליכען „בן אלהים". ישו איז דאן אריינגעזעצט געווארען אין געפענגעניש, און אלע זיינע אנהענגער זענען פון איהם אנטלאפען; נאר איין שמעון פעטרוס האט זיך איצט אויך נישט געוואלט אבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי'ן. ווי לאנג ער איז געזעסען אין געפענגעניש ביז'ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בעקאנט נאר דאס, אז אום ערב פסח איז ישו פארגעפיהרט געווארען פאר'ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פארזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די חקירה ודרישה איז בעשטאנען נאר אין דעם, וואס די שופטים האבען געוואלט זיך איבערציינגען פון איהם אליין, צי ער האט זיך ווירקליך אנגעגעבען פאר א בן אלהים, ווי די עדות האבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראגע, האט ער געשוויגען און גארנישט געענטפערט; דאן האט איהם דער פארזיצענדער נאכאמאל געפרעגט, צי ער איז גאט'ס זוהן, און אויף דעם זאל איהם ישו האבען געענטפערט: „דו זאגסט עס", און גלייך דערנאך צוגעגעבען: „באלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאט'ס טראן, זיך טראגענדיג אויף די וואלקענס פון הימעל". פון די אלע טענות האבען די שופטים ארויסגעדרונגען, אז ישו האלט זיך ווירקליך פאר א גאט געשיקטען און שרייבט זיך צו א געטליכע קראפט; דער כהן גדול האט דאן געריסען

קריעה, און דאס געריכט האט איהם פעראורטהיילט אלס גאטס-לעסטערער .

אויספיהרען די שטראף אהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאכט האט אבער דאס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאט, און אזוי ווי דער פראקוראטאר, פאנטיוס פילאטוס האט זיך גראד געפונען דאן (צוליעב'ן יום-טוב) אין ירושלים, האט דאס סנהדרין געבעטען ביי איהם די דאזיגע ערלויבניש . און פילאטוס האט דעם אורטהייל בעשטע-טיגט, חאטש נישט צוליעב די מאטיווען, וואס דאס סנהדרין האט דערביי ארויסגעשטעלט . ווען ישו איז געבראכט געווארען פאר דעם רוימישען מאכטהאבער, האט איהם דער לעצטער קודם-כל געפרעגט, צי ער האט זיך אנגעגעבען פאר א מלך פון די יודען, און ווען ישו האט איהם אויף דעם אויך געענטפערט : „דו זאגסט עס”, האט ער בעפעסטיגט דעם אורטהייל און געהייסען אויספיהרען איבער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט-שטראף — אויפהענגען אויף א קרייץ (צלם). די דאזיגע אכזריות'דיגע שטראף האט זיך פראקטיצירט אין יהודה זינט זי איז ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, און נאך מיט א קורצער צייט צוריק האט ווארוס געלאזען אזוי אויפהענגען אויף קרייצען ביז דריי טויזענד פאטריאטישע יהודה'ער פאר זייער בעטהייליגען זיך אין די רעוואלוציאנערע ארויסטרעטונגען געגען דער רוימישער אויבער-הערשאפט. פאר די צייטען פון דעם זעלביגען פראקו-ראטאר, פילאטוס, זענען אויך פיעל פאטריאטען בעשטראפט געווארען מיט דעם טויט, אזוי אז די אויסגעפיהרטע אכזריות'דיגע שטראף איבער דעם היילינגען פון גליל האט אין איהר צייט קיין בעזונדער רושם נישט געמאכט, און אזעלכע יהודה'שע היסטאריקער פון יענער עפאכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאזעפוס פלאוויוס), וועלכע לאזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערביי אינגאנצען שוייגענדיג די ערשיינונג פון ישו'ס בעשטראפונג . ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקריי-ציגט געווארען(צווישען דעם 30-טען און 35-טען יאהר)זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאר האלבען טאג האט ער ארויס-געלאזען זיין לעצטען אטעם-צוג מיט דעם פסוק פון תהלים (אין דער אראמע'אישער שפראך) : אלי, אלי, למה שבקתני (גאט, מיין גאט, פארוואס האסטו מיך פערלאזען !) די קרייציגונג איז פארגעקומען הינטערן שטאדט, אויף א פלאץ, מיט'ן נאמען גלגתא (גאלגאטא),

וואס איז ספעציעל בעשטימט געווארען צו דעם צוועק, און אט דער פלאץ איז שפעטער געווארען דער אויסגאנגס-פונקט פון דער גאנצער נייער ערא אין דער וועלט-געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהר-טער שטראף איבער דעם גרויסען רבי'ן האבען זיך זיינע נאהנטע תלמידים פערזאמעלט אין איין ארט, אום צו בעווייגען דעם אומגעקומע-נעם און צו בעשטימען דעם גאנג פון דער ווייטערדיגער טעטיגקייט. צוזאמען מיט די הייסערע אנהענגער פון גליל האט די גאנצע קאלאניע פון קריסטוס-גלויביגע געצעהלט ארום פינף הונדערט מאן. דאס זענען געווען טרוימערישע, בעגייסטערטע נאטורען, וואס דער שווידערהאפטער אכזריות'דיגער טויט פונ'ם הייליגען משיח האט נאכמעהר פערשטארקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין הייליגקייט און געטליכקייט. עס האבען זיך, אמת, געפונען אזעלכע, וואס האבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פארברענגער פון דער מלכות השמים, — זאל שטארבען מיט אזא שרעקליכען טויט? די הייסע פאנטאזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האט אבער אויף דעם אויך געפונען א תירוץ: עס איז געפונען געווארען א פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאגט זיך: ער וועט ארויסגעריסען פונ'ם לאנד פון די לעבעדיגע און פאר די זינד פון זיין פאלק טראגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויס-געטייטשט געווארען אויף דעם נאר-וואס אומגעקומענעם משיח. די דאזיגע נבואה פון דעם אלטען נביא האט אלץ פערענטפערט און אלץ רעכט געמאכט: עס האט געמוזט אזוי זיין, ישו האט געמוזט אריבערטראגען אלערליי פיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האט זיך דערביי דערמאהנט, אז ער האט דאס אלץ אליין געהערט פון דעם היי-ליגען משיח — ישו האט געזאגט, אז ער געהט אקעגען אלערליי פער-פאלגונגען און אפילו אויך דעם טויט. און קוים איז די פראגע געלוי-זען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין ניט שווער אנגעקומען, רעכט צו מאכען אויך די צווייטע: „ווען-זשע וועט איצט נקומען די אזוי לאנג ערווארטעטע מלכות השמים, נאכדעם ווי דער געשיקטער פון גאט זי ארויפצוברענגען, האט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאנטאסטי-שע האפנונג האט אויף דעם געענטפערט, אז דער הייליגער משיח וועט באלד צוריק קומען אין זיין גאנצער פראכט און שענקייט, בעגלייט פון גאנצע שארען מלאכים, און דאן וועט ער יעדערן בעלויהנען נאך זיינע

מעשים נאָך. אין צוזאַמענהאַנג מיט די האָפנונגען, האָבען זיך באַלד פערשפּרייט קלאַנגען, אַז ישו איז נאָר דריי טאָג געלעגען אין קבר און דאַן איז ער אויפגעשטאַנען תחית המתים — זיין קבר איז געפונען געוואָרען לעדיג. און ער האָט זיך ווידער געפונען צווישען די לעבעדיגע — איין תלמיד האָט דערצעהלט, אַז ער האָט משיח'ן געזעהען אַ צווייטער, — אַז ער האָט מיט איהם גערעדט, אַ דריטער, — אַז ער האָט זוכה געווען זאָגאַר צו בעריהרען די וואונדען פון דעם הייליגען געקרייציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאַמען. אַזוי איז דאָס בילד פון דעם געקרייציגטען משיח וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער און הימלישער געוואָרען אין דער פאָרשטעלונג פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער דערווייל דער גלויבען אין'ם נוצרי נאָך אַלץ נישט איבערגעגאַנגען די גרענעצען פון דער מענשליכער ספערע; די משיח-גלויביגע זענען נאָך נישט אַוועק דערווייל אין זייער בעגייסטערונג ביז אַזוי ווייט, צו בעטראַכטען דעם נוצרי פאַר אַ גאָט. לויט די בעגריפען, וואָס האָבען געהערשט דעמאָלט אין דעם אָרדען פון די משיח-אָנהענגער, איז ישו געווען אַ געטליכער, הייליגער מ ע נ ש, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פונ'ם אַלמעכטיגען גאָט, צו ערפילען די שליחות פון זיינעם אַ געשיקטען, פון זיינעם אַ געזאַלבטען. און הייליג איז ער געווען דערפאַר, וואָס ער האָט אָבגעהיט אַלע געבאָטען פון גאָט'ס תורה און ערפילט גאָט'ס ווילען; זיי האָבען דעריבער אויך נישט אָבגעטרעטען אויף דאָס מינדעסטע פון די יודישע דינים און מנהגים, און האָבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פון עסען, א. א. וו. אין אַלע אַנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס-אַנשויאונג בכלל האָט זיך די דאָזיגע גרופּע פון די משיח-גלויביגע גאַנץ וועניג אונטערגעשיידט פון די איסיים; די נוצרים האָבען זיך אויסגעצייכענט נאָר דערמיט, וואָס זיי האָבען זיך בעצויגען מיט אַ בעזונדער שעצונג צו אָרימע און דערשלאָגענע. אין זייער אָרדען האָבען זיך אַלע מיטגליעדער גלייך ערנעהרט פון דער איינציגער שותפות'דיגער קאַסע, און ביים אַריינטרעטען האָט יעדער נייער מיטגליעד געמוזט פערקויפען זיין האָב און גוטס און דעם קאַפּיטאַל אַריינטראָגען אין דער קאַסע. ווי די איסיים, האָבען די ערשטע אָנהענגער פון דעם גרויסען גליל'ער זיך אויך אָבגעהאַלטען פון אַלע ערדישע מותרות'ען און פערגניגענס; זיי האָבען נישט געגעסען קיין פליישׁ און נישט געטרונקען קיין וויין, נישט געלעבט מיט קיין פרויען, זיך נישט געזאַלבט מיט קיין אייל און נישט

בעטראָגען אויף זיך קיין טייערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האָט געהאַט נאָר איין לייַנענקלייד. דער פאָרשטעהער פון דעם ערשטען יודיש=קריסטליכען אָרדען איז געווען ישו׳ס ברודער, יעקב (יאַקאָבו׳ס); פון איהם ווערט דערצעהלט, אַז ער האָט קיין פערשכור׳נדע משקה נישט געטרונקען, קיין שום פלייש נישט געגעסען, קיינמאָל קיין שער אויפ׳ן קאָפּ נישט געהאַט און איננאַנצען נישט געהאַט מעהר, ווי איין איינציג לייַנענקלייד. נעבען איהם זענען געשטאַנען בראש פון דעם אביונים=אָרדען (די ערשטע נוצרים האָבען זיך גערופען אויך אביונים) שמעון כפת אָדער פּעטרוס און יוחנן (יאָהאַנעס) דער זוהן פון זבדי. פון די דאָזיגע „זיילען פון קריסטענטום" איז שמעון פּעטרוס געווען דער טעטיגסטער; ער האָט געזוכט צו ערווערבען וואָס מעהר אָנהענגער פאַר דעם אָרדען פון די משיח=גלויביגע; דערביי ווערט ער אָבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי אַ מענש מיט אַ שוואַנקענדען, שוואַכען כאַראַקטער. זיין אויפגאַבע, ווי די אויפגאַבע פון די איבריגע נאָהנטע „תלמידים", איז בעשטאַנען אין דעם, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פערלוירענע פונ׳ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאָהנטער „מלכות השמים". די מיטלען דערצו, ווי אַזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאַסען פון פאָלק און זיך צו ערווערבען זייער צוטרוי,— האָבען זיי אויך גע׳ירשה׳נט פון זייערע רבי׳ים: אויך זיי האָבען געהיילט קראַנקע, אַרויסגעטריבען דבוקים און „לעבעדיג געמאַכט" טויטע. אַ דאַנק די דאָזיגע תלמידים פון דעם גרויסען גליל׳ער, האָט זיך אין יהודה פערשפּרייט די אמונה אין דער שטאַרקער מאַכט פון שטן און אַנדערע בייזע רוחות. אָט די אמונה האָט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פריהער אויך; זי האָט אָבער ביז איצט נישט געהאַט קיין רעליגיעזען כאַראַקטער און ערשט איצט, אַ דאַנק דעם איינפלוס פון קריסטענטום, איז דאָס געוואָרען אַ בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פון דער רעליגיע בכלל. ביים אָננעהמען אַ נייעם מיטגליעד, פלעגט געפּראַוועט ווערן אַ געוויסע צערעמאָניע פון בעשווערען די רוחות און פינסטערע כחות, אַזוי ווי דער מיטגליעד וואָלט זיך איצט דאַרפען בעפרייען פון דעם טייוועל, וואָס האָט איהם ביז אַהער בעהערשט. די יהודה׳ער האָבען דעריבער טאַקי געקוקט אין אָנהויב אויף די נוצרים, ווי אויף שוואַרצ=קינסטלער און מכשפים.

אַזוי האָט אויסגעזעהען די קליינע גרופּע פון ישו׳ס תלמידים און אָנהענגער אין דעם משך פון די ערשטע צעהן יאָהר נאָך זיין טויט. אין

די העלערע יהודה'עאישע קרייזען איז די דאזיגע גרופע כמעט ווי גארנישט בעמערקט געווארען — די צאהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געוועזען, און צו פיעל איז זייער לעבען בכלל ענהליך געוועזען צו'ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבער צוגערעכענט געווארען צו די לעצטע, און האבען קיין בעזונדער אויפמערקזאמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת'ען אבער האבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראגען אין הארצען עטוואס אזוינס, וואס די געוועהנליכע איסיים האבען דערפון געוויס נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח-גייסט האט געברענט אין די הערצער פון די דאזיגע טרוימערישע גליל'ער און צוזאמען דערמיט אויך א בעהאלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומברענגער פון זייער הייליגען פיהרער. דאס שרעקליכע בילד פון דעם בלוט-טריעפענדען נוצרי מיט דער דערנער-קרוין אויפ'ן קאפ האט זיי שטענדיג פאר די אויגען געשוועבט, און ס'איז גענוג געוועזען די קראפט פון איין איינציגען מענשען, פונאנדערצובלאזען אט דעם פייער און צו מאכען פון איהם: א קוואל פון ליכט, לעבען און ווארימקייט פאר דער גאנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאטען פון טויט, פלאגען און פינסטערניש פאר דער יודישער אומה. —

זעקסטעם קאַפּיטעל.

אַ ג ר י פּ ו ס I.

(פון 37 ביז 44).

אין זיעבען און דרייסיגסטען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז דער רוימישער קייזער טיבעריוס דערשטיקט געוואָרען, און אין אַ קורצע צייט אַרום האָט קאַיוס קאַליגולאַ גערמאַניקוס געטראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים (37). מיט דער דאָזיגער ענדערונג אין דעם רוימישער מלוכה-לעבען האָט זיך בעדייטענד געענדערט אויך די לאַגע פון יהודה, און אַ דאַנק דער פּערזענליכער צוגענייגטקייט פון דעם נייעם הערשער צו איינעם פון די יהודה'עאישע פּרינצען, האָט יהודה זוכה געווען נאָכאַמאָל צו פיהלען דעם טעם פון פּאָליטישער פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

גערופען האָט מען דעם פּרינץ אַ ג ר י פּ ו ס (אַגריפּאַ, געבוירען אין 10-טען יאָהר און געשטאָרבען אין 44-טען יאָהר נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג). דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם פערמשפּט'ען אַריסטאָבול, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון ה ו ר ד ו ס דעם I-טען מיט דער חשמונאי'שער פּרינצעסין מ ר י ם, און איז שפּעטער פערמשפּט געוואָרען צום טויט אויפ'ן פאָטערס בעפעהל. ווען זיין פאָטער איז געטויט געוואָרען איז אַגריפּוס נאָך אַ קינד געווען (דריי יאָהר אַלט) און מיט דריי יאָהר שפּעטער האָט איהם הורדוס אַוועקגעשיקט קיין רוים, ער זאָל זיך דאָרטין ערציהען. דאָ איז אַגריפּוס אריינגעפאַלען

אין די העכסטע קרייזען פון דעם רוימישען אדעל און איז געוואָרען זעהר נאָהנט בעפריינדעט מיט טיבעריוס'עס זוהן, מיט דרוזוס'ען; אין דער געזעלשאַפט האָט זיך דער יונגער און בעגאַבטער יהודה'עאישער פרינץ גלייך ערוואָרבען די אַלע זיטען און פאָרמען, וואָס האָבען דאָ געהערשט, און איז געוואָרען דער ליעבלינג פון פיעל הויכגעשטעלטע פערזענליכקייטען. אַגריפּוס האָט פערשווענדעט זיין גאַנצען פערמעגען און די גאַנצע ירושה, וואָס ער האָט בעקומען פון זיין מוטער בערעניקאַ, די טאָכטער פון הורדוס'עס שוועסטער שלומית, און צו דעם איז ער נאָך פערזונקען געוועזען אין חובות. ער איז דעריבער געצוואונגען געוועזען צו פערלאָזען רוים, און נאָך דעם טויט פון זיין פריינד דרוזוס (23) קעהרט ער זיך צוריק אום קיין פּאַלעסטינע, וואו ער לעבט זעהר אָרים אין אַ פערוואָרפענעם ווינקעל פון לאַנד. זיין לאַגע איז אויף אַזוי פיעל אַ פערצווייפעלטע, אַז ער טראָגט זיך אַרום מיט אַ געדאַנק וועגען זעלבסטמאָרד; דאַן טרעט אַרויס איהם צו הילף זיין ווייב, קיפּראָס, און אַ דאַנק איהר השתדלות ביי זיין שוועסטער הורדיה, די פרוי פון דעם גליל'עאישען טעטראַך הורדוס-אַנטיפּאַ, בעקומט ער פון דעם לעצטען אַ געוויסע שטיצע: אַגריפּוס ווערט בעשטימט פאַר אַ פּאָליציי-הויפּטמאַן (אַגאָראַנאָם) אין טבריה. דער פערשווענדערישער און שטאָלצער פרינץ קען זיך אָבער לאַנג אויף דעם פּאָסטען נישט האַלטען, און אין אַ קורצער צייט אַרום צוקריעגט ער זיך מיט'ן שוואָגער און פערלאָזט טבריה.

פון דאָרטין איז אַגריפּוס אָנגעקומען אַלס פריינד צו דעם רוימישען שטאַטהאַלטער פון סיריען, פלאַקוז; דאָ האָט ער זיך אָבער אויך לאַנג נישט אויפגעהאַלטען. אַ פערלאָזענער און אַ פערשטויסענער האָט אַגריפּוס בעשלאָסען נאָכאַמאָל צו פּראָבירען זיין מזל אין רוים, און כדי נישט אַריינצופאַלען אין די הענד פון זיינע דאָרטיגע בעלי חובות האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין אַלעקסאַנדריע און געבעטען שטיצע ביי דעם נשיא (אַראַבאַרך) פון דער דאָרטיגער יהודה'עאישער קהלה, אַלעקסאַנדער ליזימאַכוס. דער לעצטער איז איהם געקומען צו הילף מיט אַ בעדייטענדען קאַפּיטאַל און אַגריפּוס איז אַוועק קיין איטאַליע.

מיט זיין אָנקומען קיין רוים (אין פריהלינג פון 36-טען יאָהר) הויבט זיך אָן פאַר אַגריפּוס'ען אַ נייע רייהע פון גליקען און פינסטערע צייטען. אַראָבשטייגענדיג אויף דער אינזעל קאַפּרי איז ער פריינדליך אויפגענומען געוואָרען פון קייזער טיבעריוס, וועלכער האָט אין

איהם געוועהען אַ לעבעדיגען אָנדענקען פון זיין געשטאָרבענעם זוהן; באַלד אָבער האָט זיך טיבעריוס דערוואוסט, אַז אַגריפּוס איז שולדיג דעם קייזערליכען שאַץ אונגעהויערע סומען געלד, און ער האָט זיך אָבגעקעהרט פון איהם. דאַן האָט זיך פאַר דעם יהודה'עאישען פּרינץ אָנגענומען די יונגערע אַנטאָניא, און אַ דאַנק איהר פערמיטלונג איז אַגריפּוס געוואָרען דער פערטרויטער פריינד פון דעם רוימישען טראָן־פאָלגער קאַיוס קאַליגולאַ. דער איבערגעגעבענער אַגריפּוס איז אָבער צו וויַיט פערגאַנגען אין זיין פריינדשאַפט צו קאַליגולא'ן און איז דערפאַר הארט בעשטראָפט געוואָרען; ער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט אין אַ אינטימען געשפּרעך מיט דעם לעצטען: „ווי דערלעבט מען שוין די צייט, ווען טיבעריוס וועט פריי מאַכען דעם טראָן פאַר אַ מעהר ווירדיגען פון איהם", און איינער פון זיינע שקלאַפען האָט דאָס דערטראָגען דעם קייזער; טיבעריוס האָט דאַן בעפאָהלען צו שמידען אַגריפּוס'ען אין קייטען און איהם אַריינצוזעצען אין תפיסה, און ער איז דאָרט אָבגעזעסען זעקס חדשים — ביז טיבעריוס איז געשטאָרבען און זיין פריינד קאַליגולא איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן.

פון דער צייט הויבט אָן פאַר אַגריפּוס'ען צו שיינען דער שטערן פון זיין גליק. דער נייער קייזער, קאַליגולא, האָט איהם גלייך בעפרייט פון געפענגעניש, האָט איהם געשענקט אַ גאָלדענע קייט צום אָנדענקען פון די קייטען, וואָס ער האָט געטראָגען אויף זיך אין תפיסה, האָט איהם אָנגעטאָן אויפ'ן קאָפּ אַ קעניגליכע דיאַדעם און געשענקט די טעטראַרכיע פון דעם פערשטאָרבענעם פיליפּ, וואָס איז נישט לאַנג איבערגעגאַנגען אינ'ם רשות פון די רוימישע פּראָווינצען אין סיריען. צו דעם אַלעמען האָט דער רוימישער סענאַט אויך געשענקט אַגריפּוס'ען דעם טיטול פּרעטאָר (37), און דער נייער הערשער האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט דעם יהודה'עאישען פּרינץ, אַז ער האָט איהם אַ גאַנצען יאָהר נישט אָבגעלאָזען פון זיך, און ערשט אין אַ יאָהר אַרום, נאָכדעם ווי אַגריפּוס האָט בעקומען זיין קעניגליכען טיטול, האָט ער געקענט אָבפאָהרען פון רוים.

אַגריפּוס, דער געוועזענער בעטעל־פּרינץ, איז געקומען קיין יהודה אַלס קעניג און פּערזענליכער פריינד פון קייזער (38); דאָס האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקע קנאה ביי זיין שוועסטער הורדיה, און זי האָט אָנגעהויבען איינרעדען איהר מאַן, דעם טעטראַרך פון גליל, ער זאָל

פאהרען קיין רוים און אויך אויספועל'ן פאר זיך דעם טיטול קעניג. הורדוס אנטיפא האט זיך אין אנהויב אבגעהאלטען פון מאכען אזא שריט; ענדליך האט ער אבער נאכגעגעבען הורדיה'ן און האט זיך מיט איהר צוזאמען אוועקגעלאזען קיין איטאליע. דא האט ער זיך פארגעשטעלט פאר'ן נייעם הערשער און אנגעהויבען פארצולעגען פאר איהם זיין השתדלות; קאליגולא האט אבער שוין פריהער געהאט בעקומען א בריעף פון אגריפוס'ען, אין וועלכען דער אמאליגער בעלייטיגטער פרינץ האט זיך נוקם געווען אן זיין בעלייריגער און איהם פערמסר'ט, אז ער פיהרט געהיימע אונטערהאנדלונגען מיט דעם פארטאנישען קעניג און בעוואפענט זיך שטארק, כדי זיך אבצורייסען פון רוים. דער קייזער האט דעריבער איינגאנצען צוגענומען ביי הורדוס-אנטיפא זיין טעטראר כיע און האט איהם פערשיקט קיין ליאן אין פראנקרייך (39). נישט וועלנדיג פערלעצען אגריפא'ס ברודער-ליעבע, האט קאליגולא ערלויבט הורדיה'ן צו פערבלייבען אין לאנד און האט איהר אומגעקעהרט איהר פערמעגען; די שטאלצע פרוי האט זיך אבער אבגעזאגט פון דעם חסד, און איז מיטגעגאנגען מיט'ן מאן אין גלות.

די טעטראר כיע פון דעם פערשיקטען הורדוס (-אנטיפא) האט קאליגולא אויך איבערגעגעבען אגריפוס'ען, אזוי אז ער האט שוין געהאט אין זיין מאכט א בעדייטענדען טייל פון פאלעסטינא. און באלד האט אגריפוס בעקומען אויך דעם צענטר פון לאנד, יהודה אליין; דא זענען אבער דערווייל פארגעקומען בעדייטענדע געשעהענישען, וואס האבען שטארק פונאנדערגעטרייסעלט די עמפפינדליכסטע נערווען פון דעם יודישען פאלקס-ארגאניזם.

די חסדים, וואס קאליגולא האט ארויסגעוויזען דעם פעראריםטען יהודה'עאישען פרינץ, האבען פערשטארקט די שנאה צו די יהודה'ער, וואס האט שוין לאנג געהערשט אין אלע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע; אין קיין אנדער ארט האט אבער אט די פיינדשאפט נישט אנגענומען אזא שארפען כאראקטער, ווי אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט, אלעקסאנדריע. די גריכען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די בעלי בתים פון שטאדט, האבען נישט געקענט מוחל זיין זייערע יהודה'עאישע שכנים דעם חטא, וואס זיי האבען געשפיעלט אזא גרויסע ראליע אין דעם האנדעל פון לאנד און אין דער קולטור, וואס זיי האבען געלעבט איינגאנצען אבגעזונדערט פון דער ארומיגער בעפעלקערונג און מיט א גאנץ פרעמדער וועלט- און לעבענס-אנשויאונג, און — הויפטזעכליך —

וואָס זיי האָבען אויסגעפּועלט פאַר זיך בײַ דער רוימישער מאַכט בעזונדערע זכיות און פּריוועלעגיעס; די דאָזיגע שנאה איז וואָס ווײַטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ גאַנצער רײַהע שריפטשטעלער-יודאָפאָבען (יודענפײַנד), וואָס האָבען געזוכט אַלערלײַ מיטלען, צו פערקלענערן די בעדײַטונג פון דעם יודישען פאָלק אין דער געשיכטע און איהם פערהאַסט צו מאַכען בײַ אַלע פעלקער פון דער געצענדיענערישער וועלט.

די דאָזיגע יודען-פײַנדליכע שרײַבער האָבען זיך פאַר קיין ליגען און פאַר קיין נאַרישען פּשט'ל נישט אָבגעשטעלט, אַבי נאָר צו בעלײַדיגען די יודישע אומה און זי פערהאַסט צו מאַכען. פּאָזידאָניוס פון אַפּאַמעאַ אין דער צײַט פון אַנטיוכס עפּיפאַנעס, אַפּאָלאָניוס מאָלאָ אין דער צײַט פון דעם רוימישען יודענפײַנד ציצעראָ, כערעמאָן אין דער צײַט פון יוליוס צעזאַר און ענדליך דער בעריהמטער אונפערשעמטער ליגנער אַפּיאָן — אַלע האָבען זיי נאָר איין ציעל פאַר זיך געהאַט און איין אמת געפלאַנצט אין די הערצער פון זייערע צוהערער: דאָס יודישע פאָלק איז אַרויסגעטריעבען געוואָרען פון מצרים, ווײַל עס איז געוועזען קרעציג און קראַנק; משה איז געוועזען אַ כשוף-מאַכער און אַ שוואַרץ-קינסטלער; דאָס יודענטום לערנט זײַנע אָנהענגער צו האַסען די פרעמדע און זיי צו רודפ'ען, און נאָך אַזעלכע „זיבערע פּאַקטען", וואָס האָבען זיך גאַנץ לײַכט צוגעקלעפּט צו'ם שכל פון ווילדען המון, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס צוזאַמען מיט די יודענפײַנד זענען אַרויסגעטרעטען אויך יודענפרײַנד און האָבען, פערקעהרט גאָר, אַוועקגעשטעלט די יודען בראש פון דער גאַנצער מענשליכער קולטור.

אונטער דער הערשאַפט פון אויגוסט און טיבעריוס האָט די דאָזיגע פײַנדליכע שטימונג פון דער אַלעקסאַנדרינישער בעפעלקערונג געגען די יודען געמוזט נאָך שטאַרקער ווערן, ווײַל די פּראָקוראַטאָרען פון די מלכים האָבען זיך זעהר שטרענג בעצויגען צו יעדען מין אויפשטאַנד און ווי געהעריג אָבגעשאַצט די לאָיאַליטעט פון דער יודישער בעפעלקערונג; דאַגעגען אָבער איז דער איצטיגער שטאַטהאַלטער פון עגיפּטען, פלאַקוז, געוועזען מעהר מחותן מיט די אײַנגעבוירענע אַלעקסאַנדרינער, ווײַל ער איז געוועזען בעקאַנט פאַר אַ אָנהענגער פון דעם דערשטיקטען טיבעריוס און זײַן אומגעבראַכטען אײַניקעל, און קאַליגולאַ האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט ווייניג צוטרוי. פלאַקוז

האָט דעריבער שטאַרק מורא געהאַט פאַר אַ מסירה אויף איהם, און האָט געקוקט צווישען די פינגער אויף די מעשים פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג.

ווען ס'איז אָנגעקומען אין אַלעקסאַנדריע די ידיעה, אַז אַגריפּוס איז בעקרוינט געוואָרען פון קייזער מיט אַ קעניגליכער דיאַדעם, האָבען די דאָרטיגע יהודה'ער אָפען אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם פאַקט; דאָס האָט שטאַרק אויפגערייצט זייער געצענדיענערישע מיטבירגער, און דאַן זענען פאָרגעקומען די ערשטע יודען־פיינדליכע דעמאָנסטראַציעס אונטער דער אָנפיהרונג פון צוויי צוררי היהודים — אַ געוויסען היסטאָריקער מיט'ן נאָמען איזידאָרוס און איינעם לאַמפּאָ. צום אונגליק איז גראָד דעמאָלט אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע אַגריפּוס אַליין, פאָהרענדיג פון רוים צוריק קיין יהודה — דאָס האָט נאָך אַרויפגעגאָסען אייל אויפ'ן פלאַם. דער המון האָט קודם כל אויסגעלאַכט דעם נייעם הערשער צוזאַמען מיט זיין פאָלק; צו דעם צוועק איז דער שטאָדט־משוגע'נער קאַראַבאַס אויסגעפּוצט געוואָרען אין אַ קרוין מיט אַ קעניגליכען מאַנטעל פון פערשיעדענע שמאַטעס, און נאָכדעם ווי מ'האָט איהם אַוועקגעשטעלט אויף אַ הויכען פּיעדעסטאַל אינ'ם גרויסען זאַל פון גימנאַזיום, האָט זיך די מאַסע אַרומגעשטעלט פון אַלע זייטען און געשריגען צו איהם איראָניש: מאַרין (אויף כאַלדעאיש: אונזער הערר, קעניג). פון דאַנען האָט זיך דער צעבושעוועטער המון אַוועקגעלאָזען אין די שוהלען, כדי אַוועקצושטעלען דאָרטין די קייזער־בילדער, וויסענדיג, אַז דאָס איז לויט דעם יודישען גלויבען שטרענג פערבאָטען. דאָס איז געווען אַ גוט בעטראַכטער טייוועלשער פּלאַן, וואָס האָט פון איין זייט זיך אַריינגעריסען אינ'ם סאַמע האַרצען פון דעם יודישען גלויבען אָהן אַ שום מורא, בעשטראָפט צו ווערן דערפאַר, און פון דער צווייטער זייט — פּראָוואָצירט אַ יודישען ווידערשטאַנד, וואָס וועט קענען אויסגעטייטשט ווערן אין דעם זין, אַז די יודען זענען נישט קיין איבערגעגעבענע דיענער פון קייזער און ווילען נישט אָבגעבען קיין כבוד זיין בילד.

און דער פּלאַן האָט זיך ווירקליך איינגעגעבען. פלאַקוז, וועלכער האָט זיך געוואָלט ערווערבען דעם צוטרוי פון זיין נייען הערשער, האָט אויסגענוצט די דאָזיגע געלעגענהייט און זיך אָפען אַוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם צעווילדעטען המון, וואָס האָט זיך כלומרש'ט אָנגענומען פאַר'ן קייזער־קולט. ער האָט מיט איין בעפעהל מבטל געווען נישט בלויז די בעזונדערע זכיות און פּריווילעגיעס פון די רוימישע מלכים,

וואָס די אַלעקסאַנדריניִשע קהלה האָט זיך ערוואָרבען אין דעם משך פון הונדערטער יאָהרען, — נאָר האָט זי אויך אינגאַנצען אוועקגעשטעלט אויסערן געזעץ. פלאַקוז האָט ערקלערט אַלע יהודה'עער פון אַלעקסאַנדריע פאַר פרעמדע, וואָס האָבען קיין רעכט נישט, זיך צו בענוצען מיט די בירגערליכע געזעצען פון לאַנד, און אויף אַזאַ אופן אָפען ערלויבט, אויסצואיבען איבער זיי די שרעקליכסטע אכזריות'ען.

און מעהר האָט דער בלוט-דורשטיגער המון נישט געדאַרפט. די יהודה'עער פון אַלע איבריגע פיער שטאָדט-טיילען זענען צונויפגעטריעבען געוואָרען אין זייער אייגענעם קוואַרטאַל ביים ברעג פון ים, אין דער דעלטאַ. די פערלאָזענע הייזער פון די אַרויסגעטריבענע זענען צורויבט, צושטערט און חרוב געוואָרען; דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די רייכע אַלעקסאַנדריניִשע יהודה'עער, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, איז אַריינגעפאַלען אין די הענד פון זייערע גזלני'שע שכנים. און דערמיט האָט זיך דער פּאָגראָם נאָך נישט געענדיגט: די גריכען האָבען זיך אַריינגעריסען אין די יודישע שוהלען און זיי טיילווייז חרוב געמאַכט און טיילווייז — פערשוועכט מיט די סטאַטועז פון דעם פערגעטערטען קייזער. דאַן האָבען זיי בעלאַגערט די דעלטאַ און קיין לעבעדיגען נפש פון דאָרטין נישט אַרויסגעלאָזען, אום אויף אַזאַ אופן אויסצוראָטען די גאַנצע אַלעקסאַנדריניִשע יודישע קהלה דורך היץ און הונגער. האָט איינער געפּרובט זיך אַרויסרייסען פון דער בעלאַגערונג, איז ער פון המון פערברענט, טויט געשלאָגען אָדער אויפגעהאַנגען געוואָרען. און אָט דער אונערטרעגליכער צושטאַנד האָט זיך געצויגען איבער אַ חודש. דער פערטרעטער פון געזעץ האָט די שוצלאָזע יהודה'עער נאָכמעהר געשטיקט און דערשלאָגען: ער האָט געלאָזען שמידען אין קייטען אַכט און דרייסיג מיטגלידער פון דעם יודישען געמיינדע-ראַט, און זיי ברענגען אין טעאַטער, וואו ס'זענען אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שענדליכסטע לייבשטראָפען אין דער אָנוועזענהייט פון דעם גאַנצען גריכישען המון; פון די דאָזיגע בעשטראָפטע זענען עטליכע געשטאָרבען אונטער די ריטער פון דער עקזעקוציע און די איבריגע זענען שטערבליך קראַנק געוואָרען. כדי זיך צו בעוואָרענען פון אַ ווידערשטאַנד, האָט פלאַקוז צושיקט מחנות סאָלדאַטען אין די הייזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל, אום צו זוכען דאָרט געוועהר, און דערביי

זענען געפייניגט, געשענדעט און געטויט געוואָרען הונדערטער יודישע פרויען און טעכטער. די אונמענשליכע לאגע פון די אלעקסאַנדרי־נישע יהודה'ער איז איבערגעגאַנגען אלע גרענעצען פון דער ווילדסטער אכזריות, און עס האָט זיך גאָר קיין סוף און קיין אָבהאַלט נישט געזעהען צו די אלע יסורים און פיינען. דערוויילע אָבער האָט זיך פלאַקוז מיט עפּעס פערשולדיגט געגען זיין העררשער, און פּלוצלינג האָבען די אונגליקליכע יודען בעקומען די בשורה, אז א שליח מיוחד פון קייזער איז געקומען קיין אלעקסאַנדריע, צו ארעסטירען פלאַקוז'ען און איהם אוועקצופיהרען קיין רוים. פון דאָרטען האָט איהם קאַליגולא פערשיקט אויף איינער פון די עגעאישע אינזלען, וואו ער איז געטויט געוואָרען.

דער נאָכפאָלגער פון דעם מערדערישען פלאַקוז האָט, ווי ס'שיינט, צוריקגעשטעלט די אָרדנונג אין שטאָדט און געשיצט אין א געוויסער מאָס די יהודה'ער פון נייע אָנפאַלען און פּאָגראָמען; די שווערד, וואָס איז געהאַנגען איבער די יודישע קעפּ, איז נאָך אָבער אלץ נישט אראָבגענומען געוואָרען און עס האָט זיך אָנגעהויבען פאַר זיי א נייע צרה.

קאַיוס קאַליגולא האָט זיך צו יענער צייט (40) אומגעקעהרט פון די מלחמות, וואָס ער האָט געפיהרט אין גאַליען און גערמאַניען, און זיין גרויסקייט האָט איהם אזוי פערשכור'ט, אז ער אַליין האָט אָנגעהויבען קוקען אויף זיך, ווי אויף א גאָט, און האָט בעפוילען אויפצושטעלען אין אלע לענדער פון דער רוימישער אימפעריע טעמפּלען מיט זיין בילד. וואָס זאָל נישט פערעהרט, נאָר פערגעטערט ווערן. דאָס האָבען די יודען־פיינדליכע גריכען ווידער אויסגענוצט און אָנגעהויבען צווינגען די אלעק־סאַנדרינישע יהודה'ער, איינצופיהרען אין זייערע שוהלען דעם קייזער־קולט. אזוי האָט זיך אָנגעהויבען א נייער שטרייט, און דער איצטיגער שטאַטהאַלטער פון מצרים האָט זיך אויך אָנגענומען פאַר'ן כבוד פון דעם פערגעטערטען קייזער. די יודישע עקשנות האָט איהם שטאַרק גערייצט און ווילדענדיג, אז דעו' שבת איז איינער פון די וויכטיגסטע יסודות פון יודענטום, האָט ער קודם כל געצוואונגען די יהודה'ער צו טאָן אום שבת אַלערליי פערבאָטענע מלאכות. ער האָט זיך געווענדעט צו די אָנגעזעהענסטע יהודה'ער און געזאָגט צו זיי: „ווי וואָלט זיין, ווען א פּלוצלונגער איבערפאַל פון שונא, א פערפליצונג, א שרפה, ווען הונגער, פּעסט, ערדציטערניש און אַלערליי אַנדערע אונגליקען וואָלטען אויף אייך קומען, וואָלט איהר אויך אזוי היטען אייער שבת, וואָלט איהר אויך אזוי בלייבען זיצען מיט פערלעגטע הענד און גאָרנישט

טאָן, אום זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַהר? וואָלט איהר דעמאָלט אויך אַזוי געזעסען אין אייערע בתי מדרשים און זיך געפּשט'לט שעה'ן לאַנג איבער אַ אונפערשטענדליכען וואָרט פון וועלכען ס'איז ספר? וואָלט איהר דען נישט דאַן אַלץ פון זיך אַראָבוואַרפען און געלאָפען ראַטעוען אייערע עלטערען און קינדער, אייער האָב און גוטס, אייער לעבען? טאָ זעהט זשע אַלזאָ: איך וועל דאָס אַלץ פאַר אייך זיין! דער איבערפאַל פון שונא, די פערפלייצונג, די שרפה, דער הונגער, די מגפה און די ערד-ציטערניש. איך וועל זיין פאַר אייך די פערקערפערטע געשטאַלט פון דעם אונערביטליכען שיקזאַל, אויב איהר וועט מיין בעפעהל נישט היטען". פאַר דער יודישער עקשנות עקסיסטירט אָבער קיין אונערביטליכער שיקזאַל נישט, און די גאַנצע קהלה איז גרייט געוועזען איבערצוטראָגען אויף זיך דאָס שרעקליכסטע, און נישט אָבצוטרעטען פון איהר גאָט און זיין תורה. נאָר געצעהלטע יודען זענען דעם נסיון נישט ביינעשטאַנען, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך דער זוהן פון דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) מיט'ן נאָמען טיבעריוס אַלעקסאַנדער, וועלכער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זיין גלויבען און האָט זיך שפּעטער דערדינט צו זעהר אַ הויכען טיטול אין דער רוימישער מלוכה.

דער רייכער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, אונטערצוגעהן אינגאַנצען, און דאָס איינציגע וואָס איהר איז געבליעבען צו טאָן, איז געווען: שיקען אַ דעפּוטאַציע צום הערשער אַליין, וואָס זאָל איהם ערקלערן, אַז יודען קענען נאָר דינען דעם קייזער אָבער נישט פערגעטערן איהם, ווייל דאָס איז געגען דעם עצם מהות פון דער יודישער אמונה, און אַז קיינער פון די רוימישע מלכים פאַר איהם האָט דאָס פון יודען נישט געפאָדערט. בראש פון דער דעפּוטאַציע איז אויסגעשטעלט געוואָרען דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף פילאָ (פילון האלכסנדרוני), וואָס איז געווען ווי צוגעפּאַסט פאַר דער ראָליע אַ דאַנק זיין רייכען יחוס, זיין געזעלשאַפטליכער לאַגע און זיין אַלזייטיגער טיעפער בילדונג. די גריכען ווידער פון זייער זייט האָבען אויך אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען יודאָפאָב אַפּיאָן, אום אויסצופועל'ן ביי דער מאַכט פערשידענע גזירות און פערפאָלגונגען געגען דער יודישער קהלה. אַזוי זענען צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע אַוועקגעשטעלט געוואָרען איינער געגען אַנדערן די פערקערפּערונגען

פון יודענטום און היידענטום; דער שטאלצער און ערנסט-טיפער פילאזאף פון יודענטום, וואס האט געשטרעבט צום אמת און צו די העכסטע מאראלישע אידעאלען, איז געגאנגען פיהרען א ווארט-קאמפף מיט דעם גייסטיגען פאמפלעטיסט, וואס האט זיין גאנצען לעבען גע-פריידיגט פאלשקייט, שנאה צווישען איין פאלק און דעם אנדערן און אכזריות׳דיגע געוואלד-טאטען, — און ווי מ׳האט געקענט פאראויסזעהען, איז דער אויסגאנג פון דעם קאמפף געווען מעהר גינסטיג פאר דעם לעצטען, ווי פאר׳ן ערשטען.

אנקומענדיג קיין רוים האבען ביידע דעפוטאציעס זיך בעמיהט אנגענומען צו ווערען פון קייזער; און דא האט זיך גלייך ארויסגע-וויזען, אז די יודישע שלוחים האבען נישט פון איהם וואס צו ער-ווארטען. קאליגולא האט פריינדליך אויפגענומען אפיאנ׳ען מיט זיין חבריא און אויסגעהערט זייערע אלע אנפאלען און בלבולים אויף יודען, ווערענד די יודישע שלוחים האבען געמוזט אויסשטעהן פערשידענע ערנידריגונגען ביז ער האט בעוויליגט זיי אנצונעהמען. און דאן האט ער זיי אויך נישט געלאזען קיין ווארט ארויסרעדען; די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האט בעגעגענט די יודישע שלוחים, זענען געווען: איהר זענט עם די אפיקורסים, וועלכע ווי-לען מיך נישט אנערקענען פאר א גאט?! די יודענפיינדליכע דעפוטא-טען, וואס זענען דערביי געשטאנען, האבען בעשטעטיגט, אז די יודען פעראכטען דעם קייזער, ווילען איהם נישט דינען און ברענגען אפילו קיין קרבנות נישט פאר זיין געזונד, און ווען די יודישע שלוחים האבען פראטעסטירט געגען דער לעצטער בעשולדיגונג און ערקלערט, אז אין בית המקדש ווערן אפט געבראכט קרבנות פאר׳ן קייזערס געזונד, האט דער לעצטער אויסגעשריען: „גוט, אבער מיר אליין ווילט איהר דאך קיין קרבנות נישט ברענגען!“ דאן האט ער זיך אינגאנצען אבגעווענדעט פון זיי, און זיי געלאזען שטעהן א לענגערע צייט; דערנאך האט ער זיי צוגעווארפען די פראגע: „און פארוואס ווילט איהר קיין חזיר נישט עסען?“ און דערביי האט ער מיט אויפ-געהויבענע פויסטען געגען הימעל זיך אויסגעדריקט מיט אזעלכע שענד-ליכע ווערטער וועגען דעם יודישען גאט, אז דער היסטאריקער האט נישט געפונען פאר מעגליך, זיי איבערצוגעבען. ענדליך האט דער געקרוינטער אידיאט אבגעלאזען די יודישע שלוחים, מיט דער ערקלע-רונג (נישט צו זיי אליין, נאר צו זיינע בעגלייטער): „די דאזיגע

David Davson

מענשען זענען נישט אזוי פיעל שולדיג, ווי אונגליקליך, ווייל זיי גלויבען נישט אין מיין געטליכקייט״.

און די שלוחים זענען שוין גרייט געווען, זיך אומצוקעהרען צוריק קיין אלעקסאנדריע מיט דער טרויעריגער תשובה; דא זענען זיי אבער פערשטיינערט געווארען פון א נייעם אונגליק: א יהודה׳עער איז צו זיי צוגעלאפען און דערצעהלט מיט א דערשטיקטער שטים פון טרערען: אונזער בית-המקדש אין ירושלים איז פערשוועכט — קאליגולא האט בעפוילען, מ׳זאל דארט אויך אוועקשטעלען זיין בילד!

דער לײדענשאפטליך איינגעבילדעטער קאליגולא האט זיך נישט בעקענט שענקען דעם פאקט, וואס גראד די יהודה׳ער, וועלכע ער האט גוטס געטאן און זייער פרינץ אזוי הויך דערהויבען, — וואס גראד זיי האבען זיך אזוי „ווילד״ פערעקשנ׳ט און ווילען איהם בשום אופן נישט אנערקענען פאר א גאט, אין דער צייט, ווען אלע פעלקער פון דער רוימישער אימפעריע האבען דאס שוין לאנג געטאן; ער האט דעריבער ארויסגעגעבען א בעפעהל, איינצופיהרען אין יהודה דעם קייזער-קולט איבער געוואלט, זיך נישט אבשטעלענדיג פאר קיין זאך. מיט דעם בעפעהל האבען זיך באלד בענוצט די געצענדינערישע איינוואוינער פון דער שטאדט יבנה, ביי יפו, און האבען אוועקגעשטעלט אין איינער פון די הויפטגאסען א מזבח מיט קאליגולא׳ס סטאטוע. דאס איז געטאן געווארען מיט דער כונה, צו פראוואצירען די יודישע איינוואוינער פון שטאדט, און די לעצטע האבען ווירקליך קיין אנדער אויסוועג נישט געהאט: זיי זענען אפען ארויסגעטרעטען געגען דער דאזיגער פערשוועכונג פון דעם הייליגסטען יודישען געפיהל און האבען דעם מזבח צובראכען. דער צורייצטער דעספאט איז דאן נאכמעהר אויפגעקאכט געווארען און האט בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, פעטראניוס׳ען, ער זאל גלייך אריין מיט צוויי לעגיאנען סאלדאטען קיין ירושלים און אוועקשטעלען אזא מזבח אין בית-המקדש. פעטראניוס האט פערשטאנען, ווי ווייט נארעש און געפעהרליך עס איז, אויף אזא אופן זיך צו פערטשעפען מיט דעם יודישען פאלק; ער האט אבער געמוזט ערפילען דעם בעפעהל פון זיין געביטער, און ארום סוכות-צייט אין פיערציגסטען יאהר האט ער זיך אנגעהויבען צורוקען מיט זיינע לעגיאנען צו די גרענעצען פון יהודה.

דערווייל זענען די קלאנגען וועגען דער שרעקליכער גזירה אנגעקומען אויך קיין ירושלים, און דאס פאלק, וואס האט זיך געקליבען

צו פייערן דעם פרעהליכען יום=טוב (סוכות), איז איינגאנצען צוטומעלט און דערשלאָגען געוואָרען. טויזענדער יהודה'ער האָבען פערלאָזען זייער ארבייט אין פעלד און וויין=גאָרטען און זענען געלאָפען קיין עכו, וואו פעטראָניוס האָט זיך געפונען מיט זיינע סאָלדאטען. דאָ האָבען זיי זיך אלע פערזאמעלט ארום דעם פערטרעטער פון דער מאכט און איהם ערקלערט, אז זיי ווילען גיכער איבערטראָגען אויף זיך אלע יסורים און טויטען פון דער וועלט, איידער צולאָזען, אז דער בית=המקדש זאָל פערשוועכט ווערען מיט אַ געצענ=בילד. פעטראָניוס, וועלכער האָט דאָס פאָראויסגעזעהען און אליין אויך געזוכט אַ אויסוועג פון דעם אידיאָטישען בעפעהל, האָט אויסגעהערט די טענות און איז אוועק קיין טבריה, די הויפט=שטאָדט פון גליל, אום זיך דאָרטין צו בעראטען וועגען דער לאַגע מיט אַגריפּום'ס יועצים און מיט די אויסגעוועהלטע אריסטאָקראַטען, וועלכע זענען דאָס מאָל אויך צוגעשטאַנען צום פאָלק. אין טבריה האָבען זיך אַרום פעטראָניוס'ען ווידער פערזאמעלט טויזענדער יודען, און אויך זיי האָבען ערקלערט, אַז דאָס גאַנצע פאָלק, ווי איין מענש, איז פעסט ענטשלאָסען, דאָס לעבען אוועקצוגעבען פאַר דער היילינגקייט פון בית=המקדש.

די בעראַטונג צוזאמען מיט די מאַסען=דעמאָנסטראַציע'ס האָבען זיך געצויגען גאַנצע פערציג טאָג. דאָס פאָלק האָט נישט געאַקערט און נישט געזייהט און האָט זיך געפונען איינגאנצען אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקער אויפרעגונג, וואָס האָט יעדע מינוט געקאָנט פערוואַנדעלט ווערען אין אַ פערצווייפעלטען, בלוטיגען אויפשטאַנד; כדי דאָס אויסצומיידען האָט פעטראָניוס ענדליך געפועלט ביי זיך, צו מאַכען אַ געפעהרליכען שריט: ער האָט זיינע לעגיאָנען אַרויסגעפיהרט פון עכו (פטאָלאָמעאיד) צוריק קיין אַנטיוכיא, און צו קאַליגולאַ'ן האָט ער אוועקגעשיקט אַ אויספיהרליכען ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט איהם קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז עס איז אונמעגליך איינצופיהרען דעם קייזער-קולט אין יהודה, אויב מ'וויל נישט אויסראָטען דעם גאַנצען פאָלק און מאַכען פון לאַנד — אַ מדבר.

אונטער דער צייט האָט אַגריפּום אליין אויך נישט גערוהט. דער קעניג פון די ביידע פאַלעסטינישע קאַנט=פּראָווינצען (גליל און טראַכאָניטים), וועלכער האָט געהאַט אַ שטאַרקען איינפלוס אויף דעם רוימישען טיראַן, האָט דאַן געוויילט אין רוים, און דאָרט האָט ער זיך אויך דערוואוסט פון דעם בעפעהל, אוועקצושטעלען דעם קייזער'ס סטאַטוע

אין בית־המקדש. דער לעבענס־לוסטיגער און פערשווענדערישער אַגריפּס האָט זיך כלומרש׳ט גאָרנישט וויסענדיג געמאַכט און פערבראַכט ביי איין טיש מיט דעם געקריינטען פייניגער פון זיין פאָלק, אַזוי ווי די אַלע בכיות און בקשות פון די פערצווייפעלטע יהודה׳ער וואָלטען איהם גאָרנישט אָנגעהן. טיעף אין האַרצען האָט איהם אָבער די זאַך שטאַרק געקרענקט, און ווען קאַליגולאַ האָט זיך אין אַ מינוט פון האַרציגער פריינדשאַפט אַרויסגערופען, צו ערפילען אַלץ, וואָס אַגריפּס וועט פון איהם פערלאַנגען, האָט דער אָרימער קעניג פון די צוויי קליינע פּראָווינצען קיין אַנדער זאַך נישט געבעטען אויסער דאָס, — אַז די יהודה׳ער זאָלען זיך ווייטער אויך קענען בענוצען מיט די זכיות בנוגע צו אמונה־ענינים, וואָס זיי האָבען בעקומען פון די פריהערדיגע רוימישע מלכים און עס זאָל אָבגעשאַפט ווערען דער בעפעהל וועגען איינפיהרען דעם קייזער־קולט אין יהודה. קאַליגולאַ׳ן האָט די דאָזיגע בקשה פון זיין לייכטזיניגען און אויסגעלאַסענעם פריינד נישט וועניג ערשטוינט; אָבזאָגען איהם האָט ער אָבער נישט געקענט, און גלייך נאָכדעם איז פּעטראָניוס׳ען אַוועקגעשיקט געוואָרען אַ בעפעהל אין קייזער׳ס נאָמען, נישט צו בעאונרוהיגען מעהר די יהודה׳ער און זיי צו לאָזען לעבען, ווי זיי ווילען — מיט זיינע סטאַטוען אָדער אָהן זיי.

דאָס איז געשעהען אין די חדשים חשון־כסלו, און אין דער זעלביגער צייט איז אָנגעקומען קיין רוים פּעטראָניוס׳עס ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט געשריבען, אַז מ׳קען נישט איינפיהרען דעם קייזער־קולט אין יהודה און מ׳מוז זיך דערפון אָבזאָגען. דאָס האָט קאַליגולאַ׳ן ווידער אויפגעקאָכט, און ער האָט גלייך אַוועקגעשיקט פּעטראָניוס׳ען אַ טויט־אורטייל*). דער דאָזיגער לעצטער בעפעהל איז אָבער פערהאַלטען געוואָרען אין וועג, און נאָך איידער די קייזערליכע שלוחים האָבען איהם געבראַכט קיין אַנטיוכיא, האָט מען שוין דאָרט געוואוסט, אַז דער ווילדער דעספּאָט איז געטויט געוואָרען פון אַ פערשוואָרענעם. פּרעטאָריאַנער (24 יאַנואַר 41)

די בשורה וועגען קאַליגולאַ׳ס טויט איז בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק, ווי אַ ישועה פון הימעל, און דער טאָג (22 שבט 41), ווען

*) לויט די דעמאָלדיגע געזעצען האָט עס געהייסען; אַ בעפעהל, זיך אַליין צו נעהמען דאָס לעבען

ס'איז אנגעקומען אין ירושלים די ידיעה: „קאיוס קאליגולא איז טויט און זיינע בעפעהלען זענען אבגעשאפט״, — איז פון דעמאלט אן געפייערט געווארען, ווי א נאציאנאלער יום־טוב.

קאליגולא'ס נאכפאלגער אויף דעם רוימישען טראן איז געווען זיין פעטער קלוידיוס. דער נייער הערשער האט זיך אויך געפיהלט פער־פליכטעט אקעגען אגריפּוס'ען, ווייל דער לעצטער האט א סך מיטגע־ווירקט דערצו, אז דער רעפובליקאניש געשטימטער סענאט זאל מרוצה ווערן, צו אנערקענען איהם, קלוידיוס'ען, פאר א קייזער. זיין ערשטער שריט, בעקומענדיג די מאכט, איז דעריבער געווען, אבצודאנקען דעם יודישען פירשט פאר דער טובה. ער האט געלויבט אגריפּוס'ען אין א עפענטליכער סענאטס־זיצונג, האט איהם געשענקט דעם טיטול קאנסול און געמאכט פאר א קעניג איבער גאנץ פאלעסטינא, — איבערגעבענדיג אין זיין רשות אויסער די פריהערדיגע צוויי טעטרארכיעס אויך יהודה מיט שומרון. אגריפּוס'עס זכות איז בייגעשטאנען אויך זיין ברודער, הורדוס II, און קלוידיוס האט איהם געשענקט דעם טיטול פרעטאר און דאס קליינע פירשטענטום חלקית, צווישען די לבנון־בערג.

קלוידיוס האט ארויסגעוויזען בעזונדערע חסדים נישט נאר אגרי־פּוס'ען. ער איז געווען גוט בעפריינדעט אויך מיט דעם יודישען נשיא (אראבארך) פון מצרים, אלעקסאנדער (פילאָנ'ס ברודער). דער לעצטער איז אויף קאליגולא'ס בעפעהל געהאט אריינגעווארפען געווארען אין א געפענגניש, צוליעב די מסירות פון דער אלעקסאנדרינישער בעפעלקע־רונג, און איצט האט איהם קלוידיוס בעפרייט און ווייטער בעשטימט אויף זיין פאסטען אלס אראבארך אין אלעקסאנדריע. די יודען אין מצרים האט קלוידיוס צוריק גלייך געשטעלט אין אלע זייערע רעכט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג, און דערביי האט ער בעפוילען, אז אלע יודען פון דער רוימישער אימפעריע דארפען האבען פולע רע־ליגיאנס־פרייהייט. און קיינער פון זייערע שכנים טאר זיי נישט שטערן, אבצוהיטען זייערע דינים און מנהגים און צו לעבען לויט זייער תורה. ער האט אויך געלאזען בעשטראפען די הויפט־שולדיגע אין דער אגי־טאציע נעגען יודען און און אויף אזא אופן בעווארענט די לעצטע, זיי זאלען נישט ליידען מעהר פון קיין אנפאלען און פאגראמען. אזוי האט זיך מיט קאליגולא'ס טויט אויסגעלייטערט דער הימעל איבער די יודישע קעפ און די דערשלאגענע אומה האט פריי אבגעאטעמט.

בעזונדער געהויבען איז איצט געווארען די לאגע פון יהודה.

דאָס לאַנד, וואָס האָט אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען אזוי פיעל איבערגעטראָגען פון פערשידענע פרעמדע מושלים און איז געווען צוטיילט און צוברעקעלט, איז איצט אויפגעריכט און נײַ־בעלעבט געוואָרען. איין גרויסע, כמעט־זעלבסטשטענדיגע מלכות יהודה, איין גאַנץ און פעראייניגט פאָלק ישראל, בעהערשט פון אַ יודישען, נאַציאָנאַלען קעניג — אזוי האָט אויסגעזעהען יהודה אין דער קורצער צײַט פון אַגריפּוס'עס הערשען. דאָס פאָלק האָט מוחל געווען אַגריפּוס'ען זײַן האַלב־אדומיש'ע אָבשטאַמונג צוזאַמען מיט זײַנע לײַכטזיניגקײַטען און אויסגעלאַסענקײַטען, און האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט הארציגער ליעבע; דאָס איז געשעהען ערשטענס דערפאַר, וואָס אַגריפּוס האָט געהאַט אַזאַ שטאַרקען חלק אין דער אויסלייזונג פון קאַליגולאַ'ס שרעקליכער גזירה; און צווייטענס, האָט אַגריפּוס אַליין זיך אויך שטאַרק געענדערט צום גוטען, אונטער דעם אײַנדריק פון די גרויסע געשעהענישען אין רוים. דער לײַכטזיניגער און אויסגעלאַסענער פּרינץ האָט מיט אַמאָל דערשפירט די גאַנצע פעראַנטוואָרטליכקײַט, וואָס די מאַכט לעגט אויף איהם אַרויף, און אין איהם האָט ערוואַכט אַ דער פּאַטריאָט, אַ דער געוויסענהאַפטער הערשער. אַגריפּוס האָט זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און צו זײַנע טראַדיציעס, און איז געוואָרען אַן'אמת־איבערגעגעבענער פרײַנד און בעשיצער פון דער אומה. דער חשמונאי אין איהם האָט בעזיעגט דעם העראָדיאַנער, און ער האָט מיט'ן גאַנצען הארצען געשטרעבט, אויפצוהויבען אין אַלע הינזיכטען דעם וואוילשטאַנד פון יהודה און צו לאָזען דעם פאָלק זיך פרײַ ענטוויקלען אין זײַן אייגענעם גײַסט.

די דאָזיגע פּלוצלינגע גליקליכע ענדערונגען האָבען שטאַרק אויפגעהויבען די שטימונג פון פאָלק. די געשעהענישען אין און אויסערן לאַנד האָבען ווידער געוויזען, אַז גאָט פערלאָזט נישט זײַן אויסדערוועהלטע אומה און טוט נישט אָב זײַן אויג פון איהר: מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק, ווען דער בית־המקדש איז פערשוועכט געוואָרען דורך אַנטיוכס עפּיפאַנעס, האָט ער געשיקט זײַנע שלוחים, די חשמונאים, און זיי האָבען בעזיעגט די מעכטיגע סיריער; איצט האָט ער געשיקט זײַן געטליכע ישועה גאָר אָהן מלחמות, און דער בית־המקדש איז געבליעבען נישט פערשוועכט, און אַלע האָפנונגען פון די יודישע שונאים זענען געוואָרען צו שאַנד, און אַ גוטער אייניקעל פון די חשמונאים טראָגט אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ יהודה! דאָס לאַנד איז דעריבער

בעהערשט געווארען פון א טיעפער פרייד און די יום-טובים אין יענעם יאהר זיינען געפייערט געווארען מיט א אונגעוועהנליכער הארציגקייט. דעם גאנצען זומער האט זיך געצויגען דער יום-טוב פון ברענגען די בכורים (ערשט-צייטיגע פרוכט) אין בית-המקדש; פון די קלענערע שטעדט און דערפער האבען זיך צוזאמענגענומען מחנות בעזיצער פון פרוכט-גערטנער, און טראגענדיג זייערע „בכורים" אין שען פערפוצטע קערב, — די רייכע אין קערב פון זילבער און גאלד — האבען זיי זיך אבגעשטעלט אין דער גרעסטער שטאדט פון געגענד. פון דארט האבען זיך די פעראייניגטע מחנות, אונטער געזאנג און פלייטען-שפיעל, געלאזען זיך געהן קיין ירושלים און דא האט דער נייער קעניג אויך ארויסגעוויעזען זיין עניוות און זיין ליעבע צו די טראדיציעס פון דער אומה: ער האט גלייך מיט אלע אליין געטראגען אויפן אקסעל דעם קארב מיט די בכורים, און ביים איבערגעבען דאס דעם כהן אין בית-המקדש, האט ער צוזאמען מיט'ן גאנצען פאלק געזאגט די תפילה, וואס איז דערצו בעשטימט געוועזען. אגריפּוס האט זיך בכלל בעמיהט צופריעדען צושטעלען נישט בלויז די פאטריאטישע, נאר אויך די רעליגיעזע געפיהלען פון פאלק, און דאס האט איהם שטארק בעליעבט געמאכט אפילו ביי די שטרענג-פרומע פרושים. ער האט געלאזען אויפהענגען איבערן אריינגאנג פון איינעם פון די בית-המקדש-צימערן די מאסיווע גאלדענע קייט, וואס קאליגולא האט איהם געשענקט נאכדעם, ווי ער איז בעפרייט געווארען פון דער רוימישער געפענגעניש, און ביי זיין אנקומען קיין ירושלים האט ער געבראכט בעזונדערע קרבנות אין בית-המקדש.

לויט דעם אלטען מנהג האט דער קעניג געדארפט אום סוכות פארלייענען אין בית-המקדש פאר'ן פאלק דעם ספר „דברים".*) דער דאזיגער מנהג האט זיך געהאט אויפגעהערט צו פראקטיצירען, זינט עס איז אונטערגעגאנגען די מלוכה פון די חשמונאים, און איצט האט איהם אגריפּוס וויעדער איינגעפיהרט. ער האט געלאזען פערזאמלען דעם פאלק אין בית-המקדש, און איז ארויפגעגאנגען אויף דער טריבונע, וואס איז בעשטימט געוועזען צו דעם צוועק; דא האט איהם דער כהן-גדול אונטערגעטראגעז א ספר תורה, און דער קעניג האט זיך

*) דער פינפטער ספר פון דער תורה, וואו עס ווערט אין קורצען איבער-געחזר'ט דער אינהאלט פון די פריהערדיגע פיער ספרים.

געקומען לײַענען פון איהר די בעשטימטע טײַלען. ווען ער איז צוגעקומען צו דעם פּסוק: מקרב אחיך תשים עליך מלך; לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא (פון צווישען דײַנע ברידער זאָלסטו בעשטימען איבער זיך אַ מלך; דו קענסט נישט אַוועקשטעלען איבער זיך אַ פרעמדען מענשען, וואָס איז נישט דײַן ברודער), — האָט ער זיך פונאַנדערגעוויינט, ווײַסענדיג, אַז ער אַליין איז אַ האַלבער אדומי (אַן אייניקעל פון הורדוס'ען מיט דער חשמונאישער פּרינצעסין מרים) און איז נישט ראוי צו זיצען אויף דעם טראָן פון יהודה. פון דער עהרליכקײַט איז דאָס פאָלק שטאַרק געריהרט געוואָרען און האָט מיט בעגײַסטערונג אויסגעשריען: „טרויער נישט, אַגריפּוס! דו ביזט אונזער ברודער, דו ביזט אונזער ברודער!"

די גײַסטיגע פיהרונג פון פאָלק האָט אַגריפּוס איבערגעגעבען אין די הענד פון די נאַציאָנאַל-דעמאָקראַטישע פּרושים, און פאַר זײַן צײַט האָבען זיי ווידער בעקומען דעם שטאַרקסטען אײַנפלוס אויף דעם גאַנג פון דער מלוכה-פיהרונג. די העכסטע געזעצגעבענדע אינסטיטוציע פון לאַנד, דאָס סנהדרין, האָט אונטער זײַן ממשלה אויך צוריק בעקומען איהר אַמאָליגע וויכטיגע בעדײַטונג, און איהר נשיא (פּרעזידענט) פלעגט דורך זײַן ספּעציעלען סעקרעטאַר איבערגעבען אין די ווײַטסטע יודישע קאָלאָניעס די החלטות פון סנהדרין בנוגע צו די פערשיעדענע אַנגעלעגענהײַטען פון דעם נאַציאָנאַלען און רעליגיעזען לעבען. פאַר זיך אַליין, אַלס אַ בעזונדער פּריווילעגיע, האָט אַגריפּוס איבערגעלאָזען נאָר דאָס רעכט, צו בעשטימען אַ כהן-גדול, און פאַר די פיער יאָהר, וואָס ער האָט געהערשט, האָבען זיך געביטען דרײַ כהנים גדולים.

אַגריפּוס'עס צוגעבונדענקײַט צו דער יודישער אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען אויך אין עטליכע פאַקטען פון זײַן פאַמיליען-לעבען. זײַענדיג נאָהנט בעפרײַנדעט מיט די רײַכסטע פירשטען פון די אַרומיגע לענדער, האָט ער זײַנע קינדער דאָך חתונה געמאַכט נאָר פאַר יודישע מענער און נישט פאַר קײַן פרעמדע געצענדיענער. זײַן עלטסטע טאָכטער, בערעניקע, וועלכע איז דערנאָך אַזוי בעריהמט געוואָרען צוליעב איהר שטראַהלענדער שענקײַט, איז פריהער פערקנס'ט געוועזען פאַר אַ זוהן פון אַלעקסאַנדער ליזימאַכוס, דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פון אַלעקסאַנדריע; דער דאָזיגער חתן איז אָבער געשטאָרבען פאַר דער חתונה, און בערעניקאַ האָט חתונה געהאַט מיט אַגריפּוס'עס ברודער, הורדוס II, דעם קעניג פון חלקית. די צווײַטע

טאָכטער, מ ר י ם (מאַריאַמנע), האָט בעקומען פאַר אַ מאַן אַ געוויסען יהודה'ען מיט'ן נאָמען י ו ל י ו ס אַ ר כ ע ל א ו ס, און ווען די דריטע טאָכטער, די בעריהמטע שענהייט ד ר ו ס י ל א, איז פערקנס'ט געוואָרען פאַר ע פ י פ א נ ע ס' ן, דעם זוהן פון אַגריפּוס'ס נאָהנטען פריינד, קעניג אַ נ ט י ו כ ס פון קאָמאַגענע, האָט דער חתן געמוזט צוזאָגען, אַז ער וועט זיך מגייר זיין.

אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען צו פערטהיידיגען די אינטערעסען פון די ווייטערע יודישע קאָלאָניעס, און ער האָט דאָס שטענדיג געטאָן מיט מוט און איבערגעבענקייט. אַזוי איז פאָרגעקומען אַ פאַל אין דער פיניקישער שטאָדט ד ו ר, אַז גריכישע שקצים האָבען אַוועקגעשטעלט דעם קייזער'ס סטאַטוע אין איינער פון די דאָרטיגע יודישע שוהלען. די יודען האָבען זיך בעקלאָגט פאַר אַגריפּוס'ען און ער האָט זיך גלייך געווענדעט וועגען דעם צו זיין פריינד, דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען; דער לעצטער האָט דאַן בעפעהלען, צו בעשטראָפען די שולדיגע, און בעוואָרענט דערביי, אַז בכלל זאָלען מעהר אַזוינע זאַכען נישט פאָרקומען און די יודען זאָלען לעבען אונגעשטערט לויט זייערע דינים און מנהגים.

אַגריפּוס האָט זיך בעצויגען מילד און וועך־האַרציג אפילו צו זיינע געגנער. עס איז פאָרגעקומען, אַז אַ געוויסער פאַנאַטיקער פון שמאי'ס שול, מיט'ן נאָמען ש מ ע ו ן, האָט עפענטליך געזידעלט דעם קעניג דערפאַר, וואָס ער בעזוכט די געצענדיענערישע ט ע אַ ט ע ר ן, ווען ער פאָהרט אַרויס פון ירושלים. די דאָזיגע בעשולדיגונג איז דער־טראָגען געוואָרען צו אַגריפּוס'ען און ער האָט דעם שטרענגען פרוש בעזיגט: ער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך קיין קסריה, האָט איהם אַוועקגעזעצט נעבען זיך אין טעאַטער, און ווייך געפרעגט: „נו, וואָס איז דאָ פערהאַן פערבאָטענעס?" שמעון האָט דאַן געבעטען ביים קעניג מחילה, און דער לעצטער האָט איהם נאָך געגעבען אַ סך רייכע מתנות.

ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט זיך אָבער אַגריפּוס דאָך נישט דערווייטערט פון דער אַרומיגער נישט יודישער וועלט, און אין דער געזעלשאַפט פון גריכען אָדער רוימער האָט ער זיך, ווי פריהער, אַרויסגעוויזען פאַר אַ איבערגעגעבענעם פריינד פון דער העלענישער קולטור. ווי זיין זיידע, הורדוס I, האָט אויך אַגריפּוס געשטיצט מיט גרויסע נדבות אַ גאַנצע רייהע גריכישע, רוימישע און סירישע שטעדט,

אין בירות האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר דער בעפעלקערונג אַ טעאַטר און געגעבען מיטלען, אויסצוהאַלטען אַ טרופּע גלאַדיאַטאָרען. די בעפעלקערונג פון דער האַפען-שטאָדט קסריה האָט, צום צייכען פון דאַנקבאַרקייט פאַר זיינע גרויסע נדבות, אויפגעשטעלט אין איינער פון די הויפּט-גאַסען די סטאַטוען פון זיינע דריי טעכטער; די זעלביגע בעפעלקערונג האָט אויך געלאָזען אויסגיעסען מטבעות מיט אַגריפּוס׳עס בילד און מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג אַגריפּאַ, דער געטרייער פריינד פון קייזער און פון די רוימער״. אַזעלכע מטבעות האָבען געלאָזען אויסגיעסען אויך די שטעדט אַנטעדאָן און עזה, און אין די אַלע כבודים און אויפשריפטען איז בעטאָנט געוואָרען די ליעבע פון דעם גרויסען יהודה׳עאישען קעניג צו דער העלעניישער וועלט בכלל און צו רוים בפרט.

געצווייפעלט אין אַגריפּוס׳עס אמת׳ער ליעבע צו דער רוימישער מאַכט האָט מען נאָר אין איין אָרט — אין רוים גופא. אָט די ענדערונג אין דער שטימונג פון די רוימישע מאַכט-האָבער בנוגע צו דעם אַזוי געשעצטען יהודה׳עאישען קעניג איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן. דער וויטזיכטיגער און נאַציאָנאַל-געשטימטער אַגריפּוס האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז דער גורל פון יהודה ליעגט אין די הענד פון דעם בלויזען צופאַל, און דאָס ערשטע פּאָליטישע ווינטעל, וואָס וועט אַ בלאָז טאָן אין רוים, קען חרוב מאַכען די גאַנצע יהודה׳שע זעלבסט-שטענדיגקייט און די גאַנצע פרייהייט פון דעם יודישען פאָלק. זענענדיג גוט בעקאַנט מיט די געהיימע זייטען פון דעם רוימישען הויף-לעבען, האָט אַגריפּוס׳ען געמוזט אַרויפשווימען אויפן זינען די פראַגע: וואָס וועט ווערן פון יהודה׳ס אונאָבהענגיגקייט נאָכדעם ווי אויף דעם רוימישען טראָן וועט זיצען נישט קלודיוס, נאָר אַנ׳אַנדערער — אַ נייער מין קאַליגולאַ? און דער האַלבער חשמונאי, וועלכער האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער צוגעבונדען צו זיין פאָלק, האָט בעשלאָסען, צו פערזיכערן דאָס לאַנד פאַר׳ן פאַל פון אַ קאַטאַסטראָפע. אַגריפּוס האָט געלאָזען אַריינפיהרען אין ירושלים מאַסען בוי-מאַטעריאַל און האָט זיך גענומען אויפשטעלען הויכע און שטאַרקע מויער-וועגט אַרום דעם צפון-טייל פון שטאָדט, וואו די פריהערדיגע בעפעסטיגונגען זענען געווען צו שוואַך. אויף דער דאָזיגער אונטערנעהמונג האָט אַגריפּוס, אונטער פערשיעדענע תרוצים, אויסגעפועלט אַ ערלויבניש פון דער רוימישער מאַכט, און די הויכע שוץ-וועגט, וואָס האָבען געזאָלט פערוואַנדלען די גאַנצע הויפּט-

שטאָדט אין אַ אונבעצווינגבארער פעסטונג, האָבען שוין געהאַלטען ביים געענדיגט ווערן. דאָ האָט אָבער דער גאַנצער ענין אַרויפגעצויגען אויף זיך מיט אַמאָל דעם חשד פון ביביוס מאַרס, דעם נייעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, און אין דעם ספעציעלען בעריכט, וואָס ער האָט צוגעשטעלט וועגען דעם אין רוים, האָט ער די זאַך געשילדערט, ווי אַ געפאַהר פאַר דער רוימישער אויבער-הערשאַפט איבער יהודה. קלודיוס האָט דאַן גלייך בעפוהלען אַגריפּוס'ען אָבצושטעלען די בעפעסטיגונגס-אַרבייט, און דער לעצטער איז געצוואונגען געווען צו פאָלגען.

אָט דער קלאַפּ האָט אין אַגריפּוס'ען נאָכמעהר·לעבעדיג געמאַכט דעם געפיהל פון יהודה'ס אָבהענגיגקייט, און ער האָט בעטראַכט אַ פּלאַן פון אַ ברייטער פּאָליטישער קאָמבינאַציע, וואָס האָט געזאָלט אַוועקשטעלען אַקעגען דער רוימישער מאַכט אַ גאַנצע רייהע קלענערע, אָבער פעסט פעראייניגטע קרעפטען. צו דעם צוועק האָט ער פּערבעטען צו זיך קיין טבריה, כלומר'שט אויף אַ אונטערהאַלטונגס-אָבענד, זיין מחותן אַ נ ט י ו כ ס, דעם קעניג פון קאָמאַגענע; זיין ברודער'ס שוועער ס אַ מ ס י ג ר אַ ם, דעם קעניג פון עמעס; דעם קעניג פון קליין-אַרמעניען, ק אָ ט י ס'ען; דעם פירשט פון ציליציע, פּ אָ ל ע מ אָ נ'ען און ענדליך זיין ברודער, הורדוס II פון חלקית. דער פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט, מאַרס, האָט אָבער דעם צוזאַמענפאָהר אויך געשטערט: ער איז אונערוואַרטעט געקומען קיין טבריה, און אַריינטרעטענדיג אין זאַל, וואו די געסט זענען געווען פערזאַמעלט, האָט ער זיי געהייסען זיך גלייך פונאַנדערפאָהרען.

דער קאָנפליקט צווישען אַגריפּוס'ען און דער רוימישער מאַכט וואָלט זיך איצט אַלזאָ נאָך שטאַרקער ענטוויקעלט, ווען דער טויט וואָלט זיך דאָ נישט אַריינמישען און צושטערען אַלע פּלענער — דער געליעבטער קעניג אַגריפּוס איז פּלוצלונג געשטאָרבען אויפ'ן פיער און פופציגסטען יאָהר פון זיין לעבען (44). וועגען דעם פּלוצלונגען טויט האָבען זיך אין פאָלק דערצעהלט פערשידענע מעשיות, און לויט איינער פון זיי, איז די זאַך אַזוי פאָרגעקומען: אַגריפּוס איז געווען אין קסריה און האָט זיך דאָרט בעטייליגט אין אַ געוויסען יום-טוב לכבוד דעם קייזער. אַריינקומענדיג אין טעאַטער, אין זיין פּרעכטיגער, מיט זילבער בעפּוצטער קליידונג, האָט דער המון, וואָס איז געווען ערצויגען אויף די בעגריפען פון קייזער-קולט, אָנגעהויבען רו-

פען: גאָט, האַר און נאָך אַזעלכעס. אַגריפּוס האָט זיך דאַן אַוועק=
געזעצט אויף זײַן פּלאַץ, און גלײַך האָט ער דערשפּירט אַ שטאַרקען
וועהטאָג אין „די געדערים", וועגען וואָס ער האָט זיך אָבגערופען מיט
אַ שמײכעל צו זײַנע בעגלײטער: באַלד וועט שטאַרבען דער, וואָס
איז נאָר וואָס געווען אַ אונשטערבליכער. אַוועקגעהענדיג פון טעאַטר
האָט זיך אַגריפּוס אָבגעפּײַניגט פינף טאָג אין שרעקליכע יסורים און
איז געשטאָרבען — אַ פערטעל יאָהרהונדערט פאַר דעם אונטערגאַנג
פון דער יודישער מלוכה.

דער אונגעוועהנליכער און פריהצײַטיגער טויט פון דעם בעליעב=
טען קעניג האָט אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער אין גאַנץ יהודה,
און דער טרויער האָט זיך נאָכמעהר פערשטאַרקט צוליעב דער שענד=
ליכער בעציהונג פון די אַרומיגע געצענדיענערישע בעפעלקערונגען צו
דעם טויט פון זײער שטיצער און וואוילטעטער. די סירער און גרי=
כען און קסריה — די זעלביגע, וואָס האָבען ערשט געלויבט אַגרי=
פּוס'ען אין הימעל אַרײַן און איהם געמאַכט פאַר אַ גאָט! — האָבען
עפענטליך אויסגעדריקט זײער שמחה איבער דעם טויט פון'ם יהודה'=
אישען קעניג, און בעלײדיגט זײַן אָנדענקען מיט שמוץ און שענדלי=
כע רכילות. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען נישט בלויז נישט געש=
טערט דעם פערשכור'טען המון, — נאָר זיך אַלײן אויך אַקטיוו בע=
טײליגט אין דער דאָזיגער ווילדער שמחה; זײ האָבען אַוועקגעשלעפּט
די סטאַטועס פון אַגריפּוס'עס טעכטער אין אַ שאַנד=הויז און דאָרט
אויסגעאיבט איבער זײ די שענדליכסטע מעשים; דערנאָך האָבען זײ
גע'שכור'ט און געהוליעט אין די הויפּט=גאַסען פון שטאָדט, געבראַכט
קרבנות צום גאָט כאַראָן, אײַנגעאָרדענט דעמאָנסטראַציעס און בעשמוצט
דעם נאָמען פון פערשטאָרבענעם מיט אַלערלײ זלזולים און זידלערײַען.

ווען די ידיעות וועגען די אַלע מעשים זענען אָנגעקומען קײן
רוים, האָט דער קײזער, קלודיוס, בעפוהלען צו בעשטראָפען די
שולדיגע און האָט געזאָלט בעשטימען גלײַך אַגריפּוס'עס זיעבעצעניעה=
ריגען זוהן, אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוים, אַלס
קעניג פון יהודה. עס האָבען זיך אָבער געפונען יועצים, וואָס האָ=
בען דעם קײזער אָבגערעדט פון דעם פּלאַן. זײ האָבען איהם אויפ=
געוויזען, אַז אַגריפּוס דער זוהן איז נאָך צו=יונג און וועט נישט
אימשטאַנד זײַן, צו האַלטען אין אָרדנונג אַזאַ אונרוהיגע מלוכה, ווי
יהודה. עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען, ווידער צו ערקלערן

יהודה פאר א רוימישער פראווינץ און זי צוריק איבערצוגעבען אין די הענד פון א רוימישען פראקוראטאר . אזוי האט זיך געענדיגט די קור־צע צייט פון יהודה׳ס זונענשיין , און דאס פאלק האט ווידער דער־פיהלט אויף זיך די אייזערנע האנד פון דער רוימישער מאכט .

דער ערשטער פראקוראטאר נאך אגריפס׳עס טויט איז געווען קוספיוס פאדוס (44—46) . איהם האט קלודיוס איבערגעגעבען אויך די שליחות , צו בעשטראפען די סאלדאטען , וועלכע האבען בעליידיגט אגריפס׳עס אנדענקען ; אט די שליחות איז אבער געבליע־בען נישט אויסגעפיהרט , ווייל די בעשולדיגטע האבען אויסגעפועלט פאר זיך א פאלשטענדיגע אמניסטיע . די אונבעשטראפטע פערברעכער צוזאמען מיט די יודענפיינדליכע סאלדאטען זענען אלזא פערבליבען אין לאנד און די אפטע צוזאמענשטויסען צווישען זיי און דער יודישער בעפעל־קערונג האבען געצוואונגען דער לעצטער , זיך אליין צו שיצען , מיט איהרע אייגענע כחות . עס האבען זיך ווידער אויסגעבילדעט מחנות פון פרייוויליגע יודישע רעוואלוציאנערען , וואס האבען בעאונרוהיגט די שכני׳שע געצענדיענער , זיי גערודפ׳ט און אויסגענוצט יעדע געלעגענ־הייט , זיך אן זיי נוקם צו זיין . די סיריער און גריכען האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם פראקוראטאר , צו פאדוס׳ען , און ער האט געלאזען פאנגען די רעוואלוציאנערען און האט א טייל פון זיי פערמשפ׳ט צום טויט און א טייל — פערטריבען פון לאנד .

און דערמיט אליין האט זיך די טעטיגקייט פון דעם פראקורא־טאר נאך נישט געענדיגט . איהם האט גערייצט יעדער אויסדריק פון זעלבסטשטענדיגקייט אינ׳ם לעבען פון פאלק , און האבענדיג אין זיי־נע הענד די גאנצע פאליטישע פערוואלטונג פון לאנד , האט זיך איהם נאך דורכאויס געוואלט א דעה זאגען אויך איבער אלע גייסטיגע אנ־געלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלקס־לעבען . צו דעם צוועק האט ער געוואלט צוריק איינפיהרען , אז די קליידער פון כהן גדול און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה אין בית המקדש , זאלען א גאנץ יאהר זיין איינגעשלאסען אין דער פעסטונג אנטאניום און נאר אויף יום טוב זאל זיי דער קאמענדאנט ארויסגעבען . די דאזיגע פאדערונג , וואס האט אנגעריפען אי דעם נאציאנאלען , אי דעם רעליגיעזען גע־פיהל פון פאלק , האט ארויסגערופען א גאנצען שטורם אין ירושלים , און די רוימישע מאכט האט זיך געזעהן געצוואונגען צו קאנצענטרי־רען דא א גרויסע מיליטערישע קראפט . דא איז אבער דאך צו קיין

צוזאַמענשטויס נישט געקומען; די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען נאָר געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, אָבצולעגען די אייספיהרונג פון דער גזירה ביז אַ געוויסער צײַט, ווײַל זיי ווילען שיקען וועגען דעם אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, און די בקשה איז ערפילט געוואָרען. אין רוים, וויעדער, זענען די יודישע שלוחים שטאַרק געשטיצט געוואָרען פון דעם יונגען פּרינץ אַגריפּוס, און אַ דאַנק זיין השתדלות האָט קלודיוס מבטל געווען די גזירה און בעפוילען, צו לאָזען די יודען לעבען רוהיג לויט זייערע אייגענע זיטען און געזעצען. דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן גדול איז, לויט דעם בעפעהל, איבערגעגעבען געוואָרען דעם ברודער און אײדים פון דעם פערשטאָרבענעם קעניג, הורדוס II פון חלקית.

אונטער דער צײַט איז אין יהודה פאָרגעקומען אַ בעדײַטענדע געשעהעניש. אַ געוויסער טעאודע איז אַרויסגעטרעטען אַלס נביא אָדער משיח און האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך עטליכע הונדערט גלויביגע; אָט די מחנה האָט אַרומגעוואַנדערט איבערן לאַנד פון אָרט צו אָרט, און ענדליך האָט זיך דער נביא אונטערגענומען צו שפּאַלטען דעם ירדן און אַריבערצופיהרען דורך איהם זײַנע אַנהענגער. די לעצטע האָבען זיך דאַן פערזאַמעלט אַרום זייער אויסלייזער מיט זייערע ווײַבער און קינדער, גרייט צו דער גרויסער געטליכער ישועה, נאָך וועלכער עס דאַרף זיך אַנהויבען די נאַציאָנאַלע גאולה. דאָס האָט שטאַרק בעאונרוהיגט דעם פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און ער האָט געלאָזען אַרומרינגלען די משיח-טרוימער מיט אַ מחנה רײַטער-סאָלדאַטען, וועלכע האָבען פיעל פון זיי געטויט און די איבריגע געפאַנגען. צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך טעאודע אַליין, וועלכען פאַדוס האָט געלאָזען אָבהאַקען דעם קאָפּ און איהם ברענגען מיט פּאַראַד קיין ירושלים (45—46).

מיט אַ קורצער צײַט שפּעטער איז פאַדוס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און דעם פּאָסטען האָט פערנומען טיבעריוס יוליוס אַלעקסאַנדער, דער זוהן פון דעם יודישען אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע, וועלכער איז איבערגעגאַנגען צום הײַדענטום און האָט פערנומען אַ אַנגעזעהענעם פּלאַץ אין דעם רוימישען מלוכה-לעבען. דער פאַקט, וואָס אַ משומד איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק, האָט אַרויסגערופען אין יהודה אַ טיעפען פערדרוס, און די זיהן פון דעם אַמאָליגען פײַערדיגען קנאי יהודה הגלילי,

יעקב און שמעון, האבען ווידער אנגעהויבען ארגאניזירען געהיי־מע רעוואלוציאנערע מחנות. טיבעריוס'ען האט זיך אבער איינגעגעבען, צו דערשטיקען די בעוועגונג באלד פון איהר אנהויב, און ער האט זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אן דיביידע ברידער: ער האט זיי ביי־דען געלאזען קרייציגען, — וואס ס'האט זיך גערעכענט פאר דער הארטסטער שטראף, לויט די רוימישע געזעצען.

זיעבטעס קאפיטעל.

אגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(49—65)

אגריפּוס II, דער זוהן פון דעם לעצטען יהודה'עאישען קעניג, האט אונטער דער גאנצער צייט געלעבט אין רוים, וואו ער האט פערקעהרט אין די העכסטע קרייזען פון דער דארטיגער געזעלשאפט, און איינגעזויגען אין זיך די אלע בעגריפען און אויסגעלאסענקייטען, וואס האבען דארטין געהערשט. ווען זיין פעטער, הורדוס II, איז געשטארבען, איז דאס קליינע קעניגרייך חלקית איבערגעגאנגען צו איהם, אגריפּוס'ען, און צוזאמען דערמיט האט ער געירשה'נט פון דעם פערשטארבענעם אויך די השגחה איבערן בית המקדש און דאס רעכט צו בעשטימען א כהן גדול. ער איז אבער נאכדעם אויך פער־בליעבען אין רוים, און מיט איהם צוזאמען האט זיך געפונען אויך זיין שענע שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז געוועזען מיט איין יאהר יונגער פון איהם און איז געבליעבען א יונגע אלמנה נאך איהר מאן, דעם דערמאהנטען הורדוס. דער דאזיגער פאקט האט ארויס־גערופען שלעכטע נאכרייד אין דער רוימישער געזעלשאפט, און כדי זיך צו שטיצען דערפון האט אגריפּוס חתונה געמאכט בערעניקא'ן מיט'ן קעניג פון ציליציע, פאלעמאן, וועלכער איז מרוצה געווארען זיך מגייר צו זיין צוליעב איהר. די אויסגעלאסענע און לעבענסלוס־טיגע שענהייט האט זיך אבער ביי דעם צווייטען מאן אויך נישט לאנג

דערהאלטען: זי איז אוועק פון איהם און האט זיך ווידער פריי איבערגעגעבען איהרע לייכטזיניגקייטען. ביי דעם אלעמען האט זיך בעראניקא דאך נישט אבגעזאגט פון איהר גלויבען, וועהרענד איהר אנדערע שוועסטער, דרוסילא, האט דאס יא געטאן. די לעצטע איז, אלס קינד נאך, פערקנס'ט געווארען פאר דעם קאמאגענישען פרינץ עפיפאנעס, וועלכער האט זיך פערפליכטעט, אנצונעהמען דעם יודישען גלויבען און האט זיין ווארט נישט געהאלטען. דרוסילא האט דאן חתונה געהאט מיט'ן קעניג פון עמאוס, חזיז, וועלכער האט זיך גלייך מגייר געווען; פאר דער לייכטזיניגער און שענער פרינצעסין האט דאס אבער געהאט א גאנץ קליינע בעדייטונג, און ווען עס האט זיך, גלייך נאכדעם, פערליעבט אין איהר דער רוימישער פראקוראטאר פעליקס, האט זי צוליעב איהם פערלאזען דעם מאן צוזאמען מיט'ן גלויבען, און האט זיך פערבונדען מיט דעם געצענדיענערישען פיינינער פון איהר פאלק.

דאס פאלק האט דער פרינצעסין דעם חטא, נאטירליך, נישט מוחל געווען; דאגעגען אבער האט דאס איהר ברודער, אגריפוס'ען, נישט שטארק געקימערט, און זיין אייגענע אנגעהעריגקייט צו דעם יודישען גלויבען איז אויך געווען נאר א אפיציעלע, א קאלטע. אגריפוס האט זיך גערעכענט אפיציעל פאר דעם קעניג פון יהודה, האטש ער האט געהאט אין זיין רשות נישט מעהר, ווי די קליינע פראווינץ חלקית, און די גאנצע פאקטישע מאכט איבער'ן לאנד האט זיך געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען פראקוראטאר. אגריפוס האט זאגאר געלאזען אויסגיעסען מטבעות מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג, פריינד פון קייזער און פון די רוימער"; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א עהרען-טיטול, וועלכען די רוימישע מאכט האט איהם איבערגעלאזען און וועלכער האט אין דער ווירקליכקייט קיין בעדייטונג נישט געהאט. דער איינציגער פונקט אין יהודה, איבער וועלכען אגריפוס האט געהאט א דעה צו זאגען, איז געוועזען דער בית המקדש. דא איז ער געווען דער פאקטישער בעל הבית און ער האט נישט ווייניג אויפגעטאן פאר דער אויסערליכער פערשענערונג פון דעם טעמפעל גופא און פון דער עבודה איננוועניג. אגריפוס האט געלאזען אויספלאסטערן די גאסען ארום בית המקדש מיט מארמאר-שטיינער; פאר דעם לויים-כאר האט ער איינגעפיהרט א שענערע קליידונג, און ווען מ'האט געוואלט רעמאנטירען דעם בית

המקדש, האָט ער געלאָזן אויסהאַקן זעהר טײַערע בוימער פון די רײַכע לבנון־וועלדער.

אַגריפּס׳עס קאַלטע בעציהונג צו די הײליגטימער פון פאָלק האָט אָבער אָפּט געבראַכט צו סכסוכים צווישען איהם און די גײַסטיגע פיהרער פון דער אומה. אַזאַ מין סכסוך איז פאָרגעקומען אַמאָל צווישען זײ איבער אַ קלײניגקײַט. אַגריפּס האָט אויפגעשטעלט אַ הויכען טורעם אין הויף פון דעם חשמונאים־פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווײַט פון בית המקדש, און פון דעם טורעם פלעגט ער ליעב האָבען אַראָבצוקוקען אויף דער שענער פּאַנאָראַמע פון שטאָדט, פון וועלכער ס׳האָבען זיך בעזונדער בולט אַרויס געזעהען די אינווענינגסטע עזרות פון בית המקדש און אַלץ, וואָס ס׳טוט זיך אין זײ. דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פון די פרומע זקנים, ווי אַ פּראָפאַנאַציע און אַ פערברעך געגען געזעץ, און זײ האָבען בעפוילען, אַװעקצושטעלען אַ הויכע וואַנט צווישען טורעם און בית המקדש. אַגריפּס איז אין כעס געוואָרען און האָט געוואָלט צווינגען די כהנים, זײ זאָלען די וואַנט צונעהמען; די לעצטע האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען, און די דעפּוטאַציע, וואָס זײ האָבען אַװעקגעשיקט וועגען דעם קײן רוים, מיט׳ן כהן גדול ישמעאל בן פאַבי בראש, האָט בעקומען אויף איהר זײַט די הסכמה פון דער מאַכט. אַגריפּס האָט זיך דערפאַר נוקם געווען אָן דעם דערמאָהנטען כהן גדול און איהם אַראָבגעזעצט פון דעם פּאָסטען, בעשטימענדיג אויף זײַן פּלאַץ אַ געוויסען יוסף קאַבי.

בנוגע צו דער כהונה גדולה האָט זיך אַגריפּס בכלל גאַנץ ווייניג אויסגעצײכענט פון די ערשטע אדומ׳ער. פאַר זײַן צײַט איז דער דאָזיגער הויכער פּאָסטען געוואָרען צו שאַנד און צו שפּאָט און האָט פערלוירען זײַן גאַנצען אויטאָריטעט. עס איז אײַנגעפיהרט געוואָרען דער שענדליכער סיסטעם פון קויפען דעם הויכען טיטול און יעדער בעשטימטער כהן גדול האָט געזוכט אָנצוזאַמלען וואָס מעהר געלד אין דער צײַט פון זײַן „הערשען", וויסענדיג, אַז בײַ דער ערשטער געלעגענהײַט קען קומען אַן׳אַנדערער און אויסקויפען דעם פּאָסטען פאַר אַ גרעסערע סומע. גאַנץ אָפּט איז עס געקומען צו פּשוט׳ע עפענטליכע געשלעגען צווישען פערשידענע „קאַנדידאַטען" און דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, עס זאָל פאַלען דער גאַנצער כבוד פון בית המקדש. פון יענער צײַט אָן — האָט זיך דערצעהלט

אין פאלק — האבען זיך אויפגעהערט צו ווייזען די בעשטימטע צייכענס אין קדשי קדשים ; די כהנים האבען אויפגעהערט ארויסצורעדען דעם שם (יהוה) אין זייערע ברכות און דער כהן גדול אפילו אין דער יום כפור׳דיגער עבודה האט איהם אויך ארויסגערעדט אזוי שטיל, אז קיינער האט איהם נישט געהערט — נישט זיי און נישט די צייט זענען ראוי געווען דערצו .

אין די צוויי צעהנדליג יאהר פון אגריפוס׳עס בעל הבתי׳ווען אין בית המקדש האבען זיך כסדר געביטען די כהנים־משפחות באעטוס (ביתוס), קנתר, פאבי, קמית, חנן, און דער בעל אגדה פון תלמוד קלאגט : „ביטער איז מיר פון דער משפחה באעטוס, ביטער איז מיר פון זיינע שטעקענס ! ביטער איז מיר פון דער משפחה חנן, ביטער איז מיר פון זיין שלאנגענגיפט ! ביטער איז מיר פון דער משפחה קנתר און פון זיין פעדער ! ביטער איז מיר פונ׳ם הויז פון ישמעאל בן פאבי און פון זיינע פויסטען ! זיי אליין זענען די כהנים גדולים, זייערע זיהן — די שאצ־אויפזעהער (פון בית המקדש), זייערע איידימס — די משגיחים, און זייערע קנעכט שלאגען דעם פאלק מיט שטעקענס" .

אזוי נידעריג איז געפאלען די הייליגסטע אינסטיטוציע פון לאנד, אין דער צייט, ווען דאס פאלק האט זיך געראנגעלט מיט די שרעקליכסטע גסיסה־יסורים, האט זיך געבויגען אין דרייען אונטער דעם יאך פון דער פרעמדער הערשאפט און געפרובט מיט די לעצטע כחות אראבצורייסען פון זיך די שווערע אייזערנע קייטען פון די אכזריות׳דיגע פראקוראטארען .

נאך טיבעריוס אלעקסאנדערן איז קיין יהודה אנגעקומען אלס פראקוראטאר א געוויסער קומאנוס (48—52) . דאס איז געווען א רויהער רוימישער אדמיניסטראטאר, וואס האט כסדר געזוכט א געלעגענהייט צו „בערוהיגען" און האט אומעטום געזעהען נאר אויפשטאנדען און מאיעסטעטס־בעליידיגונגען . און אזא מין געלעגענהייט האט זיך איהם גלייך געמאכט : דאס איז געווען אינ׳ם יום טוב פסח ; קומאנוס האט געזעהען, ווי פון אלע זייטען ציהען זיך אונגעהויערע מענגעס מענשען קיין ירושלים, האט ער זיך דערשראקען און געלאזען אוועקשטעלען א גרויסע מחנה בעוואפענטע סאלדאטען אין דער זיילען־גאלערעע פון בית המקדש . דער דאזיגער אנבליק פון געצעני־דינערישע סאלדאטען אויף דער שוועל פון פערהייליגטען נאציאנא־

לען טעמפּעל האָט שוין אַליין אויך שטאַרק אויפגערעגט די פערזאַמעלטע; דאָ איז נאָך אָבער צוגעקומען אויך דער פאַקט, וואָס איין סאָלדאַט האָט געמאַכט אַ שענדליכע בעוועגונג געגען דעם פערזאַמעלטען פאָלק, ווען עס האָט געהאַלטען אין מיטען גאָטעס-דיענסט, און אויף דער פאָדערונג, צוצונעהמען דעם סאָלדאַט פון בית-המקדש האָט קומאַנוס געענטפערט מיט דראָהענדע התראות. דער צורייצטער עולם האָט זיין צאָרן נישט געקענט שטילען און אָנגעהויבען צו וואַרפען שטיינער אין די סאָלדאַטען און צו זידלען דעם פּראָקוראַטאָר. דאַן האָט קומאַנוס צוזאַמענגעצויגען אויף דעם פּלאַץ פון די אונרוהען גרויסע מחנות סאָלדאַטען, וועלכע האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף די נישט בעוואָפענטע יודען און מאַסען פון זיי געטויט און געפּייניגט. די אונגליקליכע האָבען זיך געפּרובט אַרויסרייסען פון דער סאָלדאַטען-קייט און אַנטלויפען; איז אָבער דאָס שטופּעניש ביי די טויערן געוועזען אַזוי שטאַרק, אַז טויזענדער יודען זענען דערנאָך געפונען געוואָרען דערשטיקטע און צוקוועטשטע.

אָט די אַלע מעשים האָבען געמוזט אַרויסרופען אין פאָלק אַ שטאַרקען דורשט, זיך נוקם צו זיין אָן די בעדריקער פון פאָטערלאַנד, און דאָס האָט זיך דערווייל אויסגעדריקט אין אַ רייהע איינצעלנע טעראָריסטישע אַקטען. אַזוי איז פאָרגעקומען, אַז אַ גרופּע יהודה'ער האָט בעגעגענט אויפ'ן וועג דעם דורכפאָהרענדען קייזערליכען בעאַמטען סטעפאַנוס און איז איהם בעפאַלען. דאָס האָט שטאַרק אויפגעקאָכט קומאַנוס'ען און ער האָט אַרויסגעשיקט אַ שטראָף-עקספּעדיציע מיט דעם בעפעהל—חרוב צו מאַכען אַלע דערפער און ישובים, וואָס ליגען אַרום דעם אָרט, וואו דאָס פערברעכען איז פאָרגעקומען. די סאָלדאַטען האָבען דעם בעפעהל דורכגעפיהרט מיט דער שרעקליכסטער אַכזריות, און געפינענדיג אין איינעם פון די ישובים אַ ספר תורה, האָבען זיי זי צוריסען און געשענדעט. אָט דעם פערברעכערישען חלול-הקודש האָבען די יודען נישט געקענט מוחל זיין, און מאַסען פון זיי האָבען זיך אַוועקגעלאָזען צו קומאַנוס'ען קיין קסריה, וואו זיי האָבען געפאָדערט אַ בעפריעדיגונג. קומאַנוס האָט אין אָנהויב גאָרנישט געוואָלט אויסהערען די טענות פון די יודישע פּראָטעסטאַנטען; ענדליך אָבער האָט ער געפונען פאַר נויטיג זיי נאָכצוגעבען, און די שולדיגע סאָלדאַטען זענען געטויט געוואָרען.

צווישען קומאַנוס'ען און דער יודישער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען נאָך אַ דריטער צוזאַמענשטויס, — אַ צוזאַמענשטויס, וואָס האָט אָנגענומען אַ מעהר ערנסטען כאַראַקטער און האָט זיך געענדיגט פיעל

בלוטיגער פון די ערשטע צוויי. אַ גרופּע יודען פון גליל איז געגאַנגען קיין ירושלים אויף אַ געוויסען יום־טוב דורך שומרון, און די שומרונ'ער זענען בעפאַלען די יודישע עולי־רגל (פּיליגרימען) און האָבען עטליכע פון זיי געהרג'עט. אַ דעפּוטאַציע פון די גליל'עאישע יודען האָט זיך דאַן געווענדעט צו קומאַנוס'ען מיט דער פאָדערונג, צו בעשטראָפען די שומרונ'ער; די לעצטע האָבען שוין אָבער געהאַט אונטערגעקויפט קומאַנוס'ען, און ער האָט זיך בעצויגען צו דער גאַנצער זאַך גלייכגילטיג. דאָס האָט געצוואונגען דער יודישער בעפעלקערונג אָנצונעהמען אייגענע מיטלען און זיך אַליין אָבצורעכנען מיט די שולדיגע.

און יענער צייט האָבען די פערבליבענע אָנהענגער פון די אַמאָליגע זעלאָטען (קנאים) צוריק אָנגעהויבען צו אָרגאַניזירען בעוואָפענטע קאַמפּפס־גרופּען מיט דעם צוועק, צו קעמפּפען פאַר דער בעפרייאונג פון פאָטערלאַנד; און אָט האָט איינע פון די דאָזיגע גרופּען, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם העלדישען אלעזר בן דינאי, איבערגענומען דעם גאַנצען ענין אין איהרע הענד. די מחנה זעלאָטען האָט זיך אוועקגעלאָזען אין דער געגענד אַקראַבאַטאַנע, וואָס איז געווען אינגאַנצען בעזעצט מיט שומרונ'ער, און האָט בעראויבט און חרוב געמאַכט אָהן רחמנות אַ גאַנצע רייהע שטעדט און דערפער. צוטומעלט פון דעם שרעקליכען קלאַפּ, זענען די שומרונ'ער געלאָפען בעטען הילף ביי זייער בעשיצער, און ער האָט זייווירקליך געהאָלפען. קומאַנוס האָט זיי ערלויבט, זיך צו בעוואָפענען, און האָט זיי נאָך צוגעשיקט אַ גרויסע מחנה סאָלדאַטען, וואָס האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַנטקעגען די זעלאָטען און פיעל פון זיי געפאַנגען און געטויט.

די דאָזיגע אָפענע פּאַרטייליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער האָט נאָכמעהר אויפגערעגט די ברייטערע שיכטען פון פאָלק, און עס האָט געהאַלטען דערביי, אַז די גאַנצע בעפעלקערונג זאָל אָפען אַרויסטרעטען געגען קומאַנוס'ען מיט זיינע סאָלדאַטען, — וואָס עס וואָלט געוויס געבראַכט צו אַ שרעקליכען חורבן. דאָ האָבען זיך אָבער אַריינגעמישט אין דער זאַך די אָנגעזעהענע פאָרשטעהער פון דער יודישער אַריסטאָקראַטיע, און שטרעבענדיג מיט אַלע מיטלען, אויסצומיידען די קאַטאַסטראָפע, האָבען זיי אָבגעהאַלטען דעם פאָלק פון בעוואָפענטע אַרויסטרעטונגען און געראַטען, צו קעמפּפען געגען דער אונגערעכטיגקייט מיט די מיטלען פון געזעץ. דאַן זענען אוועקגעשיקט געוואָרען צוויי דעפּוטאַציעס צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען אומידיוס קוואַדראַטוס:

איינע אַ יודישע, וואָס האָט זיך בעקלאָגט אויף די שומרונ׳ער מיט זייער בעשיצער קומאַנוס, און די צווייטע אַ שומרוני׳שע מיט אַ פּראָטעסט נעגען די אונגעזעצליכע אַכזריות׳ען פון אלעזר׳ס גרופּע. קוואַדראַטוס איז צוליעב דעם סכסוך אַליין געקומען קיין שומרון, און זיין ערשטע עובדא איז געווען זיך נוקם צו זיין פאַר דעם בעליידיגטען רוימישען כבוד און צו בעשטראָפען (קרייציגען) די זעלאָטען-רעוואָלוציאָנערען, וועלכע זענען געפאַנגען געוואָרען דורך קומאַנוס׳עס סאָלדאַטען. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צום עצם ענין און בעשטימט וועגען דעם אַ ספּעציעלען געריכט אין דער שטאָדט לידדאַ, וואו עס זענען זיך צונויפגעקומען די פאָרשטעהער פון ביידע צדדים. דאָ האָט זיך אָבער די פראַגע אַרויסגעוויזען פאַר זעהר פערפלאָנטערט, און קוואַדראַטוס האָט נישט געפּועל׳ט ביי זיך, אַרויסצוגעבען אַ קאַטעגאָרישע ענטשיידונג; ער האָט דעריבער בעפוילען, פאַרצושטעלען דעם גאַנצען ענין פאַר׳ן קייזער אַליין, און ביידע פּאַרטייען האָבען אַוועקגעשיקט אויסגעוועהלטע דעפּוטאַציעס קיין רוים. אין דער יודישער דעפּוטאַציע האָבען זיך דאָס מאָל געפונען די פאָרשטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע מיט׳ן כהן-גדול יונתן בראש, און אויף דער זייט פון די שומרוני׳שע פערטרעטער איז געווען קומאַנוס, וועלכער איז אַליין אויך אַריינגעצויגען געוואָרען אין דעם משפּט אַלס בעשולדיגטער, און האָט געמוזט פאָהרען זיך פערטיידיגען פאַר זיין הערשער.

קומענדיג קיין רוים, האָבען זיך ביידע דעפּוטאַציעס פאָרגעשטעלט פאַר קלודיוס׳ען. קומאַנוס און מיט איהם אויך די שומרונים האָבען געהאַט אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף און די הויכע מקורבים פון קייזער; די יודישע שלוחים האָבען אָבער אויך געהאַט אַ גרויסען צד: פאַר זיי האָט זיך שטאַרק איינגעשטעלט דעם קייזער׳ס ליעבלינג אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך בכלל אויפגעהאַלטען אין רוים מעהר, ווי אין פּאַלעסטינא. אַגריפּוס׳ען איז בעזונדער נאָך געלונגען צו געווינען פאַר זיך דער קייזערין אַגריפּינאַ, און אַ דאַנק איהר ענערגישען אָנטהייל אין דעם פּראָצעס, איז דעם קייזער׳ס פּסק געווען צום גונסטען פון די יהודה׳ער; לויט דעם אורטהייל זענען די שולדיגע שומרונים געטויט געוואָרען און קומאַנוס איז פערשיקט געוואָרען אין גלות.

אין דער זעלביגער צייט און אַ דאַנק דער זעלביגער אַגריפּינ׳ען איז אַגריפּוס אַליין אויך נתעלה געוואָרען: ער האָט בעקומען אין זיין מאַכט די גאַנצע צפון-מזרח געגענד פון יהודה, וואָס האָט אַמאָל אָנגע-

הערט צו פיליפ׳ס טעטראַרכיע. דעם צענטר פון יהודה האָט אָבער רוים איצט אויך נישט געוואָלט אַרויסלאָזען פון איהרע אייזערנע הענד, און דער כלומר׳שטער נצחון פון די יודען איבער די שומרונים האָט די אייגענטליכע פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גאָרנישט פערבעסערט.

נאָכדעם ווי קומאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען, איז אויף דעם פּאָסטען פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה בעשטימט געוואָרען פעליקס (52—60), אַ בעפרייטער שקלאַף פון קייזערליכען הויף און אַ ברודער פון אגריפּינאַ׳ס אַלמעכטיגען ליעבלינג פּאַלאַס. אויף דער בעשטימונג האָבען די פריינד פון יהודה געלעגט גרויסע האָפנונגען, און אויסער אַגריפּוס׳ען האָט דער כהן־גדול אַליין אויך געבעטען דעם קייזער, ער זאָל בעשטימען פעליקסען אויף דעם פּאָסטען; אָט די אַלע האָפנונגען האָבען זיך אָבער געענדיגט מיט אַ ביטערער ענטטוישונג — פעליקס איז נאָך איבערגעגאַנגען קומאַנוס׳ען אין רשעות און חוצפּה. די אכזריות׳דיגע און געלד־גיעריגע שקלאַפען־נאַטור האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל: בעפריעדיגען אַלע תאוות און אַרויספּרעסען פון דער בעפעלקערונג וואָס מעהר געלד. און דערביי זענען אַלע מיטלען כשר געווען פאַר דעם אויפגעקומענעם קנעכט—ער האָט גוט געוואוסט, אַז דער איינפלוס פון זיין ברודער אין הויף איז גענוג שטאַרק, אום צו פערדעקען אפילו די גרעסטע חטאים. די פעסטע לאַגע פון דעם נייעם פּראָקוראַטאָר איז נישט שוואַכער געוואָרען אפילו אויך נאָכדעם, ווי קלודיוס איז געשטאָרבען (54) און אויפ׳ן טראָן איז אַרויף דער יונגער נעראָ. דער לעצטער איז צו אַגריפּוס׳ען געווען נישט שלעכט געגוינגט, און האָט איהם צוגעגעבען פיער בעדייטענדע שטעדט מיט זייערע סביבות, דערונטער אויך טבריה און טאַריכעאַ; צו די זעלבסטשטענדיגע נייגונגען פון די יהודה׳ער בכלל האָט ער זיך אָבער בעצויגען נישט פריינדליך, אַזוי אַז פעליקס האָט געקאָנט טאָן אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געוואָלט, מיט דעם אויסרייד פון „בערוהיגען״.

אַ קורצע צייט נאָך זיין אָנקומען אין יהודה האָט זיך פעליקס פערבונדען מיט דער בעריהמטער יודישער פּרינצעסין דרוסילאַ, די טאָכטער פון דעם פערשטאָרבענעם אַגריפּוס I, וועלכע האָט צוליעב איהם פערלאָזען איהר מאַן און איהר פאָלק. דאָס האָט אָבער קיין ווירקונג נישט געהאַט אויף זיין טעטיגקייט אַלס פּראָקוראַטאָר און אויף זיין בעציהונג צו דער יודישער בעפעלקערונג. שטרעבענדיג, אויסצורייניגען דאָס לאַנד פון די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען, האָט ער זיך קודם כל גענו־

מען צו די זעלאטען; די דאזיגע פאנאטישע פרייהייטס-קעמפפער האבען זיך אבער נישט אזוי לייכט אונטערגעגעבען, און גאנץ אפט איז ער געווען געצוואונגען, זיך צו בענוצען דערביי מיט פשוט'ער רמאות. אזוי האט פעליקס פערנארט צו זיך דעם בעריהמטען אנפיהרער פון די זעלאטען אלעזר בן דינאי, צוזאגענדיג איהם פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט, און דערנאך איהם געשמידט אין קייטען און אוועקגעשיקט קיין רוים. מיט די איבריגע געפאנגענע זעלאטען איז ער זיך אויך בעגאנגען נישט בעסער פון זיינע פארגענגער: מאסען פון זיי האט ער געלאזען קרייציגען (צושלאגען צו א בוים) און די בלויזע פערדעכטיגע אין פאליטישער נישט כשר'קייט זענען אויך אכזריות'דיג בעשטראפט געווארען.

אין דער דאזיגער אטמאספעריע פון בלוט- און טויט-שטראפען האט זיך געמוזט ענטוויקלען א גינסטיגער באדען פאר אלערליי טעראריסטישע שטימונגען און ליידענשאפטען, און באלד איז ווירקליך אויסגעוואקסען א געפעהרליכע ארגאניזאציע, וואס האט אנגעווארפען א שרעק אויפ'ן גאנצען לאנד און געשטערט דעם נארמאלען גאנג פונ'ם פאלקסלעבען. די דאזיגע געהיימע ארגאניזאציע האט זיך אויסגעבילדעט פון די איינצעלנע עקסט-פאנאטישע זעלאטען, וועלכע האבען אין זייער ביטערער פערצווייפלונג אינגאנצען פערלוירען יעדען שפור פון אויסגערעכענטקייט און פון אכטונג צום מענשליכען לעבען. מ'האט זיי גערופען סיקאריער (סיקריקון) צוליעב דעם קורצען מעסער (סיקא), מיט וועלכען זיי זענען געווען בעוואפענט; אט דעם מעסער פלעגען זיי טראגען בעהאלטען אונטער די קליידער, און אויסמישענדיג זיך מיט'ן גרויסען עולם (אממערסטענטייל יום-טוב-צייט) פלעגען זיי אונבעמערקט דערשטעכען די פערזאן, אויף וועלכער זיי האבען געטראגען א געוויסען כעס. די סיקאריער פלעגען דורכפיהרען זייערע רציחות אזוי שנעל און געשיקט, אז א לאנגע צייט האט מען קיינעם פון זיי נישט געכאפט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די מורא פאר זיי. די קרבנות פון די סיקאריער זענען דאס רוב געווען יודען, און זייערע רציחות זענען געווארען אזוי אפט און אלטעגליך, אז די גזעצלעהרער האבען געפונען פאר נויטיג אבצושאפען אינגאנצען דעם קרבן, וואס פלעגט געבראכט ווערן פאר אונשולדיג פערגאסענעם בלוט, ווייל עס וואלט אויסקומען צו ברענגען אזעלכע קרבנות — אהן אנ'אויפהער.

מיט די פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט זענען די סיקאר-

יער דערוויל געשטאנען אין נאהנטע בעציהונגען, און ווען פעליקס האט געוואלט פטור ווערן פון דעם אלטען כהן-גדול, יונתן (דער זעלביגער, וואס האט איהם „אויסגעפועלט” פאר יהודה פונ׳ם רוימישען קייזער), וועלכער האט איהם עפענטליך געמוסר׳ט פאר זיינע אונגעזעצליכע מעשים, — האט ער אונטערגעשיקט איינעם פון די סיקאריער, און יענער האט דורכגעשטאכען דעם כהן-גדול׳ס ברוסט מיט זיין בלוטיגען מעסער.

פונקט דער היפך פון די סיקאריער, אבער דאך „בעאונרוהי-גענד” און „געפעהרליך” איז געווען אנ׳אנדער גרופע, וואס האט זיך אויך אנגעהויבען שטארק צו פערשפרייטען איבערן לאנד — די גרו-פע פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער. דער האפנונגסלאזער צוש-טאנד האט אלץ מעהר און מעהר אויפגערייצט די צוהיצטע פאנטאזי-יע פון פאלק, און וואס ווייטער איז אלץ שטארקער און אונגעדולדי-גער געווארען זיין בענקשאפט נאך דעם ערווארטעטען אויסלייזער און בעפרייער. אט די אנגעגליהטע שטימונג האט געמוזט ארויסרופען לע-בעדיגע פערקערפערונגען פון דער האפנונג און איהרע אנזאגער; און עס האבען זיך דעריבער פון צייט צו צייט בעוויזען עקזאלטירטע „נביאים” און „משיחים”, וואס האבען פערזיכערט, אז אט-אט קומט אן די ישועה און דאס לאנד ווערט אויסגעלייזט פון שונא׳ס הענד. צו דעם סארט משיחים האט אנגעהערט דער אויבענדערמאהנטער טעאודע, וועלכער האט זיך צוזאמענגעשטויסען מיט׳ן ערשטען פרא-קוראטאר וואדוס, און איצט האט זיך זייער צאהל נאך פערגרעסערט. איינער פון זיי, א געוויסער „משיח”, וואס איז געקומען פון מצרים, האט צוזאמענגענומען ארום זיך אין א מדבר טויזענדער יודען, און האט זיי איינגערעדט צו געהן מיט איהם קיין ירושלים, איינענעהמען דעם רוי-מישען גארניזאן. די בעגייסטערטע גלויביגע האבען זיך ווירקליך גע-לאזען געהן קיין ירושלים, וויל דער משיח האט זיי פערזיכערט, אז ווי נאר זיי וועלען צוקומען צו דער בעפעסטיגטער שטאדט, וועט גאט א נס טאן און די מויערן וועלען איינפאלען. זיי איז אבער נישט בע-שערט געווען, זיך צו איבערצייגען אין דעם אמת פון דער נבואה: פעליקס האט זיך דערוואוסט פון דער אייגענארטיגער אונטערנעהמונג און זיינע סאלדאטען האבען פון דער גאנצער מחנה „געטליכע קעמפ-פער” קיינעם נישט איבערגעלאזען.

אזוי האט פעליקס נישט אויסגעמיטען קיין איין געלעגענהייט צו

ערניעדריגען דעם פאָלק און צו פערגיסען זיין בלוט, און דאָס האָט
זיך, נאַטירליך, אָבגערופען אויך אויף דער בענעהמונג פון די אָרטי-
גע פרעמדע בעפעלקערונגען בנוגע צו זייערע יודישע מיטבירגער.
די סיריער, גריכען און רוימער, וועלכע האָבען געוואוינט מאַסען-
וויז אין די יודישע שטעדט, האָבען אָנגעהויבען אָפען ארויסצוטרע-
טען געגען יודען, און אין קסריה, דעם פּראָקוראַטאָר'ס רעזידענץ,
איז עס אפילו געקומען צו אַ שטאַרקען קאָנפליקט צווישען די דאָרטי-
גע סיריער און יודען. די יודען, וועלכע האָבען זיך דאָ אויסגעצייכענט
מיט זייער עשירות, מיט זייער רייכען מסחר האָבען געפאָדערט פאַר
זיך פולע גלייכבערעכטיגונג מיט אַלע איבריגע בירגער פון לאַנד, ווייל
די שטאָדט איז אויפגעבויט געוואָרען דורך זייער קעניג הורדוס I;
די סיריער האָבען דאָס אָבער נישט געוואָלט אָנערקענען, ערקלערנ-
דיג, אַז אַמאָל זענען דאָ גאָר קיין יודען נישט געווען. דער סכסוך
האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע צייט, און איז ענדליך איבערגעגאַנגען
אין אַ אָפענעם גאַסען-געשלעג, פון וועלכען די יודישע יוגענד איז
ארויס אַלס זיעגערין. דאַן האָט פעליקס זיך אריינגעמישט אין דעם
גאַנצען ענין, און געפאָדערט פון דעם פערזאַמעלטען יודישען עולם,
ער זאָל זיך גלייך פונאַנדערגעהן, און ווען די יודען האָבען אַזוי גיך
נישט געהערט זיין בעפעהל, האָט ער ארויסגעלאָזען איבערן שטאָדט
אַ בעוואָפענטע מחנה סאָלדאַטען, וואָס האָט מאַסען יודען אויסגע-
הרג'עט, מאַסען — געפאַנגען און מאַסען יודישע הייזער און געשעפ-
טען בערויבט און הרוב געמאַכט; דער עצם סכסוך איז אָבער דער-
מיט נאָך אַלץ נישט אויסגעגלייכט געוואָרען, און די פראַגע איז אי-
בערגעגאַנגען צום קייזער אַליין. צו דעם צוועק האָבען ביידע בעפעל-
קערונגען אָוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, וואו די סיריער האָבען
באַלד בעקומען אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף מיט דעם אַלמעכ-
טיגען פאַלאַס (דער ברודער פון דעם בעשולדיגטען פעליקס) בראש.
די סיריער איז, אויסער דעם, נאָך געלונגען אונטערצוקויפען דעם
קייזער'ס סעקרעטאַר בורוס, און אַ דאַנק דעם אַלעמען האָט זיך
דער סכסוך געענדיגט מיט זייער נצחון: נערא (נירון קיסר) האָט
ארויסגעטראָגען זיין בעשלוס, אַז די „העלענען" דאַרפען זיך רעכנען
פאַר די בעלי בתים פון קסריה און די יודישע בירגער זענען דאָרטין
נישט מעהר, ווי שכנים. די דאָזיגע אָפענע אונגערעכטיגקייט, וואָס
האָט די פּאַקטישע איינגעבוירענע בעלי בתים פון שטאָדט אָוועקגעש-

טעלט אין אַ ערגערער לאַגע פון די אָנגעקומענע פרעמדע, האָט נאָכ־
מעהר אויפגערייצט דעם פאָלק געגען דער רוימישער געוואַלט־הער־
שאַפט און האָט געדיענט דערנאָך אַלס פונק פאַר דעם רעוואָלוציאָ־
נערען פייער, וואָס האָט אַרומגעחאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד.
אונטער דער צייט איז פעליקס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה
און זיין פּלאַץ האָט פערנומען פּאָרציוס פעסטוס (60—62).
אָט די פערזאָנען־ענדערונג האָט אָבער גאַנץ ווייניג געווירקט אויף
דער לאַגע פון יהודה, חאָטש דער נייער מושל האָט נישט בעהאַנ־
דעלט זיינע אונטערטאַנען מיט דער חוצפה'דיגער אכזריות, מיט וועל־
כער עס האָבען זיי בעהאַנדעלט די פריהערדיגע פּראָקוראַטאָרען. פעס־
טוס האָט אויך אָנגעווענדט אַלערליי רעפּרעסיווע מיטלען, כדי צו
דערשטיקען די רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט פון די פערשיעדענע מחנות
און אָרגאַניזאַציעס — איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען.
די שאָטענס פון דעם קומענדיגען אויפשטאַנד האָבען זיך שוין געט־
ראָגען אין דער לופטען, און קיין קראַפט איז נישט אימשטאַנד געווען,
אָבצושטעלען דעם ברויזענדען שטראָם פון די צורייצטע אינסטינקטען
און צופלאַמטע פאַנטאַזיעס. די עקסט־לינקע זעלאָטען האָבען זיך וואָס
וייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די טעראָריסטען־סיקאַריער, און
אָט די ביידע אַקטיווע עלעמענטען האָבען גענענזייטיג געווירקט איינער
אויפ'ן צווייטען: אונטער דעם איינפלוס פון די פּאַטריאָטישע זעלאָטען
זענען די אַרויסטרעטונגען פון די סיקאַריער אויך פּאַטריאָטיש און
ציעלמעסיג געוואָרען, און דאַגעגען זענען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָ־
טען געוואָרען ווילד־בלוטיג און טעראָריסטיש. זיי האָבען געטויט, גע־
רויבט, געפּייניגט און אָהן אַ שום רחמנות גערודפ'ט די „פּריעדלי־
כע” און רוהיגע „בירגער” פון די רייכערע קלאַסען, וואָס האָבען זיך
געהאַלטען פון דער וויטענס און נישט געשטיצט די רעוואָלוציאָנערע
אונטערנעהמונגען. דאָס גאַנצע פאָלק: אַלט און יונג, אָרים און רייך,
קליין און גרויס — אַלע מוזען קעמפפען געגען דעם מעכטיגען שו־
נא, אַלע מוזען העלפען פערטיידיגען די פרייהייט פון פאָטערלאַנד! —
דאָס איז איצט געוואָרען דער אַלגעמיינער דעוויז פון די רעוואָלוציאָ־
נערען, און זיי פלעגען אָנפאַלען אויף גאַנצע דערפער און זיי חרוב
מאַכען דערפאַר, וואָס די איינוואוינער האָבען זיך נישט געוואָלט צוש־
ליעסען צו די בעוואָפענטע גרופּעס.
פון דער צווייטער זייט ווידער האָבען נאָך אַלץ געאַרבייט אַלערליי

נביאים און משיחים. זיי האָבען כסדר געוועקט די שענע האָפנונגען פון דער אומה, און אַלע מאָל איז אַנאַנדערער פון זיי אַרויסגעטרעטען אַלס בעפרייער און אויסלייזער. און דאָס פאָלק האָט געהאָפט און געגלויבט — עס האָט נישט געוואָלט צולאָזען צו זיך דעם שרעקליכען געדאַנק וועגען יהודה׳ס אונטערגאַנג, עס האָט נישט געוואָלט זעהען דעם שאָטען פון דעם שרעקליכען ח ו ר ב ן, וואָס איז שוין געשטאַנען הינטער זיינע פּלייצעס. נאָר איינצעלנע, געצעהלטע פאָלקס־קינדער האָבען זיך געפונען, וועלכע האָבען זיך נישט געלאָזען פערשכור׳ן פון די אַלע האָפנונגען און חלומות. אָט די אונגליקליכע ניכטערע זיהן פון דער אומה האָבען געפיהלט און געזעהן די שרעקליכע פינסטערע וואָלקענס, וואָס רוקען זיך אָן אויף יהודה׳ס הימעל, און זיי זענען נישט אימשטאַנד געווען, צו דערשטיקען אין זיך דעם טרויער. וועגען איינעם פון די דאָזיגע אַנזאָגער פון׳ם פאָלקס־אונגליק, מיט׳ן נאָמען י ה ו ש ע ב ן ח נ ן, ווערט דערצעהלט, אַז ער איז אַרומגעגאַנגען אין יענער צייט איבער די גאַסען פון ירושלים, און געשריען: „אַ קול פון אויפגאַנג, אַ קול פון אונטערגאַנג, אַ קול פון די פיער ווינטען, אַ קול וועגען ירושלים און בית־המקדש, אַ קול וועגען דעם חתן מיט דער כלה, אַ קול וועגען דעם גאַנצען יודישען פאָלק!״ דער המון האָט געקוקט אויף דעם טרויעריגען נביא, ווי אויף אַ משוגע׳נעם, און האָט איהם געשלאָגען און געטריבען; דאָס צעוועהטאָגטע האַרץ האָט זיך אָבער פאַר דעם נישט אָבגעשטעלט. טאָג און נאַכט האָט דער טרויעריגער שאָטען געוואַנדערט איבער די גאַסען פון דער יודישער הויפּט־שטאָדט, און נישט אויפגעהערט צו שרייען וועגען דעם נאָהנטען אונגליק, אויסרופענדיג יעדעס מאָל: „וועה, וועה צו דיר, ירושלים!״

פאַר יענער צייט איז פאָרגעקומען אין יהודה אַ קליינע בעוועגונג, וואָס האָט געהאַט וויכטיגע פאָלגען פאַר דער ווייטערדיגער פערצווייגונג פון יודענטום. בײַ דער אָרדנונג פון קויפען די כהונה גדולה, וואָס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין דער צייט פון אַגריפּס׳עס בעל־הבתי׳ווען איבער׳ן בית־המקדש, איז גאַנץ אָפט פאָרגעקומען, אַז דער העכסטער פאָסטען פון דעם יודישען רעליגיעזען לעבען, דער פאָסטען פון אַ כהן־גדול, איז פערטרעטען געוואָרען פון אַ פערזאָן, וואָס איז אַליין גאָר ווייט געווען פון אַלע יודישע רעליגיעזע מסורות (טראַדיציעס) און מנהגים. אזא כהן־גדול איז געווען איינער

מיט'ן נאָמען חנן, וועלכער האָט אָנגעהערט, לויט זיינע איבערציי־
גונגען, צו די אַמאָליגע צדוקים, און האָט געשטרעבט צו בעגייען
די דאָזיגע האַלב־אָבגעשטאָרבענע סעקטע. אַלס פּאַרטיי זענען די
צדוקים אונטערגעגאַנגען כמעט אין איין צייט מיט דער חשמונאי'שער
דינאַסטיע, און ווייל זיי האָבען אין פאָלק געהאַט גאַנץ ווייניג אָנהענ־
גער, האָבען זיי זיך אַליין אויך אונטערגעגעבען און געהיט אָפּיציעל
אַלע מנהגים און דינים לויט די געזעץ־אויסטייטשונגען פון די פּרושים.
דער איצטיגער כהן־גדול האָט אָבער אַרויסגעוויזען אין דער הינזיכט
אַ בעזונדער מוט, און מיט זיינע שאַרפע אַרויסטרעטונגען געגען די
פּרושים האָט ער געבראַכט דערצו, עס זאָל זיך ווידער פונאַנדער־
קאָכען דער אַלטער קאַמפף וועגען די געזעץ־אויסטייטשונגען פון דער
תורה. דאָס מאָל איז דער קאַמפף געווען אַנ'אַקאַדעמישער: חנן מיט
אַ געוויסער צאָהל צדוקים האָבען געזוכט צו דערווייזען, אַז די געזע־
צען פון דער תורה מוזען בוכשטעבליך פערשטאַנען און געהיט ווערן,
און אַנטקעגען זיי זענען אַרויסגעטרעטען די פּרושים מיט ר' יוחנן בן
זכאי בראש, וועלכע האָבען אויפגעוויזען, אַז די געזעצען מוזען
זיין צוגעפּאַסט צום לעבען און דאַרפען אָבגעהיט ווערן נאָר אין דעם
זין, ווי די מסורה האָט זיי איבערגעגעבען. עס איז אָבער פאָרגעקומען
אַ פאַל, אַז חנן האָט געלאָזען צוזאַמענרופען דעם סנהדרין און האָט
פערמשפּט אַזעלכען, וואָס לויט דער יורידישער אויסטייטשונג פון די
פּרושים, איז ער איינגאַנצען אונשולדיג געווען. דאָ האָבען די פּרושים
שוין געמוזט שטאַרקער אַרויסטרעטען געגען איהם, און זיי האָבען
נעפאָדערט פון אַגריפּס'ען, ער זאָל אַראָבזעצען חנן'ען פון זיין פּאָס־
טען אַלס כהן־גדול; מיט דער זעלביגער בעשולדיגונג געגען דעם
חוצפה'דיגען כהן־גדול האָבען זיי זיך געווענדעט אויך צו דעם פּראָקו־
ראַטאָר, וואָס איז נאָר וואָס געהאַט אָנגעקומען אין לאַנד, אַלבינוס,
און סוף כל סוף האָבען זיי זייערס אויסגעפיהרט: ענן איז אַראָבגע־
זעצט געוואָרען פון דעם הויכען שטוהל, וועלכען ער האָט פערנומען
סך הכל דריי חדשים. חנן נאָכפאָלגער איז געווען אַ געוויסער ישוע
בן דמנאי (פון 61 ביז 63), וועלכער האָט באַלד ווידער געמוזט
פריי מאַכען דעם פּלאַץ פאַר יהושע בן גמלא. די דאָזיגע כהנים
גדולים האָבען יום כפור, איידער זיי זענען צוגעטרעטען צו דער
עבודה, געמוזט שווערן, אַז זיי וועלן נישט אָבטרעטען פון דין און
וועלן אַלץ טאָן אַזוי ווי די פּרושים לעהרנען, נישט ווי די צדוקים.

בן גמלא איז געקומען צו דעם הויכען פּאָסטען אַ דאַנק דער גרויסער סומע געלד, וואָס זיין ווייב, מרתה, האָט געגעבען אַגריפּוס'ען; ער איז אָבער געווען נאָך נישט פון די ערגסטע כהנים גדולים פאַר יענער צייט. יהושע בן גמלא האָט זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט דער יודישער קינדער־ערציהונג, און אַ דאַנק זיין איינפיהרונג איז אין יעדער שטאָדט געגרינדעט געוואָרען אַ שול פאַר יונגלעך פון פינף יאָהר אָן. בן גמלא איז אויך נישט לאַנג געזעסען אויף זיין כהן־גדול־שטוהל: ער האָט איבער געגעבען זיין פּלאַץ אַ געוויסען מתיתיהו — דער לעצטער פון די אַכט און צוואַנציג כהנים גדולים, וועלכע זענען בעשטימט געוואָרען פאַר דער גאַנצער צייט, זינט די אדום'ער האָבען פאַרנומען דעם טראָן פון יהודה.

אַלבינוס האָט געוועלטיגט איבער יהודה אַ קורצע צייט (פון 62 ביז 64), און בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער בעפעלקערונג, האָט ער געוואוסט נאָר דאָס איינציגע: וואָס מעהר געלד פון איהר אַרויספּרעסען. ער האָט צורויבט אַלע געזעלשאַפטליכע געלדער, האָט אוועקגענומען גאַנצע קאַפּיטאַלען ביי פּריוואַטע פּערזאָנען און געשטיקט דאָס פאָלק מיט אונגעוועהנליכע שטייערן. פאַר געלד פלעגט ער בעפריי׳ען פון געפענגעניש אַפילו די געפעהרליכסטע פאַרברעכער, און אַזוי ווי ער איז זיך זעהר שטרענג בעגאַנגען מיט די סיקאַריער, זענען זיי געפאַלען אויף אַ פּשוט'ען מיטעל, ווי אַזוי זיך צו בעפריי׳ען פון זיינע הענד. די געבליבענע חברים־סיקאַריער אויף דער פרייהייט פלעגען פאַנגען וועלכען ס'איז מיטגליעד פון אַ רייך־אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע און דערנאָך מודיע זיין די עלטערן, אַז דער געפאַנגענער וועט צוריקגעקעהרט ווערן, אויב אַלבינוס וועט אַרויסלאָזען פון געפענגעניש אַזוי פיעל און אַזוי פיעל סיקאַריער. די רייכע אַריסטאָקראַטען זענען אויף אַזאַ אופן געצוואונגען געווען צו בעצאָהלען אַלבינוס'ען די געפאָדערטע סומע געלד פאַר דער בעשטימטער צאָהל סיקאַריער, און דער געפאַנגענער פלעגט זיך צוריק אומקעהרען אין דער היים.

אַלבינוס'עס נאָכפאָלגער איז געווען געסיוס פלאָרוס (64 — 66). דאָס איז געווען דער לעצטער פּראָקוראַטאָר פון יהודה און אויך דער ערגסטער. אַ אויפגעקומענער גריעך און אַ פאַרביסענער יודענפיינד, איז פלאָרוס געקומען גלייך קיין יהודה, ווי אַ תלין, וואָס קומט בעשטראָפען די בעשולדיגטע. פאַר איהם איז קיין זאַך נישט הייליג געווען, און דאָס אַלץ, וואָס די פריהערדיגע מושלים האָבען געזוכט צו פאַרדעקען אונטער אַ מאַסקע פון געזעץ, האָט ער געטאָן אָפען אָהן שום

בושה און אָבשײַ פאַר דער וועלט. פון דער נאַטור אַ געבוירענער מערדער , איז פלאָרוס געשטאַנען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אַלערלײַ גנבים און רוצחים פון לאַנד , און האָט זײַ ערלויבט פראַנק און פרײַ צו גנב'ענען און צו גזל'נען , אַבי נאָר זײַ זאָלען איהם ברענגען זײַן חלק פון דעם בערויבטען פערמעגען . בײַ אַזאַ צושטאַנד זענען , נאַטירליך , גאַנצע שטעדט אויסגערויבט געוואָרען, און קײנער איז פשוט נישט זיכער געווען מיט זײַן לעבען און פערמעגען . טויזענדער יהודה'ער האָבען דעריבער אינגאַנצען פערלאָזען דאָס לאַנד און זיך אַוועקגעלאָזען אין די אַרומיגע געגענדען , וואו ס'איז ווענינסטענס מעגליך געווען צו לעבען במנוחה , און די איבערגעבליבענע אײַנוואוינער האָבען זיך פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר צוגעשלאָסען צו די רײַהען פון די רעוואָלוציאָנערען ; פלאָרוס האָט זיך אָבער מיט דעם אַלעמען גאָרנישט גערעכענט . איהם האָט אַפילו נישט איבערגעשראָקען אויך דאָס , וואָס די יודען האָבען זיך געקלאָגט אויף איהם פאַר דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען , צעסטיוס גאַלוס . דער לעצטער איז ספּעציעל צוליעב דעם געקומען קײַן ירושלים , און די בעפעלקערונג איז אַזוי פערביטערט און פערצווײַפעלט געווען , אַז זי האָט זיך נישט אָבגעשטעלט אַפילו פאַר פלאָרוס'ען אַלײן , און אין זײַן אײגענער געגענוואַרט האָבען די יודען געבעטען דעם סירישען פערוואַלטער , ער זאָל רחמנות האָבען אויף זײ און זײ בעפרײַען פון דעם שרעקליכען תלין . בײַ פלאָרוס'ען האָבען אָט די אַלע השתדלות'ען און בקשות אַרויסגערופען נאָר אַ גיפטיגען שמײכעל אויף די ליפען — ער האָט גוט געוואוסט , אַז גאַלוס איז צו שוואַך צו קעמפפען געגען איהם און נעבאָ אַלײן איז צופיעל פערנומען מיט זײַנע אָרגיעס און רציחות , אום זיך צו קימערן וועגען דער קלײנער יהודה מיט איהרע עסקים . די שאַרפע אַרויסטרעטונגען געגען איהם האָט ער אָבער דער יודישער בעפעלקערונג נישט געקענט מוחל זײַן , און כדי צו מעגען פרײַ אויסאיבען איבער זײ זײַן אַכזריות'דיגע נקמה אין ברײַטסטען מאַסשטאַב האָט ער געזוכט אַרויסצורופען בײַ די יודען חאָטש די מינדעסטע בעוועגונג , וואָס זאָל קענען אויסגעטײַטשט ווערן , ווי אַ אויפשטאַנד .

און עס האָט זיך ווירקליך אַזוי געמאַכט. בײַ דער פערביטערטער אויפגערײַצטקײַט פון דער יודישער בעפעלקערונג געגען די אַכזריות'דיגע פרעמדע פײַניגער , איז גענוג געווען דער מינדעסטער פונק , אום אַרויסצורופען אַ בלוטיגע קאַטאַסטראָפע , און אַזאַ פונק האָט זיך באַלד בע-

זויעזען, אין דער געשטאַלט פון אַ שענדליכער נאַציאָנאַלער בעליידיגונג. דאָס איז פאָרגעקומען אין קסריה; נאָך דעם אויבערנדערמאָהנטען קייזער־ליכען בעפעהל, לויט וועלכען די יודען פון דער שטאָדט זענען בעגרע־נעצט געוואָרען אין זייערע רעכט, האָבען זיך די סירישע אָנגעהויבען בעציהען צו זיי מיט נאָכמעהר עזות און חוצפה. די יודען האָבען אָנגע־הויבען אויסצושטעהן פון זייערע נייע „בעלי־בתים” אַלערליי דריקונגען און בעליידיגונגען, און האָבען פון דעסטוועגען געשוויגען. די געצענ־דיענערישע יודענפיינד האָבען זיך אָבער ענדליך ערלויבט אָנצוגרייפען אויך דעם רעליגיעזען געפיהל פון זייערע יודישע שכנים, און דאָס האָבען שוין די לעצטע נישט געקענט שענקען.

דער לעצטער צוזאַמענשטויס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענ־דען אופן: די יודישע שוהל אין קסריה איז געשטאַנען אויף אַ פּלאַץ, וואָס האָט אָנגעהערט צו אַ גריכישען איינוואוינער. אויף דעם פאָרשלאַג פון דער יודישער בעפעלקערונג, אָבצוקויפען ביי איהם דעם פּלאַץ פאַר אַ טייערן מקח, האָט דער יודענפיינדליכער בעל־הבית געענטפערט מיט פערשיעדענע זלזולים, און כדי די יודען נאָכמעהר צו דריקען, האָט ער גענומען אויפשטעלען אויף דעם זעלביגען פּלאַץ אַ גאַנצע רייהע קראָמען, אַזוי אַז צו דער שוהל איז געבליבען פריי נישט מעהר ווי אַ גאַנץ שמאָלער צוגאַנג. די יודישע יוגענד האָט זיך דאַן נישט איינגע־האַלטען און געפּרובט מיט געוואַלט שטערן די אַרבייט, און נאָכדעם ווי פלאָרוס איז אונטערגעקויפט געוואָרען מיט אַ געוויסער סומע געלד, האָט ער זיך געהאַלטען אינגאַנצען אָן אַ זייט און נישט געשטערט די יודען אין זייער זעלבסט־געריכט. דאָס האָט דער נישט יודישער בעפעלקערונג נאָכמעהר אויפגערייצט, און זי האָט געמאַכט אַ גיפטיגען אָנפאַל אויף דעם יודישען נאַציאָנאַלען כבוד: אין דעם נעהנטסטען שבת, ווען די יודען זענען פערזאַמעלט געווען אין שוהל און האָבען געדאַוונט האָט אַ געוויסער אונטערגעשיקטער גרעק זיך אַוועקגעשטעלט האַרט נעבען שוועל פון שוהל און האָט דאָרט מקריב געווען עטליכע פויגעל. דאָס איז געווען אַ איראָנישער וואונק אויף דער לעגענדע, וואָס די העלענישע יודענפיינד האָבען פערשפּרייט, אַז די יודישע אומה שטאַמט אָב פון די מצורעים (קרעציגע), וועלכע מ׳האָט געהאַט אַמאָל אַרויסגעטריבען פון מצרים, — ווייל לויט דעם יודישען דין האָט אַ מצורע געדאַרפט מקריב זיין פויגעל־קרבנות. טיעף אויפגעקאָכט פון דער דאָזיגער שענד־ליכער בעליידיגונג, האָבען זיך די יודען אַרויפגעוואָרפען אויף זייערע

פייניגער, און באלד איז דאס געשלעג איבערגעגאנגען אין א בלוטיגען גאסען־קאמפף, וואס האט זיך געצויגען אזוי לאנג ביז די יודען — וועלכע זענען געווען פיעל קלענער אין צאהל — זענען בעזיעגט געווארען און האבען געמוזט אינגאנצען אנטלויפען פון שטאדט. אנטלויפענדיג, האבען די יודען בעוויעזען מיטצונעהמען מיט זיך בלויז די היילינע ספרים, און דער ערשטער פונקט, וואו זיי האבען אבגעשטעלט, איז געווען דאס דערבייאיגע שטעדטיל נארבאטא. פון דאנען האבען זיי אוועקגעשיקט א דעפוטאציע קיין סעבאסטע צו פלארוס'ען, וואס הזט איהם דערמאהנט זיין הבטחה, צו שיצען די יודען אים פאל פון א אנפאל אויף זיי; דער אכזריות'דיגער רוימישער אדמיניסטראטאר איז אבער פון דער בלוטיגער „רייסעניש" שטארק צופריעדען געווען, און לא די, וואס ער האט די יודען נישט געהאלפען, האט ער נאך די דעפוטאטען אליין געלאזען ארייננווארפען אין א געפענגניש.

ווען מ'האט זיך דערוואוסט אין ירושלים פון די אלע שרעקליכע מעשים, איז די בעפעלקערונג שטארק אויפגעקאכט געווארען; נאך פריהער אבער, איידער זי איז אימשטאנד געווען אנצונעהמען וועלכען ס'איז בעשלוס וועגען דער זאך, איז זי שוין דערשלאגען געווארען פון א נייעם קלאפ. דעם געלד־גיעריגען אכזר איז איינגעפאלען, ארויסצופרעסען פון זיינע שוצלאזע אונטערטאנען דאס לעצטע, וואס ער האט נאך נישט בעוויעזען ביז איצט אוועקצורויבען ביי זיי, און ער האט ארייננגעשיקט א בעפעהל קיין ירושלים, מ'זאל איהם גלייך צושיקען זיעבעצעהן טאלאנטען פון דער בית־המקדש־קאסע — כלומר'שט פאר דעם רוימישען אוצר־המלוכה. אט דער חוצפה'דיגער בעפעהל, וואס די איינוואוינער פון ירושלים האבען גוט פערשטאנען די כונה זיינע, האט צונויפגעבראכט כמעט דער גאנצער בעפעלקערונג פון שטאדט אויפ'ן פלאץ פון בית־המקדש. דא האבען א סך געוויינט איבער דעם ביטערן גורל פון דער פערשקלאפטער אומה; דער גרעסטער טייל אבער פון די פערזאמעלטע האט נישט געקענט דערשטיקען אין זיך דעם פערביטערטען צארן און האט געזידעלט און פערשאלטען דעם בלוטיגען טיראן. צווישען עולם האבען זיך געפונען אויך אזעלכע, וואס האבען גיפטיג אויסגעלאכט דעם פראקוראטאר'ס געלדגיעריגקייט, ארומגעהענדיג מיט צדקה־פושקעס זאמלען נדבות פאר דעם „ארימען, אונגליקליכען פלארוס".

דערוויסענדיג זיך פון דעם אלעמען, איז פלארוס געקומען צו

לויפֿען קיין ירושלים מיט אַ מחנה סאָלדאַטען. דאָ האָט ער גלייך אַרויס-גערופֿען צו זיך, אין'ם העראָדיאַנישען פּאַלאַץ, דעם כהן-גדול מיט די אָנגעזעהענסטע זקנים און געפֿאָדערט, זיי זאָלען איהם צושטעלען די אָנפֿיהרער פֿון דער פֿיינדליכער דעמאָנסטראַציע. די פֿאָרשטעהער פֿון פֿאָלק האָבען געזוכט ווייכער צו מאַכען דעם צורייצטען פּראָקוראַטאָר און האָבען איהם געגעבען צו פֿערשטעהן, אַז איצט איז נישט די צייט צו קלערן וועגען פּערזענליכער נקמה און אַז ער וועט בעסער טאָן, אויב ער וועט בערוהיגען די פֿערביטערטע פֿאָלקס-מאַסען. דאַן האָט דער בעליידיגטער דיקטאַטאָר געגומען „בערוהיגען" דער בעפֿעלקערונג אויף דעם רוימישען שטייגער: ער האָט בעפֿויהלען זיינע סאָלדאַטען צו פֿערנעהמען דעם רייכען קוואַרטאַל פֿון שטאָדט, דעם „אויבערמאַרק", און איהם צו בערויבען. און די סאָלדאַטען האָבען מעהר נישט געדאַרפֿט: זיי האָבען זיך, ווי ווילדע טייוואָלים, אַרויפֿגעוואָרפֿען אויף דעם קוואַר-טאַל און אויך אויף די אַרומיגע גאַסען, און האָבען געהרג'עט, געפּיי-ניגט און בערויבט, וועמען און וואָס זיי האָבען נאָר בעגעגענט. מעהר ווי דריי-טויזענד יודען זענען אין יענעם טאָג (16 איור 66) אומגעקומען, און הונדערטער הייזער זענען וויסט און צושמעטערט געוואָרען. איבער די געפֿאַנגענע האָט פֿלאָרוס געלאָזען אויסאיבען פֿריהער די שענדליכ-סטע לייב-שטראָפֿען, און דערנאָך — געהייסען זיי קרייציגען. די אַכזריות פֿון דעם בלוטיגען פּראָקוראַטאָר האָט פֿאַר זיך גאָר קיין גרענעץ נישט געהאַט, און ער האָט נישט געוואָלט אָבשטעלען די ווילדע מעשים אפֿילו אויך נאָכדעם, ווי די פּרינצעסין בערעניקא, וועלכע האָט זיך גראָד געפֿונען דעמאָלט אין ירושלים, איז געקומען צו איהם אין פּאַלאַץ און האָט זיך איהם פֿאַר די פֿיס געוואָרפֿען, בעטענדיג אום רחמנות.

אויף צו-מאָרגענס נאָך דער שרעקליכער שחיטה האָט זיך דאָס פֿאָלק פֿערזאַמעלט אין דעם האלב פֿערוויסטען אויבערשטען שטאָדט-קוואַרטאַל (ציון), און דאָ האָבען זיך ווידער איבערגעחזר'ט די זעלבי-גע סצענעס פֿון וויינען און שילטען. די אָנגעזעהענע זקנים האָבען זיך בעמיהט מיט אַלע מיטלען, איינצוהאַלטען דעם צאָרן פֿון פֿאָלק, אום עס זאָל נישט קומען צו קיין נייע שחיטות; פֿלאָרוס האָט זיך אָבער מיט די אַלע אַכזריות'ען נאָך נישט געפֿיהלט בעפֿריעדיגט, און ער איז געפֿאַלען אויף אַ חוצפה'דיג-בלוטיגער פּראָוואָקאַציע: ער האָט ווידער גערופֿען צו זיך די זקנים און געפֿאָדערט פֿון זיי, אַז דאָס פֿאָלק זאָל

אַרויסוויַיזען זיין פאָלשטענדיגע הכנעה פאַר דער מאַכט דערמיט, וואָס עס וועט פריינדליך בעגריסען די צוויי מחנות רוימישע סאָלדאַטען, וואָס דאַרפען באַלד אָנקומען פון קסריה קיין ירושלים. מורא האָבענדיג פאַר די שרעקליכע פאָלגען פון א ווידערשטאַנד, האָבען די זקנים גענומען אויף זיך, דורכצופיהרען דעם דאָזיגען שענדליכען פערלאַנג; צו דעם צוועק איז איינגעאָרדענט געוואָרען א פייערליכע פראָצעסיע פון אַלע כהנים, אין זייערע בית-המקדש קליידער, וועלכע האָבען זיך געבעטען ביים פאָלק, עס זאָל נאָכגעבען אויך דעם קאַפּריז פון דעם רוימישען מאַכט-האָבער. און דאָס פאָלק האָט נאָכגעגעבען: גרויסע מאַסען זענען אַרויס אַנטקעגען די רוימישע סאָלדאַטען, און ווען די לעצטע זענען אָנגעקומען, האָבען די יודען דערשטיקט אין זיך אַלע מענשליכע געפיהלען און זיי פריינדליך בעגריסט. די סאָלדאַטען האָבען שוין אָבער פון פריהער געהאַט א געהיימען בעפעהל, נישט צו ענטפערן אויף דער דאָזיגער בעגריסונג, און ביי דעם ערשטען מינדעסטען אויסדריק פון פערביטערטען פערדרוס, וואָס די שענדליך-אָבגענאַרטע יהודה'ער האָבען אָנגעהויבען אַרויסצוויַי-זען, — האָבען זיי זיך אַריינגעריסען מיט זייערע פערד אין דער אַנט-לויפענדער מאַסע און פערשפּרייט אַרום זיך טויט, גסיסה-יסורים און גיהנם-פּיין. עס האָט זיך אָנגעהויבען א שרעקליכע שטופעניש, און דער גאַנצער וועג פון דער פאָרשטאָדט ביזעטא ביז ירושלים איז פערזייהט געוואָרען מיט דערשטיקטע, צוקוועטשטע און דערשלאָגענע.

אָט די מערדערישע פּראָוואָקאַציע האָט ענדליך אינגאַנצען געבראָ-כען די געדולד פון דעם בעליידיגטען פאָלק. זעהענדיג, אַז די סאָל-דאַטען לאָזען זיך געהן אין דער זייט פון דער פעסטונג אַנטאָניום, האָבען די פּאַטריאָטען פערשטאַנען, אַז פלאָרוס וויל דאָ איצט בערויבען דעם אוצר פון בית-המקדש, אויף וועלכען ער האָט שוין לאַנג געוואָרפען אַן'אויג. זיי האָבען דעריבער פערנומען די דעכער פון די הייַזער און פערשאָטען פון דאָרטין די דורכגעהענדע סאָלדאַטען מיט פייַלען און שטיינער. די סאָלדאַטען האָבען דאַן אָנגעהויבען אָבצוטרעטען צוריק אין זייערע קאַזאַרמעס און האָבען זיך בעפעסטיגט אין דעם הייליגען פּאַ-לאַץ. דאַן האָבען זיך עטליכע העלדען אַרויפגעקריגען אויף'ן בית-המקדש-באַרג (הר הבית), און צושטערט די גאַנצע זייַלען-גאַלערעי, וואָס האָט פערבונדען די פעסטונג אַנטאָניום מיט'ן בית-המקדש. מיט דעם אַרויסטריט איז דער בית-המקדש בעפרייַט געוואָרען פון דער רוי-מישער השגחה, און דאָס איז אויך געווען דער ערשטער שריט פון

דעם גרויסען פאָלקס-אויפשטאַנד.

די פערביטערטע ענטשלאָסענקייט פון פאָלק האָט דערוויַיל אָנגע-וואָרפען אַ שרעק אויף פלאָרוס'ען, און ער האָט ערקלערט די פאָרשטע-הער פון שטאָדט, אַז כדי נישט צו רייצען דער באַפעלקערונג איז ער גרייט אַרויסצופיהרען פון ירושלים דעם גרעסטען טייל פון די פערהאַסטע סאָלדאַטען, און איבערצולאָזען נאָר אַ קליינע מיליטער-אַבטיילונג, — אַזעל-כע, וואָס האָט זיך אין די לעצטע הריגות גאָרנישט באַטייליגט. און איצט ערשט, נאָכדעם ווי פלאָרוס מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאָלדאַטען זענען אַוועק פון שטאָדט, האָט זיך אָנגעהויבען אויסבילדען אַ בעשטימטע איינטיילונג פון די פערשידענע פאָלקס-שיכטען בנוגע צו דער פראַגע: שלום אָדער מלחמה, טראָגען וויַיטער אויף זיך דעם אונ-ערטרעגליכען פרעמדען יאָך און געדולדיג וואַרטען אויף בעסערע צייטען אָדער אוועקשטעלען זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט געוועהר אין האַנד און קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה — אויף לעבען און טויט? די יונגע און קרעפטיגע פאָלקס-קינדער זענען דאָס רוב געשטאַנען אויף דער זייט פון די רעוואָלוציאָנערען-זעלאָטען, און צו זיי איז צוגעשטאַנען אויך אַ געוויסער אלעזר בן חנניה, איינער פון די שטרענגע פרושים פון שמאי'ס שול, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען די נשמה פון דער גאַנצער פּאַרטיי. דאַגעגען אָבער זענען אויף דער זייט פון שלום געשטאַ-נען אַלע מעסיגע, מיושב'דיגע עלעמענטען פון די מעהר אַריסטאָקראַ-טישע קלאַסען, וועלכע האָבען זיך בכלל געשראָקען פאַר יעדען מין אויפ-שטאַנד, און בעזונדער נאָך פאַר אַ אויפשטאַנד געגען רוים. אָט די אָנהענגער פון אונטערטעניגקייט זענען אויך געווען שרעקליך אויפגע-בראַכט אויף דעם איצטיגען פּראָקוראַטאָר פאַר זיינע אַכזריות'דיגע מעשים; זיי האָבען אָבער געגלויבט, אַז דאָ איז שולדיג בלויז די פער-זענליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער און קיים וועט רוים צונעה-מען פון יהודה דעם איצטיגען טיראַנישען מושל און שיקען אַן אַנדערן, וועט אַלץ גוט זיין, אוז דאָס פאָלק וועט זיך נישט פיהלען געשטערט אין קיין זאַך.

די פריעדענס-פּאַרטיי האָט דעריבער קודם כל גענומען אָנווענדען אַלע געזעצליכע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם שלעכ-טען פּראָקוראַטאָר. צו דעם צוועק האָט זי אַוועקגעשיקט שלוחים צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס, מיט דער בקשה, ער זאָל אַליין קומען קיין ירושלים און זיך איבערצייגען אין די

אונגעזעצליכקייטען פון דעם מערדערישען פלארום. גאלום האט דעם פארשלאג אנגענומען, און נישט קענענדיג אליין אבפאהרען פון אנטיוכיא, האט ער געשיקט קיין ירושלים זיינעם א בעאמטען, דעם טריבון נעאפאליטאנוס; דער לעצטער האט זיך אבער אין וועג געטראפען מיט אגריפוס'ען, וועלכער איז גראד געפאהרען פון אלעקסאנדריע, און אזוי ווי אגריפוס איז פעראינטערעסירט געוועזען אין דעם, אז די צענטראלע רוימישע רעגירונג זאל זיך נישט האבען וואס צו טשעפען צו יהודה, האט ער געווירקט אויף נעאפאליטאנוס'ען אין דער ריכטונג, אז יענער זאל קיין גרויסען ווערט נישט מאכען מיט די אלע סכסוכים און בעטראכטען די גאנצע זאך, ווי א קליינינקייט; דער רוימישער בעאמטער האט דעריבער פערבראכט אין יהודה נאר א קורצע צייט, און איז צוריקגעפאהרען קיין סיריען מיט א בערוהיגענדער תשובה.

אונטער דער צייט האבען די רעוואלוציאנערען אויך נישט גערוהט. אט די הייסע פאלקס-ליעבהאבער זענען געקומען צו דעם פעסטען בעשלוס, אז שולדיג אין די אלע צרות פון יהודה איז נישט דער אדער יענער פראקוראטאר, נאר דאס גאנצע סיסטעם פון יהודה'ס אונטערגעווארפענקייט; אז אזוי לאנג ווי יהודה וועט טראגען אויף זיך דעם יאך פון דער געצענדיענערישער מאכט, וועט זי מוזען אויסשטעהן אלערליי גזירות און דריקונגען, און וועט זיך פאר קיין פאל נישט קענען פריי ענטוויקלען אין איהר אייגענעם גייסט. זיי האבען דעריבער כסדר פראפאגאנדירט די נויטיגקייט פון א בעוואפענטען פאלקס-אויפשטאנד און ארגאניזירט נייע קאמפפס-מחנות; און ענדליך איז זייער אגיטאציע געגען דער רוימישער אויבער-מאכט דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז דאס פאלק האט אויפגעהערט איינצוטראגען די בעשטימטע שטייערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה.

אט דער פאקט האט שטארק בעאונרוהיגט דעם נאמינעלען „קעניג" פון לאנד, אגריפוס'ען. אליין א ווירקליכער און איבערגעגעבענער פריינד פון די רוימער און פון דעם רוימישען הויף, האט דער דאזיגער דערוויילטער זוהן פון זיין פאלק זיך בעצויגען גאנץ ניכטער און קאלט צו די אלע צרות, וואס יהודה האט איבערגעטראגען אין דער לעצטער צייט; ער, דער פריווילעגירטער און בעליעבטער יהודה'עאישער פרינץ, דער פערזענליכער פריינד פון דעם אלמעכטיגען קייזער, האט געזעהען, אז „זיין" פאלק, דארט אין דער „בארבארישער" יהודה, ליידעט און שטעהט אויס אלערליי גזירות און בעליידיגונגען. דאס האט

אָבער אין בעסטען פאַל אַרויסגערופען בײַ איהם נישט מעהר, ווי מיטלייד, אָבער נישט קיין געפיהל פון פערזענליכער בעליידיגונג און נישט קיין פאַטריאָטישע התלהבות. אין די איצטיגע רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען פון פאָלק האָט אַגריפּוס דעריבער געמוזט זעהן, נאָר די געפעהרליכע זייט, און דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געפונען צו זאָגען זיינע דערשלאָגענע ברידער אין דעם קריטישען מאָמענט, איז געוועזן דאָס: זיי זאָלען אַראָבבויגען דעם קאָפּ. הכנעה'דיג איבערטראָגען אַלע קלעפּ פון דער פרעמדער מאַכט און געדולדיג זיך בענוגענען מיט דעם קליין ביסעל זעלבסטשטענדיגקייט, וואָס דער גרויסער הערשער האָט אַלערגנעדיגסט בעוויליגט, זיי איבערצולאָזען. כדי איבערצוגעבען אָט די עצה דעם פאָלק און איהם אויפצוקלערען איבער דער גאַנצער געפאַהר, וואָס איהם שטעהט דאָ פאָר, האָט אַגריפּוס געלאָזען צונויפרופען אַ אונגעוועהנליכע מאַסען-פערזאַמלונג אויף איינעם פון די פרייע פלעצער נעבען בית-המקדש, און ער האָט זיך געווענדעט צו די פערזאַמעלטע מיט אַ לאַנגער און אויספיהרליכער רעדע. אין דיזער רעדע האָט זיך אַגריפּוס בעמיהט מיט אַלערליי לאָגישע און סאָפיסטישע ראיות צו איבערצייגען דעם פאָלק, ווי ווייט נאַריש און געפעהרליך עס איז פון זיין זייט אַרויסצוטרעטען אַקטיוו געגען דער אויבערהערשאַפט פון די אונבעזיעגבאַרע רוימער. וועלנדיג בערוהיגען דער פערלעצטער נאַציאָנאַלער איינגענליעבע פון די יהודה'ער, האָט אַגריפּוס זיי אויסגערעכענט דעם גאַנצען צעטיל פון די אַלע פעלקער און לענדער, וואָס זענען אונטערגעוואָרפען דעם שטאָלצען רוימישען אָדלער. די אַריסטאָקראַטישע העלענען, די קריעגערישע לאַקעדעמאָנ'ען, פינף הונדערט שטעדט אין אַזיע, די צעהנדליגער מיליאָנען מענשען אויף די ברעגען פון פערשידענע וואַסערן און ימים, די העלדישע טראַקיער, דאַקען, איבעריער, גאַלען, גערמאַנער, בריטאַנער — אַלע בויגען דעם קאָפּ פאַר דער מעכטיגער רוים. „און נאָר איהר איינציגע — האָט אַגריפּוס אויסגעשריען — האַלט עס פאַר אַ חרפה, זיך אונטערצוואַרפען דעם, ביי די פיס פון וועלכען עס ליעגט די גאַנצע וועלט. וואו איז אָבער אייער מיליטער, וואו איז דאָס געוועהר, וואָס גיט אייך אַזאַ פעסטע זיכערקייט אין די אייגענע כחות? וואו איז אייער פלאָט, וואָס דאַרף איינעהמען די רוימישע וואַסערן? קוקט אויף די ווענט פון די בריטאַנער, — איהר, וועלכע לעגט אַזוי פיעל האָפנונגען אויף די מויערן אַרום ירושלים! די בריטאַנער האָבען אַרום זיך דעם אָקעאַן, און אַ

אינזעל בעוואוינען זיי, וואָס איז נישט קלענער פון אונזער לאַנד, און פון דעסטוועגען האָבען די רוימער זיי איינגענומען און איצט היטען פיער לעגיאָנען די גאַנצע אונגעהויערע אינזעל." ווייסענדיג, אַז יודען שטיצען זיך אין זייערע מלחמות נישט אַזוי פיעל אויף זייערע אייגענע כחות, ווי אויף די ישועות פון דער געטליכער השגחה, האָט אַגריפּפּוס זיך בעמיהט, צו־נישט צו מאַכען אויך די אילוזיע פון זיינע צוהערער. די רעוואָלוציאָנערען האָפען אויף גאָט'ס הילף; ווער אָבער האָט געגע־בען די רוימער די מאַכט אין די הענד, אויב נישט — גאָט? הייַנט וואו זענען די האַרבע געזעצען פון דער תורה, וואָס מוזען פערנאַכלע־סיגט ווערן אין קאַמפּף! „אויב־זשע איהר האָט נישט צו ערוואַרטען קיין הילף נישט פון גאָט און נישט פון מענשען, הייסט דאָך עס, אַז איהר געהט אויף אַ זיכערען טויט. פאַרוואָס־זשע, אויב אַזוי, זאָלט איהר נישט נעהמען מיט די אייגענע הענד און אויסהרג'נען אייערע ווייבער און קינדער און אונטערצינדען אייער הויפּטשטאָדט? דאָס וואָלט, נאַ־טירליך, זיין אַ משוגעת; דערפאַר אָבער וואָלט איהר, ווענינגסטענס, אויסמיידען דעם בזיון פון בעזיעגט ווערן... בעזיעגענדיג אייך, וועלען דאָך די רוימער אין אַש פערוואַנדלען אייערע הייליגע שטעדט און אָב־מעקען פון דער ערד דעם גאַנצען שטאַם אייערן! און נישט נאָר די היגע — אויך די פרעמדע יודען וועלען אומקומען, דען ס'איז נישטאָ קיין איין לאַנד אויף דר'ערד, וואו עס זאָל נישט לעבען אַ טייל פון אייער פאָלק, און זיי אַלע וועט דער זיעגער אויסראָטען איבער אייער אויפשטאַנד"

די שילדערונג פון דעם קומענדיגען אונגליק האָט בּיסלעכווייז גע־ווירקט אויך אויף אַגריפּפּוס'ען אַליין, און ער האָט געענדיגט זיין רעדע מיט די פאָלגענדע ריהרענדע אויסרופען: „האָט־זשע רחמנות, אויב נישט אויף אייערע ווייבער און קינדער, איז האָטש אויף דער מוטער־ירושלים און איהר בעפעלקערונג! שוינט אָט דעם בית־המקדש מיט זיינע הייליג־קייטען! וואָרום די רוימישע זיעגער וועלען אויך זיי נישט שוינען נאָך דעם, ווי איהר וועט בעצאָהלען מיט אונדאַנקבאַרקייט פאַר זייער פריהער־דיגער גנעדיגער בעציהונג צו אייך. איך רוף אייערע הייליגקייטען, די הייליגע געטליכע מלאכים און אונזער אַלגעמיינעם פאָטערלאַנד פאַר עדות אויף דעם, אַז איך האָב נישט דורכגעלאָזען קיין זאַך, וואָס איז מעגליך געווען צו טאָן פאַר אייער רעטונג. וועט איהר זיך פיהרען איצט, ווי ס'דאַרף צו זיין, וועט איהר צוזאַמען מיט מיר געניעסען די

גוטסקייטען פון דער וועלט; וועט איהר אבער נאכגעבען די געפיהלען פון אייער צארן, וועט איהר ארויפציהען אויף זיך א געפאהר — שוין אהן מיין בעטייליגונג!״

ענדיגענדיג זיין רעדע האט זיך אגריפוס פונאנדערגעוויינט און מיט איהם צוזאמען האט געוויינט אויך זיין שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז די גאנצע צייט געשטאנען נעבען איהם. אט דער עפעקט האט נאכמעהר פערשטארקט דעם איינדריק פון דער שטארקער רעדע, און די פערזאמעלטע האבען געפרובט דערשטיקען אין זיך אויף א וויילע די געפיהלען פון פערביטערטען צארן און פערצווייפעלטען קאמפפס־מוט. עס האבען זיך געהערט אויסרופען, אז דאס פאלק מיינט נישט צו קעמפפען געגען די רוימער, נאר געגען דעם אכזריות׳דיגען פראקוראטאר. אויף דעם האט זיך אגריפוס אבגערופען: „איהר זענט דאך אבער שוין ארויסגעטרעטען געגען די רוימער, דערמיט, וואס האט איהר צושטערט די זיילען־גאלערעע פון דעם פאלאץ אנטאניום און האט אויפגעהערט איינצוטראגען די מלוכה־שטייערן. קוים מיינט איהר ווירקליך נישט צו קעמפפען געגען דער מאכט, מוזט איהר די ביידע פעהלערן גלייך צוריק גוט מאכען״. די פערזאמעלטע האבען אויסגעהערט די בעשולדיגונג מיט א געוויסען געפיהל פון חרטה, און עס האט אויסגעזעהען אין דעם מאמענט, אז אלץ וועט ווידער בלייבען ווי געוועז; א גרויסער טייל פון עולם האט זיך גלייך זאגאר גענומען צוריקשטעלען די גאלערעע און די זקנים האבען זיך אוועקגעלאזען איבער דער סביבה, כדי צונויפצוזאמלען די שטייערן. אט די שטימונג האט זיך אבער נישט לאנג געהאלטען, און שולדיג אין דעם איז געוועזען דער זעלביגער אגריפוס אליין; ווען ער האט געזעהען, אז זיינע רייד האבען געמאכט אזא שטארקען רושם, האט ער געמאכט נאך איין טריט ווייטער, און האט אויפגעפאדערט דאס פאלק, זיך אונטערצווארפען דערווייל די הערשאפט פון דעם איצטיגען קייזערליכען פערטרעטער, פלארוס, אזוי לאנג, ווי עס איז נישט בעשטימט געווארען קיין אנדערער אויף דעם פאסטען. דאס האט קאליע געמאכט דעם גאנצען פריהערדיגען איינדריק; דער נאמען פלארוס האט פונאנדערגעריסען אלע אנגעוועהטאגטע, בלוטיגע וואונדען פון דער פאלקס־נשמה, און הערענדיג איהם פון אגריפוס׳עס מויל, איז אויך ער, אגריפוס, געווארען א פעררעטער, א פאלקספיינד. די רעוואלוציאנערען האבען גלייך בעקומען די עפענטליכע מיינונג פון פאלק אויף זייער זייט, און די אויפרעגונג געגען אגריפוס׳ען איז דער-

גאנגען ביז אזוי ווייט, אז מ'האט איהם אנגעהויבען צו פערוואַרפען מיט שטיינער, און ער איז געצוואונגען געוואָרען, צו אנטלויפען פון ירושלים.

וועגען אויפמאַהנען די שטייערן האט שוין איצט גאר קיין רייד ניט געקענט זיין; יעדערער איז געווען צופריעדען, וואס ער איז בעפרייט געוואָרען פון א שווערער לאסט און אפילו די פראָפּעסיאָנעלע מוכס'ניקעס האבען אויך ניט געפּועלט ביי זיך, צוזושטעהן איצט צום פאלק מיט זייערע שטייער-פאָדערונגען. די גאנצע טאָן-געבער פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען זענען געוואָרען די זעלאָטען, און א דאנק דער ענערגישער טעטיגקייט פון זייער אָנפיהרער, אלעזר, איז די קריעגערישע שטימונג פון פאָלק אלץ מעהר געוואקסען. אלס הויפּטמאַן פון דער בית-המקדש-וואך האט אלעזר געהאט אונטער זיך דעם גאנצען שטאט פון די נידריגע כהנים, און דאס האט ער אויך אויסגענוצט צו דעם צוועק פון א שאַרפער דעמאָנסטראציע געגען דער אויבערהערשאפט פון די געצענדיענער: ער האט ארויסגעגעבען א בעפעהל, ניט צו ברענגען מעהר אין בית-המקדש דעם טעגליכען קרבן פאר'ן קייזער'ס געזונד, און בכלל ניט צוצונעהמען מעהר קיין שום קרבן פון א געצענדיענער. די מעסיגע און פריעדליכע פּרושים האבען געזעהען די גאנצע געפאהר פון דעם שריט, און האבען אנגעווענדעט אלע מעגליכע מיטלען, אום אָבצושאפען דעם בעפעהל; אלעזר האט זיך אָבער פעסט געהאלטען ביי זיינס, און די נידריגע כהנים זענען אויך געשטאנען אויף זיין זייט.

אָט דער ערפאָלג פון די רעוואָלוציאָנערען האט ארויסגעוואָרפען א שרעק אויף די פריעדליך-געשטימטע אריסטאָקראַטען. זיי האבען אנגעהויבען זוכען מיטלען, ווי איינצוהאלטען די קריעגערישע נייגונגען פון דער בעפעלקערונג, און זעהענדיג, אז מיט גוטען ווילען זיי גארניט פועל'ן, האבען זיי בעשלאָסען צו בענוצען זיך מיט געוואלט. זיי האבען אוועקגעשיקט שלוחים צו אגריפּוס'ען מיט דעם פאָרשלאג, צוצושיקען קיין ירושלים א בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט. אגריפּוס האט דעם פאָרשלאג אָנגענומען, און האט גלייך אריינגעשיקט דריי טויזענד רייטער-סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון א געוויסען בבלישען יודען מיט'ן נאָמען פיליפּ אין איינעם דאריא. אנקומענדיג קיין ירושלים, האבען זיי אָבער געפונען דעם בית-המקדש-בארג און דעם גאנצען אונטערשטען טייל פון שטאָדט שוין בעזעצט פון זעלאָטען; זיי איז דעריבער געבליבען צו פערנעהמען נאר דעם בעפעסטיגטען פּאלאץ אנטא-

ניום און דעם אויבערשטען שטאָדט-טהייל, וואו עס האָבען געוואוינט די געלד- און בלוט-אַריסטאָקראַטען.

און עס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט אַ בלוטיגע בירגער-מלחמה. די מיליטעריש-געלערנטע סאָלדאַטען האָבען זיך בענוצט מיט אַלע קריעגס-מכשירים און האָבען אין די ערשטע טעג געהאַט די אויבער-האַנד איבערן „שונא"; אויפ'ן זיבעטען טאָג האָט זיך אָבער די לאַגע געענדערט צום גונסטען פון די רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געשעהען אין דעם האַלב-יום-טוב חמשה עשר באב, ווען מאַסען פּילגרימען (עולי רגל) פון אַלע עקען לאַנד זענען אָנגעקומען קיין ירושלים, און די זעלאָטען האָבען בעקומען אַט די קראַפט אויף זייער זייט. די אונבעוואָפענטע מחנה אַליין וואָלט נאָך פון דעסטוועגען דעם נצחון פון די זעלאָטען נישט געזיכערט, ווען צו זיי וואָלטען נישט צוקומען אויך די בעריהמטע סיקאַריער. אַט די באַנדיטען-רעוואָלוציאָנערן אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי'ס לעצטען זוהן מנחם, זענען מיט אַ קורצער צייט פריהער בעפאַלען די פעסטונג מסדה, האָבען אויסגעהרג'עט דעם רוימישען גאַרניזאָן, און בערויבט דעם גאַנצען וואָפען-אַרסענאַל. דערנאָך האָבען זיי זיך צוזאַמען מיט די פּילגרימען צוריק אַריינגעגנ'עט קיין ירושלים און האָבען זיך אַרונטערגעשטעלט אונטער דער פאָהן פון די קעמפּפענדע זעלאָטען. די לעצטע האָבען דאַן, פערשטאַרקט פון די צוגעקומענע קרעפטען, פערשטויסען זייערע געגנער און זיי זענען געוואָרען די בעלי-בתים פון דער אויבערשטאָדט אויך. דאָ האָבען זיי זיך נוקם געווען אָן די רוימער-פריינד און אונטערגעצונדען די פּאַלאַצען פון „קעניג" אַגריפּוס מיט זיין שוועסטער בערעניקא, דאָס הויז פון דעם געוועזענעם כהן גדול חנניה, און ענדליך אויך דעם אַרכיוו, וואו ס'זענען געלעגען די דאָקומענטען וועגען פערשידענע חובות, כדי די אונפערמעגליכע בעלי חובות זאָלען נישט קענען געצוואונגען ווערן צום בעצאָהלען. פון דאַנען האָט זיך די פעראייניגטע מחנה אַוועקגעלאָזען צום פּאַלאַץ אַנטאָניום, און איינגענעהמענדיג אוהם מיט'ן שטורם, האָבען זיי אויסגעהרג'עט די רוימישע וואַך, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען.

דער קליינער רוימישער גאַרניזאָן צוזאַמען מיט אַגריפּוס'עס סאָלדאַטען האָבען זיך דאַן בעפעסטיגט אין דעם הורדוס-פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען אין מערב זייט פון שטאָדט, און אַט צו דעם פּאַלאַץ זענען איצט צוגעטרעטען די יודישע רעוואָלוציאָנערען. אַכצעהן טאָג אָהן אַ אויפהער האָט זיך געצויגען דער פערביטערטער קאַמפּף צווישען

די בעלאַגערטע סאָלדאַטען און די בעלאַגערער-זעלאָטען, און אויך דאָס מאָל האָט זיך די שלאַכט געענדיגט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די זעלאָטען. די ערשטע האָבען קאַפּיטולירט אגריפּוס'עס סאָלדאַטען, און זיי איז ערלויבט געוואָרען, פרייא אַרויסצוגעהן פון שטאָדט; די רוימישע אָבטהיילונג, דאַגעגען, אונטער דער קאָמאַנדא פון אַ געוויסען מעטיליוס, האָט נישט אַזוי לייכט געפועלט ביי זיך, אַוועקצולעגען דאָס געוועהר פאַר די יודיישע זיעגער, און זי האָט זיך נאָך געפּרובט אַוועק-שטויסען די בעלאַגערער פון פּאַלאַץ; ענדליך אָבער האָט זי זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, און נאָכדעם ווי די סאָלדאַטען האָבען אַראָבגע-לעגט פון זיך דאָס געוועהר, האָבען זיך די רעוואָלוציאָנערען אַרויפגע-וואָרפען אויף זיי און אויסגעהרג'עט די גאַנצע גרופּע אויסער דעם אייניציגען קאָמאַנדיר, מעטיליוס'ען, וועלכען זיי האָבען געשענקט דאָס לעבען דערפאַר, וואָס ער האָט צוגעזאָגט, זיך מגייר צו זיין.

דער ערשטער שריט פון אויפשטאַנד האָט זיך אַלזאָ איינגעגעבען מיט אַ אונגעוועהנליכען ערפאָלג, און די שטימונג פון די בעגייסטערטע פרייהייטס-קעמפּפער האָט געקענט זיין זעהר אַ געהויבענע; האָט אָבער דער דאָזיגער ערשטער ערפאָלג גלייך מיטגעבראַכט מיט זיך שטאַרקע רייבונגען אין די רייהען פון די רעוואָלוציאָנערען גופא, און אויך דאָ איז עס געקומען צו ברודער-רציחות און גרויסע בלוט-פערגיעסונגען. דאָס איז פאָרגעקומען אַזוי: די פעראייניגונג פון די פּאַטריאָטען-קנאים מיט די געוועזענע באַנדיטען-סיקאַריער האָט זיך געשטיצט אויף דעם געמיינזאַמען קאַמפּף געגען שונא. קוים איז אָבער אָט דער קאַמפּף געענדיגט געוועזען, האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזען, אַז די פעראייניגונג קען קיין קיום נישט האָבען. מנחם מיט זיינע באַנדיטען זענען, נאָך דעם נצחון איבער די רוימישע סאָלדאַטען, אינגאַנצען פערשכורט ווילד געוואָרען און זיי האָבען אָבגעטאָן די שרעקליכסטע מעשים אָהן אַ שום פעראַנטוואָרטליכקייט. מנחם האָט אויסער דעם נאָך פערלאַנגט דורכאויס, אַז ער זאָל בעשטימט ווערן פאַר דעם פיהרער פון דער גאַנצער רעוואָ-לוציאָנערער מחנה, און זאָל בכלל בעטראַכט ווערן, ווי אַ... משיח, וואָס איז געשיקט געוואָרען פון גאָט, אויסצולייזען זיין פאָלק ישראל; אויף דעם באָדען האָבען עטליכע מאָל אויסגעבראָכען שטאַרקע מחלוקת'-ען צווישען איהם און אלעזר'ן. דער לעצטער האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז די אַכזריות'דיגע מעשים פון די סיקאַריער שטיי-גען נאָך איבער די רציחות פון די רוימער, און אַז מיט אַזעלכע וועגען

וועט מען דעם פאָלק נאָר אָבשטויסען פון דעם הייליגען אויפשטאַנד. ער האָט דעריבער פעסט בעשלאָסען, אָבצורייניגען די רעוואָלוציאָנערע רייהען פון דעם באַנדיטישען עלעמענט און האָט אָפען ערקלערט, אַז עס האָט נישט געלויהנט צו קעמפפען געגען די רוימער, כדי אַרונטער־צופאַלען דערנאָך אונטער דער מערדערישער דיקטאַטור פון די סיקאַריער. מיט דער ערקלערונג האָט אלעזר צוגעצויגען צו זיך אויך פיעל פון די מעסיגע עלעמענטען; דאָס האָט איהם צוגעגעבען נאָכמעהר מוט, און ווען דער חוצפה׳דיגער באַנדיטען־אָנפיהרער האָט זיך, אַ אויסגעפוצטער אין די בערויבטע קעניגליכע קליידער, געפרובט אַרייַנגעהן אין בית המקדש, האָט איהם אלעזר נישט אַרייַנגעלאָזען. דאָס איז געווען דער סיגנאַל צום קאַמפף געגען די סיקאַריער, און אין דעם בלוטיגען געשלעג, וואָס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט גלייַך נאָכדעם, זענען די סיקאַריער אינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען. מנחם אַליין האָט זיך געפרובט אַנטלויפען און בעהאַלטען אין דעם אָבגעלעגענעם שטאָדט־ווינקעל עופל; מ׳האָט איהם אָבער דאָ אויך געפונען און פערמשפט צום טויט. פון די איבריגע סיקאַריער זענען אַ סך גלייַך געטויט געוואָרען, און נאָר עטליכע זענען אַנטלאָפען אין דער פעסטונג מסדה.

די ידיעות וועגען דעם יודישען אויפשטאַנד אין ירושלים און וועגען דער אויסגעאיבטער נקמה איבער די רוימישע סאָלדאַטען, האָבען אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם פון גיפטיגען כעס בייַ דער אַרומיגער נעצענדיגערישער בעפעלקערונג. די ערשטע האָבען זיך אויף דער ידיעה אָבגערופען די סיריש־גריכישע אייַנוואוינער פון קסריה, וואו עס האָט זיך געפונען אויך דער „העלדישער" פראָקוראַטאָר, פלאָרוס. די דאָזיגע פערביסענע יודענפייַנד האָבען איצט בעקומען די געלעגענהייט, צו טאָן מיט יודען אַלץ, וואָס זייער הארץ גלוסט, אונטער דער מאַסקע פון פאַטריאָטישער נקמה, און זיי האָבען דאָס גלייַך אויסגענוצט אויף אַ שוידערליכען אופן: פעראייניגט מיט פלאָרוס׳עס סאָלדאַטען האָבען זיי זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון שטאָדט, וואָס האָט זיך פאַר דער צייַט געהאַט אומגעקעהרט ביסליכווייַז, און זיי אינגאַנצען אויסגעהרג׳עט, אַזוי אַז פון דער גאַנצער יודישער קהלה אין קסריה, וואָס האָט געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד נפשות, איז קיין איינציגער נישט איבערגעבליבען. די קלייַנע צאָהל אַנטלאָפענע, זענען פון פלאָרוס׳עס סאָלדאַטען אויך געפאַנגען געוואָרען, און ער האָט זיי געלאָזען שמידען אין קייטען און פונאַנדער־

שיקען פאר צוואנגס=ארבייטער אויף די שיפען

אט די שוידערהאפטע מאסען=שחיטה פון טויזענדער יודען דורך געצענדיענער אין א שטאדט, וואס געהערט צו יהודה, האט פערוואנ= דעלט דאס גאנצע לאנד אין איין מורא'דיג אכזריות'דיגען שלאכט=פעלד. די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז בעהערשט געווארען פון איין ליי= דענשאפטליך=ברענענדער שטרעבונג, זיך נוקם צו זיין פאר דעם פער= גאסענעם ברודער=בלוט, און אין די אלע יהודה'עאישע שטעדט, וואו עס האבען זיך נאר געפונען געצענדיענער, זענען זיי פון די יודען אויסגעהרג'עט און זייערע הייזער — חרוב געווארען. אהן א אויפהער און פון אלע זייטען האבען זיך געבילדעט פרייוויליגע מחנות, וואס זענען גרייט געוועזן, ביי דעם ערשטען וואונק זיך ארויפצעווארפען אויף טויזענדער געצענדיענער און זיי צו פערניכטען, און דאס האט, נאטיר= ליך, געבראכט דערצו, אז די סיריער זאלען זיך אויך אזוי בעגעהן מיט יודען אין יענע שטעדט, וואו זיי האבען אויסגעמאכט די מעהר= הייט. אזוי איז גאנץ פאלעסטינא ארומגעכאפט געווארען פון דעם פייער= דיגען ראסען=קאמפף. „יעדער שטאדט האט זיך צוטיילט אויף צוויי פיינדליכע לאגערן, און יעדע בעפעלקערונג האט געזוכט איהר רעטונג אין דעם אונטערגאנג פון דער צווייטער. די טעג זענען אריבערגעגאנגען אין בלוטיגע געשלעגען, און די נעכט האבען נאך א גרעסערע שרעק ארויפגעווארפען".

אין געוויסע ערטער האט זיך די שוואכערע בעפעלקערונג בענוצט מיט פערשיעדענע שווינדלען און רמאות'ען אום בייצוקומען דעם געגנער, און ביי איין פאל האט אזא מין שווינדעל פון די סיריער געבראכט צו א שוידערהאפטער טראגעדיע. דאס איז פארגעקומען אין דער שטאדט בית שאן (סקיטאפאליס); מורא האבענדיג פאר די וואנדערנדע יודישע רעוואלוציאנערע באנדעס, וואס האבען געזאלט אהער אנקומען, האבען די געצענדיענערישע איינוואוינער פון שטאדט געשלאסען א אבמאך מיט זייערע יודישע שכנים, לויט וועלכען די לעצטע האבען זיך מתחייב געוועזן, ארויסצוטרעטען צוזאמען מיט זיי, די געצענדיענער, געגען די אנקומענדע זעלאטען, און דערפאר וועלען ביידע בעפעלקערונגען לעבען דערנאך בשלום און קיינער וועט נישט שטערן דעם אנדערנס מנוחה. די יודען האבען זייער הבטחה געהאלטען, און געקעמפפט געגען זייערע איינענע ברידער — אינ'ם נאמען פון דעם שפעטערדיגען „שלום". באלד אבער, ווי די געפאהר איז אריבער און די אנגעקומענע מחנות

זענען געצוואונגען געוואָרען צו אַנטלויפען פון שטאָדט ,—האָבען די אַכזריות'דיגע געצענדיענער צוריק אַרויסגעוויזען זייער אמת'ע פיזיאָנאָמיע : זיי האָבען צוזאַמענגענומען זייערע תמימות'דיגע יודישע שכנים אויף איין פּלאַץ און זיי אַלעמען אויסגעהרג'עט . נאָר איינער איז געבליבען פון דער גאַנצער מחנה קרבנות — דאָס איז געווען אַ לייבען-שטאַרקער יוד מיט'ן נאָמען שמעון בן שאול . אין דעם געמיינזאַמען קאַמפּף מיט די זעלאָטען , האָט ער , שמעון , אַרויסגעוויזען די שטאַרקסטע גבורות און נישט איין קעמפּפער פאַר דער יודישער פרייהייט איז פון זיין האַנד געפאַלען — דאָס האָט זיך דער אָבגענאַרטער זוהן פון זיין פאָלק נישט געקענט מוחל זיין און ער האָט גענומען פון זיך אַ שרעקליכע נקמה : נישט צולאָזענדיג צו זיך די געצענדיענערישע מערדער , האָט ער מיט זיינע אייגענע הענד אויסגעהרג'עט איינס נאָך דאָס אַנדערע זיינע עלטערן , זיין ווייב און זיינע קינדער ; דערנאָך האָט ער אַריינגעשטאָכען דאָס שווערד אין זיין אייגענער ברוסט און איז אַנידערגעפאַלען אויף די טויטע קערפּער'ס פון זיינע נאָהנטסטע און טייערסטע .

דאָס פייער פון דער פונאַנדערגעקאָכטער מלחמה צווישען יודען און היידען (געצענדיענער) האָט זיך דערווייל דערטראָגען אַז ביז אַלעקסאַנדריע , און דאָ האָט זיך דער צוזאַמענשטויס ווידער געענדיגט מיט אַ שרעקליכער בלוט-באָד , וואָס האָט איינגעשלונגען ביז פופציג טויזענד יודישע קרבנות . די גריכען אין אַלעקסאַנדריע , וועלכע האָבען נאָך פון די אַלטסטע צייטען געטראָגען אין הארצען אַ גיפטיגע שנאה צו יודען האָבען זיך נישט געקענט שענקען דעם פאַקט , וואָס קלודיוס האָט צוריקגעגעבען די יודען אַלע זייערע רעכט און זיי גלייכגעשטעלט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג פון לאַנד ; זיי האָבען דעריבער געוואָלט איצט זיך משתדל זיין פאַר דעם נייעם הערשער , פאַר נעראָנ'ען , ער זאָל בעגרענעצען די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין זייערע בירגער-רעכט בענוצענדיג זיך מיט דער אויפגעבראַכטקייט פון דעם רוימישען הויף איבער דעם אויפשטאַנד אין יהודה . צו דעם צוועק האָבען זיי זיך אַלע פערזאַמעלט אינ'ם שטאָדטישען אַמפיטעאַטר , וואו זיי האָבען געזאָלט אויסוועהלען אַ דעפּוטאַציע צום קייזער , און אַזוי ווי די יודען זענען געווען שטאַרק פעראינטערעסירט מיט דעם רעזולטאַט פון דער גריכישער פאָלקס-פערזאַמלונג , האָבען זיך עטליכע פון זיי אַריינגעגנב'עט אין אַמפיטעאַטר . דאָ האָט זיי אָבער די אויפגערעגטע מאַסע גלייך בעמערקט , און מיט קולות : „שפּיאָנען , שונאים !" אָנגעהויבען צו

פיינינגען די עטליכע געפאנגענע, שלעפענדיג זיי איבער די גאסען צום פערברענען. צו אזעלכע מעשים האט די יודישע קהילה נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיג; די צוהיצטע יודישע פאלקס-מאסען זענען געקומען צו לויפען צום טעאטר מיט געוועהר און פאקעלן אין די הענד, און האבען געדראהט, אונטערצוצינדען די גאנצע געביידע. דאן האט זיך אריינגעמישט אין דער זאך דער רוימישער פערוואלטער פון שטאדט, און ער האט געפאדערט פון די יודען, זיי זאלען זיך פונאנדערגעהן.

דער אנבליק פון דעם פערהאסטען שטאדט-פערוואלטער (דאס איז געווען דער משומד טיבעריוס אלעקסאנדער, דער זעלביגער, וואס איז געווען פריהער פראקוראטאר אין יהודה) האט אבער דעם פערביטערטען יודישען המון נאכמעהר צורייצט, און ער האט געענטפערט אויף דער פאדערונג מיט פערשידענע פיינדליכע אויסרופען. דאס האט דעם יודענפיינדליכען משומד אינגאנצען ארויסגעבראכט פון די כלים, און ער האט בעפוילען זיינע סאלדאטען צו בעפאלען דעם יודישען קווארטאל, און איהם חרוב צו מאכען. און דער בעפעהל איז פינקטליך אויסגעפיהרט געווארען: די בלוט- און רויב-דורשטיגע סאלדאטען האבען זיך, ווי ווילדע חיות, ארויפגעווארפען אויף דער שענער דעלטא, און האבען זי פערוואנדעלט אין איין גרויסען שחיטה-פלאץ. די יודען האבען זיך אפילו ענערגיש געוועהרט און אויסגעהרג'עט א סך גריכען און רוימער, סוף כל סוף אבער זענען זיי דאך אינגאנצען דערשלאגען געווארען, און ווי דער היסטאריקער גיט אן פאר א פאקט, האבען גאנצע פופציג טויזענד יודען זייער לעבען פערלוירען אין יענעם שרעקליכען טאג.

אזוי האט זיך דער אויפשטאנד וואס ווייטער אלץ שטארקער און ברייטער פונאנדערגעקאכט. דאס גאנצע פאלק איז ארומגענומען געווארען פון דעם מעכטיגען רעוואלוציאנערען פייער, און האט געזעהען פאר זיך נאר איין איינציגען אויסוועג און איין-איינציגע האפנונג: זיך בעפרייען פון די געצענדיענער אראבווארפען פון זיך דעם פרעמדען יאך און איין מאל פאר אלע מאל אויפהערען צו ליידען פון דער אכזריות'דיגער ארומיגער וועלט. און די שטימונג פון פאלק איז געווען א געהויבענע. ביי אלע שרעקליכע צוזאמענשטויסען פון דער לעצטער צייט, ביי די אלע שרעקליכע שחיטות און הריגות, האט עס דאך גוט געדענקט דעם גלענצענדען נצחון, וואס דער אויפשטאנד האט אבגעהאלטען איבער די רוימער אין ירושלים, און דאס האט איהם צוגעגעבען מוט און האפנונג. דערווייל איז גאנץ יהודה כמעט אבגערייניגט געווארען

פון די רוימער, און עס האָט געהייסען, אַז די פרייהייט איז שוין געווי־
בערט, אַז די פרעמדע געצענדיענער וועלן שוין מעהר קיינמאָל קיין
שליטה נישט האָבען איבער דער יודישער אומה. דאָס האָט דעם פאָלק
אַזוי ווי פערשכורט, און די פיהרער פון דעם אויפשטאַנד האָבען צום
זכר פון דער גרויסער ישועה, אויסגעגאָסען אַפילו נייע אייגענע מטבעות
מיט דעם העברעאישען אויפשריפט: „דאָס ערשטע יאָהר צו דער פריי־
הייט פון ישראל" און דאָס וואָרט „ירושלים". אויף דער צווייטער זייט
האָבען די מטבעות געהאַט פערשיעדענע פערציערונגען פון סכות־בילדער
(אַ בוקעט פון לולב מיט די הדסים, אַ אתרוג און אויך די אָבבילדונג
פון אַ סוכה), וואָס האָבען געזאָלט דערמאָהנען דעם גרויסען נצחון (וועל־
כער איז אָבגעהאַלטען געוואָרען פאַר סוכות), און אַרויסרופען ביים
פאָלק אמונה און בטחון אין גאָט'ס ישועות.

נישט לאַנג אָבער האָט זיך דער חלום געצויגען. דער רוימישער
פערטרעטער פון סיריען, צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך סוף כל סוף גענו־
מען ענערגיש גרייטען, צו דערשטיקען דעם יהודה'שען אויפשטאַנד און
צוריקשטעלען דאָרטען די „אָרדנונג". ער האָט צוזאַמענגעצויגען אין אַנ־
טיוכיא אַ אַרמעע פון דרייסיג טויזענד מאַן, וואָס איז בעשטאַנען טיילווייז
פון רוימישע לעגיאָנען, און טיילווייז פון קלענערע פרעמדע מחנות,
וועלכע עס האָבען איהם געשטעלט צו הילף די אַרומיגע רוימישע וואַ־
סאַלען. צו די לעצטע האָט, איבריגענס, אַנגעהערט אויך אַגריפּוס II,
וועלכער האָט אויסער זיינע הילפס־מחנות, זיך נאָך אַליין אויך אַרויסגע־
רופען, צו דיענען דער גאַנצער אַרמעע אַלס וועג־ווייזער. מיט דער
אַרמעע האָט זיך גאַלוס אַנגעהויבען צוריקען בעהנטער צו די גרענעצען
פון יהודה, און ווי ס'האָט זיך געוועהנליך פּראַקטיצירט אין יענער צייט,
האָבען די סאָלדאַטען קודם כל חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס זיי האָבען
נאָר בעגעגענט אויף זייער וועג.

ווען ס'איז אַנגעקומען קיין ירושלים די ידיעה וועגען גאַלוס'עס
מאַרשרוט, האָבען זיך אַלע גענומען פאַר'ן געוועהר. צעסטיוס האָט זיך
אָבגעשטעלט מיט זיין מחנה ביי גבעת, אַ מייל ווייט פון ירושלים,
וואו ער האָט ערוואַרט אויפצונעהמען די שלוחים פון דער יודישער בע־
פעלקערונג מיט דער בקשה וועגען בעגנעדיגונג; ער האָט זיך אָבער
ביטער גענאַרט. די זעלאָטען האָבען זיך אין גרויסע מאַסען אַרויסגעלאָ־
זען פון ירושלים, און צוקומענדיג צו דעם רוימישען לאַגער זענען זיי
איהם בעפאַלען מיט אַזאַ ווילדען אימפעט, אַז די סאָלדאַטען זענען

פשוט צוטומעלט געווארען, און איידער נאך זיי האבען בעוויזען, צו זיך צו קומען, האבען זיי שוין געהאט פערלוירען איבער פינף הונדערט מאן, וועהרענד פון דער יודישער זייט זענען אינגאנצען געפאלען דריי און צוואנציג. נאך דעם דאזיגען צוזאמענשטויס מיט די רוימער, וואס האט זיך ווידער גלענצענד איינגעגעבען, האבען זיך די רעוואלוציאנערען אומגעקעהרט מיט לויב- און הושענה-געזאנגען צוריק קיין ירושלים איבערלאזענדיג אויפ'ן וועג א וואך פון פונאנדערגעווארפענע קליינע קרעפטען, כדי צו שטערען די שנעלע בעוועגונג פון שונא'ס מחנה. אונטער דער צייט האט דער „יודישער קעניג" אגריפוס נאכאמאל ארויסגעוויזען זיין רוימישען פאטריאטיזם—שוין אויף א דיפלאמאטישען אופן. ער האט אריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים מיט דעם פארשלאג, אז יודען זאלען אוועקלעגען דאס געוועהר, און ער זאגט זיי צו דערפאר אויסצופועל'ן א פולע אמנעסטיע פאר די רעוואלוציאנערען. די זעלאטען האבען אבער, דעם פאטריאטישען פארשלאג גארנישט געוואלט אויסהערען — זיי האבען איינעם פון די שלוחים געהרג'עט, און דעם צווייטען פערוואונדעט.

אויפ'ן פירטען טאג נאך דעם צוזאמענשטויס אין גבעת איז צעסטיוס'ען דאך געלונגען צוזאמענצונעמען אלע זיינע מיליטערישע כחות, און דורכרייסענדיג די קייט פון דער יודישער וואך, האט ער זיך דערשלאגען מיט זיין מחנה קיין ירושלים. אין שטאדט גופא האט ער אבער די סאלדאטען נישט אריינגעפיהרט, און די מחנה האט געלאגערט אויף דעם שטח סקאפאס, זיעבען סטאדיום'ס וויים פון ירושלים. די זעלאטען האבען די שוואך-בעפעסטיגטע פאזיציעס אויסערן שטאדט אינגאנצען איבערגעלאזען, און צוזאמענגענומען זייערע אלע קרעפטען אין צענטר פון שטאדט, וואס איז געווען גוט געשיצט מיט פעסטע מויער-ווענט, און אויפ'ן בית-המקדש-בארג. מיט דער לאגע האבען זיך דערוויל בענוצט די רוימער, און צושטערענדיג די פארשטאט בעזעטא, האבען זיי זיך גערוקט פאראוים, צו די טויערן פון שטאדט. דאס האט אבער די זעלאטען נישט אבגעשראקען; זיי האבען זיך גרייט געמאכט, צו קעמפפען פאר זייערע איינגענומענע פאזיציעס אויף לעבען און טויט, און ווען עטליכע דערשראקענע אריסטאקראטען האבען זיך געפרובט אויפעפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט, האבען זיך די זעלאטען ארויפגעווארפען אויף זיי, ווי אויף פעררעטער, און געלאזען זיי אריבערווארפען פון די שוץ-ווענט. די רוימער זענען דאן צוגעטרעטען

צו דער בעלאַגערונג און האָבען פינף טאָג דורכאַנאַנד באָמבאַרדירט די שטאָדט=מויערן. זיי זענען אָבער כסדר אָבגעשטויסען געוואָרען — דער פייער=מבול פון די בעלאַגערטע האָט זיי געצוואונגען אָבצוטרעטען. ערשט אויפ'ן זעקסטען טאָג האָט זיך די רוימער איינגעגעבען אונטערצוגראָבען די צפון=וואַנט, אַנטקעגען בית=המקדש; גאַלוס האָט אָבער נישט געפונען פאַר מעגליך, אויסצוניצען די דאָזיגע גינסטיגע לאַגע און זיך אַריינצורייסען מיט זיין מחנה אין דער נאָך גוט בעפעסטיגטער שטאָדט. דערצו האָבען זיך אָנגעהויבען די גרויסע רעגענס פון הערבסט; די וועגען זענען פערדאָרבען געוואָרען און גאַלוס האָט מורא געהאַט, די רעוואָלוציאָנערען פון דער פּראָווינץ זאָלען זיך איהם נישט אַוועקשטעלען פון הינטען און אַזוי אַרום אָבּרייסען פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט דעריבער אינגאַנצען אָבגעצויגען זיין מחנה פון שטאָדט און אָנגעהויבען מאַרשירען מיט איהר צוריק.

דער פאַקט, אַז די רוימער טרעטען אָב פון שטאָדט, האָט די רעוואָלוציאָנערען נאָכמעהר בעגייסטערט, און זיי האָבען זיך גענומען פערפאָלגען די אַנטלויפענדע און זיי נאָכיאָגען. די הינטערשטע רייהען פון דער שווער=בעלאָדענער רוימישער אַרטילעריע, האָבען זיך כסדר געפונען אונטערן שרעקליכען פייער פון די לייכט=בעוועגליכע יהודה'עאישע מחנות, און די שמאָלע בערג=דורכגאַנגען אַרום ירושלים זענען בעדעקט געוואָרען מיט געפאַלענע רוימישע סאָלדאַטען. אַזוי האָט זיך גאַלוס דערשלאָגען מיט דעם פאָדערשטען טייל פון זיין מחנה צוריק קיין גבעת. די פערפאָלגענדע יהודה'עאישע מחנות האָבען איהם אָבער דאָ אויך נישט רוהיג געלאָזען, און ער האָט זיך געזעהן געצוואונגען איבערצולאָזען דעם גאַנצען לאַגער פון שפּייז און געוועהר, און זיך צו לאָזען לויפען ווייטער, קיין בית חורון. און דאָ, אין דעם שמאָלען בערג=דורכגאַנג, איז די לאַגע פון די רוימער נאָך ערגער געוואָרען! די יהודה'עאישע רעוואָלוציאָנערען האָבען פערנומען אַלע אַרומיגע בערג און כסדר געשאָסען אויף דער דורכגעהענדער רוימישער מחנה, אַזוי אַז די לעצטע האָט זיך געפונען אַרומגענומען פון אַלע זייטען, און עס האָט קיין סך נישט געפעהלט, זי זאָל אינגאַנצען צוריבען און פערניכטעט ווערן. עס האָט זיך אָבער אָנגערוקט דערווייל די נאַכט, און גאַלוס'ן איז געלונגען, אָבצונאַרען די יודישע העלדען און זיך אַרויסצוגנב'נען פון זייערע הענד. ער האָט איבערגעלאָזען אויפ'ן פּלאַץ אַ אָבטיילונג פון פיער הונדערט העלדישע סאָלדאַטען, און ער אַליין

מיט די איבריגע אבטיילונגען האבען שטילערהייד אוועקגעמארשירט פאראוים. די רעוואלוציאנערן האבען ערשט אין דער פריה בעמערקט, אז גאלוס איז אנטלאפען, און נאך דעם ווי זיי האבען אויסגעהרג'עט דעם איבערגעבליבענעם גארניזאן, האבען זיי זיך געלאזען נאכיאגען די אנטלאפענע ביז אנטיפאטרוס; יענע זענען שוין אבער דא נישט געווען. דאן האבען זיך די רעוואלוציאנערען אבגעשטעלט, און צונויפנעהמענדיג די אלע כלי זיין און בעלאגערונגס-מאשינעס, וועלכע גאלוס איז געצוואונגען געווען איבערצולאזען אין וועג, כדי זיך צו קענען לייכטער בעוועגען, — האבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק קיין ירושלים. צווישען אט די טראפעען האט זיך געפונען אויך די רוימישע קריעגס-קאסע מיט א בעדייטענדער סומע געלד, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שאנסען פון אויפשטאנד. אויסער דעם אוצר פון געלד, שפייז און כלי זיין, האבען די רוימער פערלוירען אין דער מלחמה ביז זעקס טויזענד סאלדאטען, און די בעסטע אבטיילונג פון דער גאנצער מחנה, וואס איז געווען ספעציעל בעשטימט פאר ירושלים, — האט צו דעם אלעמען נאך פערלוירען איהר אדלער, וואס ס'האט זיך גערעכענט ביי די רוימער פאר דער שענדליכסטער מפלה.

דער דאזיגער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די לעגיאנען פון שונא, האט ארויסגערופען אין ירושלים א אונבעשרייבליכע פרעהליכקייט. די גאסען זענען פערהילכט געווארען פון מונטערע קריעגס-לידער, און אלע הערצער זענען פול געווען מיט גליקליכע האפנונגען. פאר דער צוקונפט האט זיך קיינער נישט געשראקען: „ווי מיר האבען צושלאגען — האבען די זעלאטען געזאגט — די צוויי קריעגס-פיהרער, אזוי וועלן מיר אויך די איבריגע בעזיעגען". די אנהענגער פון שלום האבען שוין איצט נישט געוואגט אפען צו רעדען וועגען „אונטערטעניגקייט" און „אונטערגעבען זיך", און זענען אליין אויך אריינגעצויגען געווארען ביסליכווייז אין דעם אלגעמיינעם שטראם פון אויפשטאנד, וואס האט פערהאפט דעם גאנצען פאלק. די שומרונים אפילו, האבען אויך פערגעסען זייער אלטען כעס, און זיך אוועקגעשטעלט אין איין רייהע מיט זייערע נעכטיגע שונאים.

די פרעהליכע בעגייסטערונג פון די זיעגער האט צוגעגעבען דער יהודה'שער הויפטשטאדט גאר א פערענדערטען אויסזעהען. די זעלאטען זענען געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער, בעגייסטערטער זיכערקייט אין דעם ערפאלג פון זייער אונטערנעהמונג; געוואוסט האבען זיי אבער

אז די אמת'ע מלחמה הויבט זיך איצט אָן, און מ'מוז זיך ערנסט גרייטען צו א לאַנג-דויערנדען קאַמפּף. זיי האָבען זיך דעריבער גענומען אויסניצען די איצטיגע געוואונענע צייט. הונדערטער הייזער זענען בעשעפטיגט געוואָרען מיט וואָפען-שמידעריי; די מויערן אַרום שטאָדט זענען גוט פערריכט און נאָך שטאַרקער בעפעסטיגט געוואָרען; די יוגענד האָט זיך יעדען טאָג איינגעאיבט אין דער קריעגס-קונסט, און דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרען פון אַלע — די מעסיגע אַריסטאָקראַטען און מיושב'דיג-פּאַסיווע פּרושים אויך נישט אויסגעשלאָסען. צו די פּאָליטישע אויסרעכנונגען און דעם רעוואָלוציאָנערען ענטוזיאַזם איז דאָ צוגעקומען בּיסליכוויי אויך דער רעליגיעזער עלעמענט: דער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די מעכטיגע רוימער האָט נישט ווילענדיג אַרויסגערופען דעם געדאַנק וועגען א צייכען פון גאָט, וואָס קלויבט זיך ענדליך אויסצולייזען זיין אויסדערוועהלטען פאָלק פון די געצענדיענערישע הענד.

דערווייל אָבער איז דאָס לאַנד געבליבען אָהן א שום פערוואַלטונגס-מאַכט, און עס האָט זיך שטאַרק געשפּירט דער מאַנגעל פון א צענטראַלען פּונקט, וואָס זאָל פעראייניגען אַרום זיך אַלע כחות פון דעם אויפשטאַנד און איהם צוגעבען א בעשטימטען, אָרגאַניזירטען כאַראַקטער. צו דעם צוועק איז געשאַפען געוואָרען א דערווייליגע רעגירונג. אָט די רעגירונג האָט איבערגענומען אין איהרע הענד אַלע פונקציעס פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און בעזונדער — די גאַנצע מאָביליזאַציאָנס-אַרבייט און די אָרגאַניזירונג פון דער פאָלקס-מיליציע. א גרויסע פּאָליטישע און אַדמיניסטראַטיווע בעדייטונג האָט איצט בעקומען אויך דאָס סנהדרין, בּראש פון וועלכען ס'איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען הלל'ס א אייניקעל, מיט'ן נאָמען ר' שמעון בן גמליאל. די מיטגליעדער פון אָט די ביידע אינסטיטוציעס האָבען אַממערסטענטייל אָנגעהערט צו די העכערע קלאַסען, און פיעל פון זיי זענען אַפילו געוועזען בעקאַנט אין אָנהויב פאַר הייסע געגנער פון דעם אויפשטאַנד. איצט אָבער, נאָך די ערשטע גליקליכע נצחונות איבער דער פרעמדער מאַכט, האָבען זיי זיך פעראייניגט מיט'ן פאָלק און זיך אַוועקגעשטעלט אין דער שפּיץ פון דעם אויפשטאַנד אַלס פיהרער און דעה-זאָגער. די אינטערעסען פון דער רעוואָלוציע האָבען פון דער פעראייניגונג נישט פערדינט, ווייל די דאָזיגע קאַלטע אַריסטאָקראַטען האָבען נאָך איצט אויך נישט שלום געשלאָסען אינגאַנצען מיט דעם געדאַנק פון א אויפשטאַנד געגען

די אונבעזיעגבארע רוימער, און אין בעסטען פאל האט זיי געפעהלט דער פאטריאטישער ענטוזיאזם, דער פעסטער בעשלוס, זיך מוסר נפש צו זיין פאר יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט. אט דער קאלטער רעכנונג און די פערזענליכע פאליטיק האט זיך ארויסגעוויזען גלייך ביי דער בעשטימונג פון די פערשיעדענע פעראנטווארטליכע פאסטענס: די ארגאניזירונג פון דער פאלקס=מיליציע אין ירושלים און די בעפעסטיגונג פון דער הויפטשטאדט בכלל איז איבערגעגעבען געווארען דעם געוועזענעם כהן=גדול ענן און דעם אריסטאקראט יוסף בן גוריון; פאר א הויפטמאן פון דער גאנצער גליל=פראווינץ איז בעשטימט געווארען יוסף בן מתתיהו, דער שפעטערדיגער בעריהמטער היסטאריקער, און אזוי זענען איינגעטיילט געווארען צווישען די הויכע אריסטאקראטען אויך די איבריגע „טאפארכיעס" (פראווינצען), ווערענד די פאקטישע פיהרער פון דעם אויפשטאנד, אלעזר בן חנניה און אלעזר בן שמעון, זענען כמעט אינגאנצען בעזייטיגט געווארען פון דער גרויסער ארבייט. און דאס אלץ איז געטאן געווארען נישט געגען דעם ווילען פון פאלק — דאס פאלק אליין איז נאך געוועזען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער יראת הכבוד צו די אלטע מיוחס'דיגע משפחות און האט זיך סוף כל סוף דאך נישט געקענט ענטשליעסען, אוועקצושטעלען זיינע קינדער, די העלדען פון היינט אהן וועלכען ס'איז זכות פון נעכטין, בראש פון דער גאנצער בעוועגונג.

אַכטעס קאַפּיטעל.

די מלחמה אין גליל.

(66—67).

גליל, דאָס לאַנד, וואָס איז איצט איבערגעגעבען געוואָרען אין דער מאַכט פון יוסף בן מתתיהו (יאָזעפוס פלאַוויוס), איז געוועזען דער בעדייטענדסטער פונקט פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד נאָך ירושלים. די דאָזיגע פרוכטבאַרע און רייכע פראָווינץ, מיט איהר קרעפטיגער און היציגער בעפעלקערונג, האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי די ידיעות וועגען דעם אויפשטאַנד אין ירושלים; די אונגליקליכע אַנטלאָפענע יודען פון די אַרומיגע שטעדט, וועלכע פלעגען מאַסען=וויַיז קומען צו זייערע ברידער קיין גליל, און בעטען ביי זיי שוץ און היַלף, — האָבען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די גליל'ער, און זיי האָבען זיך ביסליכווייַז אָנגעהויבען צו פעראייניגען מיט די יהודה'ער אונטער דער פאָהן פון דעם הייליגען קאַמפף פאַר דער בעפרייאונג פון דער אומה. די צענטערן פון דער רעוואָלוציע אין גליל זענען געוועזען: גוש-חלב (גיסחאַלאַ) אין אויסערסטען צפון, טבריה אין דרום און גמלא געגענאיבער טבריה, ביים מזרח=ברעג פון ים כנרת. אין גוש-חלב איז די יודישע בעפעלקערונג פשוט אַרויסגעפאָדערט געוואָרען צום קאַמפף: די אַרומיגע געצענדיענער האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זענען בעפאַלען די שטאָדט מיט די איינוואוינער, אונטערצינדענדיג אַ מאַסע הייזער. אָט דער אָנפאַל האָט געדיענט אַלס סיגנאַל פאַר

די יודען פון שטאָדט, און באַלד האָט זיך פון זייערע רייהען אַרויסגעדרוקט די ליכטיגע געשטאַלט פון אַ וואוטיג-פייערדיגען קנאי, וואָס האָט מיט אַ אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג געקעמפפט געגען די רוימער ביז דער לעצטער שעה. דאָס איז געוועזען איינער מיט'ן נאָמען **יוחנן בן לוי** (יוחנן פון גוש-חלב), — אַליין אַ אָרימער און זאָגאַר אויך פיזיש-שוואַכער, דערפאַר אָבער אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליכער פאַטריאָטישער התלהבות אין האַרצען און אַ אייזען-פעסטען כאַראַקטער. יוחנן האָט אָנגעהויבען זיין רעוואָלוציאָנערע קאַריערע דערמיט, וואָס ער האָט צונויפגעזאַמעלט אַרום זיך אַלע פאַטריאָטיש געשטימטע יודען פון אויבער-גליל (גליל האָט זיך געטיילט אויף אויבער- און אונטער-גליל) און אויך די אַנטלאָפענע פון די אַרומיגע סירישע שטעדט, און איז מיט דער מחנה באַפאַלען עטליכע שכנישע ישובים, כדי זיך נוקם צו זיין אָן די געצענדיענער.

אין טבריה האָט די רעוואָלוציאָנערע פאַרטיי געמוזט פיהרען אַ ביטערן קאַמפף מיט די פריעדליכע רוימער-פריינד. די דאָזיגע פרוכט-באַר-שענע שטאָדט ביים ברעג פון ים כנרת, האָט זיך שוין פון אַ בע-דייטענדער צייט געהאַט געפונען אונטער דער מאַכט פון דעם האַלב-יודישען און רוימיש-געשטימטען קעניג, אַגריפּוס II, אַזוי אַז דער בע-פעלקערונג האָט זיך געלעבט נישט שלעכט און זי האָט גאַנץ וועניג געשפּירט אויף זיך דעם דריקענדען יאָך פון דער פרעמדער מאַכט. זי האָט דעריבער געקוקט אויף די רעוואָלוציאָנערע פאַטריאָטען, ווי אויף צושטערער פון דער געזעלשאַפטליכער רוהיגקייט, און האָט זיך זיי נישט געוואָלט אונטערגעבען; געענדיגט האָט זיך אָבער דער צוזאַמענשטוים מיט'ן נצחון פון די זעלאָטען, און גרויסע מאַסען פון די איינוואוינער זענען אַריבער אין די רייהען פון דער רעוואָלוציע. דאָס איז געשעהען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ געוויסען **יוסטוס בן פינטוס**, וועלכער האָט זיך דערנאָך בעריהמט געמאַכט מיט זיין גריכישע בעאַר-בייטונג פון דער יודישער געשיכטע. יוסטוס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ אונגעוועהנליכער רעדע-קראַפט און האָט אָנגעהערט צו די אינ-טעליגענטע קרייזען פון דער בעפעלקערונג; ער האָט דעריבער בעזונ-דער געווירקט אויף די רייכע און פערמעגליכע, און איהם צו הילף איז געקומען אַנ'אַנדער קנאי, **יהושע בן ספיאַ**, וועלכער האָט צוגע-צויגען צו דער „היילינגער זאַך" די שיפער'ס און משא-טרעגער'ס פון טבריה. צוזאַמען האָבען די רעוואָלוציאָנערען אַלזאָ געהאַט אויף זייער

זײַט א בעדײַטענדע מעהרהײַט, און דער קלײַנער הײַפעל אריסטאָקראַטען, וואָס איז טרײַ געבליבען אגריפּוס׳ען, איז נישט אימשטאַנד געווען, זיך זײַ אַנטקעגענצושטעלען. נאָך דעם ווי ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה וועגען גאַלוס׳עס מפּלה, האָבען זיך די בעגײַסטערטע זעלאָטען פון טבריה אויך אוועקגעלאָזען אין די סירישע שטעדט, און זיך בײַטער נוֹקם געווען אָן די געצענדיענער פאַר די יודישע שחיטות.

אזא בלוטיגער צוזאַמענשטויס צווישען געצענדיענער און יודען איז פאָרגעקומען אויך אין גמלא, דער ווילטיגסטער פונקט בײַם דרום-מזרח-ברעג פון ים, וואָס איז געווען כמעט אונבעצווינגבאַר צוליעב זײַן געאָ-גראַפישער לאַגע. די יודען זענען געצוואונגען געוואָרען זיך צו פערטײַ-דיגען, און דאָס האָט זײַ שוין ממילא אוועקגעשטעלט אין די רײַהען פון דער רעוואָלוציע.

דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם האָט שוין אַלזאָ געהאַט פערכאַפּט די בעדײַטענדסטע פונקטען פון גליל, נאָך אײדער יוסף איז געקומען אַהין אַלס פערטרעטער פון דער צענטראַלער דערווײַליגער רעגירונג, און פון גאַנץ גליל איז נאָר די איצטיגע הויפּטשטאָדט, **צפּורי**, טרײַ געבליבען די רוימער און נישט געוואָלט צושטעהן צום אויפ-שטאַנד, פאַרוואָס זי איז פערהאַסט געווען פון דער גאַנצער גליל׳עאי-שער בעפעלקערונג. בײַ שטאַרקע קריעגס-פעהיגקײַטען און בײַ א עהר-ליכער בעגײַסטערונג פאַר דער זאַך, וואָלט דער דאָזיגער רײַכער מאַ-טעריאַל אָהן צווײַפעל געקענט אויסגענוצט ווערן מיט א גלענצענדען ערפאָלג, און פון דעם איז אין א געוויסען זין אָבגעהאַנגען דער גורל פון דער גאַנצער אונטערנעהמונג; אָט די מעלות האָבען אָבער געפעהלט דעם נײַעם פערוואַלטער פון לאַנד, און דאָס האָט געמוזט פיהרען צו שלעכטע רעזולטאַטען.

יוסף בן מתתיהו, דער שפּעטער בעריהמט געוואָרענער היסטאָריקער **יאָזעפוס פלאַוויוס** (געב. 38), האָט געשטאַמט פון א אָנגעזעהענער כהנים-משפחה, וואָס האָט זיך געצויגען (פון דער ווײַבליכער ליניע) ביז די חשמונאים. ערצויגען אַלס געזעצלעהרער אין די ישיבות פון די פּרושים, איז יוסף דאָך געקומען אין א געוויסער בעריהרונג מיט דער גריכיש-רוימישער קולטור, און די דאָזיגע בעריה-רונג איז איבערגעגאַנגען אין א נאָהנטער פערבינדונג נאָכדעם, ווי ער האָט פערבראַכט צווײַ יאָהר אינ׳ם צענטר פון אָט דער קולטור, אין רוים. אַהין איז דער זיבענאונצוואַנציג יעהריגער אריסטאָקראַ-

געשיקט געווארען אלס שתדלן, אום אויסצופועל'ן די בעפרייאונג פון א געוויסען יהודה'עאישען געפאנגענעם, און דורך דער רעקאמענדאציע פון א בעליעבטען יודישען ארטיסט, אליטיראס, איז ער אנגענומען געווארען פון דער יודענפריינדליכער קייזערין פאפעא, וועלכע האט ערפילט זיין שתדלנות און איהם נאך בעגליקט מיט רייכע מתנות. דער בעריהמטער יודישער געזעצלעהרער אין גייסט פון די פרושים האט דא, אלזא, געהאט די מעגליכקייט זיך נאהנט צו בעקאנען מיט דעם גרונד־כאראקטער פון דער וועלט־קולטור, און דאס האט זיך שטארק אבגערופען אויף זיין גאנצער וועלט־ און לעבענס־אנשויאונג. דער גלאנץ פון נעראנ'ס הויף, די ענטציקענדע שענקייט פון דער ריעזיגער וועלטשטאדט, דער קאמפליצירטער מעכאניזם פון דער אונגעהויערער מלוכה־אינסטיטוציע — אלץ האט דעם זוהן פון דער אייגנפארביג־רעליגיעזער יהודה בערוישט און פערבלענדעט, און ער האט אנגעהויבען צו גלויבען, אז די השגחה אליין האט בעשטימט די רוימער פאר אייביגע וועלטבעהערשער.

און אט, מיט אזא טיעפער התפעלות פון רוימ'ס גרויסקייט, מעכטיגקייט און שענקייט, האט זיך יוסף אומגעקעהרט צוריק קיין יהודה, גראד אין דער צייט, ווען א מחנה בעגייסטערטע פאטריאטען האט זיך ארומגעטראגען מיט דער האפנונג, צו פערטרייבען די רוימער פון לאנד. אין אנהויב האט זיך יוסף בעצויגען צו די דאזיגע היץ־קעפ, ווי צו פשוט'ע משוגעים, און האט אנגעווענדעט זיין גאנצען איינפלוס, אום אבצוהאלטען דעם פאלק פון אזעלכע ווילדע פלענער. שפעטער אבער, ווען ער האט געזעהען, אז דאס פאלק טראכט טאקי גאנץ ערנסט וועגען א אויפשטאנד און האט שוין אפילו אבגעהאלטען עטליכע אונגעוועהנליכע נצחונות איבער די אלמעכטיגע לעגיאנען פון די רוימער, — האט ער אנגעהויבען צו פערשווייגען זיינע מיינונגען און זאגאר אויך ארויסצעווייזען א געוויסע סימפאטיע צו די שטרעבונגען פון די פאטריאטען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ער זאל בעקומען אין זיין מאכט די בעדייטענדסטע פראווינץ פון גאנץ פאלעסטינא.

אנקומענדיג קיין גליל, האט זיך יוסף ערנסט גענומען צו ערפילען זיינע חובות אלס פערוואלטער פון לאנד, און ס'האט אויסגעזעהען, אז ער קלויבט זיך ווירקליך נישט בלויז אונטערצוהאלטען דאס רעוואלוציאנערע פייער, נאר זאגאר אויך עס נאך שטארקער פונאנדערצובלאזען. ער האט קודם כל ארגאניזירט די בירגערליכע אדמיניסטראציע

פון לאנד, און צו דעם צוועק האט ער געגרינדעט א מין סנהדרין פון זיבעציג זקנים, לויט דעם מוסטער פון דער זעלביגער אינסטיטוציע אין ירושלים. דאס איז געווען די צענטראלע געריכטס־אינסטיטוציע, און אויסער דעם האט ער אין יעדער שטאדט און שטעדטיל געלאזען אויסוועהלען א קאמיטעט פון זיבען פערזאן, וואס האט געהאט צו זאגען איבער אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען פון דער קהלה. דערנאך האט ער זיך גענומען צו די רעוואלוציאנערע פארברייטונגען. א רייהע גליל'עאישע שטעדט, וואס האבען זיך געפונען אין א גוטער געאגראפישער לאגע, האט ער געלאזען גוט בעפעסטיגען; דאן האט ער רעקרוטירט א מחנה פון גאנצע הונדערט טויזענד מאן, נעהמענדיג פון יעדער שטאדט א העלפט פון דער גאנצער מאנסבילשער בעפעלקערונג. אט די אלע סאלדאטען זענען איינגעאיבט געווארען אין דער מיליטערישער דיסציפלין, האבען בעקומען געוועהר און זענען בכלל געבילדעט געווארען אין דער מיליטערישער קונסט, לויט דעם מוסטער פון די רוימער. ביי דעם אלעמען האט יוסף אויך זיך נישט פערגעסען: ער האט ארגאניזירט א בעזונדער לייב־וואך פון פינף הונדערט טראבאנטען (בעוואפענטע גבורים), וואס איז געשטאנען גרייט צו ערפילען יעדען וואונק פון איהר געביטער.

די בעפעלקערונג פון גליל האט זיך אין דער ערשטער צייט בעצויגען מיט דער געהעריגער אכטונג צו דעם געשיקטען פערטרעטער פון ירושלים, און איז איהם געווען געהארכזאם אין אלע הינזיכטען; באלד אבער האט זי זיך אנגעהויבען בעציהען צו איהם מיט א געוויסען פערבארגענעם חשד, וועלכער האט געשטאמט דערפון, וואס יוסף האט ארויסגעוויזען צווייזייטיגקייט אין זיין פערהאלטען זיך צום קעניג אגריפוס. דער לעצטער, וועלכער איז איצט אפען ארויסגעטרעטען געגען זיין פאלק, אלס וועגווייזער פון דער רוימישער מחנה, — האט ארויסגערופען געגען זיך אלע רעוואלוציאנערע טיילען פון דער גליל'עאישער בעפעלקערונג, און דא האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער געשיקטער פון ירושלים צו ארגאניזירען דעם „אויפשטאנד״, געהט גאר האנד ביי האנד מיט דעם קעניגליכען „פעררעטער״, מיט אגריפוס'ען! דער ערשטער סכסוך האט אויסגעבראכען צווישען יוסף'ן מיט דער בעפעלקערונג נאכדעם, ווי א מחנה יונגע לייט, אונטער דער אנפיהרונג פון יהושע בן סאפיא, האט צושטערט דעם קעניגליכען פאלאץ אין טבריה און איהם בערויבט. יוסף איז גלייך אוועקגעלאפען אויפ'ן פלאץ פון דעם

געשעהעניש, און געזעהען, אז די אלע אוועקגערויבטע זאכען זאלען אנקומען צו אגריפּוס'ען אין די הענד. דאס האט דער בעפעלקערונג אויסגעזעהען פערדעכטיג, ווייל ער, יוסף, אליין האט מיט עטליכע טעג פריהער געהייסען דעם פּאלאץ צושטערן צוליעב דעם, וואס אין איהם האבען זיך געפונען פערבאטענע פערפּוצונגען — בילדער פון חיות

מיט א בעזונדער שטארקען חשד האט אנגעהויבען קוקען אויף יוסף'ן — יוחנן פון גוש חלב. אט דער גליהענדער פּאטריאט, וואס איז אינגאנצען געווען בעהערשט פון דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, האט נישט געקענט מוחל זיין דעם אריינגעשיקטען פיהרער זיין קאלטקייט און זיין צווייזייטיגע פּאליטיק. יוחנן האט געפּרובט בעטען ביי יוסף'ן א ערלויבניש, צו פערקויפען די קייזערליכע תבואות פון די אויבער-גליל'עאישע דערפער, אום פאר דעם געלד אבצובויען די איינגעפאלענע מויער-ווענט פון גוש-חלב — האט איהם יוסף די ערלויבניש נישט געוואלט געבען. דערנאך איז פארגעקומען אנ'אנדער פאל: עטליכע יהודה'עאישע פרייוויליגע פון דעם דארף דברת זענען בעפאלען אגריפּוס'עס רייזע-פערוואלטער און האבען ביי איהם אוועקגענומען דעם גאנצען באגאזש, אין וועלכען ס'האבען זיך געפונען פיעל טייערע חפצים. דאס אוועקגערויבטע גוטס איז צוגעשטעלט געווארען דעם לאנד-פיהרער, יוסף'ן, אלס קריעגס-רויב, און ער האט צוגעזאגט, דאס אבצושיקען קיין ירושלים, אין דער נאציאנאלער קאסע; פאקטיש האט ער אבער די אוועקגערויבטע חפצים געוואלט צוריק בעזארגען אגריפּוס'ען. פון דעם פאקט האט זיך די בעפעלקערונג דערוואוסט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שנאה צו דעם „פעררעטערישען" פיהרער. די דערצארענטע און אויפגערייצטע מאסען האבען ארומגערינגעלט זיין פּאלאץ און געוואלט איהם אונטערצינדען; דאס האט ארויפגעווארפען אויף יוסף'ן א טויט-שרעק, און ער האט זיך געבעטען ביי די פערזאמעלטע, זיי זאלען איהם שענקען דאס לעבען, צוזאגענדיג, אז ער וועט דאס אוועקגענומענע רויב נישט אבשיקען אגריפּוס'ען, נאר פערניצען צו א פּאטריאטישען צוועק. די פערזאמעלטע האבען איהם געגלויבט און זיך אנגעהויבען פונאנדערצוגעהן, דאן האט יוסף זיך נוקם געווען אן דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פערזאמעלטען עולם, און זיינע טראבאנטען האבען זיך ארויפגעווארפען אויף זיי און זיי געשלאגען מכות-רצח.

נאך די אלע מעשים האט שוין מעהר וועגען א פעראייניגטער רעוואלוציאנערער טעטיגקייט קיין רייד נישט געקענט זיין. די בעפעלקערונג איז צוטיילט געווארען אויף צוויי פיינדליכע פארטייען, פון וועלכע איינע האט זיך ווייטער געהאלטען ביי דעם אפיציעלען פיהרער פון אויפשטאנד, ביי יוסף'ן, און די אנדערע האט זיך קאנצענטרירט ארום דעם פאקטישען זעלאטען-אנפיהרער — יוחנן פון גוש-חלב. די דאזיגע ביידע מנהיגים זענען זיך געווען טויט-שונאים איינער דעם צווייטען, און יוחנן האט מיט א בעזונדער פערביטערטקייט אנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, אום צו בעפרייען דאס לאנד פון דעם אראבגעשיקטען הויפטמאן, וועלכען ער האט אפען בעשולדיגט אין פערראט. ער האט געפרובט אונטערשיקען עטליכע פון זיינע מענשען קיין טבריה, און זיי האבען דארטין געמאכט א אנפאל אויף יוסף'ן; איהם איז אבער געלונגען נצול צו ווערן. דאן האט זיך יוחנן בענוצט מיט א געזעצליכען מיטעל; ער האט אוועקגעשיקט זיין ברודער שמעון מיט נאך הונדערט שלוחים קיין ירושלים צום דארטיגען סנהדרין מיט א אנקלאגע געגען דעם גליל'עאישען פיהרער; און דאס האט געווירקט: דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל, האט אנערקענט די אנקלאגע פאר ריכטיג, און אזוי ווי צו איהם איז צוגעשטאנען אויך דער כהן גדול, ענן, האבען זיי צוזאמען דורכגעפיהרט, עס זאלען אוועקגעשיקט ווערן פיער שלוחים קיין גליל, ד. ה. פיער בעפאלמעכטיגטע פון דעם סנהדרין, אראבצוזעצען יוסף'ן פון זיין פאסטען און איהם צו ברענגען קיין ירושלים א טויטען אדער א לעבעדיגען. און דערביי האט זיך די דערוויילינגע רעגירונג נישט אבגעשטעלט; די בעשולדיגונגען געגען יוסף'ן זענען געווען קלאר און איבערצייגענד און כדי צו פאראליזירען זיין שעדליכע טעטיגקייט, האט דאס סנהדרין צושיקט בריעף אין די גרעסערע גליל'עאישע קהלות מיט דער ערקלערונג, אז יוסף איז א שונא פון פאטערלאנד און די בעפעלקערונג טאר איהם נישט ארויסווייזען קיין שום שוץ און שטיצע. דער אנגעקלאגטער האט זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דעם שווערען אורטייל, וואס די ירושלים'ער רעגירונג האט ארויסגעגעבען איבער איהם, און מיט דער הילף פון פערשידענע פאלשקייטען און דיפלאמאטישע שווינדלערייען איז איהם געלונגען זיך ריין צו וואשען פון אלע בעשולדיגונגען און אויסצופועל'ן, אז דאס סנהדרין זאל אברופען די פונאנדערגעשיקטע בריעף. ער האט זאגאר געלאזען ארעסטירען

די פיער בעפאלמעכטיגטע פון דער ירושלים'ער אדמיניסטראציע, וועלכע זענען געקומען איהם אראבזעצען פון זיין פאסטען, און דערנאך זיי צוריק אבגעשיקט קיין ירושלים.

אזוי האבען זיך אלע פלענער אויסגעלאזען מיט גארנישט, און דער שוואכמוטיגער רוימער-פריינד, יוסף, איז ווייטער פערבליבען דער אפיציעלער אנפיהרער פון דעם פאטריאטישען אויפשטאנד. אט דער פאקט האט זעהר שלעכט געווירקט אויף דער רעוואלוציאנערער בעפעלקערונג, און זי האט זיך נאכמעהר אבגעווענדט פון איהם. יוסף האט געהאט אין זיינע הענד די פעסטונגען פון לאנד; ער האט אבער קיין סאלדאטען נישט געהאט, זיי צו בעשיצען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ווען דער שונא איז אריבער די גרענעצען פון גליל, האט ער געפונען פאר זיך כמעט לעדיגע פעסטונגען פון איין זייט, און שלעכט בעוואפענטע פאלקס-מחנות פון דער צווייטער זייט.

און די געפאהר האט זיך דערווייל אלץ נעהנטער און נעהנטער אנגערוקט. דער קייזער נערא האט זיך צו יענער צייט געפונען אין גריכענלאנד, וואו ער האט געוויזען זיינע וואונדער אלס זינגער, ציטער-שפיעלער און צירק-קינסטלער; און דא האט מען איהם געבראכט די ידיעה וועגען דעם אויפשטאנד אין יהודה, און וועגען צעסטיוס'עס שרעקליכער מפלה. דער ליידענשאפטליך-שטאלצער הערשער האט זיך פון דעם פאקט געפיהלט טיעף בעליידיגט, און דערצו איז נאך צוגעקומען אויך די מורא פאר די ארומיגע מזרח-לענדער, וואס האבען גאנץ לייכט געקענט אנגעשטעקט ווערן פון דעם יהודה'עאישען רעוואלוציאניזם. ער האט דעריבער בעשלאסען, צו דערשטיקען דעם אויפשטאנד וואס אמשנעלסטען, און צו דעם צוועק האט ער אויסגעקליבען דעם בעסטען רוימישען קריעגספיהרער פון יענער צייט, פלאוויוס וועספאסיאן, וועלכער האט זיך בעריהמט געמאכט אין דער מלחמה מיט די בריטאנער. מיט איהם צוזאמען איז בעשטימט געווארען אויך א נייער רוימישער פערוואלטער איבער סיריען, ליציניוס מוציאנוס, וועלכער האט בעזונדער בעקומען א גרויסע מיליטערישע מאכט, כדי גרייט צו זיין, צו שטיצען וועספאסיאנען אים פאל פון א נויט.

אים ווינטער פון זיעבען און זעכציגסטען יאהר האט זיך וועספאסיאן אוועקגעלאזען פון גריכענלאנד קיין סיריען, און אבשטעלנדיג זיך אין עכו (פטאלאמעאיד), האט ער דא אנגעהויבען מאכען זיינע

מיליטערישע פארברייטונגען צו דער מלחמה. זיין יונגען זוהן טיטוס האט ער אוועקגעשיקט קיין אלעקסאנדריע, אום אריבערצופיהרען אהער א טייל פון דעם דארטיגען גארניזאן, און ער אליין האט זיך גענומען צוזאמענשטעלען א רעזערוו-מחנה פון די קלענערע אבטיילונגען, וואס עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע אונטערטעניגע פירשטען. די לעצטע זענען זיך אלע צונויפגעקומען אין דעם הויפט-לאגער פון דער רוימישער מחנה, אין עכו, און צווישען זיי האט זיך געפונען אויך אגריפוס, וועלכער האט אויך צוגעשטעלט וועספאסיאנ'ען א בעדייטענדע מיליטערישע הילף, און האט בכלל געזוכט מיט אלע מעגליכקייטען, זיך ריין צו וואשען פון דער מסירה, וואס די צור'ער האבען אויף איהם דערלאנגט, אז ער שטעהט אין געהיימע פערבינדונגען מיט די רעוואלוציאנערען און שטיצט זיי. צוזאמען מיט אגריפוס'ען האט זיך אין וועספאסיאנ'ס הויפט-קווארטיר געפונען אויך זיין שוועסטער, בערעניקא, און ווען דער יונגער טיטוס האט זיך אומגעקעהרט פון אלעקסאנדריע (מיטבריינגענדיג מיט זיך צוויי לעגיאנען פאר דער צענטראלער רוימישער ארמעע), האט ער זיך שטערבליך פערליבט אין דער שענער יהודה'אישער פרינצעסין (האטש זי איז געווען בעדייטענד עלטער פון איהם) און עס האט זיך פערבונדען צווישען זיי דער בעריהמטער ראמאן, וואס האט זיך געענדיגט כמעט אין איין צייט מיט דעם פאלשטענדיגען אונטערגאנג פון יהודה — דורך דעם זעלביגען טיטוס'ען. —

די גאנצע מחנה, מיט וועלכער וועספאסיאן האט זיך געקליבען צו דערשטיקען די יהודה'אישע רעוואלוציע, האט געהאט איבער פופציג טויזענד מאן, און ארום פסח-צייט זענען שוין אלע פארברייטונגען געענדיגט געווען, און וועספאסיאן האט זיך אנגעהויבען בעוועגען פארווערטס — צו די גרענעצען פון גליל. דערביי האט ער איין נצחון שוין אבגעהאלטען, ווארום נאך איידער ער האט אנגעהויבען צו מארשירען מיט זיין ארמעע, זענען געקומען צו איהם שלוחים פון דער גליל'עאישער שטאדט צפורה, מיט דעם אויסדריק פון געטרייער אונטערטעניגקייט און מיט דער בקשה, אריינצושיקען אהין א מיליטערישע מחנה, וואס זאל זיי בעהילפיג זיין אין זייער קאמפף מיט די רעוואלוציאנערען. וועספאסיאן האט ממלא געווען די בקשה פון די דאזיגע „ערליכע אונטערטאנען”: ער האט מיטגעשיקט מיט זיי א מחנה פון זיבען טויזענד מאן אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען פלאצידוס. דער לעצ-

טער האט אבער גאנץ ברייט אויסגעטייטשט די אויפגאבע פון בעשיצען די שטאדט, און די איינוואוינער פון דער גאנצער סביבה זענען דורך איהם אויסגעהרג׳עט אדער געפאנגען געווארען. דאס איז געווען דער ערשטער צוזאמענשטויס צווישען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט און די בירגער פון דער פראווינץ, וואס איז די גאנצע צייט צו־געגרייט געווארען צום אויפשטאנד, אונטער דער השגחה פון דעם ספעציעל אראבגעשיקטען ארגאניזאטאר און קריעגס־פיהרער, יוסף בן מתיתיהו.

נאך מעהר בולט האבען זיך ארויסגעוויזען די רעזולטאטען פון יוסף׳ס ארגאניזאטארישער טעטיגקייט ביי די ערשטע צוזאמענשטויסען מיט וועספאסיאנ׳ען אליין. וועספאסיאנ׳ס פלאן איז געווען צו פערנעה־מען פריהער גאנץ גליל, כדי צו קענען דערנאך פריי צוטרעטען צו יהודה, נישט מורא האבענדיג דערפאר, אז די רעוואלוציאנערען וועלען איהם אבשניידען דעם וועג פון הינטען. ער האט זיך דעריבער געלאזען מארשירען מיט דעם וועג צו די צפון־גליל׳עאישע פעסטונגען גברא און יודפת. יוסף ווידער האט קאנצענטרירט זיין גאנצע מחנה נישט ווייט צפורי, אום דארט צו בעגעגנען דעם שונא; ביי די ערשטע ידיעות וועגען וועספאסיאנ׳ס גרויסער ארמעע, וואס קומט צו אלע מאל נעהנטער, זענען זיך אבער דער גרעסטער טייל פון זיינע סאלדאטען צולאפען, און ער איז געצוואונגען געווען אבצוטרעטען מיט זיין געבליבענער מחנה, און זי צוצופיהרען ביז טבריה. דא האט דער קריעגספיהרער אליין שוין אויך אנגעהויבען צו קלערן וועגען דעם אויס־גאנג פון דער גאנצער מלחמה, און ער האט אוועקגעשיקט א דרינ־גענדען ראפארט קיין ירושלים, אין וועלכען ער האט געפאדערט פון דער רעגיערונג, זי זאל איהם צושיקען א גרויסע מיליטערישע קראפט, אדער — בעפאלמעכטיגען צו פיהרען מיט וועספאסיאנ׳ען אונטערהאנד־לונגען וועגען די בעדינגונגען פון דער קאפיטולאציע

די רוימער האבען אבער גארנישט געטראכט וועגען איבעררייסען די מלחמה. זיי האבען איינע נאך דער אנדערער פערנומען די אלע פא־זיציעס, וואס יוסף האט זיי פריי געלאזען, און אויף אזא אופן געצוואונ־גען די יודישע מחנות זיך צו קאנצענטרירען אין די עטליכע שטארקע־רע גליל׳עאישע פעסטונגען, כדי אויסצומיידען א עפענטליכען געשלעג. אזא געשיצטע פעסטונג איז געווען יודפת, וועלכע האט זיך נאך דערצו געפונען אויך אין א גוטער געאגראפישער לאגע, וויענדיג

ארומגערינגעלט מיט הויכע פעלזענס און טיפע גריבער. דא האָבען זיך צוזאמענגענומען אלע פערבליבענע טיילען פון דער רעוואָלוציאָנערער מחנה, וועלכע זענען ווירקליך געווען דורכגענומען מיט א פערביטערטער שנאה צו די רוימער, און האָבען געהאט פעסט בעשלאָסען נישט אָבצוטרעטען פון דער פעסטונג און זיך נישט איבערצוגעבען אליין אין די הענד פון דעם שרעקליכען תלין. ווארום וועספאסיאן האט זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אן די בעזיעגטע, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האבען איהם כמעט קיין ווידערשטאנד נישט געשטעלט. די גאנצע בעפעלקערונג פון דער איינגענומענער גברא האט דער רוימישער קריעגספיהרער געלאזען אויסהרג'ענען און דעם זעלביגען סוף האבען געהאט אויך די איינוואוינער פון אלע ארומיגע שטעדט און דערפער.

דער קאמפף ביי יודפת האט דעריבער אָנגענומען א שארפען און פערביטערטען כאראקטער. גאנצע אָנדערהאלבען חדשים זענען די צוריייצטע רוימער געשטאנען ביי דעם פעלזען מיט די הויכע בערג און טיפע אָבגרונדען, אויף וועלכען ס'איז געשטאנען די מעכטיגע פעסטונג. די רעוואָלוציאָנערען האבען דעם גאנצען שמאָלען צוגאנג צום פעלזען פערלעגט און צוגראָבען, אזוי אז די רוימער האבען זיך מיט שרעקליכע אָנשטרענגונגען און צרות קוים דערשלאָגען צו דער פעסטונג, אום זי צו בעלאגערן. די בעלאגערטע האבען זיך פון דאן אן כסדר געפונען אונטער דעם פייערדיגען שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס; זיי זענען אָבער נישט אָבהענגדיג געבליבען, און אויפשיטענדיג אין דער זעלביגער צייט גופא א הויכען וואל, האבען זיי פון זייער זייט אויך נישט אויפגעהערט אָבצוענטפערן דעם שונא מיט א האגעל פון שטיינער, ברענענדע שטיקער האלץ, שארפע פליסיגקייטען און נאך אזעלכע שעדליכע פיילען. די רוימער האבען אָנגעווענדט אלע זייערע כחות אויף דעם איינציגען פרייען צוגאנג צו דער פעסטונג אין צפון זייט, וועלכען די בעלאגערטע האבען פערשפארט מיט פערשיעדענע שאנצען און טורעמס; זיי האבען אין דער זייט אוועקגעשטעלט גאנצע זעכציג בעלאגערונגס-מאשינעס, וועלכע האבען אהן א אויפהער געשליידערט טויט און פייער אויף דער פעסטונג, די בעלאגערטע האבען זיי אָבער כסדר אָבגעשטויסען און געקעמפפט מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האט שוין אָנגעהויבען אויסצופעהלען וואסער. און די פעסטונג וואלט אפשר נאך א לאנגע צייט

אויסגעהאלטען דעם אנגריף פון דער בעלאגערונג, ווען עס וואלט זיך ניט ארויסחאפען א פעררעטער און זי אליין איבערגעבען דעם שונא. איינער פון די בעלאגערטע איז אריבערגעלאפען אויף דער זייט פון די רוימער, און האט זיי איבערגעגעבען, וועלכע פונקטען ס׳זענען שוואך בעפעסטיגט; זיי האבען דאס גלייך אויסגענוצט, און אויף צו מארגענס פארטאג זענען זיי פלוצלונג בעפאלען די טויט-מידע, איינגעשלאפענע וואך-סאלדאטען, און זיי אויסגעהרג׳עט ביז איינעם (תמוז, 67). דאן האט שוין וועגען שיצען די פעסטונג קיין רייד ניט געקענט זיין, און ערשט האבען זיך די רוימער, ווי זייער שטייגער איז געוועזן, גענומען נוקם זיין אן זייערע בעזיגטע. אויסער דער גרויסער צאהל קעמפפער, וואס האבען זיך אליין געשאכטען אדער זיך אריבערגעווארפען פון די שטאדט-מויערן, כדי ניט אריינצופאלען צום בלוטיגען בעזיגער אין די הענד, האבען טויזענדער פון די בעזיגטע זייער לעבען פערלוירען אין דער בלוטיגער ארגיע פון די ווילד-צוקאכטע רוימישע סאלדאטען, און צוזאמען האט די בעשיצונג פון דער דאזיגער פעסטונג איינגעשלונגען ביז פירציג טויזענד יודישע לעבענס; דערצו זענען איבער טויזענד פרויען און קינדער פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און לויט וועספאסיאנ׳ס בעפעהל, איז קיין שטיין אויף א שטיין ניט איבערגעבליבען פון דער גאנצער שטאדט און זי איז פערגלייכט געווארען מיט דער ערד.

מיט דעם אונטערגאנג פון יאטאפאטא האט זיך געענדיגט אויך יוסף׳ס קאריערע, און ניט בלויז אלס אנפיהרער פון דעם יודישען אויפשטאנד, נאר אויך אלס זוהן פון זיין פאלק בכלל. ווען די רוימער זענען צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון יאטאפאטא, איז יוסף געקומען אין שטאדט און אנגעפיהרט די פערטיידיגונג, נאר ווען ער האט זיך ארומגעזעהען, אז די פעסטונג וועט זיך סוף כל סוף פארט מוזען אונטערגעבען, האט ער אנגעהויבען מאכען הכנות צו אנטלויפען פון שטאדט. די בעפעלקערונג האט זיך אבער דערוואוסט דערפון און איהם ניט געלאזען דורכפיהרען זיין פלאן. דערווייל האבען די רוימער איינגענומען די פעסטונג, און יוסף האט זיך געוואלט אויסבעהאלטען אין א אונטערערדישער מערה; דא האבען זיך ש״ין אבער פון פריהער געפונען פירציג רעוואלוציאנערען, און דערצו האט איינע אויסגעגעבען די רוימער דעם סוד פון דער מערה. וועספאסיאן האט דאן דורך זיינעם א שליח אויפגעפאדערט די בעהאלטענע, זיי זאלען זיך אונטער-

David Dawson

געבען , צוזאַגענדיג זיי פולע אונבעריהרליכקייט . און יוסף איז שוין
גרייט געווען ארויסצוגעהן צום זיעגער און צו קניען פאר איהם ; דאָ
האָבען אָבער די חברים-רעוואָלוציאָנערען אָנגעשטעלט זייערע שווערדען
נעגען זיין ברוסט און געדראָהעט , איהם אויפ'ן אָרט צו טויטען , אויב-
ער וועט פועל'ן ביי זיך אַזוי שענדליך צו בעליידיגען דעם כבוד פון
דער אומה . ער איז אַלזאָ געצוואונגען געוואָרען צו פערבלייבען צוזאַמען
מיט די חברים , און זיי האָבען אלע פייערליך געשוואוירען , זיך
נישט איבערצוגעבען קיין לעבעדיגע דעם שונא אין די הענד ; יוסף
האָט זיך אָבער אין דער קריטישער מינוט אויך נישט פערלוירען . ער
האָט אויסגעאַרבייט אַ פּלאַן פאר דעם קאָלעקטיווען זעלבסטמאָרד , לויט
וועלכען יעדער איינער האָט געוואָרפט דערשטעכען דעם אַנדערן — על
פי גורל , און דער דאָזיגער „גורל" האָט זיך אַרויסגעוויזען אַזוי גליק-
ליך פאר איהם , אז ניין און דרייסיג חברים זענען שוין געווען דורכגע-
שטאָכען איינער פון אַנדערן , און גראָד ער מיט איין חבר זענען גע-
בליבען די לעצטע . און די שאָטענס פון די טויטע חברים האָבען
איהם נישט איבערגעשראָקען — ער האָט איבערגערעדט דעם איינציגען
פערשוואוירענעם , און זיי האָבען זיך ביידע איבערגעגעבען די רוימער .
די לעצטע האָבען איהם אוועקגעפיהרט צו וועספּאַסיאַנ'ען , וועלכער
האָט זיך גלייך פון דער ערשטער מינוט בעצויגען צו איהם נישט , ווי
צו אַ געפאַנגענעם שונא . יוסף האָט נישט נאָר אויסגעדריקט וועספּאַס-
יאַנ'ען זיין געטרייע אונטערטעניגקייט , נאָר איהם אויך נביאות געזאָגט ,
אז ער וועט אין גיכען טראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים , און
באַלד איז דער געפאַנגענער שונא געוואָרען דער נאָהנטסטער פריינד
און יועץ פון דעם גרויסען רוימישען קריעגספיהרער . לויט דעם עפענט-
ליכען מנהג האָט יוסף געמוזט אַריינגעזעצט ווערן אין געפענגעניש ; דאָס
איז אָבער געווען נישט מעהר , ווי אַ צערעמאָניע . וועספּאַסיאַן האָט
איהם ערלויבט , זיך אויסצוקלויבען אַ פרוי פון די געפאַנגענע מעדלעך ,
צו טראָגען די שענסטע קליידער , און האָט איהם אליין בעשאָנקען מיט
טייערע מתנות .

אין ירושלים האָט די ידיעה וועגען דעם נצחון פון די רוימער
אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער . נישט וויסענדיג אין אָנהויב פון יוסף'ס
פערדעמטערישען שריט , האָט מען איהם דאָ שטאַרק בעוויינט אלס איי-
נעם פון די העלדישע פאַטריאָטען , וואָס זענען געפאַלען ביי דער פער-
טיידיגונג פון יודפת ; שפּעטער אָבער , ווען מ'האָט זיך דערוואוסט

אין דער הויפטשטאדט, אז יוסף געפינט זיך גאר אלס הויז-פריינד בייא ווערספאסיאנ'ען מיט זיין זוהן, האט דער צארן פון די יהודה'ער זיך שרעקליך פונאנדערגעקאכט, און נישט געפינענדיג קיין מיטעל, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אן דעם שענדליכען פעררעטהער האט איהם דאס פאלק געשטעמפעלט מיט דעם נאמען און פערשאלטען זיין אנדענקען אויף דור דורות.

כמעט אין איין צייט מיט יאטאפאטא איז געפאלען אויך יפיע, א שטעדטיל נישט ווייט פון נצרת, וואס האט זיך געוואלט ארייננשניידען די רוימער פון הינטען און שטערן זיי אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, און איצט איז צוגעקומען די רייהע צו די שומרונים. די לעצטע האבען זיך פערראייניגט מיט זייערע יודישע שכנים, און מיט געמיינזאמע כחות זיך בעפעסטיגט אויף דעם בארג גריזים. דאס האט ווערספאסיאנ'ען אבימעל בעאונרוהיגט, און ער האט ארויסגעשיקט געגען זיי צערעאליס, דעם טריבון פון פינפטען לעגיאן, מיט דריי טויזענד פוס-געהער און זעקס הונדערט רייטער. מיט דער מחנה האט צערעאליס בעלאגערט דעם בארג און איהם אבגעשניטען פון אלע זייטען, אזוי אז די בעלאגערטע האבען באלד אנגעהויבען צו ליידען פון וואסער-מאנגעל, און זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. דא זענען אבער אויך געווען א סך אזעלכע, וואס האבען בעשלאסען בעסער צו שטארבען, אידער צו בויגען דעם קאפ פאר'ן שונא. אט די פערביטערטע העלדען, אין א צאהל פון עלף טויזענד זעקס הונדערט מאן, האט צערעאליס געלאזען צונויפשטופען אויפ'ן שפיץ בארג, וואו זיי זענען אלע אומגעקומען.

נאך שומרון איז צו די רוימער אין די הענד ארייננגעפאלען די האפענשטאדט יפו. די דאזיגע שטאדט איז געהאט צוטראגען געווארען דורך צעסטיוס'עס סאלדאטען, ווען זיי האבען זיך געלאזען קיין ירושלים, און איצט האבען זיך דא די זעלאטען ווידער בעפעסטיגט און אנגעהויבען זי אויפצובויען פונ'ם ניי. די רוימער האבען זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג, וואס האט געקענט ווערן פאר זיי געפעהרליך, וויל די זעלאטען וואלטען קענען בעפאלען די צוגעפיהרטע שיפען. זיי האבען דעריבער ארויסגעזעצט אין יפו א גרויסע צאהל סאלדאטען, און די יודען האבען זיך געמוזט ראטעווען אויף שיפלעך. נאר דא זענען זיי ווייטער פערפאלגט געווארען און נישט בלויז פון די רוימער, נאר אויך פון א שטארקען שטורם-ווינט, וואס האט זיי ארויסגע-

שלײַדערט אויף פערשידענע פעלזענס און אין די ברויזענדע חוואליעס פון ים.

אונטער דער צײַט האט זיך די צענטראלע רוימישע ארמעע געפונען אין קסריה בײַם ים, און וועספאסיאן אליין האט זיך אויפגעהאלטען אלס גאסט בײַ זײַן פרײַנד — דעם קעניג אגריפּוס II, אין קסריד פיליפי. דא איז מיט א אונגעוועהנליכער פרעהליכקײַט געפײַערט געווארען דער נצחון פון די רוימער איבער די העלדישע פערטײַדיגער פון דער גליל'עאישער פעסטונג — גאנצע צוואנציג טאג האט זיך אין פאלאץ פון דעם יהודה'עאישען „קעניג" געצויגען דער שטורמישער יום־טוב לכבוד דעם גרויסען נצחון פונ'ם רוימישען פאנציר. די דאזיגע יום־טוב'דיגע מנוחה איז געשטערט געווארען ערשט דאן, ווען עס האבען ווידער אנגעהויבען אנצוקומען אונרוהיגע ידיעות וועגען דער בעוועגונג פון די רעוואלוציאנערען. די לעצטע האבען דאס געוועהר פון די הענד נישט אוועקגעלעגט, און וואס טיפער די רוימער האבען זיך ארײַנגערוקט אין לאנד, אלץ מעהר פערביטערט און פערצווײַפעלט איז געווארען די שנאה צו זיי פון די דאזיגע הייסע פאטריאטען. די זעלאטען האבען זיך געפרובט פערנעהמען טבריה; דאס האט געצוואונגען וועספאסיאנ'ען זיך שנעל צו בעוועגען מיט זײַנע לעגיאנען און זיי צוצוברענגען צום ים כנרת. פאר אגריפּוס'עס שטאדט זענען אבער אט די גרויסע מיליטערישע כחות גארנישט נויטיג געווען; די רעוואלוציאנערען זענען דא געווען אין דער מינדערהײַט אנטקעגען דער גרויסער צאהל פון קעניג אונטערגעקויפטע רוימער־פרײַנד, און נאכדעם ווי זיי האבען געזעהען אז די בעפעלקערונג איז אינגאנצען געשטימט געגען זיי, האבען זיי פערלאזען די שטאדט און זיך פערקליבען קיין טאריכיה. די פריעדליכע אײַנוואוינער פון טבריה האבען דאן אהן א שום ווידערשטאנד אויפגעעפענט פאר וועספאסיאנ'ען די טויערן און ארײַנגעלאזען אין שטאדט איהם מיט זײַנע סאלדאטען. דערפאר האט דער רוימישער זיעגער ארויסגעוויזען א בעזונדער חסד די געטרײַע אונטערטאנען פון אגריפּוס'עס שטאדט און האט בעפוילען די סאלדאטען נישט אנצעווענדען קײַן שום געוואלט געגען דער בעפעלקערונג.

דאגעגען האבען די רוימער געהאט אויסצושטעהן א שווערען קאמפף בײַ טאריכיה. די זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון ישוע בן שפט האבען זיך אין אנהויב העלדיש פערטײַדיגט און נישט צוגעלאזען דעם שונא צום שטאדט, און שפעטער, ווען דער אנגריף פון די

רוימער איז שטארקער געוואָרען, האָבען זיי זיך ארויפגעזעצט אויף שיפלעך און פון דאָרטין ארויסגעוויזען א שטארקען ווידערשטאַנד דער רוימישער מחנה אונטער טיטוס'עס אָנפיהרונג. ענדליך האָט זיך אָבער טיטוס'ען פאָרט איינגעגעבען, זיך אריינצורייסען אין שטאָדט, און די סאָלדאַטען האָבען זי כמעט אינגאַנצען חרוב געמאַכט. און דערמיט האָבען זיך די רוימער נאָך נישט בעפריעדיגט: זיי האָבען זיך געלאָזען נאָכיאָגען די אַוועקגעשוואומענע רעוואָלוציאָנערען, און דאָס געשלעג אויפ'ן וואַסער האָט זיך געענדיגט דערמיט, וואָס א גרויסער שטח פון ים איז פערפארבט געוואָרען מיט בלוט און די ברעגען זענען פול געוואָרען מיט צוגעשוואומענע קערפער'ס פון דערטרונקענע און ברוך־טיילען פון צושמעטערטע שיפען (67).

פון גאַנץ גליל האָבען זיך איצט אַלזאָ נאָך דריי פונקטען אינגאַנצען געפונען אין די הענד פון די זעלאָטען: גמלא, דער בארג תבור און גוש־חלב. גמלא איז פון דער נאַטור כמעט געווען אונבעצווינגבאַר און די קליינע מחנה רעוואָלוציאָנערען (ניין טויזענד מאַן) האָט פערטיידיגט דעם דאָזיגען פעלזען־נעסט מיט א אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג. די רוימער האָבען זיך עטליכע מאָל געפרובט צוקומען צום שטאָדט מיט'ן שטורם; זיי זענען אָבער כסדר אָבגעוואָרפען געוואָרען פון די פערביטערטע העלדען און ווען דער בעגלייטער פון וועספאַסיאַנ'ס אַרמעע, אַגריפּוס, האָט זיך געווענדעט צו די בעלאַגערטע מיט דעם פאָרשלאַג, זיי זאָלען זיך בעסער גלייך אונטערגעבען און נישט וואַרטען ביז דער שונא וועט זיך אריינרייסען צו זיי, — האָבען זיי איהם געענטפערט מיט אַ שטיין, פון וועלכען ער איז פערוואונדעט געוואָרען אין אָרעם. אַזוי אָבער ווי די רוימער האָבען שוין געהאַט אויפגעשטעלט זייערע בעלאַגערונגס־מאַשינעס אין דער הויך, האָבען זיך די בעלאַגערטע צוריקגעצויגען אין שטאָדט גופא. דאָ האָבען זיי גאַנצע דריי וואָכען אויסגעהאַלטען דעם פייער פון דער רוימישער אַרטילעריע, און ערשט דאַן האָט זיך בעוויזען איין עפנונג אין דער מויער־וואַנט, דורך וועלכער עס האָט זיך אַריינגעריסען אין שטאָדט א בעדייטענדע צאָהל סאָלדאַטען. די בעלאַגערטע האָבען זיך איצט אָבגערוקט צוריק, אין דעם העכערען טהייל פון שטאָדט, און אַריינציהענדיג די רוימישע סאָלדאַטען אין די שמאָלע געסלעך, האָבען זיי די לעצטע בעהאָגעלט מיט שטיינער און פיילען—פון די דעכער אַראָב. צוגעקוועטשט פון דעם פיינליכען אָנפאַל, האָבען זיך די סאָלדאַטען אויך געפרובט ארויפקריע־

גען אויף די דעכער פון די נידריגע געלעגענע הייזער; האבען אבער
די הייזלעך נישט אויסגעהאלטען אויף זיך די מאסע, און זענען איינגע-
פאלען, בעגראבענדיג אונטער זיך דעם גרעסטען טייל פון דער ארייני-
געריסענער מחנה. די איבערגעבליבענע האבען זיך געלאזען לויפען
צוריק, צום ארויסגאנג, און דא זענען זיי ווידער פערווארפען געווא-
רען מיט פיילען, שטיינער און שטיקער פעלזען, אזוי אז נאר א גאנץ
קליינע צאהל פון זיי האט בעוויזען זיך ארויסצוקריגען גאנצערהייד
פון שטאדט. דאס איז געווען א שענער טאג פאר די רעוואלוציאנערען
פון גמלא, א טאג פון נצחון; באלד האבען זיי אבער פאר דעם נצחון
געמוזט טייער בעצאהלען. אויף צומארגענס האבען די רוימער ארויפגע-
נארט די רעוואלוציאנערען אויף א הויכען טורעם, כדי איהם כלומר'שט
צו פערטיידיגען; ער איז שוין אבער פון פריהער געווען אונטערגעגרא-
בען, און איז איינגעפאלען מיט א שרעקליכען קראך איבער די דער-
שטיקטע העלדען. נאך דעם איז שוין טיטוס'ען לייכט אנגעקומען, זיך
אריינצורייסען אין שטאדט, און ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף דער
בעפעלקערונג מיט דעם וואוט פון א צורייצטען טיגער. ביז פיער
טויזענד מענשען זענען אומגעקומען דורך דעם שווערד פון די סאלדא-
טען, און די איבריגע (ביז פינף טויזענד מאן) האבען זיך ארויפגעקריע-
גען אויף א פעלזען און געפרובט נאך אבשטויסען דעם שונא מיט פיילען
און שטיינער; זעהענדיג אבער די האפנונגסלאזיגקייט פון זייער צושטאנד,
האבען זיי זיך אליין אראבגעווארפען פון פעלזען. אזוי איז אויך אט די
אונבעצווינגבארע שטאדט געפאלען (67) און פון איהר גאנצער בעפעל-
קערונג זענען נאר צוויי מעדלעך לעבען געבליבען, ווייל זיי זענען
עטליכע טאג דורכאנאנד געלעגען בעהאלטען ערגיץ אין א מערה.

אין דער זעלביגער צייט איז געפאלען אויך די פעסטונג פון
גארג תבור. שטאדט האט זיך געפונען זעכצעהונדערט פוס הויך פון דעם
אונטען ליעגענדען „עמק יזרעאל" (יזרעאל-טאל) און וואלט זיך געקענט
האלטען א לאנגע צייט. דער רוימישער אנפיהרער פון דער בעלאגערונג
פלאצידוס, האט זיך דעריבער בענוצט מיט א געשיקטען קריעגס-שוויני-
דעל: ער האט אראבגענארט כמעט דעם גאנצען רעוואלוציאנערען גאר-
ניזאן פון דער אויבען-ליעגענדער פעסטונג אונטען, מאכענדיג זיך
אזוי, ווי ער וואלט אנטלויפען מיט זיין מחנה, און ווען די רעוואלוצי-
יאנערען האבען זיך שוין אויך געפונען אויף דעם גלייכען שטח, האט
ער זיך א קעהר געטאן מיט זיינע רייטער-סאלדאטען צוריק און זיי

צוקלאפט. פון די איבערגעבליבענע איז א טייל אנטלאפען קיין ירושלים און די אלטע און שוואכע האבען זיך אונטערגעגעבען.

שוואך בעפעסטיגט און מיט א גאנץ קליינער צאהל פערטיידיגער איז געבליבען גוש-חלב. ווען טיטוס איז צוגעקומען מיט זיין גרויסער מחנה, און האט אויפגעפאדערט דער בעפעלקערונג, זי זאל זיך אונטערגעבען, האט דער אנפיהרער פון שטאדט, יוחנן, געבעטען איין טאג וואפענשטילשטאנד, ווייל ס'איז פינקט אויסגעקומען שבת. און זעהענדיג, אז ער וועט דא גארנישט מאכען געגען די רוימער, האט ער זיך בענוצט מיט דעם טאג, און איז אנטלאפען פון שטאדט מיט א גרויסער אבטיילונג פון זיינע זעלאטען, און א מאסע פרויען, אלטע לייט און קינדער. אויף צומארגענס האבען די איינוואוינער אויפגעעפענט פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט; טיטוס האט אבער געוואלט דורכאוים בעקומען אין זיינע הענד דעם בעריהמטען זעלאטען-אנפיהרער, יוחנן, און נישט געפינענדיג איהם אין שטאדט, האט ער אוועקגעשיקט א מחנה סאלדאטען, איהם נאכצויאגען. און אויך דאס האט נישט געהאלפען: יוחנן האט זיך שוין געהאט דערשלאגען קיין ירושלים, און די סאלדאטען האבען זיך געמוזט בעגוגנען מיט די זקנים, פרויען און קינדער, וואס זיי האבען נאך געטראפען אין וועג, און וועלכע זיי האבען גענומען געפאנגען. דאס זענען געוועזען די לעצטע פון דער אונגעהויערער מחנה געפאנגענע, וואס האט זיך אנגעזאמעלט אין וועספאסיאנ'ס לאגער אין דעם משך פון דער גליל'עאישער מלחמה. פון דער מחנה זענען די קרעפטיגסטע יונגע לייט (ביז זעקס טויזענד) אוועקגעשיקט געווארען קיין גריכענלאנד, אום צו ארבייטען ביי דער דורכגראבונג פון דעם קארינטישען לאנד-פאס; איבער דרייסיג טויזענד נפשות זענען פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און די איבערגעבליבענע קראנקע און אלטע (ביז צוועלף הונדערט) זענען אויף וועספאסיאנ'ס בעפעהל אראבגעשלייפט... דערט געווארען פאר איין מאל אין א טיעפען אבגרונד. די געפאנגענע פון יענע ערטער, וואס האבען אנגעהערט צו אגריפוס'ען, האט וועספאסיאן איהם איבערגעגעבען, ער זאל טאן מיט זיי, וואס איהם געפעהלט, און דא האט הורדוס'עס אייניקעל ווידער ארויסגעוויזען א שרעקליכע אכזריות בנוגע צו זיינע יודישע ברידער: ער האט זיינע געפאנגענע אויך געלאזען פערקויפען פאר שקלאפען.

דאס איז געוועזען דער סך הכל פון דעם יודישען אויפשטאנד אין גליל. דער גרעסטער טייל פון לאנד איז פוסט און וויסט געווארען און

די איבערגעבליבענע חורבות און מענשליכע שאטענס זענען נאך איצט מעהר פערשקלאפט געווען, ווי פריהער. דער וועג קיין ירושלים איז אלזא געבליבען פריי פאר די רוימער; וועספאסיאן האט אבער געוואלט לאזען אברוהען זיינע סאלדאטען נאך אזא לאנגען מארשרוט און נאך אזעלכע בלוטיגע געשלעגען, און ער האט זיי צושטעלט אין ווינטער-קווארטירען ארום קסריה.

ניינטעם קאַפּיטעל.

דער אונטערגאַנג פון יהודה.

(66—73).

דער זאַמעל־פּונקט פאַר אַלע אַנטלאָפענע פון דער אונגליקליכער גליל איז געווען ירושלים. די אַלע רעוואָלוציאָנערע מינדערהייטען, וועלכע האָבען ביי זיך אין די גליל'עאישע שטעדט גאַרנישט געקענט אויפטאָן געגען דער מעהרהייט פון די מעסיג־מיושבדיגע רוימער־פריינד, — האָבען זיך ביסליכוויי צונויפגעזאַמעלט אין דער גוט בעפעס־טיגטער הויפּטשטאָדט פון יהודה, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך די אַרטעריע און די נשמה פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד. דאָ האָט די גאַנ־צע צייט געהערשט אַ פייערליך־אויפגערעגטע שטימונג — פון איין זייט האָבען שוין געשוועבט אין דער לופטען די שוואַרצע שאָטענס פון טויט און חורבן, און פון דער צווייטער זייט האָט זיך דעם פאָלקס פאַנטאַזיע אַלץ שטאַרקער צופלאַמט און צושפּיעלט און זיינע האָפנונגען אויף דער נאָהנטער צוקונפט זענען וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער, שענער און געטליכער געוואָרען. דאָס פאָלק האָט זיך אַרומגעקלאַמערט אַרום גאָט'ס הויז, אַרום בית המקדש, און איז פעסט און זיכער געווען אין דעם, אַז דאָ וועט דער מעכטיגער שונא צוקלאַפּט ווערן און פון דאַנען וועט זיך אָנהויבען די ליכטיגע צייט פאַר דער דערשלאָגענער און אויסדערוועהלטער אומה. פון אַלע זייטען האָבען זיך טויזענדער יודען געצויגען צו דער הויפּטשטאָדט, צום בית־המקדש, און די מוטער

ירושלים איז קיינמאָל נישט אַזוי בעפעלקערט, אַזוי שען און אַזוי פעסט געווען, ווי אין דער לעצטער צייט פאַר איהר אונטערגאַנג. זי האָט פערנומען אין איהר אומפאַנג ביז זיעבען קלאָמעטער (דריי און דרייסיג סטאַדיען), און האָט געהאַט אַ בעפעלקערונג פון זעקס-הונדערט טויזענד מאַן, נישט רעכנענדיג די איינגעוואַנדערטע פון די אַרומיגע שטעדט. לויט איהרע קוואַרטאַלען האָט ירושלים געהאַט דעם פאָלגענדען אויסזעהען: די אויבערשטאָדט אָדער ציון, איז געווען דער קוואַרטאַל פון די אַריסטאָקראַטען און גבירים. פון דאַנען האָט זיך געצויגען אַ ברייטער צווישען-טאָל, און דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען די אונטערשטאָדט אקרא, וואָס איז געווען געבויט אין דער פאָרם פון אַ האַלבער לבנה. צו צפון זייט פון דער אונטערשטאָדט זענען געלעגען די פאָרשטעדט אויבער- און אונטער-ביצתא; אָט די פאָרשטעדט האָט אַגריפּוס I געהאַט אָנגעהויבען צו בעפעסטיגען; לויט אַ בעפעהל פון רוים האָט אָבער די אַרבייט געמוזט אָבגעשטעלט ווערן. די מאַסע בוי-מאַטעריאַל איז אַלזאָ געבליעבען ליגען און דערמיט האָבען זיך איצט די זעלאָטען בענוצט ביים ענדיגען די בעפעסטיגונג. אין דעם קוואַרטאַל האָבען זיך געפונען די מאַרקפּלעצער פאַר וואָל-אויסאַרבייטונגען, מעטאַל-כלים, קליידער, האָלץ און אויך בהמות. דער בית-המקדש, וואָס האָט זיך אין צפון-מערב זייט געגרענעצט מיט'ן פּאַלאַץ אַנטאָניום, — האָט פאָר-געשטעלט מיט זיך אַ זעלבסטשטענדיגען קוואַרטאַל; צו דרום זייט פון בית-המקדש איז געלעגען דער קוואַרטאַל אופל, און די דאָזיגע אַלע גאַסען און פּלעצער זענען אין דער לעצטער צייט אויסגעפּלאַסטערט געוואָרען מיט מראַמאָר

ירושלים איז געווען גוט געשיצט און בעפעסטיגט. פון דריי זייטען: דרום, מזרח און מערב, איז דער באַרג, אויף וועלכען ס'איז געשטאַנען די הויפּט-שטאָדט, געווען כמעט נישט צוגענגליך, אַ דאַנק די טיעפע גראָבענס, די שטיילע פעלזען-ווענט און דעם הויך אויפגעשי-טען וואַל. די צפון-זייט, וואָס איז פון דער נאַטור געווען פרייער און צוגענגליכער, האָט געהאַט דערפאַר אַ דרייפאַכיגען וואַל.

די יהודה'עאישע שטעדט, דאָרפער, אויסער ירושלים, זענען געבליעבען אָהן אַ שום פערטיידיגונג. וועספּאַסיאַן האָט זיי דעריבער בעזעצט איינע נאָך דער אַנדערער, נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאַנד, און פון גאַנץ פּאַלעסטינאַ איז דערווייל נאָך פריי געווען נאָר דער צפון-טייל פון יהודה און די געגענד פּערעאַ. די דאָזיגע פּראָווינצען האָבען

אויך געהאט א גרויסע צאהל פאטריאטישע קנאים, וועלכע זענען גרייט געוועזן זיך מקריב צו זיין פאר דער נאציאנאלער פרייהייט, און זיי וואלטען געקענט דעם אויפשטאנד גרויסע נוצען ברענגען; די פיהרער פון דער רעוואלוציע אין ירושלים האבען זיך אבער גאנץ ווייניג געקימערט וועגען די זייטיגע שטעדט, און דאס האט געבראכט דערצו, אז די רייכע און קאנסערוואטיווע עלעמענטען זענען געבליבען ביי זייערע פריערדיגע נייגונגען און האבען זיך גרייט געמאכט אליין צו עפנען פאר'ן שונא די טויערן פון זייערע שטעדט, און די רעוואלוציאנערע יוגענד האט אויסגעוואנדערט קיין ירושלים און דארט פערגרעסערט די צאהל פון די קאמפפס-מוטיגע זעלאטען.

א בעזונדער ארט האט פערנומען די פעסטונג מסדה, ביים דרום-מזרח ברעג פון ים המלח. דא האבען זיך צונויפגעזאמעלט אלע פערבליבענע טיילען פון דער אמאליגער סיקאריער-באנדע, אונטער דער אנפיהרונג פון אלעזר בן יאיר, און מיט דער צייט איז צו זיי צוגעשטאנען אויך דער בעריהמטער העלד שמעון בר גיורא. שמעון האט זיך אויסגעצייכענט מיט א אונגעוועהנליכער פיזישער קראפט און מיט זיין העלדען-מוט, וואס האט איהם נישט פערלאזען ביז דער לעצטער מינוט. ביי דעם ערשטען צוזאמענשטויס מיט די רוימער, אונטער גאלוס'עס אנפיהרונג, איז ער, שמעון, געוועזן פון די ערשטע, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף דער אנטלויפענדער מחנה און צושלאגען איהרע הינטערשטע רייהען. זיין קריגערישע נאטור האט אבער אויך שפעטער נישט געקענט רוהיג בלייבען, און נישט האבענדיג די געלעגענהייט, ארויסצוטרעטען גלייך ווידער געגען די רוימער, איז ער אוועק אין דער געגענד פון ים המלח און זיך דארט אוועקגעשטעלט בראש פון א כנופיא באנדיטען-וואנדערער, וועלכע האט ארויפגעווארפען א שרעק אויף דער גאנצער סביבה. די טעראריזירטע בעפעלקערונג האט זיך דאן בעקלאגט אויף איהם פאר דער צענטראלער אדמיניסטראציע אין ירושלים, און די מעסיגע זעלאטען האבען ארויסגעשיקט געגען שמעון'ען א שטארקע בעוואפענטע קראפט, וואס האט איהם געצוואונגען זיך צו בעשיצען אין דער פעסטונג מסדה. דא האט ער זיך פערבונדען מיט די סיקאריער, און צוזאמען פלעגען זיי בעפאלען די דערבייאיגע אדומישע ישובים און אוועקרויבען אלץ, וואס זיי האבען נויטיג געהאט. דאס האט געצוואונגען די אדומ'ער (אדום איז נאך געוועזן דאן א יודישע פראווינץ), זיך אויך צו פעראייניגען, און זיי האבען ארגאניזירט א איי-

גענע מחנה, וואָס האָט זיך וועניג אונטערגעשיידט פון דער סיקאַרישער אין דער הינזיכט פון פאַטריאָטיזם, ווילדקייט און העלדישקייט.

דערווייל האָבען זיך אָבער אין ירושלים גופא אָנגעהויבען שטאַרקע אינערליכע רייבונגען צווישען די דעמאָקראַטען־זעלאָטען און אַריסטאָקראַטען־אָנפיהרער. דער אַנגעלאָפענער שטראָם פון די גליל׳עאישע פרייהייטס־קעמפפער האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די אויפגערייצטע שטימונג פון דער יהודה׳עאישער הויפטשטאָדט, און דערצו האָט יוסף׳ס פעררעטערישער איבערגאַנג צו די רוימער שטאַרק אָבגעשוואַכט דעם צוטרוי פון פאָלק צו זיינע אַריסטאָקראַטישע פיהרער. די עקסט־לינקע זעלאָטען האָבען איצט אָנגעהויבען צו קוקען מיט אַ שטאַרקען חשד אויף די „קאַלטע״, כלומר׳שט רעוואָלוציאָנערע אַריסטאָקראַטען, וועלכע האָבען קיין ברען און קיין פאַטריאָטישע התלהבות נישט אַרויסגעוויזען. צי וועלן דען אָט די מיושב׳דיג־פּאַסיווע פרושים און קאָנסערוואַטיוו־געמיטליכע אַריסטאָקראַטען, — צי וועלן זיי דען נישט אָבטרעטען פון שלאַכטפעלד גלייך ביי דעם ערשטען קנאַל פון שונא׳ס כלי זיין? צי וועלן זיי נישט לויפען גלייך אויפעפענען פאַר די רוימער די טויערן פון שטאָדט און אין שטויב זיך וואַרפען פאַר די פיס פון בעזיעגער? דאָס איז איצט געווען די הערשענדע שטימונג אין די קרייזען פון די ראַדיקאַלע זעלאָטען, און זיי האָבען ביי זיך פעסט בעשלאָסען, אַרויסצורייסען די ממשלה פון די אַריסטאָקראַטישע הענד און אַליין איבערצונעהמען די גאַנצע אָנפיהרונג פון דעם הייליגען קאַמפף. די רעגירונג, ווידער, פון איהר זייט, האָט מיט שרעק געקוקט אויף די דאָזיגע ווילדע פלאַטער־קעפּ, וואָס האָבען פאַר זיך פון קיין גרענעץ און פון קיין אָבהאַלט נישט געוואוסט, און האָט נישט געקענט פועל׳ן ביי זיך, זיי אָנצופערטרויען דעם גורל פון לאַנד.

דער פּיינדליך־בלוטיגער צוזאַמענשטוים איז אַלזאָ אונפערמיידליך געווען, און באַלד האָט זיך די גאַנצע הויפטשטאָדט צוטיילט אויף צוויי לאַגערן. די מעסיגע רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך גרופּירט אַרום דעם אַריסטאָקראַטישען סנהדרין, און בראש פון די לינקע זעלאָטען זענען געשטאַנען אלעזר בן שמעון און דער גליל׳עאישער פאַטריאָט יוחנן פון גוש־חלב. אָט דער לעצטער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון גליל זיין פייערדיגען פאַטריאָטיזם און זיין גאַנצע פערביטערטע שנאה צו דעם שענדליכען אַריסטאָקראַטישען פעררעטער, און די דאָזיגע שנאה האָט זיך דאָ איבערגעטראָגען אויף דער גאַנצער דערוויילינגער

רעגירונג צוזאמען מיט׳ן סנהדרין. עס איז אויסגעוואקסען א נייע הערשאפט — דער טעראר. די זעלאטען זענען בעפאלען יענע אלע פערזאנען, אויף וועלכע זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און זיי געטויט. דערנאך האבען זיי זיך גענומען צו די פערשידענע פאסטענס אין בית־המקדש, וועלכע זענען כסדר געווען פערנומען פון די אריסטאקראטען, און זיי בעזעצט מיט המוני׳שע כהנים־זעלאטען. און דא האבען זיי זיך נאך נישט אבגעשטעלט: זיי האבען אראבגעזעצט פון זיין פאסטען דעם, פון אגריפוס II בעשטימטען, כהן גדול מתתיהו בן טעאפיל, און געלאזען אויסוועהלען א נייעם כהן גדול — על פי גורל. דער גורל איז גראד געפאלען אויף א פשוט׳ען ישוב׳ניק, מיט׳ן נאמען פנחס בן שמואל, און ער איז דעמאנסטראטיוו, מיט׳ן גאנצען פייערליכען צערעמאניאל, ארייגעפיהרט געווארען אין בית־המקדש, וואו די בעאמטע האבען איהם אנגעקליידט אין די טייערע כהן־גדול־קליידער.

דער דאזיגער פאקט האט שטארק אויפגערעגט דער רעגירונג און זי איז אפען ארויסגעטרעטען אנטקעגען די זעלאטען. די געוועזענע כהנים גדולים חנן און יהושע בן גמלא, דער עושר יהושע בן גוריון און דער נשיא פון סנהדרין, ר׳ שמעון בן גמליאל — אלע האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די דיקטאטארישע שטרעבונגען פון די דעמאקראטען. זיי האבען צוזאמענגערופען דעם פאלק און איהם אויפגערייצט געגען די ברוטאלע שענדער פון דעם הייליגען בית־המקדש און בעזונדער האט זיך דא אויסגעצייכענט חנן. ער האט גערופען דאס פאלק זיך נוקם צו זיין אן די זעלאטען און מיט געוועהר אין האנד ארויסצוטרעטען געגען אט די בריונים, וואס האבען געמאכט פון גאטס הויז א קאזארמע. און דאס פאלק האט די אויפפאדערונג אנגענומען: עס האט זיך פונאנדערגעקאכט א בלוטיג געשלעג, וואס האט זיך געענדיגט מיט דער מפלה פון די זעלאטען. דער פארטיי פון די אריסטאקראטען איז געלונגען צונויפצושטופען די זעלאטען אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש און זיי דארטין צו בעוואכען.

דערווייל האבען זיך אין ירושלים פערשפרייט קלאנגען, אז חנן מיט זיינע חברים האבען בדעה אריינצולאזען די רוימער אין שטאדט, און צו דעם צוועק האבען זיי דאס געזוכט, אונשעדליך צו מאכען די רעוואלוציאנערע זעלאטען. מיט די קלאנגען האבען זיך די פריי־געבליבענע זעלאטען בענוצט, און געמאכט א געוואגטען שריט: זיי האבען ארויסגערופען זיך צו הילף קיין ירושלים די אדומי׳שע מחנות. די

לעצטע, אין אַ צאָהל פון צוואַנציג טויזענד מאַן, אונטער דער אָנפיהרונג פון יוחנן, שמעון, פנחס און יעקב, זענען גלייך צוגעקומען צו די טויערן פון שטאָדט. ענן האָט זיי אין אָנהויב נישט געוואָלט אַריינלאָזען, און יהושע בן גמלא האָט זיי פון די מויערן אַראָב בעשוואוירען, זיי זאָלען אָבציהען פון דער הויפטשטאָדט און נישט פערגרעסערן דאָ די מהומה, וואָס איז שוין אַזוי אויך גענוג גרויס. די אדומ׳ער זענען אָבער פעסט געבליעבען שטעהן אויף זייערע פּאָזיציעס, בעלאַגערנדיג דעם אַריינגאַנג פון שטאָדט.

און זיי וואָלטען אפשר אַ לאַנגע צייט הילפלאָז געווען געגען דער אַריסטאָקראַטישער מעהרהייט, ווען די נאַטור וואָלט זיי פּלוצלינג נישט געקומען צו הילף. אין אַ געוויסער נאַכט איז ירושלים אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון אַ שרעקליכען שטורם מיט דונערן און בליצען, וואָס האָט אַרויפגעוואָרפען אַ ציטערניש אויף דער גאַנצער בעפעלקערונג און אויך אויף דער וואַך פון די שטאָדט-מויערן. דאָס האָבען די זעלאָטען אויסגענוצט און געעפענט שטילערהייד דעם אַריינגאַנג. די אדומ׳ער האָבען זיך אַזויערנאָך אַריינגעריסען אין ירושלים, און בעפרייענדיג גלייך די בעגאָרטע זעלאָטען, זענען זיי געוואָרען די בעלי-בתים פון שטאָדט. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה; די ווילדע אדומ׳ער פון איין זייט און די צורייצטע זעלאָטען פון דער צווייטער זייט, האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער מעסיגער און פריעדליך-געשטימטער בעפעלקערונג מיט אַ אונגעהויערער אַכזריות, און די אויפגעהענדע זון האָט בעלויכטען אַ מורא׳דיגען שלאַכט-פעלד, אויף וועלכען עס זענען געלעגען צעוואָרפען ביז אַכט טויזענד הרוגים (68). און דאָס האָט נאָך זייער צורייצטקייט נישט געשטילט: אויף צומאָרגענס האָט זיך געעפענט דאָס בלוט-געריכט איבער די פיהרער פון דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי, און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ פרישע רייהע פון רציחות און בלוט-פערגיסונגען. די ערשטע קרבנות פון דעם געריכט זענען געווען דער איניציאַטאָר און אָנפיהרער פון דער בירגער-מלחמה, ענן, און דער געהיימער פריינד פון יוסף בן מתיתיהו, יהושע בן גמלא. זייערע טויטע קערפּערס זענען געבליעבען ליעגען נישט בעגראָבענערהייד — דער כעס פון די פּאַטריאָטען האָט זיך אַפילו נאָך דעם טויט פון זייערע געגנער אויך נישט געשטילט. אַ סך אַריסטאָקראַטען זענען אַריינגעוואָרפען געוואָרען פריהער אין פינסטערע געפענגענישען, און ערשט שפּעטער האָט דאָס געריכט זיך געזעצט זיי משפּט׳ען. דאָ האָט אָבער בכלל דאָס

געזעץ קיין ראליע נישט געשפּיעלט, און דער עיקר איז געווען די פיינדליך־פערביטערטע שטימונג פון די אדער יענע זעלאטען. אזוי איז פארגעקומען, למשל, אז מ'האט געבראכט פאר'ן געריכט דעם געפאנגענעם אריסטאקראט, זכריה בן ברוך, און ווען די מעהרהייט האט איהם בעפרייט, זענען ארויסגעטרעטען צוויי זעלאטען און האבען איהם אין געריכט גופא געטויט, זאגענדיג דערביי: „אט האסטו אונזערע שטימען אויך!”

נאך די דאזיגע אלע מעשים, וואס האבען ענדליך איבערגעגעבען די גאנצע שטאדט אין די הענד פון דער זעלאטישער רעגירונג, זענען די אדום'ער אוועק פון ירושלים. די זעלאטען האבען אבער נאך אלץ פארטגעזעצט זייער ארבייט; זיי האבען כסדר געפאנגען און געמשפּ'ט די אלע, אויף וועמען זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און צווישען זייערע שפּעטערדיגע קרבנות האט זיך געפונען אויך דער הויפּט־קאמענדאנט פון דעם ירושלים'ער גארניזאן, יוסף בן גוריון (68). די העכסטע פארשטעהער פון דער איצטיגער, זעלאטיש־דעמאקראטישער רעגירונג זענען געווען יוחנן פון גוש־חלש און אלעזר בן שמעון. זיי האבען ארגאניזירט די שטאדט־פערוואלטונג און איינגעארדענט א שטרענגע וואך ביי די ארויסגאנגען פון שטאדט, וואס האט אכטונג געגעבען, אז קיינער פון דער בעפעלקערונג זאל זיך נישט ארויסגנב'ענען פון ירושלים, אום איבערצוגעהען צום שונא.

און די רוימער האבען דערווייל אינגאנצען געשוויגען. האבענדיג זיין לאגער אין קסריה, האט וועספּאסיאן זיך גוט צוגעקוקט צו דעם גאנג פון די אלע מעשים, וואס טוען זיך אב אין דער יהודה'עאישער הויפּטשטאדט. ער האט זיך אבער געהאלטען גאנץ רוהיג, און קיין טריט נישט געמאכט, אבצושטעלן די בירגער־מלחמה אין ירושלים. זיינע מיליטערישע יועצים האבען איהם געראטען, צוצוטרעטען וואס גיכער צו דער בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפּטשטאדט, בענוצענדיג זיך מיט די דארטיגע אינווייניגסטע מהומות. אויף דעם האט זיי דער פארזיכטיגער קריעגספיהרער געענטפערט, אז ער געפינט פאר איבריג אנצופאלען אויף מענשען אין דער צייט, ווען זיי אליין קוילענען זיך אום איינער דעם אנדערן. אין דעם משך פון גאנצען ווינטער האט דעריבער וועספּאסיאן זיין מחנה אינגאנצען רוהיג געלאזען, און ערשט אין אנהויב פריהלינג האט ער זיך אנגעהויבען מיט איהר צו בעוועגען, און דאס אויך נישט קיין ירושלים, נאר אויף דעם וועג צו פערעא.

דאָ האָט זיך פונ׳ם נײַ פונאַנדערגעקאָכט א בלוטיגע שלאַכט, און ווידער האָבען טויזענדער יהודה׳ער זײַערע לעבענס פערלוירען. ביז פופצעהן טויזענד זענען געטויט געוואָרען מיט׳ן שווערד, איבער צוויי טויזענד זענען געפאַנגען געוואָרען, און אַ אונגעהויערע צאָהל אַנטלאָפענע זענען מיט די שטראָמען פון ירדן פערטראָגען געוואָרען אין ים המלח.

אין דער צײַט האָט אַנאַנדער טהייל פון וועספּאַסיאַנ׳ס מחנה איינגענומען די איבעריגע פונקטען פון צפון-יהודה. די וועגען צו דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט זענען שוין אַלזאָ כמעט אַלע געווען בעזעצט מיט רוימישע גאַרניזאָנען, און וועספּאַסיאַן האָט אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; באַלד האָט ער אָבער ווידער געמוזט אָבשטעלען די דאָזיגע אונטערנעמונג, צוליעב די אָפּטע אונרוהיגע ידיעות, וואָס האָבען אָנגעהויבען אָנצוקומען פון רוים. נאָך נעראָ׳ס טויט (68) האָט זיך דאָס גאַנצע רוימישע מלוכה-לעבען שטאַרק פונאַנדערגעטריי-סעלט; אויף דעם רוימישען טראָן האָט זיך אַוועקגעזעצט דער מורא׳דיגער גאַלבאַ, און אין דער קריטישער צײַט, ווען יעדער טאָג האָט געקענט ברענגען אַ נײַע איבערקעהרעניש, האָט וועספּאַסיאַן נישט געפונען פאַר פּאַסענד, צוצוטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. ער האָט געוואַרט אויף נײַע אינסטרוקציעס און האָט צו דעם צוועק אַוועקגעשיקט קיין רוים זײַן זוהן, טיטוס׳ען, מיט אַגריפּאַס׳ען. די שלוחים האָבען אָבער, נאָך אין וועג זײַענדיג, זיך דערוואוסט, אַז גאַלבאַ איז געטויט געוואָרען (5 יאַנואַר 69) און זײַן פּלאַץ האָבען פערנומען די צוויי אויסגעוועהלטע פון די מערב-לעגיאָנען אָטאָ און וויטעליוס.

אָט דער פאַקט האָט אַרויסגערופען בײַ טיטוס׳ען דעם געדאַנק וועגען די מזרח-לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון זײַן פאָטער, וועלכע קענען דאָך אַרויסשטעלען זײַערן אַ אייגענעם קאַנדידאַט, — און ער האָט זיך שנעל אומגעקעהרט צום פאָטער. דער לעצטער, וועספּאַסיאַן, האָט אין אָנהויב געהאַט געגען זיך דעם פערוואַלטער פון סיריען מוציאַנוס, און דעם עגיפּטישען שטאַטהאַלטער טיבעריוס אַלעקסאַנדער. דעם ערשטען, מוציאַנוס׳ען, איז אָבער טיטוס׳ען מיט פערשידענע מיטלען געלונגען, צו געווינען פאַר׳ן פאָטער, און דער משומד טיבעריוס האָט זיך אויך גאַנץ לײַכט געלאָזען איבעררעדען פון דער יהודה׳עאישער פּרינצעסין בערעניקאַ, וועלכע האָט זיך גערעכענט אַפיציעל פאַר טיטוס׳עס קומענדיגער פרוי. דער פּלאַן האָט זיך, אויף אַזאַ אופן, פאָלשטענדיג אײַנגעגעבען: טיבעריוס האָט גלייך גענו-

מען אַ שבועה פון זיינע לעגיאָנען, אַז זיי וועלן דינען טריי דעם קייזער וועספּאַסיאַן, און נאָך איהם האָבען פאַר וועספּאַסיאַנ׳ען געשוואוירען אויך די סירישע און יהודה׳עאישע לעגיאָנען. אונטער דער צייט איז וויטעליוס געטויט געוואָרען; דאָס האָט וועספּאַסיאַנ׳ען נאָכמעהר פריי געמאַכט דעם וועג צום רוימישען טראָן, און ער איז אַוועק קיין איטאַליען, איבערגעבענדיג זיין זוהן, טיטוס׳ען, די אויפגאַבע, צו פערניכטען דעם לעצטען ווינקעל פון דעם יהודה׳עאישען אויפשטאַנד.

ירושלים האָט דאָ אַלזאָ, גאָר אונערוואַרטעט, פערדיענט פון די אַלע פּאָליטישע סכסוכים גאַנצע צוויי יאָהר; זי האָט אָבער די דאָזיגע צייט אויסגענוצט נישט פאַר זיך, נאָר פאַר׳ן שונא. אין ירושלים איז פון טאָג צו טאָג געוואַקסען די שרעקליכסטע אַנאַרכיע, און צו די פריהערדיגע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער און דער אַריסטאָקראַטיע, זענען איצט צוגעקומען די ביטערסטע אַרומרייסענישען און שלעגערייען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער גופא. אַרויסגערופען אָט די שלעגערייען האָט דער קריעגעריש־ווילדער שמעון בר גיורא. זיין קריעגערישע נאַטור האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט בעפריעדיגען מיט די קלייניכע אָנפאַלען און מיט דער פּאַסיווער ראָליע צווישען די סיקאַריער פון מסדה. ער האָט דעריבער נאָר אָבגעוואַרט די גינסטיגע געלעגענהייט, וואָס זאָל איהם געבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען אַקטיוו, זעלבסטשטענדיג און אין ברייטען מאַסשטאַב, און נאָך דער מפלה פון די אַריסטאָקראַטען אין ירושלים, האָט ער זיך ערנסט גענומען צו דער דאָזיגער אויפגאַבע; ער האָט פערלאָזען די פעסטונג און אָנגעהויבען צונויפזאַמלען אַרום זיך אַ מחנה פון פרייוויליגע בעוואָפענטע קעמפפער, און אין אַ משך פון עטליכע חדשים האָט שוין אָט די מחנה געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד מאַן. איצט האָט זיך איהם שוין קיינער נישט געקענט שטעלען אין וועג, און די רוימישע גאַרניזאָנען אפילו האָבען איהם אויך געמוזט אָבטרעטען עטליכע פון זייערע איינגענומענע פונקטען אַרום ירושלים (אדום, חברון און נאָך עטליכע קלענערע פּאָזיציעס). די זעלאָטען אין ירושלים האָבען זיך אָבער דערשראָקען פאַר דעם העלדישען בר גיורא מיט זיין מחנה, און זיי האָבען אָנגעווענדט פערשיעדענע מיטלען, כדי איהם אָבצושטויסען וואָס ווייטער פון דער הויפּטשטאָדט און איהם אונטערצוואַרפען זייערע פעראָרדנונגען. צו דעם צוועק האָבען זיי איינמאָל געפּרובט זאָגאָר פאַנגען שמעון׳ס ווייב, גלויבענדיג, אַז ער וועט זיך זיי אונטערגעבען און

מסכים זיין אויף אלע זייערע פאָדערונגען. דאס איז אָבער געווען א פאלשער רעכנונג: שמעון בר גיורא איז ניט נעגאנגען זיך בעטען, מ׳זאל בעפרייען זיין ווייב, זיין פיינדליכער צארן האָט איהם ניט וויינ געמאכט, נאָר פערווילדעט און צורייצט. ער האָט זיך, ווי א פער־וואונדעטער לייב, ארויפגעוואָרפען אויף דער גאנצער אומגעגענד פון ירושלים און אזוי לאנג פערשפרייט ארום זיך טויט, פיין און צושטע־רונג, ביז די שטארקערע האָבען זיך געזעהען געצוואונגען, איהם נאָכ־צוגעבען: זיי האָבען בעפרייט דער געפאנגענער פרוי. בר גיורא איז נאָכדעם אביסל רוהיגער געוואָרען; איהם האָט זיך שוין אָבער געוואָלט איצט דורכאויס ארייננקומען קיין ירושלים און שפּיעלען דאָרט א אנגע־זעהענע — אויב ניט די אנגעזעהענסטע — ראָליע, אלס העלדישסטער אָנפיהרער פון דער גרעסטער מחנה. ער האָט דעריבער טאָג און נאכט געלויערט פאר די טויערן פון דער הויפטשטאָדט, אום זיך ווי ס׳איז ארייצוקריגען אהין, און באלד זענען איהם די איבערגעבליבענע אריסטאָקראטען פון אינוועניג געקומען צו הילף. די לעצטע האָבען נאָך דעם טעראָריסטישען אויפשטאנד פון די דעמאָקראטישע זעלאָטען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס עפענטליכע פארטיי מיט א בעשטימ־טער ריכטונג; שטילערהייד האָבען זיי אָבער ניט אויפגעהערט צו ארבייטען געגען דער דיקטאטור פון די זעלאָטישע אָנפיהרער, און מיט דער צייט האָבען זיי ווידער בעקומען אויף זייער זייט א גרויסע צאָהל אנהענגער פון דער אונצופריעדענער און אנגעשראָקענער בעפעלקערונג. בראש פון דער דאָזיגער פערשווערונג איז געשטאנען דער ארויבגעזעצ־טער כהן גדול מתיתיהו, און נאָכדעם ווי ס׳איז געקומען צו א עפענט־ליכען צוזאמענשטויס צווישען די פערשוואוירענע אריסטאָקראטען און די זעלאָטען, און די ערשטע האָבען זיך געפונען אין א פערצווייפעלטער לאגע, איז מתיתיהו אליין אוועק צו דעם אויפגערייצטען בר גיורא און האָט איהם ארייננעפיהרט אין שטאָדט (69).

און דאָ האָט זיך איצט פונאנדערגעקאָכט די בלוטיגע בירגער־מלחמה אין איהר העסליכסטער געשטאלט. שמעון האָט זיך געוואָלט נוקם זיין אָן די צוויי זעלאָטישע אָנפיהרער — אלעזר בן שמעון און יוחנן פון גוש־חלב — און ווערן דער איינציגער בעל הבית איבער גאנץ ירושלים, און אין דער זעלביגער צייט האָבען אָט די צוויי זעלאָטישע אָנפיהרער אויך ניט אויפגעהערט זיך ארומצורייסען, ניט קענענדיג איינטיילען צווישען זיך די פיהרערשאפט. ירושלים האָט אויף אזא אופן

געהאט פאר דער בעלאגערונג גאנצע דריי אבגעזונדערטע מחנות מיט בעזונדערע אנפיהרער, וועלכע האבען כסדר געקעמפפט איינע געגען דער אנדערער און, זעלבסטפערשטענדליך, אבגעשוואכט די אלגעמיינע פערטיידיגונגס-קראפט פון דעם גאנצען גארניזאן. צוויי טויזענד מעסיגע זעלאטען זענען געשטאנען אונטער דער קאמאנדע פון אלעזר בן שמעון; די גליל'עאישע מעהר ראדיקאלע און מעהר פייערדיגע פאטריאטען, אין א צאהל פון זעקס טויזענד מאן, האבען זיך פעסט געהאלטען ביי זייער פיהרער יוחנן פון גוש-חלב, און בר גיורא האט געהאט א מחנה פון זעכצעהן-טויזענד מאן, דערונטער די סיקאריער-באנדע און די אדומ'ער. אט די דריי דיקטאטארען-אנפיהרער האבען זיך כסדר גע-האמפערט וועגען די איינפלוס-ספערען פון דער האלב-בעלאגערטער הויפטשטאדט און אזוי זענען צוויי יאהר אריבער אין אונאויפהערליכע ארומרייסעניש און ברודער-מלחמות. די רוימער האבען אלץ ענגער און ענגער צוזאמענגעצויגען דעם קרייז ארום ירושלים, און קיין איינע פון די אינוועניגסטע מחנות האט נישט געפרובט זיך ארויסרייסען פון שטאדט און שטערן די רוימער אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, מורא האבענדיג נישט פאר דעם אויסוועניגסטען געמיינזאמען שונא, וואס האט צו יענער צייט גאנץ נאכלעסיג געארבייט, נאר דערפאר — טאמער וועט דערווייל אנאנדער אנפיהרער פערחאפען א שטיקעל פון דער אויסגעקעמפפטער „מלוכה”. און דאס איז נאך נישט דאס שרעק-ליכסטע געוועזען; ערגער איז געוועזען דאס, וואס אין דעם בלוטיגען קאמפף צווישען איין מחנה און דער אנדערער, זענען גאנצע קווארטא-לען פון שטאדט חרוב געווארען, און איינער פון די דאזיגע קורצזיכ-טיגע פאטריאטישע פיהרער האט זיך אפילו ערלויבט אונטערצוצינדען די גרויסע שפייכלערס מיט פראוויאנט, וואס האבען געזאלט שיצען דער בעלאגערטער שטאדט פון הונגער.

די אינוועניגסטע ארומרייסענישען זענען אביסל שוואכער געווא-רען ערשט אין די לעצטע טעג פאר דער בעלאגערונג. דער שאטען פון דעם רוימישען פאנציר האט אויפגעוועקט די פערשכור'טע עהרגיי-ציגע פיהרער און האט זיי דערמאהנט אן זייערע אלגעמיינע פליכטען — אן דעם אלגעמיינעם שונא, געגען וועלכען זיי מוזען ארויסטרעטען מיט געמיינזאמע כחות. אלעזר בן שמעון'ס מחנה האט זיך איצט פעראייניגט מיט דער מחנה פון די גליל'ער און די איינציגע אנפיהרער פון דעם גאנצען גארניזאן זענען געבליבען — יוחנן פון גוש חלב און

שמעון בר גיורא.

און די הכנות צו דער בעלאַגערונג זענען אַלץ שטורמדיגער און איילינגער געוואָרען. עס האָט געהייסען, אז די רוימער לויערן שוין גאַנצע פיער יאָהר אויף דער רעוואָלוציאָנערער יהודה׳עאישער הויפּט־שטאָדט און קענען זי נישט בייקומען — אזאַ פלעק אויף דער מיליטע־רישער טעטיגקייט פון דעם ניי־בעשטימטען קייזער האָט נישט געקענט לענגער בלייבען. טיטוס, דער איצטיגער יורש עצר, האָט זיך דעריבער גענומען מיט אַלע כחות, איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף צו מאַכען מיט דער פערשלעפּטער מלחמה. ער האָט צוזאַמענגעצויגען אַרום ירושלים גאַנצע אַכציג טויזענד סאָלדאַטען מיט אַ אונגעהויערער צאָהל שלייַדער־מאַשינען, און איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג — האָבענ־דיג אַרום זיך אַ גאַנצען שטאַט פון יודישע פעררעטער, אַלס יועצים און נאָהנטע מיטהעלפער. אַגריפּוס II האָט צוגעשטעלט טיטוס׳ען אַ בעדייטענדע מחנה און האָט זיך עטליכע מאָל געווענדעט צו דער בע־פעלקערונג פון ירושלים מיט דעם פאָרשלאַג, זיך אונטערצוגעבען; טיבעריוס אַלעקסאַנדער, דער געשמד׳טער צורר היהודים, איז געווען טיטוס׳עס רעכטע האַנד און דער פאַקטישער פיהרער פון דער גאַנצער בעלאַגערונג; די יהודה׳עאישע פּרינצעסין בערעניקאַ איז געוואַקסען צוזאַמען מיט טיטוס׳ען און יעדער נצחון פון איהר געליבטען איז גע־ווען אויך איהר נצחון; און ענדליך דער גליל׳עאישער פעררעטער יוסף בן מתיתיהו, וועלכער איז געוואָרען טיטוס׳עס וועג־ווייזער און האָט זיך אָפען ערקלערט פאַר אַ אָנהענגער פון דער רוימישער הערשאַפט אין יהודה. פון דעם דאָזיגען יודישען שטאַב אין טיטוס׳עס לאַגער האָבען, נאַטירליך, נישט אַלע מיטגליעדער רעאַגירט אין דער זעלביגער מאָס אויף דער ערשיינונג פון יהודה׳ס אונטערגאַנג; פעררעטען זייער פאָלק האָבען זיי אָבער אַלע, און פאַר׳ן היסטאָריקער בלייבט צו פער־צייכענען דעם טרויעריגען פאַקט, אז אין דעם טויט־קלאַפּ, וואָס יהודה האָט בעקומען פון טיטוס׳עס האַנד, האָבען אָט די הויף־יודען אַ שטאַר־קען חלק געהאַט. —

די פאַקטישע בעלאַגערונג פון ירושלים האָט זיך אָנגעהויבען אַרום פּסח־צייט אין זיבעציגסטען יאָהר. טיטוס האָט צוזאַמענגענומען זיינע מחנות אויף דעם שטח סקאָפּאָס, און פון דאַנען האָט ער אויפגע־פּאָדערט די בעלאַגערטע, איהם צו עפנען די טויערן פון שטאָדט; ער האָט דעריבער געפאָדערט פון די איינוואוינער נישט פיעל: סך הכל נאָר

דאָס, זיי זאָלען אָנערקענען די רוימישע איבערהערשאַפט און אַריינטראָגען אין אוצר המלוכה די געפאָדערטע שטייערן — ווי עס האָט זיך געפיהרט פאַר'ן אויפשטאַנד. די מוטיגע זעלאָטען האָבען אָבער אויף דעם פאָרשלאָג געקענט ענטפערן נאָר מיט א טיעפער פעראַכטונג. זיי האָבען איינמאָל געשוואוירען, צו פערטיידיגען די הויפטשטאָדט ביז דער לעצטער מינוט, קעמפפענדיג פאַר איהר אויף לעבען און טויט, און דער שונא האָט זיי מיט קיין הבטחות נישט געקענט פערפיהרען. דאַן האָט טיטוס זיך ערנסט גענומען צו דער בעלאַגערונגס-ארבייט, און באַלד איז איהם אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אז די אונטערנעהמונג וועט איהם נישט לייכט אָנקומען. ווי אַלע בעלאַגערער פון ירושלים פאַר איהם, האָט אויך טיטוס פערווענדט דעם גרעסטען טייל פון זיינע כחות אויף דער צפון-זייט פון שטאָדט, וואָס איז פון דער נאַטור געווען צוגענגליכער און אָפענער, חאָטש זי האָט געהאַט גאַנצע דריי פעסטונגס-ווענט, אין דער צייט, ווען די איבריגע זייטען האָבען געהאַט נאָר צו איינע; און דאָ איז פאָרגעקומען, אז ווען טיטוס האָט געוואָלט גענויער בעטראַכטען די דאָזיגע וואַנט, און איז צוגעקומען מיט זיין סוויטע זעהר נאָהנט צום שטאָדט, האָט זיך, גאָר אונערוואַרטעט, ארויפגעוואָרפען אויף איהם א אָבטהיילונג פון יהודה'עאישע קעמפפער און האָט איהם שיער נישט אָבגעריסען פון זיין לאַגער. טיטוס האָט זיך דאַן מיט'ן לעבען געראַטעוועט אויף זיין פלינקען פערד און דערצו האָבען זיינע בעגלייטער איהם פערשטעלט פון אַלע זייטען, וויסענדיג, ווי גרויס און שרעקליך עס וואָלט זיין די חרפה, ווען זייער פיהרער וואָלט גלייך דעם ערשטען טאָג געפאַנגען ווערן פון די רעוואָלוציאָנערען. אזא פלוצלונגען איבערפאַל האָבען די יהודה'עאישע קעמפפער בעוויזען צו מאַכען אויך אויף צו מאָרגענס; ווען דער צעהנטער רוימישער לעגיאָן איז געווען שטאַרק בעשעפטיגט מיט'ן אויפשטעלען זיין לאַגער אויפ'ן איילבאַרג, האָט זיך אַרויסגעריסען פון שטאָדט א בעדייטענדע אָבטהיילונג און איז מיט אזא אימפעט בעפאַלען די רוימישע סאָלדאַטען, אז זיי זענען געצוואונגען געווען, צו אַנטלויפען, איבערלאָזענדיג הינטער זיך א מאַסע געהרג'עטע און פערוואונדעטע.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער די רוימער פאָרט איינגעגעבען, צו בעלאַגערן ירושלים פון דריי זייטען און אַנצושטעלען זייערע שליידער-מאַשינעס אַנטקעגען די אויסווייניגסטע מויער-ווענט. די מאַשינעס זענען אויפגעשטעלט געוואָרען אויף ערד-וואַלען, וועלכע האָבען געגרייכט

ביז צו דער הויך פון די מויערן, און פון דאנען האט זיך אנגעהויבען שיטען אויף די פעסטונגס־וועגט א האגעל פון פודיגע שטיינער און „טאדאנעס" (שטורם־אייזענס). די ערד האט זיך געטרייסעלט פון ד שטורמדיגע קלעפ און די מאסיווע ווענט האבען זיך נאך דערוויל פעסט געהאלטען און נישט געצאפעלט זיך, און מיט קיין איינציגען ריהר זיך נישט אבגערופען; דערפאר האבען אבער נישט געשוויגען די לעבעדיגע בעשיצער פון די דאזיגע וועגט. ווי נאר די רוימער האבען אוועקגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס־כלים, האבען זיך די יהודה'ער ארויסגעריסען פון שטאדט, און זיי אונטערגעצונדען, בעפאלענדיג די סאלדאטען און צווינגענדיג זיי, צו אנטלויפען; דערצו האבען די בעלאגערטע אויך געהאט א גרויסע צאהל שליידער־מאשינעס (פון די, וואס זיי האבען פערחאפט ביי גאלוס'ען) און זיי האבען דאס איצט גלענצענד אויסגענוצט. זיי האבען אויך כסדר געשליידערט פון זייערע וועגט שטיינער, פיילען און פערשידענע אנדערע ברענענדע מאטעריאלען, און די רוימער האבען דערפון שטארק געליטען.

די געגענזייטיגע באמבארדירונג האט זיך געצויגען איבער צוויי וואכען, און ענדליך איז די רוימער דאך געלונגען, אבצושטופען די בעלאגערטע פון דער אויסווענדיגסטער וואנט (ז' אייר 70). דערנאך האט זיך פונאנדערגעפלאקערט א היציגע מלחמה איבער דער צווייטער מויער־וואנט, וועלכער טיטוס האט בעפוילען איינצונעהמען גלייך מיט'ן שטורם. דא האבען ביידע זייטען ארויסגעוויזען אונגעוועהנליכע גבורות. גאנצע טעג זענען ביידע מחנות געשטאנען אונטער א מבול פון קוילען, און די נעכט זענען אריבער אין שרעק פאר דעם קומענדיגען טאג. דער גאנצער גארניזאן האט זיך שטענדיג געפונען אונטער געוועהר, און ביי דעם ערשטען שטראהל פון פריהמארגען זענען שוין אלע געשטאנען גרייט צום קאמפף. די רוימער אליין זענען אויך ערשטוינט געווארען פון דער יהודה'אישער העלדישקייט, און נאכדעם ווי זיי האבען שוין סוף כל סוף געהאט אויסגעקעמפפט די צווייטע וואנט, האבען זיך די יהודה'ער ווידער ארויפגעווארפען אויף זיי מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, און זיי פערטריבען צוריק, ביי וואס די רוימער האבען נאכאמאל פערלוירען א גרויסע צאהל טויטע און פערוואונדעטע. דער קאמפף איבער דער צווייטער וואנט האט זיך דעריבער געמוזט אנהויבען פונ'ם ניי, און איצט ערשט האבען די רוימער בעוויזען זי איינצונעה־

מען און זיך צו בעפעסטיגען אין דער דערבייאיגער פאָרשטאָדט, בי־צתא.

דערמיט האָט זיך אָבער די רעכטע מלחמה ערשט אָנגעהויבען. די רוימער האָבען איצט גענומען איינצונעהמען די בעפעסטיגטע אויבערשטאָדט און דעם פאַלאַץ אַנטאָניוס; צו דעם צוועק האָבען זיי אויפגעשיט פיער הויכע וואַלען און אויפגעשטעלט אויף זיי די גרעסטע שטורם־מאַשינעס, אַרבייטענדיג דערביי גאַנצע זיבעצעהן טאָג אָהן אַ אויפהער אונטער דעם מבול פון יודישע פיילען און שטיינער; און נאָכדעם, ווי די גאַנצע אַרבייט איז שוין געענדיגט געוועזען, האָט זיך יוחנן (פון גוש חלב) מיט אַ קליינער אָבטיילונג קעמפפער ארויסגעריסען פון שטאָדט דורך אַ אונטערערדישען גאַנג און צוקומענדיג ביז די וואַלען, האָט ער די מאַשינעס אונטערגעצונדען. מיט צוויי טאָג שפעטער האָבען דאָס זעלבע געטאָן דריי איינציגע העלדען פון בר גיורא'ס מחנה און האָבען פערברענט די איבריגע אָנגעשטעלטע בעלאַגערונגס־כלים. דאָס אַלץ האָט דעם אוננגעדולדיגען טיטוס'ען שטאַרק דערגערווירט, און ער האָט זיך נאָכאַמאָל געפרובט איבערצורעדען די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען, שיקענדיג צו זיי אַלס שליח דעם בעריהמטען גליל'עאישען העלד, יוספ'ן. דער לעצטער האָט זיך ארויפגעשטעלט אויף אַ בערגעל אַנטקעגען דער שטאָדט־וואַנט, און האָט איינגערעדט די בעלאַגערטע, זיי זאָלען אָבשטעלען דעם עקשנות'דיגען ווידערשטאַנד, וואָס וועט נאָר איינשלינגען אַ מאַסע קרבנות און קיינע נוצען נישט ברענגען; זיין רעדע האָט אָבער גאַנץ ווייניג געווירקט. ער אַליין דערצעהלט (אין זיין יודישער געשיכטע), אַז די בעלאַגערטע האָבען זיך אָבגערופען אויף זיין פאָרשלאָג מיט פיינדליכע אויסגעשרייען און שטיינער, און אַנדערש קען מען זיך דעם פאַקט ווירקליך נישט פאָרשטעלען. די מוטיגע פאַטריאָטען האָבען נאָר צוויי ווענען געזעהען פאַר זיך: זיגען אָדער אומקומען, און וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען פון די רוימער, האָט זיי טיטוס געוויזען באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג. ער האָט געלאָזען קרייציגען גאַנצע פינף הונדערט מאַן פון די געפאַנגענע, װאָס זענען אריינגעפאַלען צו איהם אין לאַגער, און אַ גרויסע צאָהל פון זיי געלאָזען אריינוואַרפען צוריק אין שטאָדט מיט אָבגעהאַקטע הענד און פיס. די פיהרער פון דער בעלאַגערטער שטאָדט האָבען פון דעסטוועגען מורא געהאַט, טאָמער וועט אימיצען איינפאַלען זיך ארויסצורייסען פון דער בעלאַגערונג, און זיי האָבען, אונטער דער געפאַהר פון טויט־שטראָף,

פערבאָטען איבערצוטרעטען די טויערן פון שטאָדט. שמעון בר גיורא האָט זאָגאַר געלאָזען אויספיהרען די דאָזיגע שטראָף איבער אַ גאַנצער גרופּע בעלי בתים, אויף וועלכע ס'איז געפאַלען אַ חשד, אַז זיי ווילען זיך ארויסגנב'נען פון דער בעלאַגערונג, און צווישען זיי האָט זיך געפונען אויך דער, וואָס האָט איהם אַליין אַריינגעלאָזען אין שטאָדט — דער געוועזענער כהן גדול מתתיהו בן טעאָפיל.

אָט די אַלע העלדישע אַרויסטרעטונגען פון די בעלאַגערטע פּאַטריאָטען, האָבען געצוואונגען טיטוס'ען צו ענדערן אינגאַנצען זיין פּלאַן פון דער בעלאַגערונג. ער האָט זיך מיאש געווען פון דער האָפנונג, איינצונעהמען די יהודה'עאישע הויפּטשטאָדט מיט'ן שטורם, און האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ לאַנג־דויערנדער, פּאַסיווער בלאָקאַדע, וואָס וועט סיסטעמאַטיש אויסהונגערן די בעלאַגערטע און ברענגען זיי דערצו, אַז זיי וועלן זיך אַליין מוזען אונטערגעבען, אויב זיי וועלן נישט אויסשטאַרבען אַלע פון הונגער און פּיין. די רוימער האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט מיט פרישען מוט און אין אַ משך פון עטליכע טאָג איז אויסגעוואַקסען אַ גרויסער שטיינערנער וואַל אַרום דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געהאַט אין זיין אומפאַנג איבער זיבען קילאָמעטער. אויף דעם וואַל זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען דרייצעהן וואַך־טורעמס מיט בעוואָפענטע סאָלדאַטען, וואָס האָבען אונמעגליך געמאַכט, אַריינצוגנב'נען אין שטאָדט אפילו דאָס מינדעסטע. געגען דער אונטערנעהמונג זענען די בעלאַגערטע גאָר נישט בכח געווען אויפצוטאָן, און די טרויעריגע פאָלגען דערפון האָבען זיך באַלד אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען. ביי דער אונגעהויערער בעפעלקערונג, וואָס האָט זיך צו יענער צייט געפונען אין דער פערשלאָסענער שטאָדט (איבער אַ האַלבען מיליאָן) זענען די אָנגעזאַמעלטע שפּייז־מאַגאַזינען באַלד לעדיג געוואָרען, און דער שרעקליכער הונגער האָט מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר און מעהר פערשפּרייט זיינע שוואַרצע שאָטענס איבער די פון שרעק און פּיין פערחושכ'טע פּנים'ער. אין אָנהויב זענען די קרבנות געווען בלויז פון די אָרימע קלאַסען, ביסליכווייז אָבער האָט זיך דער משחית פערקליבען אויך אין די רייכע הייזער און אַפילו אין די רייהען פון מיליטער. בלאַסע, זיך קוים וואַקלענדע, געשוואָלענע שאָטענס פון מענשען האָבען, ווי טויטע רוחות, אָנגעפילט די גאַסען פון ירושלים, און מיט'ן הונגער איז געקומען אויך די טעמפּע אכזריות. מוטער'ס האָבען זייערע אייגענע זויג־קינדער געגעסען, טויטע קערפּער'ס האָבען זיך געוואַלגערט אין די

גאַסען, און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט בעמיהען, זיי צו בעגראָבען; דער טויט האָט אויפגעהערט צו שרעקען — מ'האָט אויף איהם געוואַרט. די גאַנצע שטאָדט האָט אויסגעזעהען, ווי אַ גרויסער בית־עולם, וואו ס'האָבען שטיל זיך בעוואויגען אהין און אַהער פינסטערע געשפענסטער. און די רוימער האָבען געקוואָלען און זיך געפרייעט פון דער ווייטענס, געוויזען גאַנצע הויפענס שפּייז, פרוכט... דאָס האָט אַ סך פון די בעלאַגערטע פערשכור'ט און זיי האָבען זיך אַרויסגעריסען פון דער מתים־שטאָדט — אַהין, צו די גליקליכע, זאַטע; דאָרט האָט זיי אָבער אויך דער טויט נישט אָבגעלאָזען: אַ סך זענען געבליבען ליגען מיט'ן ערשטען ביסען אין מויל, און די איבריגע זענען געטויט געוואָרען פון די רוימישע סאָלדאַטען. צווישען די לעצטע האָט זיך פערשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די יודען האָבען איינגעשלונגען אַ סך גאָלדענע מטבעות, כדי זיי אויף אַזאַ אופן צו בעהאַלטען פון די רוימישע הענד; די סאָלדאַטען האָבען דעריבער איצט געכאַפּט יעדען געפאַנגענעם יודען און איהם אויפגעשניטען דעם בויך, זוכענדיג דאָרטין די גאָלדענע רענדלעך.

נישט גערעכענט זיך מיט'ן הונגער האָבען נאָר די קעמפפענדע זעלאַטען, פערביטערט אָבער נישט פערצאָגט, פערגיפטעט פון הונגער און צאָרן, אָבער נישט אָבהענדיג, זענען אָט די פּאַטריאָטישע העלדען פעסט און מוטיג געשטאַנען אויף זייערע פּאָסטענס, גרייט אומצוקומען פאַר'ן פאָטערלאַנד, גרייט צו קוקען דעם שרעקליכסטען טויט גלייך אין פּנים אַריין. זיי האָבען כסדר געשטערט די רוימער אין זייערע אונטערנעהמונגען, און טיטוס האָט גאַנצע איין און צוואַנציג טאָג געמוזט פיהרען אַ בלוטיגען קאַמפּף מיט די הונגעריגע פּאַטריאָטען, ביז ס'איז איהם געלונגען אויפצושיטען אַ נייעם וואַל אַנטקעגען דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום. יוחנן האָט זיך איצט אויך געפּרובט אונטערצינדען די אַרויפגעשטעלטע בעלאַגערונגס־מאַשינעס; דאָס מאָל האָט זיך איהם אָבער דער אויפטו נישט איינגעגעבען, און די רוימער האָבען אַזוי לאַנג בעשטורמט די אויסוועניגסטע מויער־וואַנט פון פּאַלאַץ, ביז זי האָט זיך ענדליך אונטערגעגעבען און איז איינגעפאַלען. ווי פערציטערט זענען אָבער די רוימער געוואָרען, ווען זיי האָבען הינטער דער איינגענומענער וואַנט דערזעהען באַלד איינע, אַ נייע, אַ פעסטע! דאָס האָט יוחנן אויף גיך געלאָזען אויפשטעלען אין דער צייט, ווען זיי האָבען בעשאָסען די ערשטע, און איצט האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט אַ נייער קאַמפּף. די רוימער ענגען

בעפאַלען דער יהודה'עאישער וואך בייגאַכט, זיי זענען אָבער פון דער לעצטער אָבגעשטויסען געוואָרען מיט גרויסע אבידות. דאַן זענען זיי אַ דריטען מאָל געקומען מיט פרישע און דאָפּעלע כחות, און דאָ האָבען זיי געזיגט: זיי זענען געבליבען די בעלי בתים פון אנטאָניום און יוחנן האָט געמוזט אָבטרעטען (5 תמוז 70). די רוימער האָבען זיך אַפילו געפּרובט נאָכיאָגען די זעלאָטען מיט זייער העלדישען אָנפיהרער; יוחנן האָט זיך אָבער גלייך בעפעסטיגט אין דעם בית־המקדש־הויף און די רוימער האָבען זיך אומגעקעהרט מיט גאָרנישט.

בעפעסטיגט אין דעם איינגענומענעם באַסטיאָן פון בית המקדש, האָט זיך טיטוס נאָכאַמאָל געפּרובט ווענדען צו דער בעפעלקערונג מיט דעם פאָרשלאָג, זיך אונטערצוגעבען. ער האָט געגלויבט, אַז איצט, ביי דער שרעקליכער לאַגע פון די איינוואוינער, און נאָכדעם, ווי ער האָלט שוין אין זיינע הענד דעם שליסעל צום צענטר פון דער גאַנצער בעוועגונג, צום בית המקדש, — אַז איצט וועט שוין קיינער ביי זיך נישט פועל'ן, צו בלייבען ביי דער רעוואָלוציאָנערער עקשנות, און די בעפעלקערונג וועט נאָר צופריעדען זיין מיט דער געלעגענהייט, וואָס ער גיט איהר, זיך אויסצובעטען בעסערע בעדינגונגען. ער האָט אָבער אַ שטאַרקען טעות געהאָט; די פינסטערע שאָטענס האָבען געקלערט וועגען טויט און וועגען אלע יסורים פון דער וועלט, נאָר נישט וועגען אונטערגעבען זיך. אויף דעם פאָרשלאָג פון טיטוס'עם שליח, פון יוספ'ן, האָט יוחנן שאַרף געענטפערט, אַז גאָט'ס שטאָדט קען נישט אונטערגעהן און איהר גורל ליעגט נאָר ביי איהם אין די הענד. דערביי האָט ער אַליין אויך נישט געריהט און געטאָן אַלץ, וואָס ס'איז נאָר מעגליך געוועזן צו טאָן ביי די בעדינגונגען, כדי צו דערהאַלטען דעם לעבענס־נערוו פון דער אומה. טיטוס האָט געלאָזען צושמעטערן דעם גאַנצען אַנטאָניום־פּאַלאַץ (פון איהם זענען געבליבען נאָר די מערב־טורעמס), אום צו האָבען אַ פרייען וועג צום הר־הבית; דער הויף פון בית המקדש איז אָבער געוועזן גוט בעפעסטיגט, און דערצו האָט זיך די התלהבות פון די קעמפפענדע פּאַטריאָטען וואָס וויטער אַלץ שטאַרקער פונאַנדערגעקאָכט, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די מאַסען צופוילטע הונגער־קרבנות האָבען אַרויסגערופען אויך אַ מגפה, און די גאַנצע שטאָדט האָט זיך געפונען אין אַ מורא'דיגען תהום פון אונמענשליכע יסורים און גרויזאַמקייטען. די רוימער אַליין זענען אויך נשתומם געוואָרען פון דעם יודישען העלדענמוט, פון דער פּאַטריאָטיש־רעליגיעזער התלהבות, און ס'זענען זאָגאַר

פארגעקומען פאקטען, אז סאלדאטען פון דעם רוימישען לאגער האבען פערלאזען זייערע פאהנען און זייער גלויבען, און זענען איבערגעגאנגען צו די הונגעריגע און ליידענדע, צו די העלדישע יודישע מערטירער.

אונטער דער צייט האט טיטוס געמאכט אלע פארבערייטונגען צו דער באמבארדירונג פון בית המקדש. דער הייליגער נאציאנאלער טעמפעל איז איצט פערוואנדעלט געווארען אין א געוועהנליכער פעסטונג, און פון זיבעצעהנטען תמוז (שבעה עשר בתמוז) אן האט מען אויפגעהערט מקריב צו זיין דעם טעגליכען קרבן (קרבן תמיד), ווייל ס'זענען נישט געווען נישט קיין כהנים און נישט קיין קרבנות. אויף די פעסטע מויערווענט ארום דעם גאנצען בית=המקדש=הויף זענען אויפגעשטעלט געווארען די אלע שליידער=מאשינעס, וואס האבען זיך געפונען אין דעם יודישען לאגער נאך פון דעם ערשטען נצחון איבער די רוימער, און דאס האט טיטוס'ען ווידער איבערצייגט, אז ער וועט נאך מוזען דורכמאכען א שווערען קאמפף, ביז איהם וועט זיך איינגעבען צו פערניכטען דעם דאזיגען קוואל פון דער יודישער בעגייסטערטער האפנונג. א אבטיילונג פון געקליבענע העלדישע סאלדאטען האט זיך געפרובט בעפאלען בייגאכט די יודישע פעסטונגס=וואך, אום זיך אזויערנאך אריינצוקריגען אינוועניג, דאס איז איהר אבער נישט געלונגען, און זי איז אבגעשלאגען געווארען. דאן האט זיך טיטוס ווידער גענומען פאר דעם אלטען אויסגעפרובטען מיטעל: אויפשיטען וואלען. צו דעם צוועק האבען די רוימער געמוזט ברענגען בוימער פון א ווייטען וואלד, ווייל אלע בוימער ארום ירושלים זענען שוין לאנג געווען אויסגעהאקט, און די ארבייט איז צוגעגאנגען גאנץ געלאסען. איינמאל האבען די בעלאגערטע פאטריאטען, וועלכע האבען זיך צוגעקוקט צו די אלע פארברייטונגען, אבגענארט די רוימער און זיי צוגעגרייט א שרעקליכע הריגה. זיי האבען זיך געמאכט אזוי, ווי זיי וואלטען פערלאזען די מערב=גאלערעען און זיך צוריקציהען טיעפער אין הויף אריין, און אין דער זעלביגער צייט האבען זיי אנגעפילט דעם גאנצען שטח אונטער די גאלערעען מיט האלץ, סמאלע און אנדערע ברען=מאטעריאלען. די רוימער האבען געזעהען א געלעגענהייט, צו פערחאפען א גוטע פאזיציע, און האבען זיך גלייך ארויפגעחאפט אויפ'ן דאך פון דער אבגעלעדיגטער גאלערעע. דאס האבען די פאטריאטען אויסגענוצט און אונטערגעצונדען דעם ברענענדען מאטעריאל פון אונטען; דער דאך איז איינגעפאלען און צוזאמען מיט איהם זענען מאסען פון די רוימער פערזונקען געווארען אין דעם ברענענדען תהום

די ארבייט אין דעם רוימישען לאגער האט זיך אבער נישט אבגעשטעלט, און ענדליך איז זיי געלונגען אויפצושיטען די וואלען אנטקעגען די אויסווענינגסטע בית־המקדש־ווענט. פון דעמאלט אן האבען זיי אנגעהויבען צו בעשטורמען די מאסיווע שטיינערנע מויערן מיט א האגעל פון מורא'דיגע טאראנעס. גאנצע זעקס טאג אהן א אויפהער האבען די רוימישע שליידער־מאשינעס נישט אויפגעהערט ארויסצושפייען פון זיך טויט און פייער; די פעסטע מויער־ווענט האבען אבער דעם שטורם אויסגעהאלטען און זיך נישט גערירט פון ארט. דאן האט טיטוס זיך בעשלאסען אויף א לייכטערן און מעהר געפעהרליכען שריט; ער האט געלאזען אונטערצינדען די הילצערנע טויערן פון דער אויסווענינגסטער וואנט, וועלכע זענען געווען בעדעקט מיט זילבער. אין דער היץ פון די מורא'דיגע פלאמען איז דאס זילבער צוגאסען געווארען, און דאס פייער האט ארומגעכאפט די גאנצע רייהע פון די אינווענינגסטע גאלערעען און די איבריגע דערבייאיגע געביידעס. נאכדעם האט טיטוס בעפויהלען איינצולעשען דעם פייער, און צו מאכען פאר די לעגיאנען א פרייען וועג צו דעם אינווענינגסטען הויף פון בית המקדש, וואו די בעלאגערטע האבען זיך איצט צוריקגעצויגען (ח' אב).

צוגלייך מיט דעם בעפעהל האט טיטוס געלאזען צונויפרופען א קריעגס־ראט, כדי צו בעשליסען די פראגע וועגען דעם, וואס עס זאל זיין מיט'ן בית המקדש. עטליכע האבען געראטען, אינגאנצען צו פערניכטען דעם דאזיגען נעסט פון אלע יודישע אויפשטאנדען און אונרוהען, און דאגעגען האבען אנדערע זיך איינגעשטעלט — צווישען די איז געוועזען אויך טיבעריוס אלעקסאנדער און טיטוס אליין — פאר דעם פרעכטיגען טעמפעל, וואס האט צו זיך כמעט קיין גלייכען נישט געהאט, און געראטען, איהם צו שוינען מיט אלע מעגליכקייטען. און די לעצטע מיינונג האט געזיעגט: עס איז אנגענומען געווארען דער בעשלוס, איינצונעהמען דעם בית המקדש, נאר איהם נישט צוצושטערן. אויסגעלאזען האט זיך אבער די זאך אין דער ווירקליכקייט גאנץ אנדערש; די יודישע בעלאגערטע האבען זיך ארויסגעריסען פון דעם אינווענינגסטען הויף און מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג זיך ארויפגעווארפען אויף דער אויסווענינגסטער רוימישער וואך; די לעצטע האבען דאן געכאפט די ברענענדע האלץ־באלקענס פון די זיך רויכערנדע גאלערעען, און זיי אריינגעווארפען, דורך דעם אזוי גערופענעם גאלדענעם פענסטער, אין איינעם פון די אינווענינגסטע עזרות. פון דער עזרה האט זיך דאס פייער

גלייך איבערגעטראגען אויך אין די איבריגע, און באלד איז די גאנצע געבײדע געשטאנען אין פלאמען (10 אב 70). עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע מהומה. טיטוס איז געקומען צולויפען מיט זיין מחנה און האט באפוילען איינצולעשען דאס פייער; זיינע ווערטער זענען אבער פערטויבט געווארען אין דעם אלגעמיינעם שטורם. די צורייצטע סאלדאטען האבען זיך צושפרייט איבער אלע זייטען און אהן א אויפהער געצונדען, דערשטאכען, דערשטיקט און גערויבט... טיטוס'ען אליין האט זיך געוואלט זעהען די אינוועניגסטע שענקייט פון בית המקדש, און ער איז אריין אין קדשי קדשים; א שטיקענדער רויך-וואלקען האט איהם אבער באלד ארויסגעטריבען פון דארטען.

דערוויל האבען זיך די קעמפפענדע פאטריאטען צוזאמענגענומען, און אויף די ברענענדע חורבות פון דעם הייליגען טעמפעל האט זיך אבגעשפיעלט עטוואס מורא'דיגעס, פאנטאסטישעס. די נצחון-אויסגעשרייען פון די רוימער, די וועה-קלאגערייען פון די אונגליקליכע יהודה'ער ביים אנבליק פון דעם שרעקליכען חורבן, דאס קנאלען פון די פלאמען, — אלץ האט זיך צוזאמענגעגאסען אין איין מורא'דיג-ווילדען גערויש, וואס האט די ערד ציטערן געמאכט און, צוזאמען מיט דעם רויטען פייער-ים, ווייט איבער בערגער און טאלען פונאנדערגעטראגען דעם ווידער-קול פון דער טרויריגער בשורה, אז אלץ איז פערלוירען, אז די לעצטע שעה פון יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט האט געשלאגען. מאסען יהודה'ער האבען גאט'ס הויז נישט געוואלט איבערלעבען, און האבען זיך אליין אריינגעווארפען אין די פלאמען; טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האבען זיך צונויפגעפרעסט אין איינער פון די דרום-גאלערעען, געשטיצט אויף די צופלאמטע האפנונגען פון געוויסע נביאים, וואס האבען פערזיכערט, אז אט איצט וועט די ישועה קומען און גראד אין דער שרעקליכער מינוט וועט גאט בעוויזען זיינע וואונדער. לאנג האבען זיי אבער מיט דער האפנונג זיך נישט געקענט שפיעלען: די רוימער האבען אויך די גאלערעע אונטערגעצונדען און די אלע הימעל-טרוימער זענען אומגעקומען. די פלאמען האבען ביסליכוויז איינגעשלונגען דעם גאנצען בית-המקדש, און ס'זענען געבליבען פון איהם נאר דער פונדאמענט און עטליכע מויער-חורבות אין דער מערב-זייט — שווארצע, שטומע עדות פון דער געוועזענער שענקייט און דעם מורא'דיגען חורבן.

מעהרערע כהנים האבען זיך ארויפגעקריגען אויף די געבליבענע מויער-טיילען אויבען און דארט אויסגעהאלטען עטליכע טאג; ענדליך

אָבער האָבען זיי זיך אונטערגעגעבען, און ווען זיי האָבען געפּרובט בע־טען רחמים ביי טיטוס'ען, האָט ער געענטפערט, אַז „עהרליכע טעמ־פּעל־דיענער דאַרפען אומקומען צוזאַמען מיט'ן טעמפעל", און געלאָזען זיי — טויטען. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען אויפ'ן מזבח מקריב געווען קרבנות צו זייערע געטער, און אריינזעצענדיג זייערע פאָהנען אין דעם בית־המקדש־באָדען, האָבען זיי געקרוינט טיטוס'ען מיט דעם עהרען־טיטול אימפעראַטאָר. דערפאַר האָט ער איבערגעגעבען אין זייער רשות די אַלע איינגענומענע געביטען, און זיי האָבען בערויבט. צושטערט און פערברענט די שטאָדט־טהיילען אקרא און עופל, די געביידע פון שטאָדט־ראַט און דעם אַרכיוו און אויך די גאַנצע אונטער־שטאָדט.

די גאַנצע מלחמה האָט זיך אָבער מיט דעם אַלעמען נאָך נישט געענדיגט. בעת דער לעצטער מהומה אין בית־המקדש האָט זיך אַ גאַנ־צע גרופּע קעמפפער אַדורכגעריסען דורך די רייהען פון די רוימישע סאָלדאַטען; אין דער גרופּע האָט זיך געפונען אויך דער הויפּט־אָנפיה־רער פון דעם גאַנצען בית־המקדש־גאַרניזאָן, יוחנן פון גוש־חלב, און זיי אַלע האָבען זיך דערשלאָגען ביז דער אויבער־שטאָדט, וואָס האָט זיך נאָך געפונען אין דער מאַכט פון שמעון בר גיורא. דאָ האָבען זיך די פערבליבענע פאַטריאָטען ווידער בעפעסטיגט, און זיי וואָלטען זיך נאָך אפשר געקענט האַלטען אַ געוויסע צייט, נאָר אַזוי ווי זיי האָט אויסגעפעהלט פּראָוויאַנט און די בעפעלקערונג האָט שוין אויך נעהאַט פערלוירען יעדען שפור פון האָפנונג אויף אַ גליקליכען אויסגאַנג פון דעם ווידערשטאַנד, — האָבען דיביידע פיהרער, שמעון און יוחנן, ערקלערט טיטוס'ען, אַז זיי זענען גרייט איהם פריי אַריינצולאָזען אין דער אויבערשטאָדט, אויב ער וועט זיי אַרויסלאָזען מיט'ן געוועהר, ווייל זיי האָבען איינמאַל געשוואוירען, נישט אַרויסצולאָזען דאָס געוועהר פון האַנד ביז זייער לעצטען אָטעם־צוג. טיטוס האָט דעם פאָר־שלאָג נישט אָנגענומען און האָט געפאָדערט, זיי זאָלען זיך איהם גלייך אונטערגעבען אָהן שום בעדינגונגען. דאַן האָבען זיך די אונטערהאַנד־לונגען איבערגעריסען און דער קאַמפף האָט זיך ווידער פונאַנדערגע־קאָכט. די רוימער האָבען אָנגעהויבען אויפצושיטען נייע וואַלען אַנטקעגען דעם געוועזענעם הורדוס־פּאַלאַץ, וואו די פאַטריאָטען האָבען זיך איצט בעפעסטיגט, און אָט די אַרבייט האָט ביי זיי געדויערט גאַנצע אַכצעהן טאָג. אין דער צייט האָבען די אַדומ'ער פון שמעון'ס מחנה שטילערהייד געפיהרט אונטערהאַנדלונגען מיט טיטוס'ען וועגען אונטער־

געבען זיך. דאס האט די פאטריאטען שטארק אויפגעקאכט, און זיי האבען די אדומ'ער אכזריות'דיג בעשטראפט; די אלגעמיינע לאגע האט זיך אבער דערמיט נישט פערבעסערט. דער הונגער און די אלע איבערגעלעבטע אנשטרענגונגען האבען ענדליך ארויסגעוויזען זייער ווירקונג, און די בעלאגערטע האבען זיך נישט געפיהלט מעהר בכח, אבצושלאגען דעם שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס. די רוימער האבען דאן ביסליכווייז איינגענומען די טורעמס פון פאלאץ (אלול 70), און נאכדעם זענען זיי שוין געווארען די בעלי בתים פון דער גאנצער אויבערשטאדט (ציון). דא האבען זיך ווידער אבגעשפיעלט די שוידערהאפטע סצענעס פון ברענען, רויבען און טויטען, חאטש די גאנצע בעפעלקערונג איז בעשטאנען בלויז פון אויסגעפייניגטע און פערחושכ'טע שאטענס, און ס'זענען פארגעקומען פאלען, אז זיך אריינרייסענדיג אין א יודישען הויף, כדי צו רויבען און צו מארדען, האבען זיך די צובעשעוועטע סאלדאטען אנגעשטויסען אן גאנצע הויפענס טויטע און געשוואלענע — קרבנות פון הונגער. די מויערן פון דעם שטאדט-טייל זענען אלע פערברענט געווארען, און פון דעם פאלאץ האט טיטוס איבערגעלאזען נאר די דריי טורעמס היפיקאס, פאזאעל און מרים (מאריאמנע), זיי זאלען דערצעהלען די קומענדיגע דורות פון זיין גלענצענדען נצחון.

אזוי האט זיך געענדיגט די פינף-חדשים'דיגע בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, — די בעלאגערונג, וואס האט איינגעשלונגען הונדערטער טויזענדער לעבענס און בעגראבען דעם לעצטען שפור פון יהודה'ס פאליטישען וועזען אונטער א הויפען פון ברענענדע חורבות. די טויזענדער געפאנגענע זענען אוועקגעשיקט געווארען קיין קסריה, אום פון דארטין זיי פונאנדערצוטיילען אלס צוואנגס-ארבייטער, שקלאפען אדער אקסען-קעמפפער. די איבערגעבליבענע זעלאטען זענען טיילווייז געטויט געווארען, און די מעהר שענע און געזונדטע פון זיי, זענען בעשטימט געווארען פאר טיטוס'עס טריאומף-צוג. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך די ביידע העלדישע אנפיהרער, יוחנן און שמעון, וועלכע האבען זיך אליין איבערגעגעבען אין די הענד פון די רוימער.

און נאך אלץ איז דאס דראמע נישט געענדיגט געוועזען. ס'זענען נאך געבליבען דריי קלענערע פעסטונגען אין יודישע הענד: הוראדיום, מכרה און מסדה. מיט זיי האט זיך שוין אבער טיטוס אליין נישט בעשעפטיגט. נאך דעם אונטערגאנג פון ירושלים האט טיטוס גערעכענט

זיין מיסיע פאר געענדיגט, און ער איז מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע לעגיאָנען אוועק קיין קסריה; פון דאָרטין האָט איהם אגריפּוס איינגעלאדען צו זיך, קיין קסריה-פיליפּי, און דאָ איז דער „קעניג" פון די בעזיעגטע אזוי וויט פערגאנגען אין זיין שמחה לכבוד דעם גרויסען זיעגער, אז ער האָט געלאָזען איינאָרדנען א גאנצע רייהע לוסטיגע פאָרשטעלונגען און גלאדיאטאָר-שפּיעלען, ביי וועלכע די געפאנגענע יהודה'ער האָבען געמוזט ארויסטרעטען אלס קעמפּפער מיט צורייצטע אָקסען און אנדערע ווילדע חיות און, נאטירליך, אומקומען דערביי אין ביטערע יסורים אונטער שאנד און שפּאָט. אזעלכע גלאדיאטאָר-„פערווײַלונגען" האָט טיטוס איינגעאָרדענט פאר די רוימער אויך אין קסריה, וואו גאנצע צוויי טויזענד פינף הונדערט יהודה'עאישע געפאנגענע זענען אומגעקומען אין קאמפּף מיט די צורייצטע חיות און דאָס זעלבע האָט זיך אָבגעשפּיעלט אויך אין בעריטוס. דאָ האָט טיטוס געלאָזען איינאָרדנען א גרויסארטיגע פייערונג לכבוד דעם געבורטס-טאָג פון זיין פאָטער, דעם קייזער וועספּאסיאן, און ווידער איז די ארענע פערפארבט געוואָרען מיט'ן בלוט פון די יודישע געפאנגענע.

אָט די אלע פייערונגען מיט יודישע קרבנות האָבען זיך געצויגען כמעט אויף טיטוס'עם גאנצען וועג פון ירושלים ביז רוים, דאָס הייסט: דורך גאנץ סיריען און עגיפּטען. דער אמת'ער יום-טוב האָט זיך אָבער אָנגעהויבען ערשט אין רוים גופא. דאָ איז פאָרגעקומען די גרויסע טריאומף-פּראָצעסיע לכבוד וועספּאסיאנ'ען מיט זיינע צוויי זיהן טיטוס'ען און דאָמיציאנוס'ען, און אין דעם יום-טוב האָט זיך בעטייליגט גאנץ רוים. די פייערליכע פּראָצעסיע האָט זיך אָנגעהויבען מיט א רייהע פון זיעבען הונדערט אויסגעקליבענע שענע יהודה'עאישע געפאנגענע מיט די צוויי בעריהמטע אָנפיהרער, יוחנן און שמעון, בראש. דאן ווייטער האָט מען פאר די זיעגער געטראָגען די קריעגס-טראָפּעען, צווישען וועלכע ס'האָבען א בעזונדערע אויפמערקזאמקייט צוגעצויגען די גאָלדענע כלים פון בית המקדש (דער גאָלדענער טיש, די גאָלדענע מנורה) און א ספר תורה. אזוי איז די פּראָצעסיע צוגעקומען ביז דעם קאפּיטאָלישען יופּיטער-טעמפּעל, און דאָ האָט, לויט דעם אָנגענומענעם מנהג, געדארפט אויסגעפיהרט ווערן די שטראָף איבער דעם אָפיהרער פון די בעזיעגטע. פון דער רייהע געפאנגענע איז דאן ארויסגעפיהרט געוואָרען שמעון בר גיורא; איהם האָט מען אָנגעטאָן א שטריק אויפ'ן האלז, און צופיהרענדיג איהם אזוי איבער די גאסען ביז דעם פאָרטעאישען פעלזען

האט מען איהם פון דארטין אראבגעשלײדערט. דער צווײטער אנפיהרער יוחנן פון גוש=חלב, איז פערמשפט געווארען צו אײביגער געפענגעניש. אין דער פראצעסיע, אלס טריאומפאטאר, האט זיך בעטהײליגט אויך דער פאקטישער פיהרער און זיעגער פון דער איצטיגער מלחמה — טיבעריוס אלעקסאנדער, און ער האט אויך בעקומען א סטאטוע אויף דעם רוימישען פארום. דער דאזיגער טריאומף האט זיך בכלל אויסגעצײכענט מיט א אונגעוועהנליכער פײערליכקײט — דאס פאלק האט זיך טיעף געפרעהט מיט דעם נצחון איבער דעם הארטנעקיגען שונא, און האט דאס בעטראכט פאר א גליקליך געשעהעניש אין זײן לעבען. אויף דעם שפעטער אויפגעשטעלטען טריאומף=טויער לכבוד טיטוס'ען האבען זיך געפונען רעליעף=בילדער פון דער יהודה'אישער מלחמה און פון די בית=המקדש טראפעען, און ביז א צײט לאנג נאכדעם האבען די רוימער געלאזען אויסגיעסען, זאגאר, מטבעות פון גאלד, זילבער און קופער צום אנדענקען פון דעם גרויסען נצחון איבער יהודה. אויף די מטבעות איז די אונגליקליכע מלכות=יהודה פארגעשטעלט געווארען אין דעם בילד פון א פרוי, וואס זיצט א פערצווײפעלטע אונטער א פאלמע, מיט פערבונדענע הענד, און אויף דער צווײטער זײט האט זיך געפונען א אויפשריפט: „די בעזיעגטע יהודה" (Judaea devícta) אדער „די געפאנגענע יהודה" (Judaea capta). די רעליקוויען פון בית המקדש האבען זיך א לאנגע צײט געפונען אין דעם פריעדענס=טעמפעל און די ספר תורה — אין קײזערליכען פאלאץ; אין דעם פערלויף פון די שפעטערדיגע יאהרהונדערטער זענען אבער אט די אוצרות אוועקגעפיהרט געווארען אין אנדערע לענדער, און הײנט ווײסט מען נישט, וואו זיי געפינען זיך. דאגעגען האט זיך נאך דערהאלטען אין רוים ביז הײנטיגען טאג טיטוס'עס טריאומף=בויגען מיט די בילדער פון די דאזיגע אנטיקען, און ס'ווערט דערצעהלט, אז די יודען אין רוים האבען אין דעם משך פון א סך הונדערטער יאהרען אויסגעמיטען אט דעם פלאץ — דעם טרויריגען מאנומענט פון יהודה'ס אונטערגאנג.

און די דרײ זײטיגע פעסטונגען האבען זיך נאך דערווײל אלץ געפונען אין יודישע הענד; באלד האט אבער אויך זײער לעצטע שעה געשלאגען. צו פערוואלטען איבער די געבליעבענע חורבות פון יהודה האט וועספאסיאן געשיקט אײנעם מיט'ן נאמען באסוס, און ער האט בעקומען דעם בעפעהל, אײנצונעהמען די דאזיגע עטליכע בעזעצטע פונקטען, וואוהין ס'זענען זיך צונויפגעלאפען די אלע, וואס האבען זיך גערא=

טעוועט פון ירושלים . באַסוס האָט צוזאַמענגענומען אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט , און האָט זיך געפּרובט ווענדען צו די בעלאַגערטע , ויי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען ; אויף דעם האָט זיך אָבגערופען נאָר דער גאַרניזאָן פון הורדיה , וועלכער האָט גלייך קאַפּיטולירט . שווערער איז די רוימער אָנגעקומען , צו ווערן די בעלי בתים פון מכור , פון יענער זייט ירדן . די דאָזיגע נאָך פון אַלעקסאַנדער יאַנאַי אויפגעשטעלטע באַרג-פעסטונג איז געווען פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט טיעפע גראָבענס און שטיילע צוגאַנגען, און דערצו איז דער גאַרניזאָן געווען גוט פערזאָרגט אויך מיט פּראָוויאַנט . די בעלאַגערטע , אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען יונגען העלד אלעזר , האָבען זיך דעריבער געפיהלט גאַנץ זיכער , און זיי האָבען געפּרובט עטליכע מאָל בעפאַלען די רוימער און זיי שטערן אין דער בעלאַגערונגס-אַרבייט . זיי האָבען שוין אָבער דערביי צופיעל געוואַגט , און ווען דער העלדישער אָנפיהרער האָט זיך איינמאָל איינגעשטעלט צוצוגעהן גאַנץ נאָהנט צו דעם רוימישען לאַגער , איז איין רוימער געלונגען , איהם צו פאַנגען . די רוימער האָבען דאַן אַוועקגעשטעלט דעם יונגען העלד אַנטקעגען די פעסטונגסווענט מיט די בעלאַגערטע און איהם שרעקליך געפּייניגט , דערנאָך האָבען זיי אַוועקגעשטעלט אויפ'ן פּלאַץ אַ קרייץ און אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו קרייציגען אלעזר'ן . פון דעם אָנבליק זענען די בעלאַגערטע טיעף גערידהרט געוואָרען , און זיי האָבען געשיקט זאָגען , אַז זיי ווילען אָבגעבען די פעסטונג , אויב מ'וועט זיי אַרויסגעבען אלעזר'ן און צוזאַמען פרייי לאָזען . באַסוס האָט די בעדינגונגען אָנגענומען און האָט ווירקליך פריי געלאָזען די אַלע , וואָס האָבען קאַפּיטולירט . דערפאַר אָבער איז ער זיך אַכזריות'דיג בעגאַנגען מיט דעם איבעריגען טייל פון דער שטאָדטישער בעפעלקערונג . פון זיי האָט ער זיבעצעהנהונדערט מענער און בחורים געטויט און די פרויען און קינדער פערקויפט פאַר שקלאַפען .

פון מכרה האָבען זיך די רוימישע סאָלדאַטען אַוועקגעלאָזען צו אַ געוויסען וואַלד ביים ירדן . דאָ האָבען זיך די גאַנצע צייט אויפגעהאַלטען אַרום דריי טויזענד זעלאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה בן יאיר . זיי אַלע האָבען זיך אַרויסגעראַטעוועט פון ירושלים דורך אַ אונטער-ערדישען אַרויסגאַנג , און צו זיי זענען איצט צוגעקומען אַ סך אַנטלאָפענע אויך פון מכרה . די רוימער האָבען אַרומגערינגעלט דעם גאַנצען וואַלד , און נאָך אַ ביטערן קאַמפּף זענען כמעט אַלע אַנטלאָפענע אומגעקומען אָדער געפאַנגען געוואָרען . די דריטע פעסטונג , מסדה , איז

שוין בַּאַסוּס'עֶן נִישְׁט בֶּעשֶׁערט געוועֶן אײַנצונעֶהמעֶן; עֶר אִיז אִין גִיכעֶן געֶשְׁטאָרבּעֶן, און דִי שוועֶרעֶ אויפגאַבּעֶ אִיז געֶבּלִיבּעֶן פאַר זײַן פעֶרטרעֶטעֶר, סִילוואַ.

מסדה אִיז געֶוועֶן אַ בּאַרג-פעֶסטונג בּײַם בּרעֶג פון טויטעֶן ים (ים המלח), וואָס אִיז געֶוועֶן נאָכמעֶהר נִישְׁט צוגעֶנגלִיך, ווִי מכרה. דעֶר שטײַלעֶר פעֶלזעֶן, אויף וועֶלכעֶן דִי פעֶסטונג אִיז געֶשְׁטאַנעֶן, האָט געֶהאַט בּלויז צווײ שְׁטִיגעֶן, וואָס ס'אִיז מעֶגלִיך געֶוועֶן צו שְׁטעֶלעֶן אויף זײ אַ פוס, און דאָס אויך מִיט געֶפאַהר. דעֶר גאַרנִיזאָן אִיז בּעֶשְׁטאַנעֶן פון טויזעֶנד זעֶלאָטעֶן שוין מִיט ווײַבּעֶר און קִינדעֶר, אונטעֶר דעֶר קאָמאַנדאַ פון אלעזר בּן יאיר (אַ לעֶצטעֶר אוּר-אײנִיקעֶל פון דעֶם בּעֶרִיהמטעֶן יהודה הגלילי, דעֶם גרִינדעֶר פון דעֶר זעֶלאָטִישעֶר מחנה), און שפּײַז מִיט געֶוועֶהר האָבּעֶן זײ געֶהאַט געֶנוג. דאָס אַלץ אִיז אָבּעֶר ווענִיג געֶוועֶן אַנטקעֶגעֶן דעֶר אונגעֶהויעֶרעֶר מחנה פון דִי רוימִישעֶ סאָלדאַטעֶן מִיט זײעֶרעֶ רִיעֶזִיגעֶ פעֶסטונגס-מאַשִׁינעֶס. סִילוואַ האָט אַרומגעֶרִינגעֶלט דִי גאַנצעֶ פעֶסטונג מִיט אַ הויכעֶן וואַל און פון דאַנעֶן האָט עֶר נִישְׁט אויפגעֶהעֶרט, זִי צו בּעֶשְׁטורמעֶן מִיט זײַנעֶ מורא'דִיגעֶ טאַראַנעֶס. ווען דִי דאָזִיגעֶ מעֶכטִיגעֶ קלעֶפּ האָבּעֶן עֶנדלִיך פונאַנדעֶרגעֶטרײסעֶלט דִי אויסווענִיגסטעֶ מויעֶר-וואַנט, האָבּעֶן דִי בּעֶלאַגעֶרטעֶ אויף גִיך אויפגעֶשְׁטעֶלט אַ צווײטעֶ, אָנפִילעֶנדִיג דעֶם חלל צווִישעֶן דִי בּײדעֶ ווענט מִיט האָלץ און עֶרד. דִי דאָזִיגעֶ האָלץ-טײלעֶן האָבּעֶן זִיך פון דעֶם רוימִישעֶן פײַעֶר אָנגעֶצונדעֶן און אִין גִיכעֶן האָט זִיך אויך דִי צווײטעֶ וואַנט אונטעֶרגעֶגעֶבּעֶן. דִי רוימעֶר האָבּעֶן זִיך שוין געֶקלִיבּעֶן, אַרײַנצורײַסעֶן אִין שטאָדט און צו פײַעֶרן דאָרטִין זײעֶר נצחון מִיט דִי געֶוועֶהנלִיכעֶ שחיטות און רציחות אִיבּעֶר דִי בּעֶזִיגטעֶ; דִי לעֶצטעֶ האָבּעֶן דאָס אָבּעֶר פאָראויסגעֶזעֶהעֶן, און דעֶר העֶלדִישעֶר אָנפִיהרעֶר האָט בּעֶשלאָסעֶן, נִישְׁט צו פעֶרשאַפעֶן דעֶם בּלוטִיגעֶן שונא אָט דעֶם פעֶרגנִיגעֶן. עֶר האָט זִיך געֶווענדעֶט צו אַלעֶ בּעֶלאַגעֶרטעֶ און זײ אִיבּעֶרצײַגט, אַז אײדעֶר אַרײַנצופאַלעֶן צו דִי רוימעֶר אִין דִי העֶנד, אִיז שוין בּעֶסעֶר זִיך אַלײן דעֶם טויט צו מאַכעֶן. אויף דעֶם פאָרשלאָג האָבּעֶן אַלעֶ אײַנגעֶשְׁטִימט, און דעֶם עֶרשטעֶן טאָג פּסח אִין דרײַ און זִיבּעֶצִיגסטעֶן יאָהר, האָט זִיך אָבּגעֶשְׁפִּיעֶלט דעֶר רִיהרעֶנדעֶר פִינאַל פון דעֶר גרויסעֶר טראַגעֶדיעֶ: דִי מעֶנעֶר האָבּעֶן אויסגעֶקוילעֶט זײעֶרעֶ ווײַבּעֶר און קִינדעֶר און דעֶרנאָך — אײנעֶר דעֶם אַנדעֶרן. דִי רוימעֶר זעֶנעֶן אויף צומאָרגעֶנס אַרײַן אִין דעֶר פעֶסטונג מסדה, גרײט צו בּעֶגעֶגנעֶן אַ פעֶרבִּיטעֶרטעֶן ווִידעֶרשטאַנד; ווִי

ערשטוינט זענען זיי אָבער געוואָרען, ווען זיי האָבען דערזעהען פאַר זיך — דעם טויט. די שטילקייט האָט זיי געשראָקען, און זיי האָבען געפּרובט רופען, זוכען, טאָמער וועט זיך אימיצער אָבגעפינען; דאַן זענען אַרויסגעקומען צוויי פרויען מיט פינף קליינע קינדער — די איינציגע לעבעדיגע עדות פון דער נעכטיגער שרעקליכער סצענע. דאָס איז געווען דער סוף פון די לעצטע זעלאָטען אויף דער יהודה'שער ערד, און דערמיט האָט זיך בכלל געענדיגט דער העלדישער קאַמפּף פון דער קליינער יהודה פאַר איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

יהודה איז נישט בלויז בעזיעגט, — זי איז אויך האַלבּפערוויסט געוואָרען. זי האָט אויפגעהערט צו עקזיסטירען, אַלס אַ בעזונדער לאַנד מיט אַ בעזונדער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט. וועספּאַסיאַן האָט ערקלערט די גאַנצע איינגענומענע מדינה פאַר אַ אייגענטום פון דער קייזערליכער פאַמיליע און האָט גרויסע שטיקער ערד פערקויפט, אוועקגעשענקט און פערדונגען פערשידענע רוימישע און גריכישע קאָלאָניסטען. און דאָס איז נאָך פאַר איהם ווייניג געווען — ער האָט אַלע יודען פון דער רוימישער אימפּעריע פעראַנטוואָרטליך געמאַכט פאַר דעם אויפשטאַנד אין יהודה. דער אָבצאָהל פון צוויי דראַכמען, וואָס די יודען פון אַלע לענדער פלעגען ביז אַהער שיקען קיין ירושלים פאַר'ן בית המקדש, האָט פון איצט אָן געמוזט בעזאָרגט ווערן קיין רוים פאַר'ן קאַפּיטאָלישען יופּיטער־טעמפּעל, און נישט אַלס נדבה, נאָר אַלס צוואַנגס־שטייער, וואָס פלעגט אויפגעמאָהנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות. אין יהודה זענען איבערגעבליבען נאָר גאַנץ קליינע, שיטערע יודישע ישובים, און דאָגעגען איז גאַנץ פאָדער־אזיען פערפלייצט געוואָרען מיט די ניין הונדערט טויזענד יודישע נפשות, וואָס זענען געפאַנגען געוואָרען אין דעם משך פון דער גאַנצער מלחמה, און האָבען איצט פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ זעהר ביליגען מענשען־מאַטעריאַל, אין דער געשטאַלט פון שקלאַפען און פריי־אַרבייטער. איידעלע יודישע פרויען און קינדער זענען טויזענדער־ווייז פערקויפט געוואָרען פון שקלאַפען־הענדלער אין ווייטע, פרעמדע לענדער — דאָס האָט, ווי אַ לעבעדיגע רייסענדע וואונד, בסדר געוועקט אין פאָלק דעם אָנדענקען פון זיין חורבן און געגעבען זיין פאַנטאַזיע שטאָף, אויסצעוועבען פערשידענע ריהרענדע מעשׂות. עס איז בעקאַנט, למשל, די פאָלגענדע טרויעריגע לעגענדע: „ס'איז געווען אַ מעשה ביי דעם זוהן מיט דער טאָכטער פון ר' ישמעאל בן אלישע, וועלכע זענען (פערקויפט) געוואָרען צו צוויי

הארען. אמאל האבען זיי זיך ביידע צוזאמענגעטראפען אין איין ארט. האט איינער געזאגט: איך האב א שקלאף, וואס צו זיין שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט; און דער אנדערער זאגט: איך האב א שקלאפין, וואס צו איהר שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט. האבען זיי געזאגט: לאמיר זיי ביידען חתונה מאכען און זיך צוטיילען מיט די קינדער; און זיי האבען אריינגעבראכט די געפאנגענע אין איין חדר. האט ער זיך אוועקגעזעצט אין איין ווינקעל און זי אין אנדערן ווינקעל. ער האט געקלאגט: איך, א כהן, א זוהן פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאפין, און זי קלאגט: איך א כהנ'טע, א טאכטער פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאף. אזוי האבען זיי אבגעוויינט א גאנצע נאכט, און ווען ס'איז אויפגעגאנגען דער מארגענשטערן, האבען זיי זיך דערקאנט. זענען זיי ארויפגעפאלען איינער דעם אנדערן אויפ'ן האלז און האבען אזוי לאנג געוויינט, ביז די נשמה איז זיי אויסגעגאנגען".

אזעלכע לעגענדעס וועגען "ישראל'ס קינדער, וואס זענען געפאנגען געווארען צווישען די גוים", זענען פערהאן מאסען אין דער אלטער יודישער ליטעראטור, און אלע זענען זיי דורכגעדרונגען מיט א שטארק-ענטוויקעלטער זעלבסט-אכטונג — די פערוואגעלטע יודישע שקלאפען פערליערען נישט דעם בעוואוסטזיין פון זייער יחוס, פון זייער גוע-שטאלץ, אפילו אין דער וויטער געפאנגענשאפט, און נישט קוקענדיג אויף דער טרויריגער לאגע, אין וועלכער זיי געפינען זיך, היטען זיי דאך אב די ריינקייט פון זייער שטאם און די אידעאלע טראדיציעס פון דער אומה.

צעהנטעס קאַפּיטעל.

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע ייִנטוויקלונג פון קריסטענטום.

די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען פון דער אַלטער און דאָס ערשטע האַלבע יאָהרהונדערט פון דער נייער ערא זענען געווען פאַר יהודה די אונרוהיגסטע צייט אין איהר לעבען. די גאַנצע אומה האָט זיך געזעהען שטעהענדיג אויף דער שוועל פון אונטערגאַנג, און דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס־אינסטינקט, וואָס האָט אין איהר ערוואַכט מיט זיין גאַנצער קראַפט, האָט כסדר געהאַלטען דאָס לאַנד אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקען פּאָליטישען פיעבער. דאָס אַלץ האָט געמוזט האָבען אַ ווירקונג אויף דער גייסטיגער פּראָדוקטיוויטעט פון פאָלק. די בעסטע זיהן פון יהודה האָבען שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר די איינציגע אויפגאַבע: צו דערהאַלטען די גאַנצקייט פון דער אומה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַפילו די ריין־גייסטיגע שאַפונגען פון די גאָר פּאַסיווע פּרושים, האָבען אויך געטראָגען אַ געזעלשאַפטליך־פּראַקטישען כאַראַקטער. די יודישע אידעען־וועלט איז נישט בערייכערט און אויך נישט פערטיפט געוואָרען; דערפאַר זענען אָבער פאַר דער צייט צוגעקומען אין דער יודישער גאַס אַ רייהע רעפאָרמען, תקנות און סתם געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג פאַר דעם קיום פון דער אומה, אַלס אַ געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס שטיצט זיך אויף גאַנץ בעזונדערע מאָראַלישע יסודות.

צוזאמען מיט דער קורצער גליקליכער הערשאפט פון אגריפוס I האבען די פרושים צוריק בעקומען זייער אמאליגען שטארקען איינפלוס אויף דעם גאנג פונ'ם יודישען פאלקס־לעבען, און דאס האט זיי אויך מעהר דערנעהנטערט צום פאלק און צו זיינע אלטעגליכע אינטערעסען. אנשטאדט צו זיין אין ישיבה איז דער גאנצער קאלעגיום פון די געלערנטע פרושים איז צוריק אריינגעטרעטען אין דער אפיציעלער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע פון לאנד, אין סנהדרין, וואס האט צוריק בעקומען אין זיין מאכט אלע אנגעלעגענהייטען פון דער אומה.

דער ערשטער נשיא (פארזיצענדער) פון דעם דאזיגען בענייטען סנהדרין איז געווען א אייניקעל פונ'ם בעריהמטען הלל הבבלי (פון בבל), גמליאל I, וועלכער האט בעקומען אויך דעם טיטול רבן (רבי, לעהרער), און ווי ס'איז צו זעהען פונ'ם טאן פון זיינע צירקולארען, האבען אלע יודישע קהלות אין די פערשידענע לענדער שוין געהאט דעמאלס אנערקענט דעם סנהדרין אלס העכסטען אויטאריטעט. רבן גמליאל שרייבט דורך זיין סעקרעטאר יוחנן: „צו אונזערע ברי־דער, די פערטריבענע אין בבל, מדי, יאניען און צו אלע איבריגע פערטריבענע פון ישראל, שלום (גרוס). מיר טוען אייך צו וויסען, אז אזוי ווי די שאף פון דעם יאהר איז נאך צארט, די טויבען זענען נאך נישט פליהענדיג און דער פריהלינג האט זיך בכלל פערשפעטיגט, — איז מיר און מיינע חברים געפעלן, צו פערלענגערן דאס לויפענדע יאהר מיט דרייסיג טעג".

פון דעם דאזיגען רבן גמליאל זענען פערבליבען עטליכע בעדיי־טענדע תקנות וועגען גטין און אנדערע געזעלשאפטליכע ענינים, וועלכע האבען רעגולירט די עקאנאמישע און בירגערליכע סכסוכים פון דער בעפעלקערונג (מפני תקון העולם). דורכגעדרונגען אינגאנצען מיט דער אונגעוועהנליכער טאלעראנץ פון זיין גרויסען זיידען, האט אויך רבן גמליאל ארויסגעגעבען עטליכע געזעצען מיט גרויסע הנחות פאר די שכני'שע געצענדינער. לויט איינעם פון די דאזיגע געזעצען האט מען די גע־צענדינערישע ארימע לייט נישט געטארט פערוועהרען צו קלויבען אויף די פעלדער דאס איבערגעבליבענע פון די תבואות צוזאמען מיט די יודישע ארימע לייט, און בכלל איז דאן איינגעפיהרט געווארען, אז אין די שטעדט מיט געמישטע בעפעלקערונגען, האט די יודישע קהלה גע־זארגט פאר די ארימע געצענדינער, אזוי גוט ווי פאר די ארימע יודען, געפלעגט די געצענדינערישע קראנקע, מלוה געווען זייערע טויטע.

געטרייסט זייערע אבלים און אין אלע וואוילטעטיגע הינזיכטען זיי כמעט איינגאנצען גלייכבערעכטיגט מיט די יודישע איינוואוינער. אין יענער גליקליכער צייט זענען די גוטנאכבאַרליכע בעציהונגען צווישען די רוימער און יודען איבערהויפט געווען זעהר פריינדליכע, און כדי צו דערהאַלטען די דאָזיגע פריינדליכע בעציהונגען זענען אויך אַרויסגעגעבען געוואָרען אַט די אלע הומאַניטאַרע געזעצען (מפני דרכי שלום).

רבן גמליאל'ס נאָכפאָלגער איז געווען זיין זוהן רבי שמעון. ער האָט פערנומען דעם פּאָסטען פון פּראָפּיגסטען ביז'ן אַכט און זעכציגסטען יאָהר, דאָס הייסט ביז דער גרויסער נאַציאָנאַלער מלחמה, און זיין צייט איז שוין נישט געווען אַזאַ גליקליכע און אַזאַ פריעדליכע. איבער די פּאָליטישע אינטריגעס פון די רוימישע פּראָקוראַטאָרען, האָבען זיך פונאַנדערגעקאָכט ביי ביידע שכנישע בעפעלקערונגען די בלוטיגסטע אינסטינקטען פון שנאה און נקמה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַנשטאָט די אַמאָליגע טאָלעראַנטע און פערזעהנענדע תקנות, האָבען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה איצט ווידער געזוכט מיטלען, וואָס מעהר אָבצוזונדערן די יודען פון דער ארומיגער געצענדינערישער וועלט. עס איז צוזאַמענגערופען געוואָרען צו דעם צוועק אַ ספּעציעלע פערזאַמלונג פון געזעץ-געלעהרטע, און זיי האָט אויסגעאַרבייט אַכצעהן תקנות (י"ח דבר), וואָס האָבען דעם יודען אינגאַנצען אָבגעצוימט פון די הייִדען. לויט די תקנות האָט אַ יוד נישט געטאָרט לערנען די שפּראַך פון די געצענדינער, קיין מתנה נישט אָננעהמען פון זיי פאַר'ן בית המקדש, נישט קויפען פון זיי קיין ברויט, אייל, וויין און נאָך אַזעלכע שפּייז-פּראָדוקטען. די דאָזיגע אויסערגעוועהנליך שטרענגע נאָרמען האָבען זיך געשטיצט נישט אַזוי ווייט אויף רעליגיעזער פרומקייט, ווי אויף דער פערביטערטער שנאה צו די געצענדינער פון די אולטראַ-זעלאָטישע שמאַי'טען (בית שמאי, אָנהענגער פון שמאַי'ס שול), דאַגעגען זענען אָבער די מעסיגע הללי'טען (אָנהענגער פון הלל'ס שול) שטאַרק אויפגעבראַכט געווען איבער די שטרענגע אָבזונדערונגס-געזעצען, און אין פאָלק האָט זיך דערצעהלט, אַז אויף דער דערמאָהנטער ספּעציעלער בעראַטונג איז געקומען צו אַ בלוטיגען געשלעג, און די שמאַי-אָנהענגער האָבען דורכגעפיהרט זייערס מיט געוואַלט-מיטלען.

אין דער זעלביגער צייט און זייט ביי זייט מיט דער אָפיציעלער אינסטיטוציע פון לאַנד האָט זיך צוריק אָרגאַניזירט די אַמאָליגע ישיבה, וועלכער ס'איז בעשערט געווען אינגאַנצען צו פערטרעטען ביי יודען

דעם פּלאַץ פון סנהדרין אין דעם משך פון זייער גאַנצען קומענדיגען לעבען. אין דעם קיהלען שאָטען פון איינער פון די בית־המקדש־עזרות איז געזעסען אַ צווייטער אייניקעל פון דעם בעריהמטען הלל, דער אָנגע־זעהענסטער געזעצלעהרער פון יענער צייט, ר׳ יוחנן בן זכאי, און האָט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אַליין אַ מילדע פּאַסיווע נאַטור (פון הלל׳ס אַנהענגער) און איבערהויפּט נישט קיין מענש פון קאַמפּף, האָט אָט דער גרויסער גייסט געזעהען און פערשטאַנען, אַז די אומה לעבט איצט איבער אַ מורא׳דיגען קריזיס, און אויב זי וועט נישט פערזאָרגט ווערן ביי־צייטענס מיט אַ שטאַרקען לעבענס־אינהאַלט, מיט אַ שטאַרקער גייסטיגער פערבינדונגס־קראַפט, וועט זי אונטערגעהן און פערשוואונדען ווערן פון דער היסטאָרישער סצענע; זיין איצטיגע אויפגאַבע איז דערי־בער געווען, צו פערפאַנצירען די אומה און צוצוגרייטען פאַר איהר די מעגליכקייט פון אַ נייער, גייסטיגער עקסיסטענץ.

אין די טעג — דערצעהלט די לעגענדע — ווען ירושלים איז געווען בעלאַגערט און די זעלאָטען האָבען קיינעם פון שטאָדט נישט ארויסגעלאָזען, האָבען ר׳ יוחנן׳ס תלמידים איהם אריינגעלעגט אין אַ מטה און אַזוי׳ערנאָך ארויסגעטראָגען פון שטאָדט, — ווי אַ טויטען. דאָ האָט זיך ר׳ יוחנן פאָרגעשטעלט פאַר דעם רוימישען קריגענס־פיהרער און ביי איהם אַזוי שטאַרק נושא־חן געווען, אַז ער האָט זיך ארויסגערופען צו ערפילען אַלץ, וואָס ר׳ יוחנן וועט פון איהם בעטען. דאַן האָט ר׳ יוחנן געבעטען די פאָלגענדע דריי זאַכען: דער רוימישער האַר זאָל איהם ערלויבען, זיך צו בעזעצען מיט זיינע חברים און תלמידים אין דעם איינגענומענעם שטעדטיל יבנא, כדי צו גרינדען דאָרטען אַ ישיבה; ער זאָל איבערלאָזען די דינאַסטיע פון די נשיאים און זאָל איהם געבען אַ דאָקטאָר, אויסצוהיילען דעם קראַנקען ר׳ צדוק. די בקשות זענען ערפילט געוואָרען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען די העלדישע פּאַטריאָטען אין ירושלים זענען פעלזענ־פעסט געשטאַנען אויף זייערע פּאָזיציעס אונטער דעם פייער פון די רוימישע מאַשינעס, קעמפ־פענדיג ביז דעם לעצטען אָטעם־צוג פאַר יעדען שטיינדעל פון דער יהודה׳שער ערד, אין דער זעלביגער צייט האָט זיך אין דעם דער־מאָהנטען שטעדטיל, אין יבנה, אָנגעהויבען צו בויען אַ מעכטיגע אונ־בעצווינגבאַרע פעסטונג אַרום דעם יודישען גייסט, אַרום דער גאַנצ־קייט פון דער יודישער אומה. דאָרט איז אויפגעלעגט געוואָרען דער גרונד־שטיין צו דעם בנין פון דער אייביגער יודישער אַקאַדעמיע, וואָס

איז געוואָרען פאַר דעם יודישען פאָלק, ווי אַ לייכט-טורם אין זיין וואנדער-לעבען און האָט די ערשטע געשאפען דעם טיפ פון אַ פאָלק אָהן אַ לאנד און אָהן אַ שום ממשות׳דיגער פעראייניגונגס-קראפט, וואס לעבט פערוואָגעלט צווישען די ווייטסטע און פערשידענסטע אומות, און איז פון דעסטוועגען דאָך גאנץ, איינינ און דורכגעדרונגען מיט איין גייסט, דעם גייסט פון גאָט׳ס וואָרט.

פון די איבעריגע צוויי פּאַרטייען, זענען די צדוקים, וועלכע האָבען זיך די גאנצע צייט געשטיצט אויף אַ ריין-וועלטליכען יסוד, ביסליכווייז אינגאנצען אונטערגעגאנגען אלס פאָלקס-פּאַרטיי. עס זענען פון זיי געבליבען נאר איינצעלנע אריסטאָקראַטען, וואס האָבען זיך צוגעחנפה׳ט צו די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאכט, די פּראָקוראַטאָרען, און בעקומען אַ דאנק דעם אין זייערע הענד די בעדייטענדסטע פּאָסטענס אין דער יודישער זעלבסטפערוואלטונג. פאַר דער גאנצער צייט פון די אדומי׳שע הערשער און די שפּעטערדיגע רוימישע פערוואלטער האָבען די צדוקים אויסגעפילט דעם שטאַט פון די העכערע בית-המקדש-בעאַמטע, און נאָך אין דעם לעצטען יאָהר כמעט פאַר׳ן חורבן האָט זייערער אַ מיטגליעד חנן בן חנן, פערנומען דעם פּאָסטען פון אַ כהן גדול. געהענדיג די גאנצע צייט צוזאמען מיט דער מאכט, וועלכע האָט זיי געשיצט, זענען די דאָזיגע אריסטאָקראַטישע צדוקים אָדער ביתוסים (אויף דעם נאָמען פון דער כהן-גדול-דינאַסטיע ביתוס) שטענדיג געשטאַנען אין אַ פיינדליכער בעציהונג צו די רעוואָלוציאָנערע פּאַטריאָטען, און ערשט דאַן ווען די לעצטע זענען געוואָרען כמעט די פּאַקטישע בעלי בתים פון לאנד, האָבען זיך אָט די לאָיאַלע צדוקים פעראייניגט מיט די מעהר אקטיווע פּרושים, און געוואָלט צוזאמען איבערנעהמען די פיהרונג פון דער פאָלקס-אָנגעלעגענהייט, ד. ה. אייגענטליך — פון דעם אויפשטאנד. נאָך דער אינערליכער איבערקעהרעניש, וואס איז פאָרגעקומען אין ירושלים פאַר דער לעצטער בעלאגערונג, זענען אָבער די מעהרסטע אריסטאָקראַטען אינגאנצען אומגעקומען און צוזאמען מיט דער מאכט, האָט זיך געענדיגט אויך דאָס לעצטע ביסעל פון דעם איינפלוס, וואָס די דאָזיגע וועלטליך-געבילדעטע מיוחסים האָבען געהאַט אויף דעם יודיש-געזעלשאפטליכען לעבען.

געענדיגט איהר אויפגאבע אלס נאַציאָנאַלע פּאַרטיי, אָבער דאָך נישט אונטערגעגאנגען און נישט פערשוואונדען געוואָרען אינגאנצען פון האָריזאָנט, איז די דריטע גרופּע, די גרופּע פון די איסיים, אָט די

הײליגע הויל־ און מדבר־מענשען זענען אין די גליקליכסטע צײטען פון דעם יודישען מלוכה־לעבען אויך ווײט געווען פון דעם געזעלשאפטליכען טומעל, בעטראכטענדיג יעדע וועלטליכע און וואכעדיגע טעטיגקײט בכלל, ווי א פערברעך נעגען דער מלכות־השמים (הימעל־רײך). די שפעטערדיגע יאהרען פון אונגליק און שקלאפערײ האבען נאכמעהר פערשטארקט בײ די דאזיגע אסקעטען די אנטי־געזעלשאפטליכע און מיסטישע נײגונגען, און זײ האבען נישט אויפגעהערט צו שטראפען דער זינדיגער אומה און צו האפען אויף דעם „קץ", אויף דעם געטליכען משיח, וואס דארף אראבברענגען מיט זיך די ערווארטעטע הימעל־מלוכה און עפנען פאר אלע די טויערן פון דער געטליכער אײביגקײט.

אויף דעם באדען פון דער שטארקער מיסטישער אמונה זענען כסדר אויסגעוואקסען פערשידענע „געטליכע מענשען", וואס האבען געדינט אלס מוכיחים, בעלי מופת און אנזאגער פון דער גרויסער נאהנטער ליכטיגקײט, און מיט דער ערשײנונג פון די בעגײסטערטע הימעל־טרוימער, יוחנן המטבל (יאהאן דער טויפער) און ישוע פון נצרת, בעקומט אט דער אידעאל די געשטאלט פון א שטארקער גײסטיגער בעוועגונג, וואס רײסט זיך אריבער די גרענעצען פון יהודה און ווערט וואס ווײטער אלץ מעכטיגער, אקטיווער און אויך — אוניווערזעלער.

גײסטיג פיעל פראדוקטיווער און זעהר רײך אן בעדײטענדע געשעהענישען איז געווען אין יענער תקופה דאס לעבען פון די יודישע קהלות אין די לענדער אויסער יהודה. ס'איז נישט געווען כמעט קײן אײן ווינקעל אין די צווײ הערשענדע מלוכות פון דער דעמאלדיגער וועלט, די רוימישע און די פארטישע, וואו ס'זאל זיך נישט געפינען א ארגאניזירטע יודישע קהלה; די ברעגען פון גרויסען מיטעל־מעער, ווי פון די אנדערע הויפט־טײכען (נילוס חדקל, דונאי), זענען אלע געווען בעפעלקערט פון יודען, און די דאזיגע פונאנדערגעווארפענע קערנער פון דער יודישער אומה האבען אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך דעם זין פאר א העכערער גאטהײט און פאר העכערע בעגריפען פון רעליגיעזער זיטליכקײט. פאר'ן היסטאריקער ערשײנט די פעלקער־וואנדערונג פון יענער צײט און איהר ווירקונג אויף דער מענשליכער גײסטיגער ענטוויקלונג, ווי א מין פאראויסגעזעהענער, בעשטימטער פראצעס פון דער השגחה: די גריכישע קאלאניסטען האבען אויפגעוועקט בײ די נאציאנען, צווישען וועלכע זײ האבען געלעבט, דעם זין פאר קונסט

און וויסענשאפט; די רוימער האבען פערשפרייט אין דער וועלט זייערע מלוכה-אידעען און די ערשטע געוויזען דעם מוסטער פון א ארגאניזירטען שטאאטס-וועזען, פון א געזעצמעסיגער הארמאניע צווישען רעכט און מאכט, און האנד ביי האנד מיט די צוויי אומות האבען די פונאנדערגעווארפענע קינדער פון דעם יודישען פאלק געפלאנצט אין דער מענשהייט די בעגריפען פון געטליכער איינינקייט, פון דאס געטליכע אין דער וועלט און דאס געטליכע אין מענשען.

ווי אין מצרים און אין דער שכני'שער פראווינץ קירענייקע, האט זיך געפונען א גרויסער יודישער ישוב אויך אין סיריען און בעזונדער אין דער הויפטשטאדט אנטיוכיא, וואו די יודען האבען אויסגעמאכט א אנגעזעהענעם טייל פון דער בעפעלקערונג. די סירישע מלכים נאך אנטיוכס עפיפאנעס האבען זיך בעצויגען גאנץ פריינדליך צו זייערע יודישע אונטערטאנען און זיי צוריקגעגעבען די אלע רעכטע און זכיות, וואס עפיפאנעס הייט געהאט פון זיי אוועקגערויבט. איינער פון די דאזיגע מלכים האט זיי זאגאר צוריקגעגעבען די אוועקגערויבטע כלים פון ערשטען בית-המקדש, און די יודען האבען דאס געהאלטען אונטער א בעזונדער שמירה אין זייער שוהל. די בעציהונג צווישען ביידע בעפעלקערונגען איז אויך געוועזען א פריינדליכע, און די ארטיגע געצענדיענער האבען זאגאר אנגעהויבען ארויסצעווייזען שטארקע נייגונגען צום יודישען גלויבען. ווי דער היסטאריקער פון יענער צייט (יאזעפוס פלאוויוס) דערצעהלט, האבען א סך העלענען זיך בעטייליגט אין דעם יודישען גאטעסדינסט, און זיי זענען געווארען „אין א געוויסער מאס א טייל פון דער יודישער קהלה"; און די דאזיגע פריינדליכקייט איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז אין דעם יאהר פון די שרעקליכע געגענזייטיגע פאגראמען און מלחמות (66), האבען זיך די העלענען פון אנטיוכיא איינגעשטעלט פאר דער יודישער בעפעלקערונג און נישט געלאזען, זי בעפאלען. שפעטער האבען זיך אבער אט די בעציהונגען שטארק געענדערט און א גרויסע שולד האט געהאט אין דעם — א יודישער צורר היהודים. דאס איז געוועזען אין דער צייט, ווען וועספאסיאן איז געגאנגען מיט זיינע לעגיאנען דורך סיריען קיין יהודה, כדי איינצושטילען דעם דארטיגען אויפשטאנד, און די שטימונג פון דער ארטיגער בעפעלקערונג בנוגע צו יודען איז געוועזען א אנגעצויגענע, א אויפגערודערטע; האט זיך אבגערופען א געוויסער א נ ט י ו כ ס (דער זוהן פון דעם יודישען ארכאנט (נשיא)), וועלכער האט זיך געשמד'ט און זיך געוואלט צוחנפה'נען צו

די געצענדיענערישע מאכטהאבער, און ער האט ערקלערט פאר א גרויס-
סער פערזאמלונג פון בירגער אין א טעאטער, אז זיין פאטער (דער
ארכאנט) צוזאמען מיט די איבריגע ראשי הקהלה האבען בעשלאסען אונ-
טערצוצינדען די שטאדט. אזא ערקלערונג פון א יודען האט געמוזט
מאכען א שטארקען איינדריק און דער שענדליכער מסור האט ערדייכט
זיין ציעל — דער המון האט געחאפט די כלומרש׳ט-בעשולדיגטע יודען
און גלייך אויפ׳ן ארט זיי פערברענט. דערמיט האט זיך אבער דער פער-
ברעכערישער משומד נישט בעפריעדיגט; ער האט בעקומען אין זיין
מאכט א אבטיילונג סאלדאטען, און דאן האט ער ערשט אנגעהויבען צו
פייניגען זיינע געוועזענע גלויבענס-ברידער און זיי צו פערטיילען די
שרעקליכסטע יסורים. ער האט זיי געשטערט אבצוהיטען שבת, געצוואונ-
גען, מקריב צו זיין געצענדיענערישע קרבנות, און ווען ס׳איז מיט א
קורצע צייט שפעטער ווירקליך אבגעברענט געווארען א געוויסער טייל
פון שטאדט, האט ער אפען בעשולדיגט אין דעם די יודען. דער המון
איז שוין גרייט געווען, זיך ארויפצעווארפען אויף די „שונאים״ און זיי
מאסען-וויז צו פערטיליגען; דא האט זיך אבער ארייגעמישט אין דעם
ענין דער רוימישער לעגאט קאלעגא, און ער האט נישט דערלאזען צו
קיין פאגראם. שפעטער זענען ענטדעקט געווארען די אמת׳ע שולדיגע אין
דער שרפה, און די בעפעלקערונג האט זיך געקענט איבערצייגען, אז
די אלע אנפאלען פון דעם יודישען משומד זענען נישט מעהר, ווי שענד-
ליכע ליגענס. די יודענפיינדליכע שטימונג האט זיך פון דעסטוועגען נאך
אלץ נישט איינגעשטילט אינגאנצען און ווען טיטוס איז דורכגעפאה-
רען דורך סיריען שוין נאכ׳ן איינגעהמען יהודה, איז איהם די גריכישע
בעפעלקערונג פון אנטיוכיא ארוים אנטקעגען און געבעטען, ער זאל ארוים-
טרייבען פון שטאדט „די שונאים פון רוים״. אויף דער דאזיגער השתדלות,
וועלכע איז איהם שפעטער נאכאמאל פארגעלעגט געווארען פון די אנגע-
זעהענע שטאדט-בעלי-בתים, האט טיטוס געענטפערט, אז ער קען די
יודען נישט ארויסטרייבען, ווייל זיי וועלן זיך פשוט נישט האבען, וואו
אהין צו טאן — זיי האבען שוין קיין פאטערלאנד נישט. טיטוס האט
אויך נישט געוואלט מסכים זיין, אוועקצונעהמען ביי די יודען זייערע
רעכטע און זכיות, האטש די גריכען האבען איהם וועגען דעם שטארק
געבעטען.

א בעדייטענדע יודישע קהלה האט געהאט אויך ד מ ש ק. דא
האבען זיך געפונען ארום צעהן טויזענד יודען, און דער נאבאטעאישער

קעניג אַרעטאַס פילאָדעמאָס האָט געלאָזן אויסקלייבן איינעם פון זיי, אלס עטנאַרך (נשיא, ראש הקהלה). אין דעם אונרואיגן זעקס-און-זעכציגסטן יאָהר, און בעזונדער נאָך דער מפלה פון די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער קאָמאַנדא פון צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך אָבער דאָ אויך פונאַנדערגעקאָכט אַ שטאַרקע שנאה צווישן ביידע שכני'שע בעפעלקערונגען און יודיש בלוט האָט זיך געגאָסן מיט'ן שטראָם.

אין דער וועלט-הויפּטשטאָדט רוים האָט די יודישע בעפעלקערונג ביסליכווייז צוריק איינגעוואַנדערט, נאָכדעם ווי זי איז געהאַט פערטריבען געוואָרן פון דאָרטן אין טיבעריוס'עס צייטען. אונטער דער הערשאַפט פון קייזער קלודיוס האָבען זיך שוין געפונען אין רוים אַזוי פיעל יודען, אַז דער בעשלוס, זיי אַרויסצוטרייבען פון שטאָדט האָט נישט געקענט אויסגעפיהרט ווערן. קלודיוס איז אָבער געבליבען ביי זיין שנאה צו די רוימישע יודען, און ווען ס'האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ סכסוך אין דער יודישער קהלה איבער אַ געוויסען אַפּאָסטאָל פון קריסטענטום (כרעסטוס), האָט ער בעפוילען, אַרויסצוטרייבען אַ גרויסע צאָהל יודען פון רוים. די קהלה איז פונדעסטוועגען נישט אונטערגעגאַנגען; זי האָט געהאַט אַ סך שוהלען, אַ רעליגיעזען פיהרער (אַרכיסינאַגאָגאָס) און אויך אַ איינענעם בית-עולם. די מצבות אויף דעם יודישען בית-עולם האָבען אַממערסטען געהאַט גריכישע אויפשריפטען — די רוימישע יודען האָבען געשטאַמט פון אַלעקסאַנדריע און קליין אַזיען — מיט'ן נאָמען פון פערשטאָרבענעם און דעם שלום-וואָרט „שלום" אָדער „ינוח בשלום על משכבו". נעבען דער גרויסער קהלה אין רוים האָבען זיך אויסגעבילדעט אויך קלענערע קהלות אין גאַנץ דרום- און צפון-איטאַליען, און זיי אַלע האָבען געצויגען זייער יניקה פון דער רוימישער מוטער-געמיינדע.

גרעסער נאָך ווי אין אייראָפּאַ, סיריען און אַפריקא איז געווען די צאָהל פון די יודישע איינוואוינער אין די פּאַרטישע לענדער, — דער איבערגעבליבענער טייל פון די אַמאָליגע פערטריבענע אין בבל און מעסאָפּאָטאַמיען. דאָ האָבען זיך די יודען געפיהלט, ווי אמת'ע תושבים און ס'זענען געווען זאָגאַר גאַנצע פּראָווינצען מיט אַ ריין יודישער בעפעלקערונג. כאַראַקטעריסטיש איז די פאָלגענדע ערצעהלונג וועגען צוויי יודישע העלדען: צוויי יונגע לייט פון נהרדעה מיט די נעמען חסינאי און חנילאי, האָבען געגרינדעט אַ רויב-מלוכה, וואָס האָט אַרויפגעוואָרפען

אַ אומה אויף דער גאַנצער סביבה. לויט דער פּראָפעסאָר וועבער, זענען אָט די צוויי יונגע לייט אַמאָל בעשטראָפט געוואָרען פון זייער בעל הבית; האָבען זיי צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה וועבער-יונגען און אויף אַזאַ אופן געגרינדעט די דערמאָהנטע רויבער-מלוכה אָדער רויב-רעפּובליק. די צאָהל פון די נהרדעה'ישע רויב-העלדען איז געוואַקסען פון טאָג צו טאָג, און ענדליך איז די זאַך דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז דער קעניג אַליין (אַרטאַבאַן II) האָט זיך געפיהלט שוואַך געגען זיי, און איז געצוואונגען געווען, זיי צו אָנערקענען פאַר אַ בעזונדער מלוכה. די דאָזיגע מערקווירדיגע יודישע „מלוכה" אין אַ מלוכה האָט זיך געהאַלטען גאַנצע פופצעהן יאָהר (25—40), און ערשט דאַן איז זי אונטערגעגאַנגען איבער אַ אָריגינעלען סכסוך צווישען די צוויי הערשער-ברידער. חנילאי האָט זיך פערליעבט אין אַ געפאַנגענער שענער געצענדיענערין און האָט מיט איהר חתונה געהאַט. דאָס האָט שטאַרק פערדראָסען חסינאי מיט זיין מחנה, וועלכע האָבען געזעהען אין דעם שריט אַ פערראַט געגען דעם יודישען פאָלק, און זיי זענען אַרויסגעטרעטען געגען דער געצענדיענערין. די לעצטע האָט דאַן אָנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, צו בעזייטיגען חסינאי, און ענדליך האָט זי איהם פערגיפטעט; אין דער זעלביגער צייט איז חנילאי אויך אומגעקומען ביי איינער פון זיינע ריזיקאַלישע קריעגס-אונטערנעהמונגען. און איצט ערשט האָבען זיך די בבל'ער גענומען נוקם זיין אָן זייערע יודישע שכנים פאַר די רציחות פון דער „יודישער רויבער-רעפּובליק". אַ סך יודען זענען דאַן אַנטלאָפען פון בבל קיין סעלייציא, צו מערב-זייט פון טייך טיגריס; די פערביטערטע שנאה פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג האָט זיי אָבער אויך דאָ פערפאָלגט. סעלייציא האָט געהאַט אַ געמישטע בעפעלקערונג פון גריכען און סיריער (אויסער יודען), וועלכע האָבען ביז דאַן געלעבט אין איינער שנאה צווישען זיך, און איצט האָבען זיי זיך פעראייניגט אין קאַמפף געגען די יודען, פון וועלכע זיי האָבען געטויט איבער פינף טויזענד נפשות (41); די איבערגעבליבענע האָבען זיך געראַטעוועט אין דער פּאַרטישער הויפּטשטאָדט קטעסיפאָן. דערמיט האָבען זיך אָבער די יודען-פערפאָלגונגען איצט אָנגעהויבען, און די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג איז געווען געצוואונגען, איבערצוואַנדערן פון די קלענערע שטעדטלעך אין די גרויסע יודישע צענטערן — נהרדעא און נציבין.

די לענדער אויף יענער זייט טיגריס, פערסיען און מדי, האָבען אויך געהאַט גרויסע יודישע קהלות; פון דאַנען הייבען אַ סך יודען אויס-

געוואַנדערט קײן אַרמעניען; דער וועג פון די יודישע אויסוואַנדערער קײן גריכענלאַנד און אין דער געגענד פון שוואַרצען ים איז געווען פון קלײן אזיען. אַזוי האָבען זיך אויסגעבילדעט בעדייטענדע יודישע קבוצים אין אַטען, קאָרינט, טעסאַליען, פיליפי און נאָך אַזעלכע שטעדט. פון דעם רוימישען צענטר האָבען זיך, ווי ס'איז צו גלויבען, פערצווייגט קלענערע יודישע קאָלאָניעס אין דרום=פראַנקרייך און דרום=שפּאַניען, חאָטש ס'זענען נישט דערגאַנגען צו אונז קײן זיכערע שפּורען פון דעם יודישען אויפהאַלטען זיך אין די דאָזיגע ערטער.

אַזוי האָט אויסגעזעהען די דיאַספּאָראַ (צושטרייאונג, די פונאַנדערגעוואָרפענע טײלען פון דער יודישער אומה אין פערשידענע לענדער) נאָך פאַר דעם אונטערגאַנג פון יהודה. דער ערשטער איינדריק, וואָס דאָס יודישע וועזען און לעבען האָט געמאַכט אויף די געצענדיענער, איז געווען אַ אָבשטויסענדער. די פעלקער פון דער העלעניש=רוימישער וועלט זענען אין דעם משך פון אַ גאַנצער רייהע יאָהרהונדערטער ערצויגען געוואָרען אויף דעם קולט פון לעבען, — אויף דעם קולט, וואָס בעטראַכט דאָס לעבען מיט זיינע פערגניגענס, ווי אַ זעלבסטשטענדיגען ציעל, זעהט אין דער גאָטהייט נישט מעהר, ווי אַ פערגרעסערטע אָבשפּיגלונג פון די מענשליכע לײדענשאַפטען, און שטעלט זיך נישט פאָר קײן זאַך אָהן בילד און פאָרם, און דאָ האָבען זײ דערזעהען פאַר זיך אַ גרופּע מענשען, וואָס קוקט אויפן לעבען בכלל, ווי אויף עטוואָס וואַכעדיגעס, ניעדריגעס, און זוכט בסדר דעם העכערן זין פון לעבען; וואָס טראָגט אין זיך די פאָרשטעלונג פון אַ איינציגער און אַלץ אַרומנעהמענדער גאָטהייט אָהן שום געשטאַלט און פערקערפּערונג, און לעבט אינגאַנצען נאָר מיט דער פאָרשטעלונג, — מעהר אַכטענדיג אויף דעם אינערליכען מהות, ווי אויף דער אויסערליכער געשטאַלט, אויף דעם עהרליכען געפיהל, ווי אויף דער שענער פאָרם. די איינגענטימליכע זיטען און מנהגים פון דעם יודישען לעבען האָבען געמוזט אַרויסרופען ביי די געצענדיענער דעם איינדריק פון עטוואָס רעטזעלהאַפטעס, פרעמדעס, וואָס זײ האָבען בשום אופן זיך נישט געקענט ערקלערן, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ טיעפער אימה פאַר די „ווילדע“ אַזיאַטען פון איין זייט, און צו אַלערליי חוזק=מאַכערייען פון דער צווייטער זייט. דערביי איז דער געגענזאַץ צווישען יודענטום און היידענטום געווען אַזוי שאַרף און בולט, אַז ער האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען אויף יעדען טריט און שריט; דאָס אַלץ

וואָס איז הייליג געווען פאַר דעם געצענדיענער, האָט דער יוד בעטראַכט, ווי עטוואָס אונווירדיגעס, שענדליכעס, און דאָס ווײַטער, וואָס האָט פאַר׳ן געצענדיענער אַבסאָלוט קיין בעדײַטונג נישט געהאַט, איז געווען פאַר׳ן יודען אַ יסוד פון זײַן אמונה, פאַר וועלכען ער איז גרייט געווען, זיך מוסר נפש צו זײַן. נישט עסען מיט קיין געצענדיענער צוזאַמען, זיך נישט פערבינדען מיט זײַנם אַ קינד, זיך אָבהיטען פון חזיר-פלייש, דעם גאַנצען שבת׳דיגען טאָג קיין פײַער נישט אָנצינדען, — אָט די אַלע פונדאַמענטאַלע יודישע געבאָטען האָבען געקענט און געמוזט אויסגעטײַטשט ווערן פון די פרעמדע געצענדיענער, ווי אויסדריקען פון מענשענפײַנדליכקייט בכלל און שלעכטע כונות בפרט, און פון דעם זעלביגען שטאַנדפּונקט איז אויסגעטײַטשט געוואָרען אויך דער פאַקט, וואָס די יודען זענען אַזוי ערנסט געווען און האָבען קיין שום אָנטייל נישט גענומען אין די געצענדיענערישע אונטערהאַלטונגען און קאַמפּפס-שפּיעלערײַען, און האָבען נישט ארויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגען אינטרעס פאַר שענהײַט און קונסט.

די אויבערפלעכליכע גײַסטער האָבען דעריבער געקוקט אויפ׳ן יודענטום, ווי אויף אַ באַרבאַרישען אַבערגלויבען, וואָס האָט אין זײַן יסוד אַ טיעפע שנאה צו דעם גאַנצען מענשליכען מין; אין דער זעלביגער צײַט האָט אָבער דאָס יודישע לעבען מיט זײַן גײַסטיגער שטאַרקייט, גאַטספאָרכטיגער בעשיידענהײַט און אונגעוועהנליכער צניעות, — אַ שטאַרקען רושם געמאַכט אויף דעם מעהר עהרליכען און טיעפערזעהענדען טייל פון דער געצענדיענערישער געזעלשאַפט. די יודען האָבען זיך שאַרף צוגעקוקט צו דעם אַרומיגען לעבען און געזעהען פאַר זיך: דאָס וויסטע געצענטום מיט זײַנע מיטאָלאָגישע אײַנבילדונגען, די משוגעת פון גאַנצע פעלקער, אָבצוגעבען אַ געטליכען כבוד דעם אָדער יענעם פערדאָרבענעם קייזער; די שרעקליכסטע אויסגעלאַסענקייט, שענדליכע האָמאָסעקסואַליסטישע פערברעכענס, באַקחאַנטישע ווילדקייטען און בכלל אַלערלײַ טעמפּקייטען און בעסטיאַלישע געניג, — דאָס האָט זיי אין אַ געוויסען זין שטאָלץ געמאַכט אויף זייער גײַסטיגער עשירות און גענעבען דעם מוט, אָפען אַרויסצוטרעטען פאַר דער וועלט מיט אַ שטאַרקער אַגיטאַציע פאַר זייער אמת, פאַר זייערע שײַנקייטען. אויף דעם באָדען האָבען געמוזט אויסוואַקסען פערשיעדענע גײַסטיגע רײַבונגען, און דאָ האָבען זיך די יודען ווידער בענוצט מיט אַלע דיאַלעקטישע מיטלען, צו פערטיידיגען זייער שטאַנדפּונקט, און ממילא

אויך — אויפצעווײַזען די גאַנצע אינווענינגסטע צופוילטקײַט פון דער גע־צענדיענעריִשער אידעען־וועלט. כדי צו פערשטאַרקען דעם רושם פון זײַערע אַרגומענטען, פלעגען די יודישע אַפּאָלאָגעטיקער, ווי מיר האָבען שוין געזעהען אין איינעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען, זיך בענוצען מיט פּסעוידאָנימען פון פערשידענע גריכישע דיכטער און דענקער. אַזוי האָבען זיי געטאָן מיט דעם פּאָפּולערען לעגענדאַרישען זינגער אָרפעאוס און דעם בעריהמטען טראַגיקער סאָפאָקלעס, וועמען זיי האָבען אַרײַנגעגעבען אין מויל מעכטיגע לויב־ליעדער פאַר דער יו־דישער וועלט־אַנשויאונג. דער לעצטער פון די צוויי שרײַט אויס:

„איינציג אין אמת, איינציג איז גאָט,

„וואָס דעם הימעל ט'געשאַפען און די רוימען פון
דר'ערד,

„דעם ים'ס שוימענדע חוואַליעס און דעם שטראָם'ס
געוואַלט.

„נאָר מיר שטערבליכע, אין האַרצען בענאַרישט,

„מאַכען צום טרייסט פון לײַדען און פּײַן

„בילדער פון געטער זיך, פון לעהם און פון שטיין,

„אויך פון גאָלד געשטאַלטען מיר זיי און פון העל־
פאַנטביין.

„זיי ברענגען מיר קרבנות און ווייהען די פערזאַמלונג,

„דאָס האַלטען מיר, זעה, פאַר גאָטספערעהרונג".

ווען ס'זענען בעקאַנט געוואָרען אין דער רוימישער וועלט די נבואות פון די סיבילישע אָראַקולען, האָבען דאָס די יודישע דיכטער אויך אויסגענוצט צו זייער צוועק, און פּראָקלאַמירט מיט'ן מויל פון דער סיבילע די גרויסקייט פון דעם יודישען גאָט. *) דער בעגײַסטער־טער זינגער פון די דאָזיגע פּסעוידאָ־סיבילען איז געווען דער זעלביגער, וואָס האָט אָנגעזאָגט משיח'ס אָנקומען און זײַן פּראַכט, אין דער צײַט פון דער לעצטער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ.

אונטער דער מאַסקע פון דעם גריכישען דיכטער פּאָקילידעס האָט אַנאַנדער יודישער פּערז־קינסטלער בעזונגען די הויכע מאָראַלישע אידעאַלען פון יודענטום, די אינווענינגסטע צופוילטקייט, פון וועלכער

---

*) זעה אויבען ז. 466—469.

עס האָבען געליטען די ביידע קולטור־פעלקער פון יענער צייט, די רוימער און גריכען, זייערע אוננאַטירליכע געשלעכטליכע שענדליכקייטען און זייער; טעמפּע אַכזריות, האָבען ארויסגערופען ביי דעם יודישען הייסען מאָראַליסט נישט בלויז פעראַכטונג, נאָר אויך מיטלייד, און ער האָט זיי אונטערגעטראָגען דעם באַלזאַם פון דער געטליכער זיטליכקייט, ווי זי איז אויסגעדריקט אין דער יודישער תורה. „דאָס זענען די בעהאַלטענע מיטלען פון דער גערעכטיגקייט. ווער עס וועט זיך האַלטען ביי זיי, וועט עררייכען אַ גליקליך לעבען ביז צו דער שוועל פון דער עלטער" — האָט ער זיי געזאָגט.

די וויכטיגסטע קראַנקהייט פ״ דעם גריכיש־רוימישען אָרגאַניזם, וואָס האָט געמוזט פיהרען צו דעם ..ונטערגאַנג פון די ביידע פעלקער, איז געווען די אוננאַטירליכע ליעבע, די האָמאָסעקסואַליסטישע אונ־צוכט. אויף דעם האָט זיך דער דיכטער אָבגערופען מיט זיין מעכ־טיגען געשריי:

עראָס איז קיין גאָט נישט,
אוננליק ברענגט ער נאָר!

און מיט דער זעלביגער קראַפט האָט ער געפלאַנצט אין דער מענשהייט אויך אַ טיעפע פעראַכטונג צו יעדער פאָרם פון בלוטפער־גיעסען און פערניכטען אַ מענשליך לעבען. ער האָט געלערנט:

„נאָר צום שיצען זיך געגען שונא, זאָלסטו דיך מיט'ן שווערד ארומגאַרטלען.

און בעסער איז, ווען דו בענוצט עס גאָרנישט, צי גערעכט צי נישט גערעכט.

„דען טויטסטו דעם פיינד — זענען דיינע הענד בעפלעקט". — —

„טויטען זאָל נישט די מוטער איהר קינד אין איינגענעם שויס,
און דאָס נייגעבוירענע נישט וואַרפען פאַר הינט און גייער־פויגעל
צום עסען. *) — — —

זיי אויף חכמה נישט שטאָלץ, אויך אויף שטאַרקייט נישט, אָדער אויף רייכטום.

---

*) געגען דעם פערברעכערישען מנהג פון די גריכען און רוימער, צו טוי־טען די ליעבעס-פרוכט אין דער מוטערס לייב, און אומצוברענגען די שוואַך אָדער פעהלערהאַפטיג געבוירענע קינדער;

גאָט נאָר אַליין איז קלוג, פול מאַכט און רײַכטום און גליק."

נאָך שאַרפער און ענטשיידענער, ווי אין די סיבילישן און אין די דיכטונגען פון פסעוידאָ-פאָקילידעס, זענען די נעגאַטיווע זײַטען פון היי־דענטום קריטיקירט געוואָרען אין דעם ווערק „שלמה'ס חכמה". דער אַנאָנימער אַלעקסאַנדריניש-יודישער מחבר פון דעם ספר, וואָס האָט געלעבט אין ערשטען יאָהרהונדערט, דעקט אויף פאַר דער וועלט אַלע שוואַרצע און פינסטערע זײַטען פון דער געצענדינערישער קולטור, און פון דעם טונקעלען שאָטען לאָזט ער אַרויסשײַנען די ליכטיגקייט פון יודענטום. די יודישע קלוגהייט ווערט דאָ פערקערפערט אין דעם קלוּגען שלמה המלך און אין זײַן נאָמען ווענדט זי זיך צו די מלכים פון דער ערד (די רוימישע מאַכטהאָבער).

„ליעבט די גערעכטיגקייט, איהר שופטים פון דער ערד — זאָגט צו זיי שלמה'ס חכמה — דערקענט גאָט אין דער גוטסקייט און זוכט איהם אין דעם עהרליכען געפיהל".

די ערפינדונג פון דעם געצענבילד איז, לויט דער מיינונג פון דעם מחבר, דער מקור פון אַלע אויסגעלאַסענקייטען און פיהרט צום אונטערגאַנג פון לעבען. דער מענש (דער קינסטלער) שניצט אויס אַ סטאַטוע פון האָלץ, שטייַן אָדער מעטאַל, און דער המון, פערבלענדעט פון דער שענער אַרבייט, הויבט אָן ביסליכווייז צו בוקען זיך און צו קניען פאַר דער אָבבילדונג, ווי פאַר אַ גאָטהייט. און ווייל די פעלקער האָבען נישט קיין שום בעגריף פון דער הויכער אמת'ער געטליכקייט טוען זיי אָב אַלערליי מעשים תעתועים און פילען אָן די ערד מיט זנות, גניבה, גזילה, רציחה, פאַלשקייט, חוצפה און אַ טעמפּ-אכזריות'דיגע בעציהונג צו דעם מענשענס לײַדען. די נייגונג פון המון, צו פערגע־טערן, רופט ווידער אַרויס די שטרעבונג פון געוויסע יחידים, פער־געטערט צו ווערן, און אַ קאַיום קאַליגולאַ שעהמט זיך נישט צו בעפוילען, מ'זאָל זיך בוקען פאַר זײַן בילד און מקריב זײַן צו איהם קרבנות.

געגען אָט דעם אַבסורד אירעניזירט שלמה און זאָגט: „אויך איך, האָטש אַ קעניג, בין אַ שטערבליכער מענש". דער קעניג האָט דעם זעלביגען אַרייַנגאַנג אין לעבען און דעם זעלביגען אַרויסגאַנג פון לעבען, וואָס אַלע אַנדערע מענשען, און פערגעטערן איהם, הייסט דאָס זעלבע, וואָס פערגעטערן אַנאַנדער פערגענגליכען געגענשטאַנד.

דאָס יודענטום ווייס אָבער נישט פון די אַלע לעכערליכקייטען.

עס איז נישטא קיין אנדער געטליכע מאכט, אויסער דעם איין=און איינציגען בילדלאזען גאט, וועלכער האט בעשאפען די וועלט פון כאאס, פון תהו ובהו, און פיהרט זי מיט גערעכטיגקייט, מיט מאס און צאהל און געוויכט. פון איהם שטאמט די אמת׳ע קלוגהייט, דאס איז דער אטעם פון זיין אלמעכטיגקייט, דער ריינער שפיגעל פון זיין מאיעסטעט, די אויסשטראמונג פון זיין לויטערער הערליכקייט, די אויסשטראהלונג פון דער אייביגער ליכטיגקייט, דאס בילד פון דער געטליכער גוטסקייט. און אויסגעוועהלט האט גאט דאס פאלק ישראל, וואס איז דאס אידעאל, די פערקערפערונג פון גערעכטיגקייט; די אלע צרות, וואס ישראל שטעהט אויס פון די פרעמדע אומות, זענען נאר נסיונות — דאס פרובט גאט זיינע קינדער און לייטערט זיי, ווי מ׳לייטערט גאלד אין א שמעלץ=פאן; אין דער צוקונפט וועט דערפאר ישראל משפט׳ען די פעלקער און איבער איהם וועט גאט ביז אין דער אונענדליכקייט רעגירען.

אזוי האבען די יודען פון דער העלענישער וועלט געקעמפפט געגען דער העלענישער וועלט=אנשויאונג; אט דער קאמפף איז אבער נישט אריבער אהן א איינפלוס אויך אויף דער יודישער אידעען=וועלט. די יודען האבען געוואלט בעקאנען די אינטעליגענטע קרייזען פון דער גריכישער בעפעלקערונג מיט דער גייסטיגער עשירות פון יודענטום; און דער ביי זענען זיי אזוי דורכגענומען געווארען מיט דעם גריכישען געדאנקענגאנג, מיט דער גריכישער ארט דענקען, אז זיי האבען צו זייערע אייגענע אידעען אויך אנגעהויבען אנצעווענדען דעם מאסשטאב פון דער גריכישער קלוגהייט. זייער בעוואונדערונג פאר די שארף און שען=געפארמטע געדאנקען פון דער גריכישער וויסענשאפט האט זיך ביי זיי צוזאמענגעגאסען מיט דעם בעוואוסטזיין פון דער יודישער גייסטיגער גרויסקייט, און דאס רעזולטאט דערפון איז געוועזען זייער איינבילדונג, אז אט די אלע גריכישע געדאנקען זענען גארנישט קיין גריכישע, נאר איבערגענומענע פון יודענטום. זיי האבען זיך נישט געקענט צולאזען דעם געדאנק, אז דער אדער יענער אנגענומענער סיסטעם פון דער גריכישער פילאזאפיע זאל נ י ש ט זיין פערטרעטען אין דעם געטליכען קוואל פון דער אמת׳ער קלוגהייט, אין דער ת ו ר ה, און דאס האט זיי געצוואונגען איינצופיהרען אין דער אויסטייטשונג פון די ביבעל=פסוקים די אלעגארישע מעטאדע, די מעטאדע פון רמזים און סודות, וואס גיט צו דעם פשוט׳ען טייטש פוןווארט א גאנץ אנדערען, העכערן זין. הינטער

עדען אויסדריק פון דער תורה האָבען זײ געזוכט אַ באַהאַלטענע הױכע כונה, און נישט בלויז די צווייזייטיגע אויסדריקען, נאָר אַפילו די פשוט'ע היסטאָרישע פאַקטען און די קלאָרע געזעצען זענען בײ זײ אויך פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַלעגאָריען, כדי צו קענען אַרויספרעסען פון דאָרטין וועלכען ס'איז פילאָזאָפישען פשט'ל.

פאַר דעם שטאַרקסטען אויסדריק פון דער אַלעגאָרישער מעטאָדע, ווי פון דער יודיש=העלענישער ליטעראַטור בכלל דאַרף מען רעכנען דעם גרויסען יודישען גײסט פון יענער עפּאָכע, פילאָ פון אַלעקסאַנ=דריע (פילון האַלכסנדרוני). פילאָן האָט ברײט ענטוויקעלט דעם סיס=טעם פון אַלעגאָרישע אויסטײַטשונגען און האָט אויף דעם וועג פעראײ=ניגט די העלענישע מעטאַפיזיק מיט די רעליגיעזע טראַדיציעס פון יו=דענטום; דערבײ האָט ער זיך אָבער שטײף געהאַלטען אויך בײ דעם פשוט'ען זין פון געזעץ און זעהר שאַרף פערטײדיגט דעם פראַקטישען עלעמענט פון דער תורה. „ער ברענגט, למשל, דעם פסוק: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (און עס זענען געענדיגט געווען די הימלען און די ערד און אַלע זײערע שאַפונגען) און ערקלערט: דער סימבאָלישער משה רופט אָן דעם פ ע ר ש ט אַ נ ד הימעל און דעם ג ע פ י ה ל — ערד. אין דער וועלט פון פערשטאַנד געהט אַרײן אַלעס קערפּערלאָזעס און אידעאַלעס, און דאַגעגען האָט אין זיך די וועלט פון געפיהל — אַלעס קערפּערליכעס, וואָס ווערט עמפּפונדען מיט די חושים. זעלבסטפער=שטענדליך, רעדט זיך דאָ נישט וועגען פער־שטאַנד אָדער געפיהל פון קאָנקרעטע אינדיווידען, נאָר וועגען די אידעען פון ערשטען אָדער צווייטען". גאָט האָט בעשאַפען — זאָגט ער אין אַנאַנדער אָרט — די זיכטבאַרע ממשות'דיגע וועלט לויט אידעאַלע גײסטיגע מוסטערן, ענה=ליך דערצו, ווי אַן'אַרכיטעקטאָר שטעלט אויף אַ שטאָדט לויט דעם פלאַן, וואָס ער האָט צוזאַמענגעשטעלט בײ זיך אין קאָפּ" (דובנאָוו). דאָס הײסט, אַז גאָט האָט בעשאַפען פריהער די ג ײַ ס ט י ג ע וו ע ל ט פ ו ן ד י א י ד ע ע ן, וועלכע זענען געוואָרען ווירקענדע קרעפטען און די אויספיהרער'ס פון דעם געטליכען ווילען. דורך דער פערמיטלונג פון די דאָזיגע כחות כיהרט גאָט די וועלט, זײ זענען זײנע פאַקטישע פערטרעטער און שלוחים.

מיט דעם דאָזיגען סיסטעם פון אַלעגאָרישע אויסטײַטשונגען איז פילאָ דורכגעגאַנגען די גאַנצע תורה, און יעדעס וואָרט פון איהר האָט פאַר איהם געהאַט אַ רמז אויף וועלכען ס'איז פילאָזאָפישען אמת; די

פיער טײַלען פון גן עדן זענען א רמז אויף די פיער גוטע אײַנגעשאַפטען : קלוגהײַט , מעסיגקײַט , העלדישקײַט און עהרליכקײַט . אדם און חוה שטעלן פאַר מיט זיך די צווײ יסודות : גײַסט און קערפערליכקײַט , פון וועלכע די צווײטע מוז זיך אונטערגעבען דעם ערשטען , אַט אַזוי ווי דאָס ווײַב איז אונטערגעוואָרפען דעם מאַן . וועט מען דאָך וועלן מײַנען , אַז אויב דער עיקר אין די פסוקים פון דער תורה זענען נאָר די אַלעגאָרישע כונות און געדאַנקען , איז דאָך ממילא שוין נישט וויכטיג דער פשוט'ער פשט זײַערער , לויט וועלכען די אַלע געבאָטען מוזען פראַקטיש אָבגעהיט ווערן ? ענטפערט פילאָ : נײַן . „אויב ס'ענדערן זיך די געזעצען בײַ אַנדערע פעלקער , בלײַבען די געזעצען פון יודענטום אײביג פעסט , אונבעריהרט , ווי בעצײַכענט מיט דעם שטעמפעל פון דער נאַטור , פון דער צײַט אָן , ווען זײ זענען ענטפלעקט געוואָרען ביז דעם הײַנטיגען טאָג . און ביז דער אײביגקײַט וועלן זײ אַזוי פעסט שטעהן , אַזוי לאַנג ווי די זון און די לבנה און די וועלט וועלן אַ קיום האָבען” . אַרײַנקומענדיג אין אַ טיעפער התפּעלות פון דער געטליכער קלוגהײַט , וואָס די יודישע תורה האָט אין זיך , שרײַט פילאָ אויס : „צי זענען דען נישט ווערט געשעצט צו ווערן די געזעצען , וועלכע לערנען די רײַכע , אָוועקצוגעבען אַ טײל פון זײער פערמעגען די נויטבעדערפטיגע , און צו טרײסטען די אָרימע ? צי קען מען דען נישט בוינען דעם קאָפּ פאַר אַ געזעץ , וואָס מאַכט , אַז נאָך זיעבען יאָהר זאָלען אַלע אַלמנות , יתומים און נישט פערמעגליכע צוריקבעקומען זײער אײגענטום ?”

פילאָ'ס אַלעגאָריש=פילאָזאָפישע אויסטײַטשונג פון געזעץ איז געווען ענג פערבונדען מיט זײַן פאָרשטעלונג וועגען דער אידעאַלער בעדײַטונג פון דער יודישער אומה . חאָטש הימעל און ערד געהערן צו גאָט , האָט ער דאָך פון דעם גאַנצען מענשענגעשלעכט אויסדערוועהלט דאָס פאָלק ישראל , די מענשען אין אמת'ען זין , וועלכע זענען בעשטימט פון דער השגחה אויסצופיהרען אַ גאַנץ בעזונדער מיסיע , אַלס לעהרער און מאָראַלישע ערציהער פון דער איבריגער מענשהײַט . פערגליכען מיט די אַנדערע פעלקער שטעהט די יודישע אומה גאַנץ אָבגעזונדערט און אַלײן , — איהרע געזעצען רײַסען זי אינגאַנצען אָב פון דער אַרומיגער וועלט . אויב די יודען זענען אַזוי עלענד צווישען די איבריגע אומות , זענען זײ אָבער דערפאַר בעגנעדיגט מיט אַ בעזונדער באַרימהערציגקײַט פון גאָט — פילאָ איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם טיעפען גלויבען אין דער ליכטיגער משיח=צוקונפט , וואָס ערוואַרט דעם

יודישען פאלק. שווער איז נאר אט דעם אלעקסאנדרינישען פילאזאף געווען זיך אנ׳עצה צו געבען מיט יענע שטעלען, וואו ס׳האט זיך בעמערקט א אפענע סתירה צווישען דעם גייסט פון יודישען געזעץ און די גרונד-כללים פון דער גריכישער פילאזאפיע. דער יודישער פילאזאף מיט דער שטארקער ליעבע צו די בעסערע זייטען פון דער העלענישער געדאנקען-וועלט, האט דא געמוזט זוכען אלערליי מיטלען, אום שלום צו מאכען צווישען די ביידע כללים, און נישט שטענדיג איז דאס איהם אינגאנצען געלונגען.

פילא׳ס סיסטעם האט בכלל געהאט א ר ע ל י ג י ע ז ע ן כאראקטער. גאט אליין איז פאר איהם דאס גוטע, פאלקאמענע, ווירקליכע; די מאטעריע, פון וועלכער די וועלט בעשטעהט, איז פערגענגליך, נישט ווירקליך און שלעכט. גאט, דער אונענדליכער און נישט בעשאפענער, לאזט זיך מיט קיין זאך פון דער בעשאפענער וועלט נישט פערגלייכען. מ׳קען דעריבער נישט צושרייבען גאט קיין שום אייגענשאפט, אזוי ווי מ׳קען זי איהם אויך נישט נ י ש ט צושרייבען. מ׳מוז נאר זאגען, אז גאט איז א י י ג ע נ ש א פ ט ס ל א ז. דאס זעלבע איז אויך מיט גאט׳ס נאמען, ער האט קיין נאמען נישט — ער איז דאס ז י י ע נ ד ע אדער דאס זיין אין אלגעמיין. צו דער אייגענשאפטסלאזיגקייט האט פילא נאך צוגעשריבען גאט די העכסטע ווירקזאמקייט, די אונענדליכע טעטיגקייט. צוליעב זיין אונענדליכער ווירקזאמקייט און זיין אלמעכטיגקייט מוז גאט בעטראכט ווערן אלס בעשעפער; צוליעב זיין ערהויבענער פאלקאמענהייט קען אבער נישט צוגעלאזען ווערן, אז ער זאל האבען אמאל געקומען אין בעריהרונג מיט דער שלעכטער מאטעריע. דאס פילאנישע סיסטעם איז דעריבער גענויט אנצונעהמען די עקזיסטענץ פון א מיטעל-וועזען צווישען גאט און דער וועלט. אזעלכע מיטעל-וועזענס זענען די געטליכע עמאנאציעס, וועלכע „שטעלן פאר מיט זיך א אויסמיש פון די דערמאנטע אורערשטע „גייסטיגע אידעען", יודישע „מלאכים" און גריכישע רוחות און שדים" (דובנאוו). דער אינערליכער בעגריף פון די דאזיגע גייסטיגע קרעפטען אלס פערמיטלער צווישען גאט און דער וועלט איז, לויט פילאנ׳ס סיסטעם, דער ל א ג א ס אדער דער ו ו י ר ק ע נ ד ע ר ג ע ט ל י כ ע ר פ ע ר ש ט א נ ד, די געטליכע קלוגהייט, דער גייסט פון גאט, דער כח פון אלע כחות. משה, דער גרעסטער פון אלע נביאים, האט זוכה געווען צו פערנעהמען די ענטפלעקונג פון דעם געטליכען ווילען, און די דאזיגע ענטפלעקונג איז דורך איהם פעראייביגט געווארען אין דער

תורה, וואָס טראָגט דעריבער אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דער גאָטהייט.

פילאָנ'ס קינסטלעריש-אויסגעאַרבייטע ווערק, געשריבען אין אַ רייכער גריכישער שפּראַך, האָבען פון איין זייט אַ שטאַרקען שטויס געטאָן פאָראויס דער געצענדינערישער וועלט אויף דעם וועג צום ריינעם מאָנאָטעאיזם, און פון דער צווייטער זייט האָבען זיי געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם קריסטליכען אידעען-גאַנג. אין דער יודישער ליטעראַטור, דאַגעגען, האָט זיך דער איינפלוס פון פילאָ'ס רעליגיעזער פילאָזאָפיע אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען ערשט אין אַ סך יאָהרען אַרום, ווען די אַלעגאָריע און דער מיסטיציזם, אין דער געשטאַלט פון ק ב ל ה, האָבען ווידער אויפגעלעבט און פערנומען אַ בעדייטענדען פּלאַץ אין דער יודישער שאַפונגס-וועלט.

כדי צו פערטיידיגען דאָס יודענטום פון דער שענדליכער יודענפיינדליכער אַגיטאַציע, וואָס האָט זיך פאַר זיין צייט שטאַרק פונאַנדערגעקאָכט אין אַלעקסאַנדריע, האָט פילאָ אַרויסגעגעבען צוויי בעדייטענדע ווערק: „געגען פלאַקוז'ן" און די „דעפּוטאַציע צום קייזער קאַליגולאַ" (נאָך דעם שרעקליכען פּאָגראָם איבער די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין אַכט און דרייסיגסטען יאָהר). אין די ווערק פּאָלעמיזירט דער טיעפזיניגער פילאָזאָף מיט די יודישע שונאים און רעדט מיט אַ אונגעוועהנליכען פייער וועגען די גרויסע מאָמענטען פון דער יודישער פערגאַנגענהייט, וועגען די יודישע גרויסע גייסטער און בכלל וועגען דער גרויסער ראָליע, וואָס יודען שפּילען אין דער געשיכטע פון דער מענשליכער קולטור.

צו דער דאָזיגער גרויסער שריפטליכער אַגיטאַציע פאַר'ן יודענטום איז צוגעקומען אויך די מינדליכע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די נידריגע קלאַסען פון דער העלענישער בעפעלקערונג. דער יודישער סוחר, וואָס האָט געהאַלטען אין איין וואַנדערן פון שטאָדט צו שטאָדט און פון לאַנד צו לאַנד, האָט אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך זיין גייסטיגען „איך", און זענענדיג געצוואונגען כסדר, זיך צו פערטיידיגען, האָט ער שוין ממילא געמוזט אויך שאַרף קריטיקירען די יסודות פון דער געצענדינערישער וועלט-אַנשויאונג און זיי אונטערגראָבען. דערביי איז דער באָדען פאַר אַזאַ פּראָפּאַגאַנדאַ אויך געווען זעהר אַ גינסטיגער; די פעלקער פון דער אַלטער וועלט האָבען זיך איבערהויפּט שטאַרק גענויטיגט אין ליידענשאַפטליך-רעליגיעזען בעגייסטערונגען, און דער טיעפער גייסטיגער אינ-

האַלט פון דעם יודישען גלויבען האָט שטאַרקער גערעדט צו זייער רעליגיעזען געפיהל, ווי די קינדערשע מעשות פון דער געצענדיענערישער מיטאָלאָגיע און די קאַלטע זיטליכקייט פון סטאָאיציזם. אַ בעזונדער נייגונג צום יודענטום האָבען אַרויסגעוויעזען די העלענישע פרויען; אויף די טעכטער פון זינד און געשלעכטליכע אויסגעלאַסענקייטען האָט געמוזט אַ שטאַרקען אײַנדריק מאַכען די יודישע צניעות, די רייַנקייט פון דעם יודישען פאַמיליען-לעבען, און דערצו האָט זייער איבערגאַנג צום יודענטום נישט געפאָדערט פון זיי קיינע אָנשטרענגונגען.

די פאָלגען פון דעם אַלעמען האָבען זיך באַלד אַרויסגעוויעזען — עס זענען אויסגעוואַקסען מאַסען גרים. פילאָ דערצעהלט, אַז די גריכען אין זיין פאָטערלאַנד, וועלכע זענען איבערגעגאַנגען צום יודענטום, האָבען אויך זייערע אַלע פריהערדיגע מנהגים געענדערט און זענען געוואָרען פיעל זיטליכער, מעסיגער און מענשענפריינדליכער. די ערשיינונג פון אָננעהמען דאָס יודענטום אָדער בעדייטענדע יודישע מנהגים, האָט זיך פערשפרייט אויף דער גאַנצער דיאַספּאָראַ — סיריען, קליין אזיען, מצרים, איטאַליע, גריכענלאַנד — און יוסף פלאַוויוס דערצעהלט: „ס'איז נישטאָ קיין איין שטאָדט צווישען די העלענען אָדער באַרבאַרען, וואו ס'זאָל נישט האָבען אַרייַנגעדרונגען דער מנהג צו היטען שבת, תעניתים אָדער ליכט-צינדען, און וואו ס'זאָלען נישט אָבגעהיט ווערן אַ סך פון אונזערע דינים וועגען עסען... אַ סך פון די העלענען האָבען אָנגענומען אונזערע געזעצען; אַנדערע זענען זיי געבליבען טרייַ, די איבריגע האָבען נישט אויסגעהאַלטען זייער שטרענגקייט און זענען אָבגעפאַלען". פיעל זענען געבליבען ביי זייער היימישען לעבען, נאָר פערעהרט האָבען זיי דעם איין-איינציגען גאָט פון ישראל און האָבען געשיקט מתנות אין בית-המקדש; די פלעגט מען רופען „ג אָ ט - פ ע ר ע ה ר ע ר" אָדער „ה אַ ל ב ע ג ר י ם". אין אַ נ ט י ו כ י אַ פלעגען מאַסען געצענדיענער קומען צום יודישען גאָטעסדיענסט; אין ד מ ש ק האָבען אַ סך פרויען געהיט דעם יודישען קולט, און אין ר ו י ם האָט די דאָזיגע נייגונג בעזונדער שטאַרק געהערשט אין די אַריסטאָקראַטישע ספערען. עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען אַזעלכע קלאַנגען אפילו וועגען נעראָ'ס פרוי, די קייזערין פּאָפּעאַ סאַבינאַ, און נעראָ'ס לעהרער, דער בעריהמטער ס ע נ ע ק אַ, בעדויערט שטאַרק דעם פאַקט, וואָס „די לעבענס-מנהגים פון דעם דאָזיגען שעדליכען פאָלק ווערן ביסליכווייַז אָנגענומען אין אַלע לענדער, און די בעזיגטע גיבען זייערע געזעצען די זיגער". אַ

עהנליכע בעדויערונג געפינט זיך אויך ביי יובענאל׳ן. ער קלאגט זיך אויף דער „אבערגלויבישער נייגונג״ פון א געוויסען טייל פון דער רוימישער געזעלשאפט צום יודענטום. „זייער פעריעהרען — זאגט ער — גאר די הימעל־גאטהייט, היטען אב די יודישע געזעצען, ארבייטען נישט זום שבת. עסען נישט קיין חזיר־פלייש; אנדערע פון זיי לאזען זיך אפילו מל׳ן. אנשטאט די רוימישע געזעצען, שטודירען זיי מיט פרומקייט די יודישע דינים און היטען זיי שטרענג אב״.

נאך א גרעסערן נצחון האט די יודישע פראפאגאנדא אבגעהאלטען אין דעם הויף פון אדיאבענע, א קליינע האלב־גריכישע מלוכה, אויף די ברעגען פון טייך חדקל, וואס האט זיך געפונען אונטער דער אויבער־מאכט פון פארטיען. צווישען די קינדער פון דעם קעניגליכען פאר האט זיך געפונען איין זוהן, מיט׳ן נאמען איזאט, וועלכען די עלטערן האבען אוועקגעשיקט צו ערציהען אין דעם קעניגליכען הויף פון מעזענע. דא האט זיך דער יונגער פרינץ בעקאנט מיט דעם יודישען סוחר־מיסיאנער חנניה, (וועלכער האט שוין פון פריהער געהאט צוגעצויגען צום יודענטום דער טאכטער פון דעם מעזענעאישען פירשט) און די רעליגיעזע אגיטאציע פון דעם יודען האט אזוי שטארק געווירקט אויף איהם, אז ער איז גלייך געווארען א יוד, חאטש געמל׳ט האט ער זיך נישט, ווייל חנניה האט איהם ערקלערט, אז מ׳קען זיין א פרומער יוד נישט געמל׳טערהייד אויך. אונטער דער צייט האט איזאט׳ס מוטער, די אדיאבענישע קעניגין העלענע (הילני המלכה) זיך אויך מגייר געווען, אונטער דער ווירקונג פון אנאנדער יודישען מיסיאנער. פון דעם צווייטען האט איזאט זיך דערוואוסט, אז אום צו ווערן אן אמת׳ער יוד מוז מען זיך פריהער מל׳ן, האט ער בעהאלטענערהייד געלאזען אויספיהרען איבער זיך די דאזיגע אפעראציע. ווען דער קעניג פון אדיאבענא, מאנאבאז (מונבז המלך) איז געשטארבען, האט ער איבערגעלאזען דעם כסא המלוכה איזאט׳ן, חאטש ס׳זענען געווען עלטערע ברידער. אין א קורצער צייט ארום האט זיך מגייר געווען אויך איזאט׳ס ברודער, דער רעגענט מונבז II, און באלד האט זיך ענטוויקעלט זעהר א הארציגע בעציהונג צווישען דעם אדיאבענישען קעניגליכען הויז און דער יודישער הויפטשטאדט. די ערשטע איז געקומען קיין ירושלים די קעניגין־מוטער העלענע (43); איהר האבען בעגלייט איזאט׳ס פינף זיהן, וועלכע האבען זיך דא געזאלט אויסבילדען אין יודישע למודים און אין דער העבראעישער שפראך. דערווייל האט זיך געמאכט אין יהודה א שטארקער הונגער, פון וועלכען די בע־

פעלקערונג האָט שטאַרק געליטען, איז די קעניגין העלענע געקומען צו הילף דעם פאָלק. זי האָט געלאָזען ברענגען גאַנצע שיפסלאָדונגען מיט תבואה פון אלעקסאַנדריע און פײַגען פון ציפערן, און האָט דאָס פונאַנדער־געטײלט צווישען די בעדערפטיגע (48). דאָס אַדיאַבענישע קעניגס־הויז האָט אויסער דעם פיעל געטאָן אויך פאַר דער פערשענערונג פון בית המקדש. די קעניגין האָט געלאָזען אײַנפאַסען אַ גאָלדענע, מושעל־ענליכע שויב אין דער טהיר פון קדשי קדשים, וואָס האָט אָבגעשלאָגען אין פערשידענע קאָלירען דעם ערשטען שטראַהל פון דער מאָרגענזון און אָנגעזאָגט די כהנים, אַז דער טאָג קומט אָן. אין אײנער פון די בית־המקדש־עזרות האָט זי געלאָזען אויפהענגען אַ גאָלדענעם טאָוועל, אויף וועלכען ס'איז געווען אויסגעקריצט דאָס קאַפּיטעל פון דער תורה, וואו ס'רעדט זיך וועגען אַ סוטה (אַ אשת איש, וואָס איז פערדעכטיג אין דעם, אַז זי איז דעם מאַן אונטרײַ געוואָרען).

די דאָזיגע פרומע און וואוילטעטיגע קעניגין האָט נאָך איבערגעלעבט איהר זוהן איזאַט (געשט. 55), וועלכער זאָל האָבען איבערגעלאָזען נאָך זיך ביז פיער און צוואַנציג זיהן און אויך אַזוי פיעל טעכטער. זײַן נאָכפאָלגער אויף דעם אַדיאַבענישען טראָן איז געווען דער עלטערער ברודער מונבז II, וועלכער האָט אויך אַרויסגעוויזען אַ טיעפע ליעבע צום יודענטום. ווען די אַלטע קעניגין איז געשטאָרבען האָט ער געלאָזען איבערפיהרען איהר קערפער צוזאַמען מיט'ן קערפער פון דעם פערשטאָרבענעם איזאַט'ן אין דער גרויסאַרטיגער פאַמיליען־מערה, וועלכער זי האָט, זײַענדיג אין ירושלים, געהאַט געלאָזען אויפבויען, דרײַ סטאַדיען ווײַט צו צפון זײַט פון שטאָדט. דאָס איז געווען אַ פּרעכטיגעם מויזאָלעאום מיט דרײַ קינסטלערישע פּיראַמידען אָדער זײַלען פון ווײַסען דורכזיכטיגען מאַרמאָר, וואָס געוויסע שפּורען פון זײַן שענקײַט זענען נאָך פערבליעבען ביז הײַנטיגען טאָג אין די חורבות פון די אַזוי גערופענע „קברות המלכים". די זעלביגע קעניגין האָט זיך געהאַט געלאָזען אויפשטעלן אויך אַ פּאַלאַץ אין דער אונטערשטאָדט, און איהר אײניקעל, די פּרינצעסין ג ר אַ פּ ט ע, האָט אויפגעשטעלט אַ צווײטען פּאַלאַץ אין דעם עופל־קוואַרטאַל. דער קעניג מונבז II, וועלכער האָט אויך געהאַט אַ פּאַלאַץ אין ירושלים, האָט געלאָזען אויסגיעסען פון גאָלד די כלים פון בית־המקדש, וואָס זענען בענוצט געוואָרען צו דער יום כפור'דיגער עבודה. די צוגעבונדענקײַט פון די אַדיאַבענישע פירשטען צו דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט האָט זיך געצויגען ביז איהר

אונטערגאַנג. עטליכע פון זיי האָבען העלדיש געהאָלפען פערטיידיגען די שטאָדט געגען די רוימער, און נאָכ'ן חורבן זענען זיי אויך אַרײַנגעפאַלען אין די רייהען פון טיטוס'עס געפאַנגענע.

די דאָזיגע נייגונג צום יודענטום פון דער רעליגיעז-געשטימטער געצענדיענערישער וועלט, איז אַמשטאַרקסטען אויסגענוצט געוואָרען פון דער קלײנער גרופע קריסטען. אָט די בעגייסטערטע מאַמינים אין דער משיח-הייליגקייט פון דעם געקרייציגטען גליל'ער האָבען געפיהרט אַ שטאַרקע אַגיטאַציע פאַר זייער גלויבען צווישען די יודען פון דער גאַנצער דיאַספאָרא, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען אויף די גרעסערע יום-טובים קיין ירושלים, און מיט דער צייט האָט זיך זיי איינגעגעבען, צוצוציהען אויף זייער זייט אַ בעדייטענדע צאָהל אי פון די אולטראַ-יודישע איסיים, אי פון די וועלטליכע, גריכיש-רעדענדע און האַלב-אַסימילירטע יודען. די ערשטע, וועלכע האָבען ביז אַהער סתם געחלומ'ט וועגען אַ וואונדערליכער הימעל-מלוכה, האָבען אין דעם נוצרי געזעהען די פערווירקליכונג פון זייער אידעאַל און זיי זענען צוגעשטאַנען צו דער ערשטער קלײנער סעקטע פון ישו'ס תלמידים.

אַ פיעל גרעסערן איינפלוס אויף דער ענטוויקלונג פון קריסטוס-גלויבען האָבען אָבער געהאַט די צוגעקומענע „העלעניסטען" ד. ה. די „גלויביגע" יודען פון די גריכיש-רוימישע לענדער. די דאָזיגע יודען, וועלכע האָבען איבערגענומען דעם גלאַנץ און די שאַרפקייט פון דער גריכישער דיאַלעקטיק, האָבען געגעבען דער נייער רעליגיעזער בעוועגונג די געווינשטע שפראַך, — זיי זענען געוואָרען איהרע פרעדיגער, איהרע פראָפּאַגאַנדאַ-פיהרער. אין דער ערשטער צייט האָבען די היימישע יהודה'עאישע מיטגליעדער זיך אַפילו געפיהלט נישט זעהר בעקוועם מיט זייערע נייע פרעמדע חברים, און זיך בעצויגען צו זיי מיט אַ געוויסער צוריקהאַלטונג; די לעצטע האָבען אָבער שטענדיג אויסגעפיהרט, וואָס זיי האָבען געוואָלט. זיי האָבען, למשל, געפועל'ט פריהער, אַז אין דער פערוואַלטונג פון די געמיינזאַמע מאָלצייטען זאָלען אויסגעוועהלט ווערן אויך זייערע זיעבען מיטגליעדער, און אין דעם משך פון אַ גאַנץ קורצער צייט האָבען זיי שוין געהאַט די אויבערהאַנד אין אַלע ענינים פון דעם אָרדען. די העלעניזירטע יודען האָבען אַרײַנגעבראַכט מיט זיך אין דער גרופע פון די משיח-גלויביגע אויך אַ נייע בעציהונג צו דער פּראַקטישער זייט פון יודענטום. געוועהנט פון דער היים, נישט צו לעגען אַזא גרויסע געוויכט אויף די קלענערע מצוות פון דער תורה,

David Davson

האָבען זיי זיך איצט אויך מעהר אָבגעגעבען מיט די עטישע בעגריפען פון יודענטום, ווי מיט זיינע פּראַקטישע געבאָטען, און דאָס האָט אַרויסגערופען געגען זיי שטאַרקע רדיפות פון דער אָפּיציעלער יודישער מאַכט, וועלכע האָט זיך צו יענער צייט, אונטער דער הערשאַפט פון אַגריפּוס I, אינגאַנצען געפונען ביי די פּרושים אין די הענד. דער טעטיגער מיטגליעד פון דער „העלעניסטישער" גרופּע סטעפאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען צו סקילה (פערשטיינגען) דערפאַר, וואָס ער האָט נביאות געזאָגט אין ישו'ס נאָמען, אַז דער בית המקדש וועט חרוב ווערן און די געזעצען פון דער תורה וועלן זיך ענדערן. פערמשפּט געוואָרען צום טויט איז אויך דער אַפּאָסטאָל יעקב בן זבדי און שמעון פּעטרוס האָט געמוזט אַנטלויפען פון יהודה.

אָט די אַלע רדיפות זענען אָבער דאָך נישט אימשטאַנד געווען אָבצושטעלען דעם מעכטיגען שטראָם פון די אינוועניגסטע כחות, וואָס זענען געווען טיעף בעהאַלטען אינ'ם עצם וועזען פון דער הימעל-טרוימעריי און האָבען זיך געריסען אינ'ם ברייטען, פרייען רוים. דער שטאַרקער אינדיווידואַליזם, וואָס איז געלעגען אינ'ם יסוד פון דער איסיי'ש-נוצרי'שער לעהרע, האָט בכח (פּאָטענציעל) געשאַפען, אייגענטליך, פאַר דער לעהרע אַ אַלמענשליכען, אוניווערזעלען באָדען באַלד אין אָנהויב פון איהר ענטשטעהן, און אויב די ערשטע, וואָס האָבען זי פּראָקלאַמירט, זענען נישט אימשטאַנד געווען, זי צוצופיהרען ווייטער, ווי ביז די גרענעצען פון אַ קליינער יודישער סעקטע, האָט זי איצט, אונטער דער ווירקונג פון די מעהר וועלטליכע העלעניסטען, אָנגעהויבען צו בעקומען איהר אמת'ע, אַלגעמיינע פיזיאָנאָמיע. די פונאַנדערגעוואָרפענע אָנהענגער פון דעם קריסטען-אָרדען אויסער די גרענעצען פון יהודה האָבען געפיהרט אַ פאַנאַטישע אַגיטאַציע פאַר דעם משיח-גלויבען, און באַלד האָט זיך אין זייערע רייהען בעוויזען איינער מיט אַ מעכטיגען גייסט און ווייטען בליק, וואָס האָט זיך אוועקגעשטעלט בראש פון דער גאַנצער בעוועגונג און האָט איהר אָנגעוויזען אויף דעם ברייטען און פרייען וועג, אין וועלכען זי דאַרף געהן, — דעם וועג צו אַ איינענער רעליגיאָנס-פאָרם.

דער דאָזיגער גרויסער גייסט איז געווען אַ העלעניזירטער יוד מיט'ן נאָמען שאול פון טאַרסאַ (התרסי), וועלכער איז שפּעטער בעריהמט געוואָרען אַלס אַפּאָסטאָל פּאַולוס (פּאַוועל).

געבוירען און ערצויגען אין צענטר פון דער גריכישער קולטור, אין קליין אזיען, איז שאול, לויט דער מסורה פון עוואנגעליום, יונגער־הייד געקומען קיין ירושלים, וואו ער איז געוואָרען איינער פון רבן גמליאל׳ס תלמידים און בכלל א שטאַרקער אָנהענגער פון די פרושים. ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען ווייזען אין ירושלים די ערשטע העלע־ניסטישע קריסטען, וואָס האָבען זיך ערלויבט מקיל צו זיין אין די פראַק־טישע מצוות פון דער תורה, האָט אָט דער פייערדיג־גלויביגער און ענערגישער יוד גענומען זיי פערפאָלגען מיט א בעזונדער פאַנאַטיזם. ער איז געווען איינער פון די הויפּטבעשולדיגער אין דעם משפט פון דעם נוצרי סטעפאַנוס; ער פלעגט פערזענליך אויסשפּיאָנירען די בעהאַלטענע סעקטאַנטען אין און אַרום ירושלים און זיי איבערגעבען דער מאַכט, און ווען ער האָט געהערט, אַז דער צענטר פון דער קריסטליכער סעקטע האָט זיך איבערגעטראָגען אין דמשק, האָט ער זיך געלאָזען געהן אַהין, מיט בריעף פון כהן־גדול צו די דאָרטיגע ראשי הקהלה, כדי זיי אויך דאָרטין צו פערפאָלגען.

דאָ איז אָבער פאָרגעקומען מיט איהם עטוואָס אונערוואַרטעטעס. אין דמשק האָבען זיך געפונען מאַסען געצענדיענער, בעזונדערם פרויען, וואָס זענען איבערגאַנגען צום יודענטום; די אַדיאַבענישע קעניגין איז מיט דעם גאַנצען פּאַראַד דורכגעפאָהרען דמשק, פאָהרענדיג קיין ירושלים (43) און די בעפעלקערונג האָט איהר פייערליך בעגריסט. אָט די פאַקטען האָבען געמאַכט א טיעפען איינדריק אויף דעם בעגייסטער־טען גלויבער און אַרויסגערופען ביי איהם דעם געדאַנק: אפשר איז שוין טאַקי געקומען די צייט, אויף וועלכער די נביאים האָבען פאָרגעזאָגט, אַז אַלע פעלקער וועלן אָנערקענען דעם גאָט פון ישראל און זיך בוקען פאַר איהם? טראַכטענדיג וועגען דעם האָט שוין געמוזט אַרויסשווימען ביי איהם אויך א צווייטע געדאַנקען־רייהע: עס וואָלט מעגליך זיין, אַז אַלע געצענדיענער זאָלען אָנערקענען דעם יודישען גאָט און דעם הויכען גייסט פון דער תורה; וואָס וועט אָבער זיין מיט די געזעצען פון דער תורה? איז דען מעגליך, אַז אַלע געצענדיענער זאָלען מרוצה ווערן זיך צו מל׳ן און אָבצוהיטען די מאַסען דינים און סיגים און חומרות? און אפשר זאָלען טאַקי צוליב דעם אָט די אַלע דינים אינגאַנצען בטל ווערן! — אויף דעם לעצטען געדאַנק, פון וועלכען ס׳האָט זיך געלאָזען אויסוועבען א גראַנדיעזער אַרבייטס־פּלאַן, האָט זיך דער געוועזענער תלמיד פון דער גריכישער קולטור געמוזט לענגער אָבשטעלען, און פון

דאַנען איז שוין נאָר איין טריט געווען צו דעם נישט לאַנג געקרייציג-
טען „משיח”, וואָס האָט אויך געדעט בלויז וועגען די הויכע אידעאַלען
פון יודענטום, אָבער נישט וועגען די דינים און געבאָטען. דאָס איבֿ-
ריגע האָט שוין זיין צוגליהטע פאַנטאַזיע פערענדיגט — דער משיח אַליין
האָט זיך צו איהם בעוויזען. איהם האָט אַ גרויסע ליכטיגקייט בעגע-
גענט, פון וועלכער ער איז געפאַלען צו דר׳ערד, און פון דער ליכטיג-
קייט האָט ער אַ קול געהערט רופען: „שאול, שאול, פאַרוואָס פער-
פאָלגסטו מיך?” פון דער ערשיינונג איז ער בלינד געוואָרען און האָט
קוים בעוויזען, אַריינצוקומען קיין דמשק. דאָ האָט איהם אַ קריסט
געראַטען, ער זאָל זיך אָבטויפען, און פון דעמאָלט אָן זענען איהם
אַראָבגעפאַלען די שופען פון די אויגען. אַזוי ווערט די התגלות געשיל-
דערט אין די שפּעטערדיגע קריסטליכע קוועלן. ער אַליין האָט וועגען
דער ערשיינונג געזאָגט: „איז עס לייבליך (קערפּערליך) געווען?
איך ווייס עס נישט. איז עס נישט לייבליך געווען? איך ווייס עס נישט.
גאָט ווייס עס; איך בין פערטראָגען געוואָרען ביז אין דריטען הי-
מעל — — —”.

און איצט הויבט זיך ערשט אָן די פייערדיגע טעטיגקייט פון דעם
דאָזיגען מערקווירדיגען גייסט. שאול פון טאַרסאַ הויבט אָן גלויבען, אַז
ער איז גלייך פון דער מוטער׳ס לייב בעשטימט געוואָרען צו זיין דער
אַפּאָסטאָל פון קריסטוס׳ן אין די געצענדינערישע לענדער, און באַלד
טרעט ער צו צו זיין גרויסער מיסיאָנערישער אויפגאַבע. אונטער דעם
נאָמען פּאַאולוס קומט ער אַריין קיין דמשק און טרעט אַריין אין דער
אָרטיגער גרופּע פון די קריסטוס-גלויביגע; דאָ קען ער אָבער לאַנג
נישט זיין, און אגב קוקען זיינע חברים אויף איהם אויך מיט אַ געווי-
סען חשד: זייער נעכטיגער פערפאָלגער איז היינט מיט אַמאָל זייער
פריינד געוואָרען. פּאַאולוס פאָהרט דעריבער אַוועק אין דער אַראַבישער
שטאָדט איראַניטים, און ווען ער קומט שפּעטער דאָס צווייטע מאָל קיין
דמשק, האָבען שוין זיינע חברים געגוג צוטרוי צו איהם.

דאָ האָט ער אָבער אַרויסגעצויגען אויף זיך דעם כעס פון דער יודי-
שער קהלה מיט זיינע בעהויפּטונגען, אַז די מצוות פון דער תורה זענען בטל
געוואָרען. דער ראש הקהלה האָט זאָגאַר בעפויהלען, איהם צו פאַנגען;
זיינע חברים האָבען איהם אָבער אַרויסגעגנב׳עט און דורך אַ פענסטער
פון דער שטאָדט-מויער אַרויסגעבראַכט אויסערן שטאָדט. פון דאַנען איז
ער אַוועק קיין אַנטיוכיא און די אַנדערע שטעדט פון סיריען און

קלײַן אַזיען, און אומעטום האָט ער געהאַלטען זײַנע פײַערדיגע דרשות פאַר יודען מיט געצענדיענער צוזאַמען, זיך צופּאַסענדיג צו די אייגענטימליכקײַטען פון דער דאָזיגער געמישטער בעפעלקערונג. פּאַאולוס האָט געוואָלט צושטערן דעם תהום צווישען יודען און היידען, צווישען קנעכט און פרײַע, צווישען איין קלאַס מענשען און דעם אַנדערען. קיין צוים טאָר נישט עקסיסטירען צווישען איין פאָלק און דעם צווייטען, קיינע בעזונדערע תורות דאַרפען נישט זײַן פאַר דער אָדער יענער אומה; אַלע מענשען זענען קינדער פון איין גאָט, אַלע מענשען געהען אַרײַן אין דעם בונד, וואָס גאָט האָט געשלאָסען מיט אַברהם'ען, און איין געטליכער אידעאַל דאַרף גליהען אין אַלעמענס הערצער — דאָס איז געוועזען זײַן דעוויז. ער האָט דעריבער איינם נאָך דאָס אַנדערע מבטל געווען אַלע געבאָטען פון דער תורה, אָנהויבענדיג פון דעם סאַמע שווערסטען, דעם געבאָט פון מלה, און ענדיגענדיג מיט די לײַכטסטע. דערבײַ האָט ער געמאַכט נאָך איין שטאַרקען שריט אויף דעם וועג צו דער אוניווערזעלער פערשפרײַטונג פונ'ם מאָנאָטעאיזם, — ער האָט אינגאַנצען אָבגעריסען די משיח-אידעע פונ'ם באָדען פון יודענטום.

„אויב אין די קרײַזען פון די ערשטע אַפּאָסטאָלען, די אונמיטעלבאַרע תלמידים פון ישו הנוצרי, האָט נאָך געהערשט די פאָרשטעלונג וועגען איהם, (ישו'ן), ווי וועגען אַ גאָט-בעגײַסטערטען מענשען, וואָס איז אַראָבגעשיקט געוואָרען צו ראַטעווען די נשמה פון דעם יודישען פאָלק, האָט זיך בײַ פּאַאולוס'ען, וועלכער האָט דעם גליל'ער פערזענליך גאָרנישט געקאָנט, אויסגעבילדעט אַ פאָרשטעלונג פון דעם לעצטען, ווי פון אַ הימלישען וועזען, וואָס האָט נאָר צײַטווײַליג אָנגענומען אַ מענשליכע געשטאַלט. דאָס איז אַ וועזען מיט אַ געטליכער נאַטור, אַ „געטליכער זוהן", וואָס איז אַראָבגעשיקט געוואָרען פון הימעל אויף דר'ערד, אום ער זאָל אינ'ם לײַב און דער געשטאַלט פון אַ מענשען אויסשטעהן אַלע לײַדען און צרות און דערמיט אויסקויפען די זינד פון אַלע מענשען, — די זינד, וואָס שטאַמען פון דעם אוראַלטען חטא פון אדם הראשון. מיט זײַן אויפשטעהן תחית המתים און אומקעהרען זיך צו דעם געטליכען מקור האָט ישו בעזיעגט דעם טויט אין דער וועלט און די אַלע, וואָס גלויבען אין איהם, זענען זוכה צו געניעסען פונ'ם אייביגע לעבען. ער בענײַט די נשמות פון די, וואָס פעראייניגען זיך מיט איהם דורך דעם וועג פון גלויבען און בעשטימטע סימבאָלישע אַקטען". די וויכטיגסטע סימבאָלען פון פעראייניגען זיך מיט קריסטוס'ען

וענען: דאס טובל זיין זיך און די בעטייליגונג אין דער געמיינזאמער סעודה (אגאפע). ביי דער סעודה פלעגען אבגעהאלטען ווערן פערשידענע תפלות איבער דעם ויין, וואס פלעגט געטרונקען ווערן פון אלע מיטגלידער, איינער נאכ׳ן אנדערן, פון איין און דעם זעלביגען אנגעגאסענעם בעכער. דאס ברויט פלעגט צובראכען ווערן אויף צווייען, צום אנדענקען פון ישו׳ס לעצטער שעה, און די פערזאמעלטע האבען געקושט איינער דעם אנדערן, אהן אונטערשיד פון געשלעכט. דערנאך פלעגען זיך אנהויבען פערשידענע סצענעם פון שטארקער בעגייסטערונג מיט דער בעגלייטונג פון נביאות-זאגערייען, כשוף-היילונגען מיט קריסטוס׳עם נאמען און אנדערע וואונדערליכע מעשים.

„אט די גאנצע לעהרע וועגען א גאט-מענש, וועגען זיין אויפשטעהן תחית-המתים, וועגען די דערצו געהעריגע סימבאלישע צערעמאניעם, — האט זיך געשטיצט אויף די גריכישע אבערגלויבערייען און מיסטעריען, וואס האבען געהערשט אונטער יענער צייט אין סיריען און קליין אזיען. די פארשטעלונגען פון המון וועגען א גאט, וואס שטארבט און ווערט צוריק לעבעדיג, זענען געווען שטארק פערשפרייט אין יענע לענדער, אין צוזאמענהאנג מיט די קולטען פון אדאנים און אטים. אין אנטיוכיא, וואו פאאולוס האט געהאלטען זיינע דרשות, איז געפייערט געווארען דער פריהלינגס-יום-טוב צום אנדענקען פון אדאנים׳עס שטארבען און לעבעדיג ווערן. צווישען די געהיימע צערעמאניעס אינ׳ם קולט פון דער העלעניזירטער מזרח-געטין מיטרא, האט זיך אפילו געפונען אויך די היילינע געמיינזאמע סעודה מיט ברויט און וויין, אלס סימבאלען פון פעראייניגען זיך מיט גאט. אויף אזא אופן איז אויסגעקומען, אז דער געצענדינער, וואס איז אריינגעטרעטען אלס מיטגליעד אין דער קריסטליכער געמיינדע, האט זיך געקענט פיהלען, ווי אין א געוועהנליכער רעליגיעזער אומגעבונג. ניי זענען נאר געוועזן די נעמען פון די גאטהייטען און דער בעגריף וועגען א איינציגען גאט, וואס איז אויך א סך צוגענגליכער געווארען א דאנק דער צוגעקומענער געשטאלט פון א גאט׳ס זוהן" *).

אזוי האט זיך פאאולוס צוגעפאסט אין אלע הינזיכטען צו די רע-

*) די בעצייכענטע שטעלען, אויסער די פסוקים פון עוואנגעליום, זענען ציטירט פון דובנאוו׳ס יודישער געשיכטע.

ליגיעזע שטימונגען פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג, און א דאנק זיין מעכטיגען גייסט איז איהם אין א קורצער צייט געלונגען, ארויסצורופען א גאנצע איבערקעהרעניש אין דער געדאנקען-וועלט פון די העלענישע פעלקער. ארונטעררייסענדיג מיט א בעזונדער ברען די אלע מעלות און גייסטיגע פריווילעגיעס, וואס דאס יודישע פאלק האט זיך געהאט צוגעשריבען ביז אהער, האט ער, פון דער צווייטער זייט, פעראייניגט אלע מענשען אין דער פערזאן פון דעם געטליכען „משיח" און דערמיט זיי אויך צוגערעכענט צו די אויסדערוועהלטע. „און ס'איז נישטא דא — שרייבט פאאולוס צו די גאלאטער — נישט קיין יוד און נישט קיין העלען, נישט קיין קנעכט און נישט קיין פרייער, נישט קיין מאנספערשוין און נישט קיין פרויענצימער, דען אלע זענט איהר איינס אין ישוע דעם משיח; און אויב איהר געהערט צו משיח'ן, זענט איהר אברהם'ס קינדער און די יורשים פון דער (געטליכער) ירושה לויט דער הבטחה".

די יודישע אומה האט געהאט אויף זיך די מיסיע, צו בעפרייען די וועלט פון זינד; אט די מיסיע ליעגט אבער נישט אין די געזעצען פון דער תורה — „די געזעצען האבען נאך פערשטארקט דעם בעוואוסט-זיין פון זינד". די יודען האבען ערפילט די מיסיע אויף אנ'אנדער אופן: זיי האבען געגעבען דער וועלט די הימעל-מלוכה, משיח'ן, קריסטו-סען. „פון דעם מאמענט אן (פון קריסטוסעס ערשיינען) ווערט אבגע-שאפט דאס אלטע יודישע געזעץ און אויף זיין ארט ווערט אוועקגע-שטעלט דער פרינציפ פון גלויבען. דער מענש קען ראטעווען זיין נשמה נישט דורך דעם, וואס ער וועט אבהיטען די געזעצען פון דער תורה, נאר דורך זיין אמת'ען גלויבען אין דער קריסטליכער ענטפלע-קונג. „דעריבער זאלט איהר וויסען, אז די קינדער פון גלויבען זענען די קינדער פון אברהם'ען"; „נישט צוליעב דער תורה איז צוגעזאגט געווארען אברהם'ען און זיינע נאכקומענדע, צו ירשה'נען די ערד, נאר צוליעב זיין עהרליכען גלויבען"; „די תורה איז פאר אונז געווען, ווי אנ'אם, וואס האט געפיהרט צו משיח'ן, פון וואנען ס'קוועלט די אמונה. איצט אבער, ווען די אמונה איז שוין ענטפלעקט געווארען, זענען מיר שוין נישט מעהר אונטער דער אויפזיכט פון דער אם"; „האלט זיך פעסט ביי דער פרייהייט, וואס דער משיח האט אונז געגעבען, און ווערט נישט געפאנגען צוריק אין דעם יאך פון קנעכטשאפט" (פון דער תורה); „דען פריי זענט איהר געווארען, ברידער, אבער נישט פריי

צו מאַכען זינדיגען אײַער לײַב, נאָר צו דינען אײנער דעם אַנדערן מיט ליעבע"; "דען די גאַנצע תורה וועט מקוים ווערן מיט דער אײנציגער מצוה: און דו זאָלסט ליעב האָבען דײַן חבר, ווי זיך אַלײן".

די יודען פון אַלע לענדער האָבען זיך, זעלבסטשטענדליך, בעצויגען מיט אַ טיעפער שנאה צו דעם דאָזיגען געוועזענעם קנאי, וועלכער האָט זיך גענומען מיט אַזאַ פערביסענער התלהבות אונטערגראָבען דעם יסוד פון דער תורה; אין יענער שרעקליכער צײַט אָבער, ווען פאַר דער גאַנצער אומה איז געשטאַנען די מורא'דיגע פראַגע: "זײַן אָדער נישט זײַן?" — האָבען זיך די פיהרער פון פאָלק נישט געקענט אַזוי פיעל אָבגעבען מיט דעם פערהאַסטען וואַנדערער-מיסיאָנער, וואָס האָט זיך אָבגעזאָגט נישט בלויז פון דער יודישער תורה, נאָר אויך פון דער גאַנצער יודישער אומה. דערפאַר האָבען זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט פאַאולוס'עס פראָפּאַגאַנדאַ די ערשטע יודישע קריסטען אין פאַלעסטינאַ. אָט די יודישע משיח-טרוימער, וועלכע זענען ערצויגען געוואָרען אויף די רעליגיעזע בעגריפען און טראַדיציעס פון דעם גאַנצען פאָלק, האָבען מיט שרעק געקוקט אויף דער פרעמדער קראַפט, וואָס האָט זיך אַרײַנגעריסען אין זײַער מחנה און צושמעטערט אָהן אַ שום גרענעץ די הײליגסטע יסודות פון זײַער וועלט-אַנשויאונג. אויף דעם באָדען האָט אויסגעבראָכען אַ טיעפע שפּאַלטונג אין דער יונגער סעקטע; פּעטרוס, וועלכער האָט פערשפרײַט די קריסטליכע לעהרע נאָר צווישען יודען, האָט אויסגעטײַטשט די לעהרע אַנדערש פון פאַאולוס'ען, און נאָך צוויי אַנדערע אַפּאָסטאָלען, אַפּאָלאָס און כרעסטוס, האָבען די זעלביגע תורה וויעדער אַנדערש געלערנט. די יודען-קריסטליכע אַפּאָסטאָלען האָבען זאָגאַר געפּרובט נאָכפאָהרען פאַאולוס'ען, אום צו ערקלערן, אַז זײַן לעהרע איז אַ פאַלשע, אַז מיט'ן גלויבען אַלײן קען מען די שלעכטע אינסטינקטען נישט גובר זײַן און די קריסטען זענען אויך מחויב אָבצוהיטען די געזעצען פון דער תורה. בעזונדער שטאַרקע סכסוכים זענען פאָרגעקומען צווישען די אַלטע און די נײַע קריסטוס-פרײַדיגער איבער דער פראַגע פון מגילה. פאַאולוס אַלײן האָט אין אָנהויב אויך געלאָזען מל זײַן אַ סך גרים; שפּעטער אָבער האָט ער זיך אַרומגעזעהען, אַז דאָס איז אַ גרויסע שטערונג אויפ'ן וועג פון דער מיסיאָנערישער פּראָפּאַגאַנדאַ, און ער האָט בעפרײַט די געצענדיענער דערפון אויך. דאָס האָבען איהם די "אַלטע" קריסטען בשום אופן נישט געקענט מוחל זײַן, און אין אַנטיוכיאַ האָט אויסגעבראָכען אַ היציגער שטרײַט צווישען די

בײדע מחנות, וואס האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער פונאנדערטײלונג. פעטרוס — און אויף זײן זײט איז געװען אויך ישו'ס ברודער, דער אפאסטאל י ע ק ב — איז שארף ארויסגעטרעטען געגען פאאולוס'עס נײע אײנפיהרונגען בנוגע צו די יודישע געזעצען; אויף דעם האט איהם פאאולוס פאר א עפענטליכער פערזאמלונג בעשולדיגט אין צביעות, אנװײזענדיג אויף דעם, וואס ער, פעטרוס, האט אלײן געגעסען מיט הײדען צוזאמען — נישט כשר'ה מאכלים. די אגיטאציע פון די יודיש-קריסטליכע אפאסטאלען האט אבער דאך געמאכט א שטארקען רושם, און געענדיגט האט זיך דער שטרײט דערמיט, אז אלע יודען-קריסטען פון אנטיוכיא האבען אויפגעהערט צו עסען מיט די הײדען-קריסטען בײ אײן טיש, און צו די ערשטע איז צוגעשטאנען אויך פאאולוס'עס נאהנטסטער בעגלײטער און מיטהעלפער, דער אפאסטאל ב ר - נ ב א. דאס איז געװען דער סיגנאל צו דעם קאמפף, וואס האט באלד ארומגענומען גאנץ קלײן אזיען, סיריען און די אלע שכני'שע לענדער. יודען-קריסטען און הײדען-קריסטען זענען אװעקגעשטעלט געװארען, װי צװײ פײנדליכע פארטײען, אײנע געגען דער אנדערער, און דער אלטער ראסען האס האט אויך נישט װעניג מיטגעװירקט, אט די שפאלטונג נאכמעהר צו פערגרעסערן. די העלענישע קריסטען האבען געקוקט אויף זײערע יודישע חברים, װי אויף נידריגערע פון זיך און האבען זיך בעצויגען צו זײ מיט א אפענער פעראכטונג. פאאולוס, װידער, װעלכער איז איצט געבליבען אינגאנצען אלײן, האט אנגעהויבען ארבײטען מיט נאכמעהר לײדענשאפט און פערביטערטקײט. ער האט זיך פון איצט אן (50-60) געװענדעט מיט זײן „בשורה" אויסשליסליך נאר צו געצענדיענער, און זײן אגיטאציע האט געהאט א אונגעװעהנליכען ערפאלג: װאו ער איז נאר געקומען האבען זיך געבילדעט קריסטליכע קהלות. באלד איז איהם אבער אויסגעקומען זיך צו איבערצײגען אין דעם, װי װײט געפעהרליך ס'איז, אנצופערטרויען דעם מענשענס בלויזען געװיסען די פעראנטװארטליכקײט פאר זײן אלטעגליכער אויפפיהרונג. די געצענדיענערישע גריכען האבען גאנץ לײכט איבערגענומען דעם טעאזאפישען טײל פון פאאולוס'עס דרשות, און אזוי װי דער הײליגער שליח האט געהאלטען אין אײן רעדען װעגען דער פרײהײט פון תורה און מצוות, האבען זײ פשוט ארײנגענומען זײערע אלע פריהערדיגע אויסגעלאסענקײטען אין דעם נײעם קריסטוס-קולט. אין עפעס (עפעזוס), קארינט און די איבריגע גריכיש-קריסטליכע קהלות איז געטריבען געװארען די שענדליכ-

סטע אונצוכט, און די הייליגע „ברידער=אבענדען" אדער ברידער=מאלצייטען זענען פערוואנדעלט געווארען אין ווילד=אויסגעלאסענע ארגיעס— אויפ'ן עכט=גריכישען שטייגער. געגען אט דער ערשיינונג איז פאאולוס ארויסגעטרעטען מיט א רייהע פייערדיגע מוסר=דרשות, אין וועלכע ער האט זאגאר גערופען זיינע צוהערער צום פאלשטענדיגען אסקעטיזם.

אין דער זעלביגער צייט האט ער נישט אויפגעהערט אנצופאלען אויף זיינע „געגנער" — די יודיש=קריסטליכע אפאסטאלען, און וואס ברייטער און גרעסער עס ווערט זיין ארבייטער=פעלד אין דער העלענישער וועלט, אלץ פיינדליכער און פערעכטליכער קלינגט זיין שטים, ווען ער רעדט וועגען יודען בכלל און וועגען די יודיש=קריסטליכע אפאסטאלען בעזונדער. די לעצטע זענען פון איהם אפען בעשולדיגט געווארען אין צביעות, פאלשקייט און אונעהרליכקייט און ער האט זיך אויסגעדריקט וועגען זיי אין די שארפסטע ווערטער. זיי האבען איהם אבער אויך נישט געשוינט; האבענדיג אויף זייער זייט די טראדיציע פון קריסטוס'ען אליין, האבען זיי זיך בערופען אויף זיין בעריהמטען מאמר: „ווער עס וועט אונטערברעכען דעם קלענסטען געזעץ און לערנען מענשען, איהם נישט צו היטען, וועט זיין דער קלענסטער אויך אין דער מלכות=השמים".

די יודענקריסטען זענען פעסט געבליעבען אויף דעם באדען פון יודענטום; זיי האבען פערפליכטעט די היידען=גרים אבצוהיטען אלע נעזעצען פון דער תורה און האבען אפילו פערעהרט די הויפטשטאדט פון פון יהודה, ירושלים, וואו זיי האבען ערווארט דאס ווידער=ערשיינען פון משיח'ן. די היידען=קריסטען, דאגעגען, האבען זיך וואס וויטער אלץ מעהר דערוייטערט פון יודענטום און מיט דער צייט האט זייער בעציהונג צו דער יודישער אומה אנגענומען דעם כאראקטער פון א גיפטיגער, פערביסענער שנאה.

אינהאלט:

דער פֿירטער פּעריאָד.

ערשטעם קאַפּיטעל: הורדוס I — — 503

צווייטעם קאַפּיטעל: ארכעלאַוס און די ערשטע פּאָלקס-בעוועגונג 541

דריטעם קאַפּיטעל: די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען — 551

פֿירטעם קאַפּיטעל: דאס אינערליכע לעבען פון פּאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער — 567

פֿינפֿטעם קאַפּיטעל: די ענטשטעהונג פון קריסטענטום — 586

זעקסטעם קאַפּיטעל: אַגריפּוס I — — — 609

זיבעטעם קאַפּיטעל: אַגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען 633

אַכטעם קאַפּיטעל: די מלחמה אין גליל — — 671

נייַנטעם קאַפּיטעל: דער אונטערגאַנג פון יהודה — 690

צעהנטעם קאַפּיטעל: דאס אינערליכע לעבען פון פּאָלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום 719

David Dawson